

**”Pakolaiskriisi” yhteiskunnan ja sosiaalityön haasteena -
Turvapaikanhakijoiden hätämajoitustoiminnan etnografia**

Anne Haataja
Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Sosiaalityön tutkinto-ohjelma
Pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2017

TAMPEREEN YLIOPISTO
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Sosiaalityön tutkinto-ohjelma

HAATAJA, ANNE: ”Pakolaiskriisi” yhteiskunnan ja sosiaalityön haasteena – turvapaikanhakijoiden hätämajoitustoiminnan etnografia.

Pro gradu -tutkielma, 133s., 4 liitesivua

Sosiaalityö

Ohjaaja Irene Roivainen

Marraskuu 2017

Vuoden 2015 aikana Suomeen tulleiden turvapaikanhakijoiden määrä yllätti suomalaiset ja Suomen viranomaiset. Turvapaikanhakijoiden määrä vastaanottojärjestelmän valmistautumattomuus synnyttivät kaaosmaisen kriisitilanteen, ja tapahtumien kokonaisuutta alettiinkin yleisesti kutsua ”pakolaiskriisiksi”. Viranomaisten ensimmäiseksi tehtäväksi määrittyi turvapaikanhakijoiden hätämajoituksen järjestäminen, jonka myötä koko vastaanottojärjestelmä, sitä koskeva lainsäädäntö ja näiden muospaineet tulivat laajamittaisen julkisen keskustelun ja politikoinnin välineeksi. Hätämajoitustoiminnan arjessa kuitenkin pyrittiin perustarpeiden kuten ruoan ja majoituksen järjestämiseen sekä turvapaikanhakijoiden turvapaikkaprosessien loppuun saattamiseen. Tampereen kaupunki oli yksi muutamista Suomen kunnista, joka ryhtyi turvapaikanhakijoiden ”kriisimajoitukseksi” tarkoitetun hätämajoitustoiminnan järjestämiseen omilla resursseillaan. Tilanne määrittyi kriisiksi, poikkeusoloiksi, joissa otettiin käyttöön poikkeuksellisia toimintatapoja ja -malleja, ja joka tuotti tehtäviä ja haasteita myös sosiaalityölle. Tutkielmassa tarkastellaan etnografisella menetelmällä ensinnäkin sitä, miten turvapaikanhakijoiden ensi vaiheen vastaanotto Tampereen kaupungin ylläpitämissä järjestettiin. Toiseksi, tarkastelen (kriisi)sosiaalityön näkökulmasta sitä, millaisia tehtäviä ”pakolaiskriisiksi” nimetyn laajamittaisen maahantulon konteksti määrittää sosiaalityölle. Näitä tehtäviä jäsenän Doreen Elliottin katastrofisosiaalityön interventiomallin pohjalta, ja sen mukaisesti paikan sosiaalityön tehtäviä sosiaalisen, taloudellisen, poliittisen ja inhimillisen investoinnin kautta. Totean, että suomalaisenkin yhteiskunnan yllättänyt ”pakolaiskriisi”, joka toisaalta on myös turvapaikanhakijoiden kohtaama henkilökohtainen ja yhteisöllinen kriisi, on ”moderni kriisi”, johon kuitenkin tietyin edellytyksin ja sovelluksin sopivat myös perinteisemmän sosiaalityön toimintamallit sekä kriisi- ja katastrofityön interventiot, käytännöt ja arvovalinnat. ”Pakolaiskriisissä” ja vastaavissa poikkeustilanteissa sosiaalityön ydinosaaminen ja asiantuntemus olisi mahdollista - ja tarpeen - valjastaa tehokkaammin käyttöön paitsi vastaanottojärjestelmän ja lainsäädännön kehittämiseksi, myös turvapaikkaprosessissa olevien hyvinvoinnin sekä laajamittaisen maahanmuuton kontekstissa arkityötään tekevien työntekijöiden työn mielekkyyden ja tuloksellisuuden parantamiseksi.

Asiasanat: turvapaikanhakija, vastaanottokeskus, pakolaiskriisi, katastrofisosiaalityö, etnografia

UNIVERSITY OF TAMPERE
Faculty of Social Sciences
Degree programme in social work

HAATAJA, ANNE: "The refugee crisis" challenging the society and social work - ethnography of emergency sheltering for asylum seekers.

Master's thesis, 133 pages, 4 appendix pages

Social work

Supervisor Irene Roivainen

November 2017

In recent years, the phenomenon of forced migration has reached unprecedented levels within the history of the European Union, and in 2015, "the refugee crisis" struck even the northernmost Europe. In just a few weeks, also Finland received more asylum seekers than ever. This exceptional situation was deemed the "refugee crisis", which challenged the reception system and local and national authorities. This is an ethnographic study of reception of asylum seekers in the city of Tampere. In Finland, humanitarian organizations, especially the Finnish Red Cross, have traditionally been responsible for the reception of asylum seekers and quota refugees, but in this exceptional crisis-like situation, some few municipalities alongside some other actors took responsibility for accommodating asylum seekers in their own newly established reception centers. In this study, I represent an ethnographic depiction of the "refugee crisis" in a certain local context and organization. During the "refugee crisis", I conducted participant observation in the so-called emergency housing units for asylum seekers and interviewed some of their central administrative staff and social workers, in attempt to capture a glimpse of local crisis management and responses as well as asylum seekers' experience of forced migration and ongoing personal and collective crisis. I analyze my ethnographic data through the lens of social work responses to crises and theoretically frame my study using Doreen Elliott's (2010) social development model for disaster planning management and social work response. According to the results of the study, "the refugee crisis" posed a challenge to the Finnish authorities, reception system and the society, but some of the outcomes and challenges could have been overcome with a greater infusion of social work and human rights perspective. Social work should take part in crisis management practices to avoid prolonging the consequences and deepening the effects this exceptional and unprecedented situation has on the society and welfare system – and most importantly, asylum seekers themselves. "The refugee crisis" has drastically changed the tone, volume and extent to which debate about the rights of asylum seekers continues. I suggest that social work, as a human rights profession, should take an even more active role in exceptional crisis-like situations like this, and ensure minimum care and support to those with the least, namely asylum seekers and those left in the country with no rights due to failed asylum applications and more and more restrictive policies.

Keywords: asylum seeker, reception center, refugee crisis, disaster social work, ethnography

SISÄLLYSLUETTELO

1 Johdanto	1
2 Kriisitilanteet ja kriisitilanteiden sosiaalityö	4
2.1 Kriisin määritelmä ja katastrofisosiaalityön tehtävät.....	4
2.2 Katastrofisosiaalityön interventiomalli	9
3 Pakkomuutto ja ”pakolaiskriisi” sosiaalityön konteksteina.....	18
3.1 Pakkomuutto käsitteenä ja sosiaalityössä kohdattavana ilmiönä.....	18
3.1.1 <i>Pakkomuutto</i> ja <i>turvapaikanhakija</i> käsitteinä	18
3.1.2 Pakkomuuttajat sosiaalityön asiakkaina.....	22
3.2 ”Pakolaiskriisi”: kaukaisuudesta kotiportille	28
3.2.1 Pakolaiskriisi: globaalia liikettä Euroopassa	28
3.2.2 Turvapaikanhakijat ja vastaanotto toiminta Suomessa ja Tampereella.....	32
4 Tutkimusmenetelmä, aineisto ja sen analyysi.....	39
4.1 Etnografia tutkimusmenetelmänä ja sosiaalityön tutkimuksessa.....	39
4.1.1 Etnografia tutkimusmenetelmänä	39
4.1.2 Etnografia suomalaisessa sosiaalityön ja turvapaikanhakijoiden tutkimuksessa	42
4.2 Tutkimusaineiston kokonaisuus ja aineiston analyysi	45
4.2.1 Aineiston ja aineistonkeruuprosessin kuvaus	45
4.2.2 Aineiston analyysin kuvaus, aineiston rajoituksia ja tutkimuseettisiä pohdintoja	50
5 ”Pakolaiskriisi” Tampereella: tehtäviä ja tavoitteita sosiaalityölle.....	55
5.1 Tampereen turvapaikanhakijoiden hätämajoitustoiminta käytännössä.....	55
5.1.1 Turvapaikanhakijatilanteen konkretisoituminen Tampereella	55
5.1.2 Käytännön toiminta ”kriisin akuutissa vaiheessa”	61
5.1.3 Hätämajoitustoiminnasta vastaanottokeskukseksi.....	76
5.1.4 ”Tää on nyt vähän semmosta hätä sosiaalityötä”: hätämajoitustoiminnan sosiaalityö.....	80
5.2. Sosiaalityön interventiot ”pakolaiskriisin” aikaisessa hätämajoitustoiminnassa	87
5.2.1 Sosiaaliset investoinnit	88
5.2.2 Taloudellinen osallistaminen	94
5.2.3 Poliittinen voimaannuttaminen / voimaantuminen.....	101
5.2.4 Inhimilliset investoinnit	109
6 Yhteenveto ja johtopäätökset.....	119
Lähdeluettelo.....	128
Liite 1: Haastattelurunko (johtaja, johtava ohjaaja, vastaavat ohjaajat)	134
Liite 2: Haastattelurunko (sosiaalityöntekijät)	136

1 Johdanto

Suomeen vuoden 2015 loppupuoliskolla saapuneiden turvapaikanhakijoiden määrä yllätti sekä kansalaiset että viranomaiset niin Suomessa kuin Euroopassa yleisemminkin. Suomessa niin valtakunnalliset kuin kunnallisetkin viranomaistahot joutuivat vastaamaan aiempaa huomattavasti suuremman turvapaikanhakijajoukon majoittamiseen sekä turvapaikkamenettelyn käynnistämiseen ja loppuun saattamiseen liittyviin haasteisiin hyvin nopealla aikataululla ja käytännössä pitkälti ennalta valmistautumatta. Turvapaikanhakijoiden vastaanotto ja vastaanottopalveluiden kokonaisuus ovat Maahanmuuttoviraston valtakunnallisesti koordinoimia. Monissa kunnissa vastaanottotoimintaa harjoittavat kolmannen sektorin toimijat ja yritykset, mutta myös jotkut kunnista, mukaan lukien Tampereen kaupunki, ottivat hoitaakseen osansa turvapaikanhakijoiden majoittamisesta sekä vastuuta turvapaikanhakijatilanteen koordinoinnista kunnallisella ja alueellisella tasolla perustamalla tulijoille myös omia hätämajoitusyksiköitään. Arjen käytännöt, toimintamallit ja turvapaikanhakijoille tarjotut puitteet eri toimijoiden ylläpitämissä vastaanotto- ja majoitusyksiköissä ovat olleet ilmeisen vaihtelevia.

Muutamassa viikossa syksyllä 2015 maahan tulleiden turvapaikanhakijoiden poikkeuksellisen suuri määrä ylitti hyvin nopeasti olemassa olevan majoituskapasiteetin ja henkilöstöresurssit, ja seurannutta kaoottista tilannetta ja sen seurauksia alettiin yleisesti nimittää ”pakolaiskriisiksi”. Tilannetta kuvattiin kansainvälisestikin ”kriisiksi” lähinnä siitä näkökulmasta, miten Eurooppaan ja Suomeen pyrkivien turvapaikanhakijoiden suuri määrä ja hallitsemattomaksi luonnehdittu maahan tulo ajoi Euroopan maat ja niiden kansalliset vastaanottojärjestelmät ”kaaoksen” partaalle. Kriisi määriteltiin siis lähinnä eurooppalaisten hyvinvointivaltioiden kohtaamaksi kriisiksi, jonka ratkaisemiseksi pyrittiin hallitsemattomaksi kuvatun maahan muuton suitsimiseen ja liikkeessä olevien ihmisten pitämiseen Euroopan ulkopuolella, lähtömaissa tai viimeistään Euroopan ulkorajoilla.

Sosiaalityössä ja sen tutkimuksessa ”kriisin” määritelmä taas on pitkään viitannut luonnonkatastrofien, suuronnettomuuksien ja vastaavien poikkeustilanteiden syihin, seurauksiin ja ratkaisupyrkimyksiin sekä erilaisiin yhteisöllisiin näkökulmiin akuuttiin kriisiin vastaamisessa ja kriisin jälkeisessä jälleenrakennuksessa. Toisaalta sosiaalityön tutkimuksessa on nähty ”kriisi” ennen kaikkea yksilön tai tämän lähiyhteisön kokemana ”hätätilana”, jossa sosiaalityön tehtäväksi on usein määritynyt perustarpeiden välitön tyydyttäminen sekä psykososiaalisen tuen tarjoaminen kriisin tai katastrofin uhreille. Perinteinen katastrofisosiaalityö on usein paikannettu etenkin luonnonkatastrofien

yhteydessä toteutettavaan sosiaalityön interventioihin, joita on hahmoteltu neljän toisiaan kehämäisesti seuraavan vaiheen kautta. Kriisi- ja katastrofityössä ennaltaehkäisy, varautuminen, kriisin aikainen toiminta ja akuutin vaiheen jälkeinen jälkihuolto- ja jälleenrakennusvaihe asettavat sosiaalityölle monenlaisia tehtäviä. Pyrin tässä työssä tarkastelemaan sitä, miten ”pakolaiskriisi” konkretisoitui yhdessä suomalaisessa kunnassa, jossa hätämajoitustoimintaa alettiin ”kriisin” puhjettua hoitaa kunnan omilla henkilöstöresursseilla ja majoituskapasiteetilla. Yhtäältä ”pakolaiskriisi” määrittyi yhteisön ja kunnallisen organisaation kriisiksi, mutta toisaalta pyrin tavoittamaan aineistoni kautta myös sen, millä tavoin se näyttäytyy yksilön kriisinä sekä sosiaalityön näkökulmasta tehtävänä ja haasteena ammatillisille käytännöille. Tutkielmani tavoite onkin myös pohtia sitä, millaisia tehtäviä ja tavoitteita sosiaalityöllä oli – tai voisi olla – vastaaviin tilanteisiin varautumisessa, kriisin akuutissa vaiheessa ja sen jälkeisessä jälleenrakennuksessa.

Tässä sosiaalityön pro gradu -tutkielmassani tutkin siis Tampereen kaupungin ylläpitämien turvapaikanhakijoiden väliaikaiseen majoittumiseen tarkoitettujen hätämajoitusyksiköiden toimintaa. Tarkoitukseni on ensinnäkin tuottaa tietoa siitä, *millä tavoin vuoden 2015 ”pakolaiskriisin” seurauksena käynnistetty hätämajoitustoiminta Tampereen kaupungissa toteutettiin, ja millaista käytännön arki ja elämä hätämajoitusyksiköissä oli.* Toiseksi pyrin aineistoni kautta tavoittamaan sitä, *millaisia rooleja, tehtäviä ja tavoitteita sosiaalityöllä on turvapaikanhakijoiden hätämajoitus- ja vastaanotto toiminnan kontekstissa.* Tutkimukseni on paitsi etnografinen kuvaus turvapaikanhakijoiden hätämajoitustoiminnasta, myös pyrkimys tavoittaa sosiaalityön tavoitteita ja tehtäviä tässä ”kriisitilanteessa”. ”Pakolaiskriisi” ei määriy vain suomalaisen yhteiskunnan tai paikallisen kunta-yhteisön kokemaksi poikkeustilanteeksi, vaan myös sitä elävien, globaalissa liikkeessä olevien, pakkomuuttajiksi määrittelemieni yksilöiden ja näiden yhteisöjen kriisiksi.

Jäsennän sosiaalityön roolia ja tehtäviä kyseisessä kriisitilanteessa Doreen Elliottin (2010) kuvaaman, sosiaalisen kehityksen päämääriin nojaavan katastrofisosiaalityön interventiomallin pohjalta. Koska oikeus turvapaikan hakemiseen sekä turvapaikanhakijoiden vastaanotto toiminta on pitkälti kansainvälisten sopimusten ja niihin nojaavan kansallisen lainsäädännön määrittämää, kiinnitän tutkimusasetelmani osaksi kansainvälisen tai globaalin sosiaalityön kehystä ja toimintakenttää. Pyrin asettamaan turvapaikanhakijatilanteen synnyttämän, suomalaisessakin yhteiskunnassa normalisointuneen ”kriisipuheen” kontekstiinsa kuvaamalla pakkomuutoksi kutsutun siirtolaisuuden muodon tuottamaa poikkeustilannetta paitsi vastaanottojärjestelmän ja kunnallisen organisaation ja viranomaisverkoston, myös yksilön, siis toisesta kulttuurista ja yhteiskunnasta suomalaiseen yhteiskuntaan ja vastaanottojärjestelmään sijoittuneen turvapaikanhakijan itsensä näkökulmasta.

Tutkimuskontekstini, turvapaikanhakijoiden hätämajoitusyksiköt, on ”pakolaiskriisiä” omakohtaisesti elävien ihmisten ”arkinen” elinympäristö, konkreettiset huoneet ja niissä arkeaan elävät, luuta ja verta olevat ihmiset. Siksi koen, että arjen järjestyksiä ja käytäntöjä kuvaavan tutkimustiedon tuottaminen edellyttää laadullista, empiiristä aineistoa. Tutkimukseni toteuttamistapa on etnografinen tutkimustyö tutkittavassa ympäristössä, tässä tutkimuksessa siis turvapaikanhakijoiden lyhytaikaiseen majoittumiseen tarkoitetuissa hätämajoitusyksiköissä sekä muissa yksiköiden toimintaan kiinteästi liittyvissä ympäristöissä, kuten turvapaikanhakijoille tarkoitetuissa tilaisuuksissa ja aktiviteeteissa varsinaisen majoitusyksikön ulkopuolella. Tavoitteenani on yhtäältä tuottaa havainnointi- ja haastatteluaineistoihin perustuvaa, kuvailevaa tietoa hätämajoitusyksiköiden toiminnasta sekä niissä majoittuvien asiakkaiden ja työntekijöiden arjesta ”pakolaiskriisin” akuutissa vaiheessa ja jälleerakennuksessa. Toisaalta pyrin paikantamaan tavoitteita ja tehtäviä, joita sosiaalityölle tässä nimellisessä poikkeuksellisessa kriisissä jäsentyy.

Tutkimukseni tuottaa käytäntöön sidottua ja konkreettisten kentän toimijoiden tason tietoa turvapaikanhakijoiden vastaanoton kontekstissa, vastaanottotyön ja laajemmin monikulttuurisuus- ja maahanmuuttajatyön sekä kunnallisten hyvinvointipalveluiden käyttöön ja kehittämiseen. Sosiaalityön näkökulmasta hätämajoitusyksiköt ovatkin mielenkiintoinen tutkimusympäristö, jossa kunnallinen sosiaalityö ja sosiaalityöntekijät ovat olleet läsnä toimintaa toteutettaessa ja etenkin tulevaa toimintaa suunniteltaessa. Toimintaa koskevaa tietoa tuottamalla voidaan myös tarkastella sosiaalityön mahdollisuuksia ja haasteita vastaavissa tilanteissa. Voidaanko vuoden 2015 pakolaiskriisin sanoa olevan takana, vai onko kriisi muuttanut muotoaan? Jos niin, mitä voimme koetusta oppia, ja millä tavalla sosiaalityö voi ennaltaehkäistä uusien kriisien syntymistä, osallistua akuutin kriisin hoitamiseen, tukea yhteisöjen toimintakyvyn palautumista tai varautua ”pakolaiskriisin” seurauksien pahenemiseen ja pitkittymiseen myös inhimillisesti ja ammattieettisesti kestäväällä tavalla?

2 Kriisitilanteet ja kriisitilanteiden sosiaalityö

Kriisi- ja katastrofitilanteet ovat monella tapaa olleet ”perinteisen” sosiaalityön aluetta siinä, että usein juuri sosiaalialan ammattilaiset ovat esimerkiksi luonnonkatastrofien ja suuronnettomuuksien sattuessa keskeisessä roolissa turvaamassa katastrofin uhrien välttämättömiä tarpeita ja tarjoamassa psykososiaalista tukea. Tässä luvussa määrittelen kriisin/katastrofin ja kuvaan katastrofisosiaalityön ”perinnettä”, ja pyrin ”pakolaiskriisiin” paikantamiseen kriisi- ja katastrofisosiaalityön kentällä. On selvää, että ”pakolaiskriisissä” on kyse poikkeuksellisesta tilanteesta, jossa käyttöön otettiin poikkeuksellisia, mutta myös perinteisempään kriisitilanteeseen vertautuvia keinoja ja toimintamalleja.

2.1 Kriisin määritelmä ja katastrofisosiaalityön tehtävät

Englanninkielisessä kirjallisuudessa kriisi tai katastrofi kääntyy yleensä termillä *disaster* (esim. Perry 2007, 5-8; Haddow, Bullock & Coppola 2008, 1; Zakour 1996) Tämä on klassisten määritelmien mukaan poikkeuksellinen ja yllättävä tapahtuma, jolla on negatiivisia sosiaalisia tai yhteiskunnallisia seurauksia. Kriisi on siis jokin selvästi nimettävissä oleva tapahtuma, asia tai toimija, tai sellaisen uhka. Kyseinen asia, tapahtuma tai toimija aiheuttaa tilanteen, jossa yhteiskunta ei voi toimia normaalisti – toisin sanoen ei voi ylläpitää normaaleja elämän edellytyksiä. (Perry 2007, 5-8) Katastrofit ja kriisit ovat aina olleet osa ihmiskunnan historiaa, mutta niiden vaikutukset ihmisiin ja omaisuuteen ovat joidenkin tutkijoiden mukaan lisääntyneet. Esimerkiksi ilmastonmuutoksen myötä sään ääri-ilmiöt ja luonnonkatastrofit kuten myrskyt, tulvat ja kuivuus lisääntyvät, ja elinympäristöjen muuttuminen asuin- ja elinolosuhteiksi aiheuttaa konflikteja ja kiihdyttää muuttoliikkeitä, mikä edelleen lisää konflikteja ja johtaa ihmisten ja asuinalueiden haavoittuvuuden lisääntymiseen. (Rapeli 2015, 2) Aiemmin luonnonkatastrofeihin ja niiden seurauksiin nojaavissa määritelmässä ja tutkimuksissa paino on usein ollut pääasiassa kriisin aiheuttajassa, ei niinkään itse tapahtumassa tai sen seurauksissa. Sitten kriisi on määritelty etenkin maantieteilijöiden ja geofyysikoiden toimesta vaaraksi (engl. *hazard*), joka aiheutuu vaaran aiheuttajan ja yhteiskunnan yhteentörmäyksessä. Tutkijat ovat pyrkineet ymmärtämään tavanomaisista ympäristön tapahtumista johtuvia vaaran aiheuttajia ja tapahtumien kulkuja. Tästä näkökulmasta kriisit ovat äärimmäisiä tapahtumia, jotka aiheutuvat sinänsä tavanomaisista, luonnollisista ympäristön tapahtumista (maanjäristykset, tornadot, tulvat, hyökyaallot ja niin edelleen). (Perry 2007, 10-11) Merja Rapeli (2016) toteaa, että esimerkiksi luonnonmullistukset muuttuvat katastrofeiksi silloin, kun niillä on huomattavia vaikutuksia ihmisten sosiaaliseen, taloudelliseen tai ekologiseen ympäristöön. (Rapeli 2016, 250)

Kriisit tai katastrofit voidaan kuvata kriisitilanteiksi, jotka koskettavat huomattavasti useampia kuin yhtä kotitaloutta. Katastrofin tai kriisin voi aiheuttaa luonnonvoimat, teknologiset onnettomuudet, ympäristön saastuminen tai muuttuminen asuinkelvottomaksi, liikenneonnettomuudet, väkivalta tai yhteisön toiminnan kannalta keskeisten avainhenkilöiden kuolema, ja olennaista niiden tutkimuksessa on kriisityön eri vaiheiden ymmärtäminen ja toiminnan kehittäminen tilanteissa, jotka aiheuttavat traumoja ja kollektiivista stressiä. (Zakour 1996, 8) Etenkin nykyajan kriisejä kuvataan yllättäviksi, odottamattomiksi, mikä luo omat haasteensa erilaisille kriisinhallintajärjestelmille ja -organisaatioille (esim. Lagadec 2007, 489). Boin ja Hart (2007) määrittelevät kriisin yllättäväksi tapahtumaksi tai tilanteeksi, jossa yhteisön ydinarvot tai elämää ylläpitävät järjestelmät ovat uhattuina. Vakavatkaan tapahtumat, joihin ei liity äkillisyyden ulottuvuutta eivät saa aikaan kriisin kokemusta, vaan kiire ja äkillisyys ovat kriisin oleellisia elementtejä. Mitä useampia uhattuna olevat arvot koskettavat ja mitä vakavammin elämää ylläpitäviä perusedellytyksiä kuten turvallisuutta, terveyttä tai hyvinvointia, kriisin koetaan uhkaavan, sitä syvemmäksi kriisi koetaan. Kriiseistä puhuttaessa oleellista on myös kriisien luonnetta ja niiden potentiaalisia seurauksia sekä mahdollisten ratkaisuvaihtoehtojen toimivuutta koskeva epävarmuus. Kriisi on luonteeltaan jaettu käsitys, mutta kokijoilla ei välttämättä ole jaettua ymmärrystä eri tekijöiden tai tapahtumien kriisiluonteesta, kriisien vakavuudesta ja yllättävyydestä tai niihin liittyvästä epävarmuudesta. Kriiseistä puhuttaessa onkin ensin määriteltävä ja keskusteltava siitä, mitä kriisillä tarkoitetaan. (Boin & Hart 2007, 44)

Yhteistä monille tuoreimmille kriisin määritelmille onkin se, että ne painottavat katastrofien sosiaalisten seurauksien ja sosiaalisen muutoksen merkitystä. Kriisit tulee fyysisen tilan ja ajan sijaan määritelmä suhteessa sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen tilaan ja aikaan, ja niistä selviytymisen strategiat heijastavat myös sosiaalisia tai yhteiskunnallisia muutoksia. Hurrikaani tai tulivuorenpurkaus itsessään ei ole kriisi, vaan sen aiheuttaja: kriisi on se vaikutus, joka vahingollisella tapahtumalla on yksilöiden selviytymismalleihin ja sosiaalisten järjestelmien toimintaan. Kriisin juuret ovat siis sosiaalisessa järjestelmässä. (Quarantelli 2005, 339) Kriisejä koskevaan tutkimuskirjallisuuteen on noussut tarkasteluun *haavoittuvuus*, jonka kautta on voitu arvioida vaaran tai poikkeustilanteen vaikutuksia yhteis- ja ihmiskuntaan. Fokuksessa eivät siis enää ole olleet itse tapahtumat, vaan ihmisten haavoittuvuus ja resilienssi suhteessa dramaattisiin luonnonilmiöihin. Huomio on siis vähitellen siirtynyt sosiologisiin määritelmiin, joiden mukaan huomio tulisi kiinnittää yksittäisten tapahtumien ja fyysisten ilmiöiden sijaan sosiaalisiin järjestelmiin ja niiden haavoittuvuuteen poikkeuksellisten tilanteiden edessä. Huomio on kiinnittynyt yhä enemmän kriisien sosiaalisiin ja yhteiskunnallisiin seurauksiin. Kriisi onkin sittemmin tullut määriteltyksi sosiaalisesti häiriötilaksi, joka saa alkunsa sosiaalisista rakenteista ja voidaan siis korjata korjaamalla noita rakenteita. (Perry 2007, 10-11)

Sosiaalityön tutkimuksessa haavoittuvuudella viitataan yksilöiden tai yhteisöjen tasolla sosiaalisen rakenteen tekijöihin, jotka vaikuttavat yksiköiden tai yhteisöjen mahdollisuuksiin selviytyä kriisien aiheuttamista pitkäaikaisista ja vakavista sosiaalisista, psykologisista ja terveydellisistä haitoista. (Zakour 2007, 126) Haavoittuvuuden arviointi oleellinen osa varautumista, katastrofitilanteessa toimimista ja jälkihuoltoa (Gillespie 2010). Haavoittuvuus määritellään yhteisön demografisten, historiallisten, kulttuuristen ja ekologisten piirteiden perustella, ja yhteisön paikallishallinnolla ja sen toimintakyvyllä ja -kulttuurilla on myös olennainen osa kriisitilanteesta selviytymisessä. Kriisitilanteiden varalta olemassa olevien organisaatioiden verkoston puute vaikeuttaa palveluiden saantia, ja usein kriisitilanteen palvelurakenteet puuttuvat juuri kaikkein haavoittuvimmista yhteisöistä. Yhteisön haavoittuvuus on siis olennaisesti sidottu väestönsä haavoittuvuuteen. (Zakour 2007, 126) Katastrofien katsotaan usein vaikuttavat eniten jo entuudestaan huonoimmassa asemassa oleviin ihmisiin kuten köyhiin, vanhuksiin, vammaisiin ja toisten avusta riippuvaisiin henkilöihin. Katastrofien aiheuttamien tuhojen laajuus ja jälkihuollon puutteet voivat kohdistua kaikkein eniten köyhimpään ja huono-osaisimpaan väestönosaan aiheuttaen tuhoja, joihin olisi voitu varautua paremmin jo ennalta. Katastrofeihin varautuminen edellyttää toimia paitsi yksilöiden, myös poliittisella ja strategisella tasolla. (Rapeli 2016, 251) Hieman kärjistäen voisi sanoa, että yhteiskunta on juuri niin haavoittuva kuin sen heikoimmat jäsenet, ja heikoimpia tukemalla voidaan auttaa koko järjestelmää palautumaan. Kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevien hyvinvoinnin turvaaminen kuuluvat lähikohtaisesti myös sosiaalityön ammatilliseen ja eettiseen ytimeen (esim. Talentia 2017, 22).

Kriisiolosuhteet voivat muuttaa esimerkiksi taloudellista järjestelmää, työllisyysmahdollisuuksia, taloudellisten resurssien ja vaurauden uudelleen jakautumista ja muita taloudelliseen järjestelmään kytkeytyviä toimintamalleja, jopa moraalijärjestelmiä. Kriisitilanne voi hetkellisesti murtaa eri taloudellisten luokkien välisiä raja-aitoja ja luoda uudenlaista yhteenkuuluvuuden tunnetta. Toisaalta, eri väestöryhmien välillä erot voivat jopa kärjistyä, kun kriisitilanne vaurioittaa kaikkein pahiten jo valmiiksi vähäosaisimpia yhteiskuntaryhmiä. Vauraimmat ja parhaiten resursoitunut väestönosat yleensä selviytyvät myös itse kriisistä muita paremmin ja nopeammin. (McEntire 2007,117-118) Olennaista kriisin ymmärtämisessä on se, että kriisi ei ole itse poikkeuksellinen tapahtuma, vaan kriisin aiheuttaa ennen kaikkea järjestelmän haavoittuvuus suhteessa tiettyyn tapahtumaan, kuten poikkeukselliseen ja yllättävään luonnonmullistukseen (Perry 2007, 10-11) Yhteiskunnallisesta ja sosiaalisesta näkökulmasta kriisin laajuutta tai vakavuutta ei siis tule arvioida uhrien tai menetetyt omaisuuden kautta, vaan sen aiheuttaman normatiivisen ja kulttuurisen järjestelmän häiriön näkökulmasta.

Quarantelli, Lagadec & Boin (2007) toteavat, että nykyajan kriisit ovat luonteeltaan erilaisia kuin ”perinteiset” kriisit, joihin varautumiseen ja ratkaisuihin useimmat kriisinhallintajärjestelmämme on rakennettu. Ensinnäkin, ”uuden ajan kriisit” ovat luonteeltaan ylirajaisia, jopa globaaleja: ne ylittävät valtioiden, maanosien, ihmisryhmien, sosiaalisten järjestelmien, eri yhteiskuntaluokkien ja palvelualueiden rajoja, yksityiseltä julkiselle sektorille ja takaisin. Toiseksi kriisit, tai niiden aiheuttamat ilmiöt, leviävät hyvin nopeasti, ja myös niitä koskeva riskitietous leviää nopeasti esimerkiksi globaalin median välityksellä. Kolmanneksi, kriiseillä ei yleensä ole selkeää keskusta tai alkupistettä, ja negatiiviset seuraukset ovat usein vaikeasti ennakoitavissa. Neljänneksi, kriiseillä on potentiaalisesti paljon uhreja, joihin kriisi vaikuttaa suorasti tai epäsuorasti, ja nykyajan kriisien vaikutuksesta tavalla tai toisella ”kärsivien” lukumäärät ovat vaikeasti ennakoitavissa tai hallittavissa. Viidenneksi, paikallisesti rakennetut ratkaisumallit eivät yleensä päde moderneissa kriiseissä. Modernien kriisien ylirajaisesta luonteesta johtuen kansallisvaltio ei välttämättä ole kaikkein keskeisin toimija. Vaikka useimmiten varautumissuunnitelmat laaditaan hyvinkin paikallisesti, ratkaisut ovat harvoin paikallisia, vaan ”uuden ajan kriisit” vaativat kansainvälisten ja transnationaalisten toimijoiden osallistumista kriisien ratkaisemiseen jo niiden varhaisista vaiheista lähtien. Kuudenneksi, vaikka erilaiset organisaatiot ja ryhmät ovat keskeisiä toimijoita kriisin kaikissa vaiheissa, kriisit myös luovat nopeasti paikallisia, vaikeasti tunnistettavissa tai paikannettavissa olevia informaaleja sosiaalisia verkostoja. Nämä verkostot voivat olla kriisin eri vaiheissa jopa muodollisia toimijoita keskeisimpiä kriisiin liittyvissä toiminnoissa ja niiden organisoinnissa. (Quarantelli, Lagadec & Boin 2007, 26-27) Myös Lagadec (2007) summaa, että nykyajan kriisit ovat luonteeltaan aiempia vakavampia, kompleksisempia ja nopeatempoisempia, ja, ennen kaikkea, yllättävät ilmiöt tapahtuvat yhä epävakavissa olosuhteissa, jotka ovat yhä sensitiivisempiä muutoksille, ja kriisit ovat myös yhä useammin toisiinsa linkittyneitä. Niin sanottu perhosvaikutus ei ole enää vain teoreettinen ajatus, vaan nykyajan kriisien hallinta edellyttää yhä holistisempia ratkaisuja. (Lagadec 2007, 489-490).

Eurooppaa pidetään usein rauhallisena vyöhykkeenä, jota globaalit kriisit eivät kosketa. Monet eurooppalaiset valtiot ovat yksiä maailman vauraimmista ja yhteiskunnallisesti vähiten polarisoituneista valtioista, mutta osallistuvat yhtä kaikki työvoiman liikkuvuuteen sekä taloudelliseen ja historialliseen järjestelmään, joka luo sosiaalista, kulttuurista ja ympäristöoloihin kiinnittyvää globaalia eriarvoisuutta. Vaikka eurooppalaisilla on keskeinen rooli erilaisissa globaaleissa taloudellisissa, sosiaalisissa ja jopa sotilaallisissa ilmiöissä, Eurooppa nähdään edelleen jollain tapaa erillisenä sivustakatsojana, irrallisena globaaleista talouden, politiikan ja vallan rakenteista. Länsimaisessa yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa kriisi mielletään usein poikkeamaksi, joskin toisinaan myös po-

sitiiviseksi poikkeamaksi, asioiden tavanomaisesta järjestyksestä. Kriiseistä puhuttaessa onkin olennaista kysyä, kenen kriisistä puhutaan, ja millaisia kytköksiä kriiseillä sekä niiden syillä ja seurauksilla on erilaisiin historiallisiin, taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin prosesseihin. Kriisien negatiivisten puolien korostaminen romantisoi aikaa ennen kriisiä ja hämärtää niiden tarjoaman potentiaalisen muutokselle, joten kriisien ymmärtämiseksi niitä tulee tarkastella osana yhteiskunnallista ja historiallista kontekstia ja siten myös osana vallan ja politiikan rakenteita. Vaikka nykyajan kriisit ovat luonteeltaan globaaleja, niiden ymmärtämiseksi tulee tarkastella niiden paikallisia ilmenemismuotoja ja seurauksia. (Jensen & Loftsdottir 201, 3-7)

Sosiaalityöllä on perinteisesti ollut olennainen osa kriisien ratkaisussa. Sosiaalityön näkökulmasta fyysiset, biologiset ja sosiaaliset tekijät, ympäristötekijöiden ohella, vaikuttavat ihmisten hyvinvointiin. Sosiaalityön tehtäväksi onkin määrittynyt näiden tekijöiden parantaminen. Sosiaalityön tutkimuksessa kriisi määritellään ennen kaikkea sosiaaliseksi häiriötilaksi ja kollektiivisen stressin kautta, vaikkakin myös fyysiset vaaratekijät ovat kriisin määritelmässä olennaisia. Kriisiksi määrittyvät tilanteet, jotka aiheuttavat inhimillistä kärsimystä ja sosiaalisen häiriötilan. Konfliktitilanteita, kuten mellakoita tai sotia, ei useinkaan määritellä sosiaalityön tutkimuksessa kriiseiksi, koska ne vaativat organisaatioilta ja muilta sosiaalisia järjestelmiltä hyvin erilaisia ratkaisumalleja kuin äkilliset luonnonkatastrofit tai teknologiset onnettomuudet. Konflikteilla ja kriiseillä on kuitenkin yhtymäkohtia, sillä kumpikin saa aikaan kilpailua niukoista taloudellisista ja materiaalisista resursseista, mikä taas johtaa kollektiiviseen ja traumaattiseen stressiin. Sosiaalityön tutkimuksessa kriisin ratkaisut sidotaan yhteiskunnassa ja sen sosiaalisessa rakenteessa tapahtuviin muutoksiin, unohtamatta kuitenkin kriisitilanteen mahdollisia ympäristöön vaikuttavia tekijöitä ja edelleen niiden vaikutusta ihmisiin ja yhteisöihin. (Zakour 1996, 125)

Vaikka kriisien taustalla usein on esimerkiksi luonnonmullitus (maanjäristys, tulivuorenpurkaus, tulva, hurrikaani), ne tulee nähdä ennen kaikkea kriisien aiheuttajina, kun taas itse kriisit ovat luonteeltaan ennen kaikkea sosiaalisia ilmiöitä. Kriisi ei ole itse vahinkoa aiheuttava tapahtuma tai tekijä, vaan kriisin kautta voidaan kuvata vaikutuksia, joita tapahtumalla tai vahingolla on ihmisten ja sosiaalisten järjestelmien toimintakykyyn ja suoriutumiseen. Vaikka sosiaalityöntekijät ovat jo pitkään olleet mukana erilaisten kriisitilanteiden hoitamisessa ja niiden jälkihuollossa, sosiaalityön roolia ja tehtäviä niissä on tutkittu vasta vähän. Sosiaalityöntekijöiden tulisi kuitenkin olla aktiivisesti mukana arvioimassa katastrofitilanteissa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumista niin kriisi- ja katastrofitilanteisiin varautumisessa, niiden akuutissa hoitamisessa kuin jälkihuollossa ja yhteisöjen jälleenrakentamisessakin. Sosiaalityön asiantuntemus on oleellista erilaisten kriisi- ja ka-

tastrofitilanteiden ennakoinnissa, ennaltaehkäisyssä ja negatiivisten vaikutusten minimoimisessa. (Gillespie & Danso 2010, xi-xii) Vaikka katastrofi- tai kriisityöllä ja -suunnitelmilla viitataan usein luonnonkatastrofien aiheuttamiin seurauksiin, suunnitelmiin ja toimenpiteisiin, luonnon ja ihmisen aiheuttamilla katastrofeilla sekä poliittisilla kriiseillä on usein myös paljon yhtäläisyyksiä. Aiheuttajasta riippumatta laajamittaisella katastrofilla tai kriisillä on laajat sosiaaliset ja yhteiskunnalliset vaikutukset läpi eri yhteiskuntaluokkien ja -ryhmien ja poliittisten organisaatioiden. Kriisitilanteista selviäminen ja jälleenrakentaminen ovat niin ympäristön kuin ihmisenkin aiheuttamissa katastrofeissa pitkäkestoisia ja vaativia prosesseja. (esim. Haddow, Bullock & Coppola 2008, 1-2).

Katastrofisosiaalityön tehtäviä tutkineen Merja Rapelin (2016) mukaan sosiaalityöllä onkin profesiolle ominaisia ja sen osaamista vaativia tehtäviä katastrofityön eri vaiheissa ennaltaehkäisystä jälkihuoltoon, ja sosiaalityöllä ja sen asiantuntemuksella tulisikin olla vahvempi rooli katastrofityön eri vaiheissa¹. Usein eri toimijoiden tai sosiaalityön asiantuntemuksen roolit eivät ole selkeitä yhteistyökumppaneille tai sosiaalityöntekijöille itselleen, joten sosiaalityön roolien hahmottaminen katastrofitilanteissa voi auttaa kehittämään yhteistyötä ihmisten auttamiseksi. (Rapeli 2016, 250-251) Pyrinkin omalta osaltani työssäni kuvaamaan tutkimukseni kontekstin ja siinä tehtävän sosiaalityön muotoja ja mahdollisuuksia. Aineiston analyysiin ja sosiaalityön tehtävien hahmottamiseen tarvitsen teoreettisen työkalun, joksi olen ottanut Doreen Elliottin (2010) jäsentämän katastrofisosiaalityön interventiomallin. Seuraavassa luvussa esittelen mallin pääpiirteissään, ja palaan siihen myöhemmin, suhteessa omaan aineistooni ja tutkimuskontekstiini, analyysini luvussa 5.2.

2.2 Katastrofisosiaalityön interventiomalli

Sosiaalityö voidaan määritellä laajasti sosiaalialan ammattilaisten tekemäksi työksi, jota tehdään julkisella, yksityisellä tai vapaaehtoisella sektorilla erilaisilla sosiaalialan koulutustaustoilla (Mirzahi & Davis 2008). Edelleen, pakolaisten ja muiden maahan muuttaneiden parissa tehtävä kotouttava työ määrittyy yleensä nimenomaan sosiaalityön toimintakentäksi (Valtonen 2008, 3). Myös kansainvä-

¹ Katastrofi- tai kriisityötä voidaan kuvata syklinä, jossa on neljä vaihetta; ennaltaehkäisy ja varautuminen tapahtuvat jo ennen katastrofin laukeamista, kun taas katastrofin aikainen toiminta ja jälkihuolto seuraavat jo tapahtunutta katastrofia. Ennaltaehkäisyllä ja varautumisella pyritään jo ennen katastrofin laukeamista estämään, neutralisoimaan tai vähentämään katastrofien negatiivisia vaikutuksia. Katastrofin aikainen toiminta sisältää ensi vaiheen avun toimittamista katastrofin uhreille, ja jälkihuolto- tai jälleenrakennusvaiheessa pyritään toipumaan tapahtuneesta ja korjaamaan katastrofin aiheuttamia vahinkoja. (esim. Gillespie & Danso 2010, xii-xiii) Vaikka Elliott (2010) ja Rapeli (2015 ja 2016) soveltavat analyysissään vaihemallia, en kokenut sitä omassa työssäni tarkoituksenmukaiseksi: kriisin ollessa jatkuvassa liikkeessä tilanteen kehittyminen ja eri vaiheet olisivat sinänsä olleet ehkä löydettävissä, en kokenut sitä analyysini kannalta tarpeelliseksi.

listä suojelua hakevien ja tilapäistä suojelua saavien vastaanoton tavoitteeksi määrittänyt Vastaanotto-
lain² (1§) perusteella kansainvälistä suojelua hakevan huolenpito ja toimeentulon turvaaminen –
”perinteisesti” siis sosiaalityön ydinalueisiin kuuluvat tehtävät. Turvapaikanhakijoiden vastaanotto
perustuu lainsäädännön nojalla ennen kaikkea turvapaikkaa hakevien perustarpeiden tyydyttämiseen
sekä yksilöiden ja yhteisöjen suoriutumisen, välttämättömän aineellisen, taloudellisen ja psykososi-
aalisen tuen tarjoamiseen sitä tarvitseville (vrt. Rapeli 2016, 257), kuten sosiaalityö suomalaisessa
hyvinvointivaltiossa muutoinkin. Turvapaikanhakijoiden vastaanottopalveluissa on käytännössä ky-
se elämää ylläpitävän minimiturvan tarjoamisesta, ja jo lainsäädännön perusteella sosiaalialan am-
mattilaisilla on tuon välttämättömän minimin määrittelemisessä ja turvaamisessa oleellinen rooli.
(ks. tarkemmin luku 5.2.4.)

Sosiaalinen kehitys on kansainvälisen sosiaalityössä ja sosiaalipolitiikassa keskeinen, ja Doreen El-
liott (2010) rakentaakin sosiaalisen kehityksen käsitteen ympärille teoreettisen mallin, jonka kautta
hahmottaa sosiaalityön roolia katastrofitilanteiden ja niissä tehtävän työn eri vaiheissa. Elliott mää-
rittelee neljäksi keskeiseksi kriisi- ja katastrofityön (sosiaali)palveluiden järjestämisen lähtökohdak-
si *sosiaaliset investoinnit, taloudellisen osallistumisen, poliittisen voimaantumisen ja inhimilliset
investoinnit*. (Elliott 2010) Merja Rapeli (2015) on sosiaalityön lisensiaatintutkimuksessaan käyttä-
nyt Elliottin interventiomallia sosiaalityön tehtävien paikantamiseen ja kehittämiseen katastrofeihin
varautumisen vaiheessa (Rapeli 2015; ks. myös Rapeli 2016). Rapelin aineistossa suurin osa kata-
strofeista oli perinteisiä sosiaalityön konteksteja kuten luonnonkatastrofeja, mutta sosiaalityön teh-
tävien ja kriisityön näkökulmasta omalta osaltaan myös ”pakolaiskriisi” vertautuu eurooppalaisessa
sosiaalityön tutkimuksessa perinteisempiin kriisi- ja katastrofitilanteisiin. Vaikka ”pakolaiskriisi”
määrittäyty kuitenkin uudella tapaa globaaliksi, transnationaaliseksi ilmiöksi, ”uuden ajan kriisiksi”,
jossa myös sosiaalityöltä edellytetään paikallisuuden ylittävää ymmärrystä ja ratkaisumalleja, sosi-
aalityön toimintamallit ovat usein paikallisia, koska ne nojaavat kansalliseen lainsäädäntöön. Pei-
laankin omaa aineistoani suhteessa myös Rapelin sovellukseen Elliottin (2010) mallista. Vaikka
myös omasta aineistostani voidaan paikantaa eri kriisityön vaiheita, analyysivaiheessa totesin, että
tapahtumien jäsentäminen vaiheittain ikään kuin ajalliselle jatkumolle osoittautui tämän työn puit-
teissa mahdottomaksi. Toiminta rakentui kaiken aikaa monilla tasoilla, ja vaiheet olivat olennaisesti
päällekkäisiä ja limittäisiä. Elliott (2010) ja Rapeli (2015 ja 2016) käyttävät kriisityön vaiheita
omissa analyyseissään, mutta omassa työssäni kriisinaikainen toiminta, siis käytännössä hätämajoi-

² Termillä ’vastaanottolaki’ viitataan jatkossa Lakiin kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan
uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta (17.6.2011/746). Kyseinen laki sisältää pykälänsä paitsi kansainvälistä suojelua
hakevien vastaanottoon, myös ihmiskaupan uhrin tunnistamiseen ja auttamiseen. Nämä ryhmät ja heitä koskeva
lainsäädäntö on osittain päällekkäistä, mutta selvyuden vuoksi käytän jatkossa niitä lainkohtia, jotka koskevat suoraan
kansainvälistä suojelua hakevia henkilöitä – tässä lyhyesti turvapaikanhakijoita.

tustoiminnan aikajänne, oli osaltaan myös varautumista yhtäältä vastaavaan tilanteeseen, toisaalta tulevaan vastaanottokeskukseen, ja samanaikaisesti myös jälleenrakennusta suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan ja yksilöiden elämäntilanteisiin.

Doreen Elliottin (2010) mukaan sosiaaliset investoinnit (engl. *social investment*), jotka perustuvat kriittisen, välttämättömän infrastruktuurin ja sosiaalisen pääoman rakentamiseen, ovat perinteisesti olleet aluetta, jolla sosiaalityöllä on ollut kaikkein vähiten tehtävää katastrofitilanteiden sosiaalityössä. Sosiaaliset investoinnit ovat läsnä ja tarpeen kaikissa katastrofityön vaiheissa, joskin ne ovat yleensä olleet merkityksellisiä ennen kaikkea katastrofien ennaltaehkäisyssä. Sosiaalisilla investoinneilla pyritään esimerkiksi perustarpeiden turvaamiseen sekä ihmisten ja yhteisöjen haavoittuvuuden vähentämiseen sosiaalista pääomaa lisäämällä. (Elliott 2010, 98-99) Yhteisöllistä stressiä vähennetään ja sosiaalista pääomaa rakennetaan rakentamalla siltoja ja linkkejä paikallisyhteisöjen sisällä ja välillä; esimerkiksi katastrofitilanteissa kaikkein haavoittuvimpien ryhmien sosiaalista pääomaa pyritään lisäämään varustamalla heitä taidoilla ja tiedoilla, joilla nämä voivat vahvistaa omia mahdollisuuksiaan selviytyä ja saada apua katastrofitilanteessa. Lisäksi myös muiden toimijoiden tiedottaminen haavoittuvimpien ryhmien erityisistä haasteista sekä heidän selviytymisstrategioistaan on osa kollektiivista sosiaalista pääomaa. (Elliott 2010)

Elliott (2010) määrittelee sosiaaliseksi investoinniksi myös esimerkiksi katastrofitilanteissa usein olennaisten toimijoiden, kuten erilaisten vapaaehtois- ja järjestötoimijoiden, toimittaman avun koordinoimisen ja kehittämisen. Sosiaaliseksi investoinniksi määriteltävällä avun antajien toiminnan kehittämällä pyritään edelleen vahvistamaan paikallisia yhteisöjä ja yksilöitä toimimaan omilla resursseillaan sekä rakentamaan jo ennaltaehkäisevästi yhteistyöverkostoja ja yhteyksiä, jotka osaltaan ehkäisevät kriisitilanteiden syntymistä ja/tai minimoivat niiden vaikutuksia ja seurauksia. Akuutin, kriisinaikaisen toiminnan vaiheessa sosiaalityöntekijöillä on Elliottiin mukaan erityinen rooli myös kulttuurisen kompetenssin omaavina asiantuntijoina. Kaikilla avun tarvisijoiden ryhmillä ei välttämättä ole yhtäläistä pääsyä resursseihin tai avustustarvikkeisiin: esimerkiksi kulttuuriset ja uskonnolliset syyt voivat muodostua tavalla tai toisella esteeksi vaikkapa tietynlaisen tai -tyyppisen materiaalsen avun vastaanottamiseen. Tietynlaisen lihan syöminen tai tietynlaiseen, hätätilanteessa tarjolla olevaan vaatetukseen pukeutuminen voivat joidenkin avun tarvisijoiden ryhmien näkökulmasta olla kulttuurisista tai uskonnollisista syistä vaikeaa tai jopa mahdotonta. Sosiaalityön tehtäväksi asettuu siis sen varmistaminen, että tarjolla oleva apu kohtaa erilaiset avun tarvisijat, ja että myös yksittäiset yksilöt tai vähemmistöryhmät saavat heille soveltuvan materiaalsen, taloudellisen tai psykososiaalisen tuen. Sosiaalisen investoinnin näkökulmasta siis esimerkiksi kriisitilan-

teen eri toimijoiden kouluttaminen kulttuuristen tai uskonnollisten kysymysten merkityksestä tai erityisryhmien tarpeesta tiedottaminen asettuu sosiaalityön asiantuntijaroolin tehtäviin. (Elliott 2010, 98-99)

Haavoittuvimpien ryhmien erityisten haasteiden tunnistaminen sekä muiden toimijoiden näitä haasteita ja selviytymisstrategioita koskevan tiedon ja ymmärryksen lisääminen on siis osa kollektiivisen sosiaalisen pääoman rakentamista, ja siten myös katastrofitilanteiden sosiaalityön tehtävä. (Elliott 2010, 98-99) Yhtä lailla sosiaalityöntekijät voivat toimia kouluttaen muita akuutin vaiheen työntekijöitä esimerkiksi kulttuurisista kysymyksistä, joita koskevalla tiedolla pyritään lisäämään tietoisuutta eri ryhmien tarpeista, lisäämään kulttuurista koheesiota ja vahvistamaan yhteisön omia verkostoja ja sosiaalista pääomaa. Palveluntuotannon aukkoja ja katkoksia on tehtävä näkyväksi, koska jotkut ryhmät ja yksilöt ovat vaarassa jäädä väliinputoajiksi. Niinpä katastrofityössä tarvitaan koordinoiva taho, joka varmistaa ettei avun tarjoamisessa muodostu katvealueita. Tämä lisää sosiaalityön roolia kriisitilanteiden jälkihuollon ja varautumisen välillä. (Elliott 2010, 98-99)

Merja Rapeli (2015 ja 2016) luokittelee katastrofitilanteessa sosiaalityön sosiaalisiksi investoinneiksi esimerkiksi katastrofin uhrien perustarpeista huolehtimisen, sillä sen kautta tuetaan ihmisten ja yhteisöjen toimintakykyä. Lisäksi esimerkiksi avun tarvitsijoiden identifiointi, avun ulottaminen haavoittuvimmille ryhmille sekä yhteisöjen tukeminen ja jälleenrakennuksen kehittäminen, eri tasoilla ja eri yhteisöille tiedottaminen sekä ryhmätoiminnan organisointi ja koordinointi ovat Rapelin mukaan osa sosiaalityölle kuuluvia sosiaalisen investoinnin tehtäviä. Lisäksi niitä voivat olla myös järjestöjen ja organisaatioiden toiminnan tukeminen, jotta tarjottava apu on tehokasta ja oikea-aikaista, sekä vapaaehtoistoimijoiden ohjaaminen, tuki ja koordinointi. Sosiaalityön tehtäväksi määrittyy myös sosiaalityön sisällä opetuksen kapasiteetin rakentaminen ja kriisi- ja katastrofityön osaamisen kasvattaminen, yhteistyössä sosiaalityön oppilaitosten kanssa. (Rapeli 2016, 257; Rapeli 2015, 9-10) Yhtäältä sosiaalityön sosiaalisia investointeja ovat siis kriisin kohdanneiden ihmisten ja yhteisöjen perustarpeiden tyydyttäminen sekä siten toimintakyvyn palauttaminen ja takaaminen. Toisaalta kriisitilanteiden sosiaaliset investoinnit ovat myös sosiaalisen pääoman lisäämistä, eri toimijoiden aktivoimista, tiedon jakamista ja keräämistä, yhteistyötä, koordinointia, ohjausta ja tukea sekä yhteistyökumppaneille että kriisin kohdanneille itselleen.

Elliottin (2010) mallissa sosiaalisen kehityksen näkökulmasta sosiaalisen tai yhteiskunnallisen ja taloudellisen kytkös on olennainen. Sosiaalisessa kehityksessä on kyse siltojen rakentamisesta eri toimija- ja organisaatiotasojen sekä yhteiskunnan sektoreiden välille, millä pyritään varmistamaan

se, että kaikilla on yhtäläiset mahdollisuudet osallistua talouteen ja olla osallisia yhteiskunnasta ja sosiaalisista yhteisöistä. Sosiaalisen kehityksen kontekstissa taloudellisen osallisuuden vahvistamisella pyritään varmistamaan, että kaikille yhteiskuntaryhmille ja -luokille mahdollistuu osallistuminen ja osallisuus taloudesta ja työllisyydestä. Näin kaikki ovat tuottavia yhteisönsä ja yhteiskuntansa jäseniä ja osallistuvat omalla panoksellaan kriisitilanteesta selviytymiseen ja sen jälkeiseen jälleenrakennukseen. Etenkin kriisitilanteessa kuitenkin infrastruktuurin, kuten taloudellisen rakenteen kohtaamat haasteet ja sen asettamat reunaehdot voivat muodostaa esteitä tai haasteita noiden siltojen rakentamiselle ja kaikkien toimijatahojen ja -tasojen huomioimiselle. Taloudellisen osallisuuden kontekstissa ennaltaehkäisyä on esimerkiksi taloudellisten mikro- ja makrorakenteiden, organisaatioiden ja yhteisöjen vahvistaminen ja resursoiminen ennen kriisin puhkeamista, eli kriisien ennalta ehkäiseminen tai niiden vaikutusten minimoiminen myös tulevia kriisejä ajatellen. Eri ryhmien nopea toipuminen kriisistä ja sen jälkiseuraamuksista mahdollistaa sen, että ne ovat nopeasti myös aktiivisia toimijoita yhteiskunnan tavanomaisissa taloudellisissa rakenteissa ja siten osaltaan vauhdittavat koko yhteisön tai yhteiskunnan jälleenrakentamista ja taloudellisen kasvun uudelleenkäynnistämistä. Taloudellisessa mielessä akuutin kriisin hoitaminen ja jälkihuolto ovat tiiviisti kytköksissä: olennainen osa akuutin vaiheen ratkaisemista ja jälkihuoltoa on myös markkinoiden käynnistäminen siten, että tarvittavat hyödykkeet ovat saatavilla, ihmiset ovat kykeneviä kuluttamaan ja paikallinen taloudellinen järjestelmä pääsee katastrofin jälkeen jälleen nousuun. (Elliott 2010, 99-100)

Taloudellisesta näkökulmasta katastrofitilanteiden ennaltaehkäisy ja riskien arvioinnin on oltava osa poliittista päätöksentekoa, joka velvoittaa yhteisymmärrykseen kulujen jakamisesta ja kohdistamisesta julkisen ja yksityisen sektorin välillä. Kriisitilanteiden uhatessa keskeiset elämän ja jatkuvuuden turvaavat toiminnot ja palvelut on kyettävä varmistamaan, joten niihin tulee voida myös panostaa taloudellisesti. Elliott (2010) toteaaakin, että mitä paremmin talous voi ennen kriisiä, sitä paremmin se toipuu itse kriisistä. Tämän vuoksi on myös taloudellisesti järkevää ja entistä tärkeämpää panostaa myös ennaltaehkäisevästi sosiaalisiin investointeihin ja rakentaa kestäviä paikallisyhteisöjä. Esimerkiksi yksityisille ihmisille ja pienyhteisöille mahdollistetut mikrolainat ovat osoittautuneet tehokkaaksi tavaksi auttaa pienyrityksiä toipumaan ja toisaalta tukevat uusien perustamista, jotta nämä voivat jälleen osallistua normaalin talouden järjestelmään. Näiden ohjelmien rakentamisessa ja tukemisessa sosiaalityöllä ja sosiaalisen kehityksen kannustimilla on olennainen rooli. (Elliott 2010, 100)

Merja Rapeli (2015 ja 2016) kuvaa sosiaalityön taloudellisen osallistamisen interventioiksi esimerkiksi taloudellisen tuen ja työnhaun tukemisen. Luonnonkatastrofien yhteydessä sosiaalityöntekijät

voivat auttaa uhreja esimerkiksi vakuutuskorvauksien ja tukien hakemisessa. Lisäksi Rapeli määrittelee taloudelliseksi osallistamiseksi myös ulkopuolisen avun kanavoimisen: katastrofitilanteissa on tyypillistä, että esimerkiksi ulkopuoliset lahjoittajat tai rahoittajat haluavat osallistua uhrien tukemiseen, joten sosiaalityön tehtäväksi voi asettua raha- tai tavaralahjoitusten ja -rahastojen hallinnoiminen sekä materiaalisen avun ohjaaminen sitä (eniten) tarvitseville. Myös Rapeli toteaa, että esimerkiksi mikrolainat voivat edistää katastrofien uhrien omatoimista selviytymistä ja mahdollistaa yksilön, kotitalouden tai paikallisyhteisön nopeamman toimintakyvyn palautumisen. (Rapeli 2015, 10; Rapeli 2010, 257)

Taloudellisessa osallistamisessa on siis kyse siitä, että kriisitilanteessa turvataan materiaaliset ja taloudelliset resurssit akuutista tilanteesta selviytymiseksi, jälleenrakennuksen käynnistämiseksi ja tulevaisuuden katastrofeihin tai kriiseihin varautumiseksi. Talouden näkökulmasta on tärkeää, että kriisin kohdanneet yksilöt ja yhteisöt kykenevät mahdollisimman pian palaamaan tavanomaiseen päiväjärjestykseen ja siten osallistumaan edelleen hyvinvoinnin tuottamiseen. Kriisitilanteissa esimerkiksi ulkomaisen ruoan tai välttämättömyystarvikkeiden tuonti tai ulkomaisten yritysten voiton tuotannon rahoittaminen julkisilla varoilla ole pidemmän päälle taloudellisesti järkevää, koska niiden kautta ei tueta paikallisyhteisöjen toimintakyvyn palautumista. Vähintäänkin minimiresurssien takaaminen kaikille on tärkeää eri yhteiskuntaryhmien osallisuuden takaamiseksi, sillä leipäjonoissa odottaen seisovat ihmiset eivät auta taloutta nousemaan jaloilleen. Työllisyyden ja osallisuuden lisääminen on keskeistä, ja sosiaalityön näkökulmasta on tärkeää varmistaa etenkin se, että kaikkein haavoittuvimmat ja heikoimmassa asemassa olevat yhteiskunnalliset, sosiaaliset ja kulttuuriset ryhmät saavat parhaan mahdollisen tuen elämänsä ja yhteisöjensä jälleenrakentamiseen. Heillä on jo lähtökohtaisesti muutoinkin vähiten resursseja, välineitä, kykyjä ja mahdollisuuksia oman asemansa parantamiseen.

Elliott (2010) toteaa, ettei sosiaalinen kehitys kuitenkaan ole hyväntekeväisyystyötä, vaan sen kautta pyritään lisäämään ihmisten omaa kompetenssia selviytyä kriiseistä ja niiden seuraamuksista. Heikoimmassa asemassa olevilla, esimerkiksi kaikkein köyhimmillä yksilöillä ja ryhmillä on myös katastrofitilanteessa sekä jälleenrakennusvaiheessa käytettävissään kaikkein vähiten resursseja. Esimerkiksi iäkkäiden, vammautuneiden tai kielitaidottomien vähemmistöjen mahdollisuudet vaikkapa tietoteknisiin yhteyksiin tai katastrofeista ennalta varoittaviin varoitusjärjestelmiin ovat yleensä rajalliset. Tämä asettaa heidät alttiiksi riistolle, hyväksikäytölle, yhä syveneville ongelmille ja esimerkiksi terveydellisille vaaratekijöille, joita voivat olla esimerkiksi puutteellinen tai puuttuva hoito, puutteelliset asuinolosuhteet ja saniteettitilat, kyvyttömyys ja varattomuus hakeutua hoidon

piiriin. Monissa kriisien konteksteissa jo köyhien ja vähemmistöryhmien asuinalueet ovat jo itsessään riskialttiilla alueilla kuten kaatopaikoilla, vuorenrinteillä, tulva-altaissa ja niin edelleen. Marginalisoituneet tai marginalisoidut ryhmät ovat siis kaikissa kriisin vaiheissa kaikkein haavoittuvimmassa asemassa, eikä köyhissä maanosissa, valtioissa tai vaikkapa kunnissa varautuminen yleensä ole lähtökohtaisestikaan prioriteettilistalla kovinkaan korkealla. Ennaltaehkäisy ja varautuminen eivät tuota välitöntä taloudellista kasvua, minkä vuoksi niihin harvoin panostetaan riittävästi. Pitkällä tähtäimellä ennaltaehkäisyyn ja varautumiseen panostaminen poliittisten ja taloudellisten päätösten kautta voisi toimia etenkin kaikkein heikoimmassa asemassa olevien aseman parantamiseksi ja henkien pelastamiseksi. (Elliott 2010, 101-102)

Katastrofien ja niiden vaikutusten ennaltaehkäisyn vaiheessa on siis oleellista, että etenkin kaikkein heikoimmassa asemassa oleville ihmisille ja yhteisöille annetaan ruohonjuuritasolta mahdollisuus tuoda omia tarpeitaan ja toiveitaan esiin ja siten vaikuttaa oman asemansa parantamiseen. Poliittisen voimaannuttamisen kautta voidaan pyrkiä vaikuttamaan kansallisiin ja kansainvälisiin politiikkoihin sekä paikallisyhteisöjen toimintamalleihin ja käytäntöihin, ja koota eri tasojen toimijat yhteen rakentamaan yhteisiä toimintamalleja, politiikkoja ja käytäntöjä tulevaisuuden riskien arvioimiseksi, kriisien ennakoimiseksi ja niiden vaikutusten minimoimiseksi kaikilla yhteiskunnallisilla ja sosiaalisilla tasoilla. Juuri marginalisoitujen ja vähemmistöasemassa olevien yksilöiden ja ryhmien ääni jää usein poliittisessa päätöksenteossa ja rakenteista neuvoteltaessa kuulumattomiin – tai ne vaiennetaan. Kaikkia, myös kaikkein heikoimpia osallistamalla taataan koko yhteiskunnan toipuminen, mikä on juurikin sosiaalityön ydinaluetta ja perusta. Sosiaalityön koulutuksen, kokemuksen ja ammatillisen roolin tuoma taito toimia neuvottelijana, sovittelijana ja sillanrakentajana eri osapuolten ja toimijatasojen välillä asettaa sosiaalityön osaksi ennaltaehkäisyä sekä jo syntyneiden kriisien ratkaisun, jälleenrakentamisen ja uusiin kriiseihin varautumisen rakenteista ja käytännöistä käytäviä neuvotteluja.

Varautuminen ja paikallisten yksilöiden ja yhteisöjen poliittinen voimaannuttaminen ovat olennaisia, samoin kuin kansainvälinen, kansallinen, paikallinen ja esimerkiksi vapaaehtoissektorin toimijoiden välinen yhteistyö; sosiaalityön näkökulmasta lainsäädännön ja vastuiden tunteminen on osa sosiaalityön ammatillisuutta ja asiantuntijuutta. Eri toimijoiden on tunnettava toistensa tehtävät ja yhteistyön oltava tiivistä, ja tässä sosiaalityön asiantuntemus ja koordinaatorooli voi olla oleellisen tärkeää. (Elliott 2010, 101-102) Sosiaalityöntekijän rooli kaikkein heikoimmassa asemassa olevien ryhmien ja yksilöiden asioiden ajajana velvoittaa vaikuttamiseen politiikkaan ja politiikkoihin kan-

sallisella ja kansainvälisellä tasolla ja kannustaa paikallisyhteisöjen tason ratkaisuihin esimerkiksi kunnissa.

Merja Rapeli (2016) paikantaa Elliottin (2010) määrittelemiä poliittiseen voimaantumiseen ja voimaannuttamiseen liittyviä sosiaalityön tehtäviä esimerkiksi yksilöiden ja yhteisöjen sekä hallinnollisen ja poliittisen tason työksi. Yksilötasolla poliittinen voimaannuttaminen voi olla esimerkiksi avun saajien aktivoimista ja tukemista, jotta he saavat palveluita, joihin heillä on oikeus. Yhteisöjen ja organisaatioiden tasolla poliittinen voimaannuttamisen tehtäväkenttää voi olla johdon ja päätöksenteon tukeminen siten, että eri ryhmien ja etenkin kaikkein haavoittuvimpien väestönosien avun ja tuen tarve ja esimerkiksi sukupuolinäkökulma tai kulttuuriset kysymykset tulevat toiminnassa huomioiduksi riittävän hyvin. Sosiaalityö voi myös esimerkiksi aktivoida paikallisyhteisön vastustamaan asuinalueensa saastumista; paikallisaktivismissa syntyneet rakenteet voivat edelleen edistää esimerkiksi luonnonkatastrofin kohdanneiden auttamistoimia ja uhrien selviytymistä katastrofista. (Rapeli 2016, 258) Hallinnollisella ja poliittisella makrotasolla sosiaalityön interventiona voi olla avun saamisen ehtoihin vaikuttaminen tilanteissa, joissa avustuskriteerit eivät vastaa kriisissä olevien yksilöiden ja yhteisöjen tai kaikkein eniten apua tarvitsevien tarpeisiin. Rapeli määrittelee sosiaalityön poliittisen voimaannuttamisen interventioiksi ja tehtäviksi myös sektorien välisen yhteistyön ja tilanteen koordinoinnin ja johtamisen. (Rapeli 2015, 10)

Poliittisen voimaannuttamisen interventioiksi voidaan siis nimittää niihin hallinnollisiin ja poliittisiin prosesseihin osallistumista, joiden kautta avun saamisen kriteerit ja sisällöt määritellään. Ammatitietikkansa ja ammatillisten arvojensa kautta sosiaalityössä tämä tarkoittaa toimimista poliittisten rakenteiden ja prosessien osana, esimerkiksi luotaessa ja muuttaessa avun saamisen ehtoja. Sosiaalityö on ennen kaikkea kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevien ihmisten ja ihmisryhmien huomioimista, heidän asioidensa ajamista ja kuulluksi tekemistä. Sosiaalityön tulee olla osaltaan varmistamassa, että poliittiset ja taloudelliset rakenteet mahdollistavat eri ryhmien kuulluksi tulemisen, yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon, eivätkä perusteettomat, ihmisarvoa loukkaavat tai muutoin syrjivät ja eriarvoistavat käytännöt saa päätöksenteossa, yhteiskunnassa ja kriisitilanteiden hoidossa ja niihin varautumisessa jalansijaa.

Inhimilliset investoinnit ovat Elliottin (2010) mukaan kaikkein perinteisintä sosiaalityön aluetta. Psykososiaalisen tuen tarjoaminen, mielenterveyden tuki ja sen kautta yksilöiden ja perheiden resilienssin kehittäminen ovat sosiaalityön tavanomaisia tehtäviä. Sosiaalisen kehityksen näkökulmasta olennaista onkin vahvuuksien ja voimaannuttamisen näkökulma: ennaltaehkäisy tärkein tehtävä

on rakentaa sosiaalista ja inhimillistä pääomaa ja sen kautta kasvattaa resilienssiä, jotta yksilöt ja yhteisöt olisivat kriisin kohdatessa niin vahvoja kuin olemassa olevilla edellytyksillä on mahdollista. Sosiaalityön inhimillisiksi investoinneiksi voidaan varsinaisen 'mielenterveystyön' ohella lukea kuitenkin myös esimerkiksi tilannetta ja ratkaisumahdollisuuksia koskevan tiedon saatavuuden ja siihen käsiksi pääsemisen varmistaminen, kriisin kohdanneiden ja sen ratkaisuun osallistuvien toimijoiden neuvonta, yksilöiden ja yhteisöjen tuki sekä osallistumisen ja toisten auttamisen mahdollistaminen. On olennaista, että ihmisillä itsellään on mahdollisuus osallistua, olla mukana ja toimia yhdessä toisten ihmisten kanssa tilanteiden ratkaisemiseksi sekä sosiaalisten kontaktien ja vuorovaikutuksen tuottaman inhimillisen hyvinvoinnin lisäämiseksi. Sosiaalityön inhimillisillä investoinneilla on kytkös myös sosiaalisiin investointeihin ja sosiaalisen pääoman rakentamiseen. (Elliott 2010,102-103) Esimerkiksi sosiaaliset, perustarpeiden tyydyttämiseen liittyvät investoinnit ovat osaltaan luonnollisesti myös inhimillisiä investointeja – takaavathan ne ihmisarvoisen elämisen ja ihmisoikeuksien toteutumisen mahdollisuudet.

Myös Merja Rapelin (2015 ja 2016) aineiston perusteella varautumisen vaiheessa on tärkeää kouluttaa sosiaalityöntekijöitä ja muita toimijoita kriisityöhön ja muihin psykososiaalisen tuen tehtäviin. Psykososiaalinen tuki, kuten traumatyö ja surutyö, on mielletty kaikkein ”perinteisimmäksi” katastrofi- ja kriisisosiaalityön muodoksi, sillä niillä edistetään yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen toimimista ja toimintakykyä. Katastrofeihin liittyy usein kuolonuhreja, ja sosiaalityön tehtäväksi voi asettua esimerkiksi uhrintunnistuksessa tai hautajaisjärjestelyissä annettava tuki ammattilaisille ja katastrofin uhreille. Katastrofitilanteessa sosiaalityö voi myös toimia apuna ja tukea perheiden yhdistämisessä, tarjota psykososiaalista tukea ja traumatyön välineitä yhteisöille sekä tarjota auttavan puhelimen kaltaisia palveluita eri toimijoille. (Rapel 2016, 252, 258; Rapeli 2015, 11)

Sosiaalityön näkökulmasta inhimillisiä investointeja ovat siis paitsi kriisin kohdanneiden yksilöiden ja yhteisöjen hyvinvoinnin takaaminen, mielenterveyden tukeminen ja psykososiaalisen tuen tarjoaminen, myös toiminnan ohjaaminen inhimillisesti kestäväan suuntaan. Sosiaalityön tehtäviä inhimillisen hyvinvoinnin lisäämiseksi voi olla eri toimijoiden kouluttaminen toimimaan siten, että kriisin kohdanneiden erityiset tarpeet ja esimerkiksi kulttuuriset käsitykset tulevat huomioituiksi, eikä toiminnalla tai poliittisilla rakenteilla ja päätöksillä tarpeettomasti aiheuteta tai lisätä inhimillistä kärsimystä. Sosiaalityö on perinteisesti ollut osa psyykkisen tuen palveluita myös kriisien hoidossa, ja kriisityöhön koulutetut ja perehtyneet sosiaalityöntekijät voivat toimia myös auttajayhteisön tukena ja ohjaajana toimimaan siten, että myös avun tarjoajat säilyttävät toimintakykynsä ja selviytyvät sijaistraumatisoitumatta.

3 Pakkomuutto ja ”pakolaiskriisi” sosiaalityön konteksteina

Viime vuosikymmeninä yhä lisääntyvä, sekä vapaaehtoisuuteen että pakkoon perustuva siirtolaisuus on haastanut sosiaalityön toimintaympäristöä, tietoperustaa ja menetelmiä. Pakkomuutto on osa globaaleja prosesseja sekä kymmeniä miljoonia ihmisiä koskettava globaali sosiaalinen ongelma, joten maailmansotien jälkeisenä aikana pakkomuuttajien auttaminen on juurtunut länsimaiseen sosiaalityöhön. Pakkomuuton myötä sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen ja sosiaaliseen kehitykseen pyrkivän sosiaalityön konteksti laajenee kansallisvaltion rajojen ulkopuolelle ja aiheuttaa myös muutostarpeita kansallisissa sosiaalityön käytännöissä. Asiakkuuksien monimuotoistuminen tuo sosiaalityöhön uudenlaisia valtioiden rajat ylittäviä haasteita. Globaalien ulottuvuuksiensa myötä pakkomuuttajien parissa tehtävä sosiaalityö voidaanakin paikantaa osaksi kansainvälistä sosiaalityötä, mutta sitä on sosiaalityön tutkimuksessa tutkittu vasta verrattain vähän. (Turtiainen 2016, 203-209) Kuvaan seuraavassa pakkomuuton käsitteenä ja sosiaalityössä kohdattavana ilmiönä, ja kerron lyhyesti oman tutkimuskohteeni syntymiseen johtaneista kansainvälisistä ilmiöistä ja niiden kytköksistä ”kriisitilanteen” sosiaalityöhön.

3.1 Pakkomuutto käsitteenä ja sosiaalityössä kohdattavana ilmiönä

Turvapaikan hakemisen oikeutus perustuu kansainvälisiin sopimuksiin, ja ihmisoikeussopimukset säättävät osaltaan myös turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten vastaanoton käytäntöjä ja prosesseja. Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa turvapaikanhakijat on määritelty pakkomuuttajiksi, vaikka heidän oikeudellinen asemansa sinänsä on turvapaikkaprosessin ajan epäselvä. Tehtäväni ei ole ottaa kantaa turvapaikanhakijoiden liikkuvuuden syihin tai motiiveihin, vaan määrittelen pakkomuuton ”kriisin” tavoin sen yksilöllisten, sosiaalisten ja yhteiskunnallisten seurausten kautta. Esitän pakkomuuton ja pakkomuuttajan siirtymisen suomalaisen vastaanottojärjestelmän piiriin määrittyvän myös turvapaikanhakijoiden henkilökohtaiseksi ja yhteisölliseksi kriisiksi, jolla on eritasoisia seurauksia sosiaalityön tehtäville ja tavoitteille.

3.1.1 Pakkomuutto ja turvapaikanhakija käsitteinä

Kansainvälisyys ja pakolaisuuteen liittyvät teemat ovat olleet osa sosiaalityön keskusteluja ja toimintakenttää viimeistään toisen maailmansodan jälkeen, ja etenkin viimeisten parin kymmenen vuoden aikana kiinnostus kansainväliseen sosiaalityöhön ja globaaliin sosiaaliseen kehitykseen on

lisääntynyt. (Rauhala ym. 2016, 9-17) Pakkomuuton käsite syntyi 1980-luvulla, kun tutkijakunta halusi laajentaa maailmansotien aikana länsimaissa virinneen pakolaistutkimuksen koskemaan erilaisia pakkomuuttajien ryhmiä. Pakkomuuton alle sijoittuu sekä hallinnollisia että tutkijoiden määrittelemiä kategorioita. Pakkomuuttajiksi voidaan luokitella esimerkiksi pakolaiset, turvapaikanhakijat, maan sisäiset pakolaiset, ympäristöongelmien tai katastrofien takia pakkomuuttavat, kehityksen nimissä toteutettujen projektien takia pakkosiirretyt, ihmissalakuljetuksen ja ihmiskaupan uhrit sekä valtiottomat henkilöt³. Pakkomuuttoa ei kuitenkaan voi jaotella kategorisesti, koska usein muutossa on mukana sekä pakkoa että vapaaehtoisuutta. Yhdessä ääripäässä voidaan ajatella olevan todellisia, objektiivisesti arvioiden todennetuiksi katsottuja uhkia pakenevat pakolaiset, toisessa turistien, liikemiesten ja opiskelijoiden, jotka liikkuvat pääosin vapaaehtoisesti, taloudellisen tai sosiaalisen pääoman perässä. Muuttoliike on kuitenkin hyvin monitahoista, ja muuttajat voivat vaihtaa eri muuttajakategoriaa elämänsä varrella. (Turtiainen 2016, 206) Niinpä pakkomuuton tutkimuksessa onkin lähdettävä liikkeelle siitä, mitä pakkomuutolla ja pakkomuuttajilla kulloisessakin kontekstissa tarkoitetaan.

Pakkomuutto voidaan määritellä tilanteeksi, jossa jokin merkittävä taloudellinen, poliittinen, ekologinen tai sosiaalinen syy pakottaa ihmiset siirtymään pois vakituisesta asuinpaikastaan, usein äärimmäisen stressin alla, kohti aiemmin tuntematonta määränpäättä. Matkustamisen ja maahan pääsyn edellytykset ovat epävarmat ja tarjoavat liikkeessä oleville ihmisille vain vähän vaihtoehtoja ja turvaa. Ihmiset ovat vain harvoin valmiita lopullisesti jättämään kotinsa ja kotimaansa kevyin perustein, joten tähän muuttoliikkeeseen liittyy aina jonkinasteista pakkoa. Muuton pakollisuus saa aikaan turhautumusta ja vihamielisyyttä suhteessa vallitseviin olosuhteisiin, mikä edelleen vaikeuttaa tilanteeseen sopeutumista. Ihmiset joutuvat usein jättämään kotinsa äärimmäisen stressin ja vaikeasti traumatisoivien kokemusten saattamana, ja stressin ja trauman jäljet ja pitkäaikaiset seuraukset ovat pakkomuuttajien parissa tavallisia. Lisäksi, pakkomuuttajien lähtiessä matkaan määränpää on usein tuntematon, ja liikkeelle lähdön, matkanteon ja määränpään löytämisen ja sinne pääsemisen edellytykset ovat usein hyvin epävarmoja. Kaikki nämä tekijät saavat aikaan sen, että pakkomuuttajat ovat varsin erilaisessa, vaikeammassa asemassa verrattuna muuhun asuinpaikkaa vaihtavaan väestöön. Niinpä heidän tilanteensa edellyttäisi myös vastaanottavalta yhteiskunnalta ja yhteisöltä myötätuntoista ja sensitiivistä kohtelua, joskin todellisuudessa vastaanotto on usein aivan

³ Turtiaisen (2016) määritelmän mukaan valtioton on henkilö, jota mikään valtio ei pidä lainsäädännön perusteella kansalaisenaan. Valtiottomilla henkilöillä ei ole minkään maan kansalaisuutta, tai heidän kansalaisuutensa ei päde kyseisessä valtiossa. (Turtiainen 2016, 206) UNHCR:n arvion mukaan maailmassa oli vuoden 2015 lopussa noin 10 miljoonaa valtiotonta henkilöä (UNHCR 2016).

toinen. (Cox & Pawar 2013, 396). Etenkin turvapaikanhakijoita, joiden oikeudellinen asema suhteessa kansalliseen järjestykseen on vielä selvityksen alla, pidetään useissa keskusteluissa maahanmuuttajien ”alimpana kastina”, jonka oikeudet herättävät paljon keskustelua ja jonka vieraassa valtiossa oleskeluun suhtaudutaan kaikkein kriittisimmin sen kestosta tai perusteista riippumatta.

Pakolaisaseman saamisen edellytyksenä on myös suomalaisessa lainsäädännössä osoitettu, objektiivisesti perusteltu vaino. Alexander Betts (2013) kuitenkin toteaa, että usein syy pakkomuuttoon on varsinaisen yksilöön kohistuvan vainon sijaan valtioiden heikko hallinto ja/tai kyvyttömyys tai haluttomuus tarjota suojelua tai turvata perusoikeuksia omille kansalaisilleen. Nämä eivät kuitenkaan yleensä täytä pakolaissopimuksissa määriteltyä vainon määritelmää. Niinpä esimerkiksi Somalian tai Afganistanin kaltaisesta järjestäytymättömästä, jopa vuosikymmeniä aseellisten ryhmittymien hallinnassa olleista ja suoranaisten avoimen konfliktin partaalla tai pyörteissä olleista valtiosta lähteneet, ihmisoikeusloukkauksia kohdanneet ja perusoikeuksien puutteessa pakenevat jäävät useimpien vaille suojelua, koska heillä ei ole osoittaa heihin henkilökohtaisesti kohdistunutta suoranaista vainoa. Näiden ihmisten suojelun tarvetta arvioitaessa ratkaisut usein nojaavatkin politiikkaan enemmän kuin lainsäädäntöön. Pakkomuuttajan omasta näkökulmasta on kuitenkin sinänsä merkityksetöntä, aiheutuvako häneen kohdistuvat ihmisoikeusloukkaukset valtion harjoittamasta vainosta vai jostain muusta tekijästä. Jos ihmisarvoisen elämän perusedellytykset eivät täyty, liikkeeseen pakkottavat syyt ovat yksilön näkökulmasta yhtä haitallisia. (Betts 2015) Pakkomuuttajia, jotka pakenevat kotimaistaan vakavien, kollektiivisten tai yksilöön kohdistuneiden ihmis- ja perusoikeuksien loukkauksien vuoksi, voidaankin kutsua myös selviytyjämuuttajiksi (*survival migrants*). Selviytyjämuuttajat eivät ole varsinaisia pakolaisia tai vapaaehtoisia muuttajia, mutta jotka eivät voi palata takaisin lähtömaihinsa esimerkiksi vainon, aseellisen konfliktin tai ympäristön pilaantumisen ja niistä seuraavien perus- tai ihmisoikeuksien puutteiden vuoksi. Bettsin mukaan merkityksellisintä suojelu tarpeen arvioinnissa ei tulisikaan olla niinkään liikkuvuuden syy vaan perusoikeuksien puute, joka ajaa ihmisiä hakemaan suojelua vieraasta valtiosta ja turvautumaan kansainvälisen yhteisön suojeluun. (Betts 2013; ks. myös Turtiainen 2016, 208)

Turvapaikanhakija ei ole juridinen kategoria, vaan sillä tarkoitetaan henkilöä, joka hakee suojelun tarpeen perusteella oleskeluoikeutta jostain muualta kuin omasta kansallisuusvaltiostaan. Turvapaikkaprosessit vaihtelevat kansallisten lainsäädäntöjen mukaan, eikä millään valtiolla ole velvollisuutta myöntää suojeluasemaa turvapaikanhakijoille. Valtioita tosin sitoo palauttamiskielto, jos henkilöä uhkaa kotimaassaan vaino tai muutoin kansainvälisillä sopimuksilla epäinhimilliseksi katsottu kohtelu. (Turtiainen 2016, 208) Suomessa termiä *turvapaikanhakija* käytetään kaikista kan-

sainvälistä suojelua hakevista maahan tulijoista. 'Turvapaikanhakija' itsessään on kuitenkin virheelinen termi siinä, että turvapaikka, siis pakolaisasema, on kaikkein vahvin Suomessa käytössä olevista kansainvälisen suojelun asemista⁴. Lähtökohtaisesti ei voida olettaa Suomesta kansainvälistä suojelua hakevan pyrkivän tämän aseman saavuttamiseen, vaan joukossa voi olla myös Bettsin (2013) termein selviytyjämuuttajia.⁵ Yhteistä turvapaikanhakijoiden kategoriaan määrittelylle on kuitenkin se, että henkilö hakeutuu turvapaikkaprosessiin, jossa hänen perusteensa kansallisvaltion sa ulkopuolella oleskelulle arvioidaan kansainvälisen suojelun tarpeen perusteella. ”Perinteiset” määrittelytavat ovat kuitenkin taipuvaisia yksinkertaistuksiin ja yksinkertaistaviin, leimaaviin kategorisointeihin. O’Doherty ja Lecouteur (2007) toteavat, että tietyt kategorisoinnit paitsi johtavat virheellisiin määrittelyihin ja tiettyjen ihmisryhmien negatiiviseen leimaantumiseen, myös ohjaavat tietyn tyyppiseen toimintaan ja erityisesti erilaisiin marginalisoiiviin käytäntöihin. Välttääkseen esimerkiksi mediassa tyyppillisen, turvapaikanhakijoita virheellisestikin kategorisoivan kuvauksen he päätyvät nimeämään turvapaikanhakijat ”odottamattomiksi tulijoiksi” (*unexpected arrivals*). Tällä termillä he viittaavat siihen, että turvapaikanhakijat saapuvat maahan sen rajojen ulkopuolelta, ja yllätyksellisyys viittaa tulijoiden epäkonventionaaliseen ja tavanomaista maahantuloa säätelevistä käytännöistä poikkeavaan maahantulon tapaan, joka haastaa vastaanottavan yhteiskunnan normaaleja rutiineja ja tuo kansalliseen yhteisöön yllättävän elementin. (O’Doherty & Lecouteur 2007, 1-2)

Suomessakin turvapaikanhakija on usein negatiivisia määreitä saava kategoria, joka niputtaa yhteen sekä oikeutetusti vainoa tai ihmisoikeusloukkauksia pakenevat että ”huvimatkaajat” ja ”vapaa- matkustajat”. Humanitaariseen maahanmuuttoon kriittisesti tai avoimen kielteisesti suhtautuvat myös liittävät turvapaikanhakijoihin kategoriana jopa epäinhimillistäviä piirteitä ja avoimen rasistisia luonnehdintoja. Vaikka tiedostan termin olevan suomalaisessakin keskustelussa leimaava, ’turvapaikanhakija’ on yleisesti vakiintunut termi kuvaamaan kaikkia kansainvälistä suojelua hakevia henkilöitä. Siksi käytän sitä selvyuden vuoksi tässä merkityksessä myös omassa tekstissäni. Riippumatta suojelun hakemisen syistä tai perusteista, suhteessa vastaanottopalveluihin turvapaikkaa hakeneet ihmiset ovat oleskelulupapäätöstä odottaessaan toisiinsa nähden samassa asemassa. Turvapaikanhakijat ovat omalta osaltaan ”odottamattomia tulijoita” (vrt. O’Doherty & Lecouteur 2007, 1-2), joiden määrän ja sen yllättävyyden vuoksi tilanne tulikin määritellyksi jopa kriisiksi.

⁴ Kansainvälisen suojelun kategorioista ja turvapaikkamenettelystä katso Ulkomaalaislain (30.4.2004/301) 6. luku.

⁵ Kun turvapaikanhakijana maahan tulleelle myönnetään oleskelulupa yksilöllisen inhimillisen syyn perusteella, kyseessä ei ole varsinainen kansainvälisen suojelun asema, vaan turvapaikkamenettelyssä on arvioitu, että oleskeluluvan epääminen olisi kohtuutonta esimerkiksi hakijan terveydentilan tai haavoittuvan aseman vuoksi (ks. Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301, 52§; aiheesta myös Nykänen 2008, 349-350) Yksilöllisestä inhimillisestä syystä oleskelulupa oikeutetut voivat siis olla myös henkilökohtaisista syistä Bettsin (2013) termein ’selviytyjämuuttajia’.

Turvapaikanhakijat voidaan määritellä pakkomuuttajiksi, koska he itse kokevat olevansa sellaisia, siis pakotettuja muuttamaan (esim. Cox & Pawar 2013, 399). Kathleen Valtonen (2008) toteaa, että Euroopan Unioni määrittelee turvapaikanhakijat henkilöiksi, jotka itse ajattelevat olevansa pakolaisia, ja jotka sen vuoksi etsivät turvapaikkaa ja pakolaisasemansa tunnustamista vieraan valtion alueella (Valtonen 2008, 6) Turvapaikanhakijoiden määrän lisääntyä 1970-luvulta lähtien länsimainen ja eurooppalainen julkinen diskurssi myös käytännössä erottelee toisistaan ne turvapaikanhakijat, jotka hakevat turvaa kehittyvästä maasta ja ne, jotka hakeutuvat länsimaihin hakemaan turvaa. Ensin mainittuja pidetään yleensä jollain tapaa ”aidompina” turvapaikanhakijoina, koska he hakevat kotiseudultaan paettuaan suojelua ensimmäisestä mahdollisesta valtiosta. Syitä siihen, miksi ihmiset eivät välttämättä hae turvaa ensimmäisestä mahdollisesta vieraasta valtiosta, on kuitenkin monia, kuten turvattomuuden tunne, marginalisoitumisen pelko, vaino tai pakkopalautus. (Cox & Pawar 2013, 399) Aseelliset konfliktit, ihmisoikeusloukkauksiin johtavat poliittiset rakenteet tai kansalaisia uhkaavat terroristisiksi luokiteltavat järjestöt ja muut toimijat ovat nykyisin usein ylirajaisia, joten turvallisuusuhat eivät aina poistu lähialueelle siirryttäessä. Kaikkiaan vain harvat ovat kykeneviä poistumaan lähialueitaan kauemmaksi, joten olosuhteet ylikuormittuneilla lähialueilla tai raja-seutujen jättiläismäisiksi paisuvilla pakolaisleireillä voivat myös olla epäinhimilliset, mikä ajaa kykeneviä pakenemaan yhä kauemmaksi. Myös teknologinen edistys on osaltaan lisännyt ihmisten mahdollisuuksia liikkua verrattain helposti ja nopeasti yhä kauemmas. Lisäksi tieto mahdollisista määränpäistä tai ”vuotavista” valtioiden välisistä rajoista leviää nykyajan tietoyhteisillä nopeasti

3.1.2 Pakkomuuttajat sosiaalityön asiakkaina

Sosiaalityön ammattilaisen työtä ohjaava, perimmäinen peruseriaate on ihmisoikeuksien ja ihmisarvon kunnioittaminen. Ihmisoikeudet ovat sosiaalialalla niin keskeinen lähtökohta, että niiden ollessa konfliktissa muiden toimintaa ohjaavien periaatteiden kanssa ihmisoikeusnäkökulman on oltava prioriteeteissa ensimmäisenä (Ife 2012). Jokaisella ihmisellä on oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen ja muihin ihmisoikeuksiin yksin ihmisyyden perusteella, riippumatta yksilön omasta käyttäytymisestä tai toiminnasta. Ihmis- ja perusoikeudet on määritelty YK:n ihmisoikeuksien julistuksessa⁶, Euroopan ihmisoikeussopimuksessa⁷ ja Suomen perustuslais-

⁶ Suomeksi luettavissa osoitteessa <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=fin> (viitattu 19.10.2017).

⁷ Suomeksi luettavissa osoitteessa http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_FIN.pdf (viitattu 19.10.2017)

sa⁸. Ihmisoikeuksien kunnioittaminen luo sosiaalialan ammattieettisen perustan, josta edelleen seuraa useita ammattieettisen toiminnan ”ohjenuoria”. Asiakkaan itsemääräämisoikeus, asiakaslähtöisyys, asiakkaan osallisuuden edistäminen, henkilön ja tämän voimavarojen kokonaisvaltainen huomioiminen, negatiivisen syrjinnän ja syrjivien rakenteiden ja käytäntöjen poistaminen sekä esimerkiksi vaitioloa ja yksityisyyden suojaa koskevat periaatteet ovat kaikessa sosiaalialan työssä keskeisiä, mutta ne saavat luonnollisesti omat merkityksensä ja käytännön ilmentymänsä kussakin sosiaalialan toimintaympäristössä. (Talentia 2017, 12) Sosiaalityö voidaan määritellä laajasti sosiaalialan ammattilaisten tekemäksi työksi, jota tehdään julkisella, yksityisellä tai vapaaehtoisella sektorilla erilaisilla sosiaalityön koulutustaustoilla (Ife 2012, 13; Mirzahi & Davis 2008) Sosiaalityön rooli ja tehtävät katastrofitilanteisiin varautumisessa, niiden välittömässä hoitamisessa ja jälkihoidossa on noussut viime vuosina kansainväliseen sosiaalityön keskusteluun. Sosiaalityötä on myös kritisoitu siitä, että se jättää huomiotta tietyt kysymykset ja yhteiskunnalliset ongelmat sekä jotkut ryhmät – kuten turvapaikanhakijat – jotka muodostavat omanlaisensa vähemmistön valtion sisällä. (Cox & Pawar 2013, 19) Sosiaalityöntekijöiden tulisi olla aktiivisesti mukana arvioimassa katastrofitilanteissa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumista kriisi- ja katastrofitilanteiden ennakoinnissa, ennaltaehkäisyssä ja negatiivisten vaikutusten minimoimisessa. (Gillespie & Danso 2010, xi-xii)

Pakolaisuus ja muut kansainväliseen liikkuvuuteen liittyvät, yhä lisääntyvät globaalit ilmiöt on jo viimeistään 1980-luvulta asti tunnustettu haasteiksi kansainväliselle yhteisölle ja sosiaalityön ammattialalle. Tosin, Cox ja Pawar (2013) huomauttavat, turvapaikanhakijoita ja laittomasti vieraassa valtiossa oleskelevia kansainvälisiä siirtolaisia voidaan pitää ihmisryhmiä, jotka ovat näihin päiviin saakka jääneet sosiaalityön käytännöissä turhan vähälle huomiolle. (Cox & Pawar 2013, 18-19) Sama näyttää pätevän myös sosiaalityön tutkimukseen, joskin kansainvälisen sosiaalityön ”valtaviiritaistumisen” myötä myös pakolaisuutta ja turvapaikanhakijoiden asemasta ja kohtelusta on kiinnostuttu myös sosiaalityön näkökulmasta. Kansainvälisen lainsäädännön nojalla turvapaikanhakijalla on oikeus saada hakemuksensa käsitellyksi, mutta olosuhteet, joissa turvapaikanhakijat odottavat asiansa käsittelyä ja ratkaisua, ovat monissa maissa alkeelliset, jopa epäinhimilliset. (Cox & Pawar 2013, 400) Sosiaalityön näkökulmasta myös juuri tässä on paljon myös tutkimuspotentiaalia.

Kati Turtiainen (2016) ymmärtää pakkomuuttajien parissa tehtävän sosiaalityön keskeiseksi lähtökohdaksi epäkunnioittavien suhteiden tunnistamisen ja tunnustamisen saamisen puolesta taistelun. Sosiaalityön tehtäväksi ja tavoitteeksi asettuu vuorovaikutussuhdetta ja vuoropuhelua edellyttävän

⁸ Suomen perustuslaki 11.6.1999/731, 2. luku.

luottamuksen rakentaminen pakkomuuttajien ja uuden ympäröivän yhteiskunnan välille. Kulttuuri ja kehitys voidaan nähdä dialogina menneen ja tulevan välillä, ja pakkomuuttajien kanssa tehtävää sosiaalityötä määrittää olennaisella tavalla asiakkaiden traumaattinen tausta ja tulevaisuuden rakentaminen uudessa yhteiskunnassa. (Turtiainen 2016, 205) Sosiaalityöntekijän on siis oltava kiinnostunut myös asiakkaansa taustasta ja henkilöhistoriasta, joka väistämättä vaikuttaa tähän hetkeen ja siinä koettuihin haasteisiin. Yhtä lailla tärkeää on tuntea myös sosiaalityön omat ammatilliset lähtökohdat ja perinteet. (Waaldijk 2011, 1)

Laaja pakkomuuton käsite sisältääkin myös siihen liittyvät ilmiöt ja niiden seuraukset sekä globaalin ja alueellisen tai kansallisen tason lisäksi myös yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen tasot. Pakkomuuton analyysissä onkin pidettävä mukana seuraamukset, joita pakkomuutolla ilmiöllä on yksilöille ja perheille sekä globaalit voimat, joihin pakkomuutto sijoittuu. (Turtiainen 2016, 206) Yksilöiden ja paikallisyhteisöjen tasolla esimerkiksi kulttuurin suojaavat elementit tekevät arjesta hallittavan ja tarjoavat jatkuvuutta menneen ja tulevan välille. Pakkomuuttajan kulttuuriin liittyvät suojaajat voivat kuitenkin pitkittyneiden sotien, aseellisten konfliktien ja muun väkivallan seurauksena murtua. Samalla kun sodat tuhoavat yhteiskunnat ja ihmisten yhteisöt, ne voivat tuhota myös ihmisten itsetunnon, itsearvostuksen, itsekunnioituksen ja kulttuurisen identiteetin. (Turtiainen 2016, 214) Pakkomuuttajat ovat usein esimerkiksi joutuneet luopumaan työstään ja toimeentulostaan, mikä tekee heistä taloudellisesti haavoittuvia. Erityisen haavoittuviksi pakkomuuttajiksi voidaan määritellä esimerkiksi yksinperheen päänä toimivat naiset, ilman huoltajaa pakenevat alaikäiset, ikäihmiset ja salakuljetuksen uhrin. Myös sillä on haavoittuvuuden arvioinnissa merkitystä, missä vaiheessa kriisiä pakkomuuttaja on lähtenyt liikkeelle; aikaisin, ennen kriisin huippua paenneilla on todettu olevan pitkään viipyneitä paremmat mahdollisuudet selviytyä, sillä pitkittyessään kriisi syö toimintakykyä jo ennen pakomatkaa. (Martin & Weerasinghe & Taylor 2014, 7) Pakkomuutto itsessään on yksilön ja yhteisön kriisi, joka voi pitkittyä eletessä vastaanottavassa yhteisössä poikkeusolosuhteissa vailla selkeitä tulevaisuudennäkymiä, sosiaalisia verkostoja ja tukirakenteita. Eräiden tutkijoiden mukaan tämän vuoksi esimerkiksi konfliktitilanteiden aiheuttamilla kriiseillä onkin esimerkiksi luonnonmullituksia haitallisemmat seuraukset kriisin kokeneiden ihmisten mielenterveyteen (Perry 2007, 13).

Useimmat yhteiskuntatieteelliset määritelmät jakavat ymmärryksen siitä, että kriisi on paikannettavissa sosiaalisiin suhteisiin. Kriisi on jonkinlainen häiriötila sosiaalisessa rakenteessa, ja se voidaan korjata muuttamalla tuota sosiaalista järjestelmää. (Perry 2007, 10-14) Koska kriisit eivät nykyään ole enää vain paikallisia, vaan kriisien aiheuttajat ja seuraukset ovat yhä useammin ylirajaisia ja -

kulttuurisia, niiden ratkaisujen on niin ikään oltava jaettuina, ylitsemaisia ja yhteisiä. Kriisit eivät ole siis vain häiriöitä sosiaalisessa järjestyksessä, vaan ne ylittävät erilaisia yhteiskunnallisia ja sosiaalisia rajoja, ja niillä on siten vaikutuksia monenlaisiin ja -tasoisiin sosiaalisiin ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja kerrostumiin. (Quarantelli, Lagadec & Boin 2007, 27) Turvapaikanhakijoiden parissa tehtävä (kriisi)sosiaalityö ja sen tutkimus voidaankin määritellä kansainvälisen sosiaalityön kehykseen, sillä se luonnollisesti tarkoittaa työtä ihmisten parissa, jotka asuvat tai oleskelevat alkuperämaansa ulkopuolella. Vaikka esimerkiksi kansallinen lainsäädäntö ja kansalliset turvapaikkamenettelyn käytännöt olennaisesti vaikuttavat turvapaikanhakijoiden asemaan sekä heidän parissaan tehtävän (sosiaali)työn mahdollisuuksiin ja reunaehtoihin, itse ilmiö syineen ja seurauksineen ovat transnationaaleja ja jopa globaaleja. Sosiaalityön näkökulmasta pakomuuttaja ja muuttoliike tuleekin nähdä osana laajoja sosiaalisia, taloudellisia ja poliittisia rakenteita. Pakkomuuttajien tullessa sosiaalityön asiakkaiksi he ovat usein kokeneet globaalin eriarvoisuuden aiheuttamaa, usein hyvin pitkäkestoista hyväksikäyttöä ja elämää vailla oikeuksia. Lisäksi pakkomuuttajien sosiaaliset verkostot ulottuvat yli maantieteellisten ja poliittisten rajojen, eikä sosiaalityö voi jättää näitä asiakkailleen keskeisiä ylitsemaisia sosiaalisia, emotionaalisia, poliittisia ja taloudellisia verkostoja huomiotta. (Turtiainen 2016, 209) Pakkomuuttajien elämässä, arjessa, sosiaalisissa ja taloudellisissa suhteissa on paljon ylitsemaisia sitoumuksia, jotka myös sosiaalityön käytännöissä tulee oppia ottamaan huomioon. Globalisaatio ja transnationaalit sosiaaliset ilmiöt muuttavat radikaalisti kansallisvaltioita, ja itse pakkomuuttajien oma sosiaalinen, taloudellinen ja emotionaalinen todellisuus on luonteeltaan transnationaalia eli valtioiden rajat ylittävää.

Yleisin reaktio kriisiin on pako, jolla on seurauksia paitsi luonnollisesti pakeneville ihmisille itselleen, myös ympäristölle ja tulokkaita vastaanottaville yhteisöille ja maantieteellisille alueille. Riittävän turvalliseksi katsotulle alueelle perustettavissa pakolaisleireissä taudit leviävät nopeasti, ravitsemukselliset ja turvallisuusongelmat tiivistyvät, ihmisten suuri määrä aiheuttaa vahinkoja ympäristölle ja maaperälle, ja monet muut ongelmat kasaantuvat. Myös ulkoa tuotu auttamisjärjestelmä voi aiheuttaa ”näkyvätöntä” vahinkoa rikkomalla yhteisön sisäistä dynamiikkaa, hierarkioita ja toimintamalleja. (McEntire 2007, 117) Kriisityön näkökulmasta sosiaalityöllä on luonnollisesti paikkansa myös pakkomuuttajien parissa, ja jollain tapaa myös turvapaikanhakijoiden majoitusyksiköt vertautuvat esimerkiksi luonnonkatastrofien yhteydessä perustettuun väliaikaiseen kriisimajoitukseen ja pakolaisleireihin. Myös monet kohtaamani turvapaikanhakijat itse käyttivät majoitustiloistaan nimitystä ”pakolaisleiri” (engl. *refugee camp*), vaikka monet toki varmasti tiedostivat, että todellisuudessa esimerkiksi Afrikan rajaseuduilla sijaitsevat, tuhansia ja miljoonia pakolaisia majoittavat alkeelliset telta- ja hökkelikylät eivät varustukseltaan ja olosuhteiltaan vastaa esimerkiksi suoma-

laisten vastaanottoyksiköiden todellisuutta. Rinnastus on kuitenkin mielestäni mielenkiintoinen, ja kuvaa jotain olennaista siitä, miten turvapaikanhakijat itse tilanteen näkivät ja millaisessa mielenmaisemassa he arkeaan elivät myös Suomessa turvapaikkaprosessinsa ajan.

Sosiaalityön näkökulmasta on oleellista, että maahan muuttaneiden kotoutumisessa ja uuteen kotimaahan asettumisessa on myös suuri merkitys sillä, onko muutto ollut vapaaehtoinen, vai onko kotimaasta lähdetty pakon edessä. Vapaaehtoisesti muuttavilla voi ajatella olevan mahdollisuuksia punnita vaihtoehtoja, tehdä itselleen edullisia valintoja ja luoda mahdollisesti jo ennalta tarvitsemiin kontakteja ja selviytymisen edellytyksiä kuten kielitaitoa. Pakolaiset ja muut pakkomuuttajat taas joutuvat usein ennakoimattomiin tilanteisiin ja olosuhteisiin, joista heillä ei ole etukäteistietoa, ja siten tukeutumaan paljon uudessa kotimaassa jo mahdollisesti olevaan maanmiestensä ja -naistensa yhteisöön. Lähtömaasta peräisin olevan diasporisen yhteisön merkitys on suuri etenkin silloin, kun uuden asuinmaan kieli on vieras. (Valtonen 2008, 14) Kotouttava työ, jossa sosiaalityöllä on oleellinen rooli ja tehtävä, on sillanrakentajan roolissa maahan tulleiden ja ympäröivän yhteiskunnan välillä. Verkostojen ohuuden, taloudellisen ja materiaalsen puutteen sekä esimerkiksi pakkomuuton myötä syntyneiden traumojen vuoksi pakkomuuttajien kohdalla organisoitu ja intensiivinen sosiaalityön tarjoama tuki on erityisen merkityksellistä. Tämä on sosiaalityölle myös ammattieettinen haaste tai jopa ongelma, kun esimerkiksi paljon tukea tarvitsevien turvapaikanhakijoiden kohdalla tuen tarjoamisen mahdollisuudet on lainsäädännöllä Suomessakin rajoitettu minimiin. Tästä syystä voikin ajatella, että sosiaalityön ytimessä oleva ihmisten kohtaamisen taito ja myös asiantuntijaroolin ottaminen ja rakenteellinen vaikuttamistyö muodostuvat erityisen merkitykselliseksi. Kriisi tai erilaiset ja -tasoiset kriisit ymmärretään jollain tapaa ajallemme leimallisena, elämää ja yhteiskuntia määrittelevinä tapahtumina tai ilmiöinä. Erilaisten lyhytkestoisten tapahtumien tai tapahtumasarjojen, kuten luonnonkatastrofien, talouskriisin, pandemioiden tai sotien ja terroritekojen kaltaisten kriisien ohella käsillä katsotaan olevan myös huomattavan laaja ja monisyinen systeeminen kriisi, jossa esimerkiksi taloudellinen, kulttuurinen ja ekologinen kriisi kietoutuvat yhteen ja valuvat toisiinsa. (Ranta-Tyrkkö 2016, 277)

Sosiaalityön ydin on arkielämän jatkuvuuden, ihmisarvoisen elämän ja ihmisoikeuksien turvaamisessa, ja ylirajaisten liikkuvuuden aikakaudella myös globaalia järjestelmää osaltaan kuormittavat paikalliset kriisit työllistävät sosiaalityöntekijöitä yli kansallisvaltioiden ja kulttuuristen rajojen. Viime aikoina Lähi-Idän konfliktialueilta lähteneiden ihmisten haettua enenevässä määrin suojaa myös Euroopan maista, ”pakolaiskriisiksi” nimetty ilmiö haastaa monella tapaa myös eurooppalaisia ja suomalaista politiikkaa. Tilannetta etäämpää seuranneissa yhteiskunnissa, kuten Intiassa, onkin

kyselty – mielestäni oikeutetusti – kenen kriisistä pakolaiskriisissä itse asiassa on kyse, pakolaisten vai vauraiden eurooppalaisten yhteiskuntien, ja miksi kriisin koloniaalisista ja neokoloniaalisista juurista ollaan vaitonaisia. Eurooppa ja länsimaat yleensä ovat vuosien, vuosikymmenien ja vuosisatojen saatossa paitsi osallistuneet alueen politiikkaan ja konflikteihin, myös osaltaan osallistuneet globaaliin, siirtolaisuutta ja ”ilmastopakolaisuutta” kiihdyttävään ilmastonmuutokseen. (Ranta-Tyrkkö 2016, 279-280) Suomessakin pakolaiset ja erityisesti turvapaikanhakijat, joiden oikeudellinen asema on maassa edelleen kiistanalainen ja selviää vasta turvapaikkaprosessin kuluessa, nähdään yksilöinä etsimässä parempia elämisen mahdollisuuksia rikkaista maista, vaikka samaan aikaan näiden valtioiden hallitukset, talouden toimijat ja väestö itse osallistuvat siirtolaisuuden prosessien tuottamiseen (Turtiainen 2016, 209).

Kriisin kulttuuriset aspektit sisältävät kysymyksen, miten tulla toimeen toisen, vieraan kanssa, ja millä tavoin osallisuus, valta ja resurssit jakautuvat. (Ranta-Tyrkkö 2016, 280) Jensen ja Loftsdottir (2014) toteavat, että Euroopan kriisin yhtenä osa-alueena on kriisin ja rasististen diskurssien uusi valtavirtaistuminen, joka osaltaan kytkeytyy myös kriisin taloudelliseen ulottuvuuteen. Euroopassa vallitseva maahanmuuttovastainen retoriikka, jolla on jo pitkät ”perinteet” ja joka on aina kytkeytynyt eurooppalaiseen kolonialismiin, on viime aikojen taloudellisen kriisin seurauksena nostanut jälleen päätään ja saanut yhä vahvemman jalansijan. Taloudellisen kriisin taas voidaan katsoa olevan seurausta ja kulminaatiopiste jo pitkään laskusuhdanteessa olleelle taloudelliselle kehitykselle. Muuttoliikkeitä vastustava retoriikka, jota kuvataan myös monikulttuurisuuden kriisiksi, saa kannatusta populistisissa puheenvuoroissa, joissa monikulttuurisuuden kuvataan epäonnistuneen. Tässä katsannossa monikulttuurisuuden aikakautta katsotaan edeltäneen aika, jolloin eurooppalaiset valtiot olivat olemassa homogeenisina kansallisina alueina. Näissä puheenvuoroissa jää yleensä huomiotta, että muuttoliikkeet ovat pitkälti seurausta eurooppalaisten kolonialistisesta historiasta, ja että myös muuttoliikkeitä kiihdyttävä, ilmastopakolaisuutta aiheuttava globaali ekologinen kriisi on niin ikään osaltaan myös eurooppalaisten toiminnan tulosta. (Jensen & Loftsdottir 2014, 1)

Erityisesti kaikkein heikoimmassa ja haavoittuvimmassa asemassa olevien oikeuksien turvaaminen ja asioiden ajaminen asettuu sosiaalityön luonnolliseksi tehtäväksi myös kansainväliseen muuttoliikkeeseen liittyvien kriisien ratkaisussa. Sosiaalityötä voidaan pitää ammattialana, jonka olennaisena tehtävänä on ihmisten tarpeiden identifiointi, määrittely ja niiden täyttäminen. Tarpeet ovat sidoksissa arvoihin – se, mitä pidetään tarpeellisena, jopa välttämättömänä, on sidoksissa arvovalintoihin. Se määrittää, millaisiin päämääriin yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskuntien tulisi pyrkiä. Sosiaalityön näkökulmasta tarpeet kuitenkin ilmaisevat samalla myös oikeuksia, joten tarpeita määritel-

täessä tulee usein ottaa kantaa myös oikeuksiin. Sosiaalityöntekijällä on ammattiasemastaan käsin mahdollisuus ja mandaatti määritellä, mitä asiakkaansa tarvitsevat ja mihin hänellä on oikeus. (Ife 2012, 125-133) Usein taloudellisten ja poliittisten päätösten taustalla olevat arvovalinnat ovat luonteeltaan poliittisia, ja usein myös ristiriidassa sen kanssa, mikä sosiaalityön ammattietiikan näkökulmasta olisi pidettävä tavoiteltavana. Pakkomuuttajien tarpeita määriteltäessä sosiaalityön tulee ottaa kantaa heidän tarpeisiinsa ja oikeuksiinsa, sillä heillä ei itsellään epäselvästä asemastaan käsin ole paljoakaan sananvaltaa tai mahdollisuuksia tulla kuulluiksi.

3.2 ”Pakolaiskriisi”: kaukaisuudesta kotiportille

Jotta sosiaalityö ammatillisine ja eettisine tavoitteineen asettuu historialliseen, sosiaaliseen ja taloudelliseen kontekstiinsa, on ymmärrettävä jotain historiallisista kehityskuluista, jotka ovat johtaneet sosiaalityössä kohdattavien asiakkaiden ongelmiin. Sen lisäksi, että sosiaalityöntekijä tuntee ammattinsa historialliset juuret, arvoperustan ja toimintakäytännöt sekä niiden rajoitukset, esimerkiksi muuttoliikkeiden, diasporisten yhteisöjen ja pakkomuuton taustojen tunteminen riittävässä määrin on tärkeää, jotta sosiaalityön arjessa kohdattavan asiakkaan elämäntilanne ja hänen kohtaamansa haasteet ja ongelmat syineen ja seurauksineen tulevat ymmärrettäviksi ja ratkaisut mahdollisiksi. (Waldijk 2011) Taustoittaakseni tutkimuskohdettani ja kohtaamieni ihmisten todellisuutta, kerron tässä luvussa lyhyesti ”pakolaiskriisin” taustoista maailmanlaajuisesti ja Euroopassa.

3.2.1 Pakolaiskriisi: globaalia liikettä Euroopassa

Maailmassa on tällä hetkellä yli 65 miljoonaa pakkomuuttajaa, eli noin joka 113. maailman ihmisistä oli vuoden 2015 lopussa pakolainen, turvapaikanhakija tai maan sisäinen pakolainen. Näistä 65 miljoonasta reilut 16 miljoonaa on saanut Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) mandaatilla määritellyn pakolaisaseman, heistä puolet on alle 18-vuotiaita. Vuonna 2015 4,9 miljoonaa (54%) oli lähtöisin Syyriasta, 1,1 miljoonaa Somaliasta ja 2,7 miljoonaa Afganistanista. Näiden 16 miljoonan pakolaisen lisäksi maailmassa on reilut viisi miljoonaa palestiinalaispakolaista. Vuoden 2015 aikana pakolaisten määrä kasvoi noin kuudella miljoonalla pakolaisella, ja teollistuneissa länsimaissa turvapaikkapäätöstä odotti noin 3,2 miljoonaa turvapaikanhakijaa. Tämä oli suurin UNHCR:n⁹ koskaan dokumentoima luku. Useimmilla alueilla pakkomuuttajien määrä on kasvanut ainakin 1990-lvuun

⁹ UNHCR on YK:n pakolaisjärjestö. Lyhenne tulee nimestä Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, eli Yhdistyneiden kansakuntien pakolaisasiain päävaltuutetun toimisto.

puolivälistä lähtien, viimeisten viiden vuoden aikana yhä kiihtyvällä vauhdilla. Pakkomuuttajia onkin maailmassa tällä hetkellä historiallisen suuri määrä. UNHCR selittää pakkomuuttajien kasvavaa määrää kolmella tekijällä. Ensinnäkin, pakolaisuutta aiheuttavat konfliktit, esimerkiksi Somaliassa ja Afganistanissa, ovat pidentyneet ja pitkittyneet vuosikymmenien mittaisiksi¹⁰. Toiseksi, uusia tai uudelleen syntyneitä konflikteja tai turvattomuutta esiintyy yhä useammin. Viime aikoina vakavin konflikti on ollut käynnissä Syyriassa, mutta viimeisen viiden vuoden aikana sotia on syttynyt myös Etelä-Sudanissa, Jemenissä, Burundissa, Ukrainassa ja Keski-Afrikan tasavallassa. Lisäksi tuhansia aiempaa enemmän on paennut jengi- tai muuta väkivaltaa Keski-Amerikassa. Kolmanneksi, pakolaisten ja maansisäisten pakolaisten tilanteeseen löydetään yhä tahmeammin kestäviä ratkaisuja, eli yhä useampi jää kestävämpään välitilaan esimerkiksi paisuville pakolaisleireille. (UNHCR 2016)

”Pakolaiskriisi” ei ollut Euroopan ja maailman laajuisena ilmiönä suinkaan uusi tai täysin yllättävä tilanne, vaikka sitä sellaisena usein kuvataankin. Euroopan unioniin oli tullut jo vuonna 2014 yli 700 000 turvapaikanhakijaa, mutta Suomessa tämä ei vielä näkynyt (Jauhiainen 2017a, 15). Vasta vuonna 2015, kun edelleen yhä useampi pakkomuuttaja ylitti tavalla tai toisella Välimeren etsiesään turvaa ja suojelua, turvapaikanhakijoiden suuri lukumäärä ja siitä seurannut ”pakolaiskriisi” ylitti viimeistään uutiskynnykset myös Suomessa. Yli miljoona ihmistä, joista moni oli lähtöisin Syyriasta, Afganistanista tai Irakista, saapui Eurooppaan veneillä – ainakin 850 000 ihmistä ylitti Egeanmeren Turkista Kreikkaan.¹¹ Kreikkaan saapuneista noin neljännes oli yksin matkustavia tai perheestään eroon ajautuneita alaikäisiä lapsia. Noin 3770 ihmisen raportoitiin kuolleen tai kadonneen Välimerta ylittäessään. Suurin osa eloonjääneistä pyrki jatkamaan ja jatkoikin matkaansa niin sanottua Länsi-Balkanin reittiä kohti läntistä ja pohjoista Eurooppaa. Tämän seurauksena monet Euroopan maat, Suomi mukaan lukien, kiristivät rajavalvontakäytäntöjään ja maahanmuuttolainsäädäntöään. Vuonna 2015, kaikkiaan 174 valtiota ja UNHCR ottivat vastaan kaikkiaan lähes 2,5 miljoonaa turvapaikkahakemusta. Yhä useampi hakemus jätettiin UNHCR:n sijaan yksittäisiin valtioihin. Luku oli suurin koskaan tilastoitu yksittäinen vuotuinen hakemusmäärä, ja vuoteen 2014 verrattuna kasvua oli noin 48 prosenttia. Euroopan Unionin jäsenmaat ottivat vastaan yli 1,2 miljoonaa turvapaikkahakemusta, näistä yli 50% Saksassa ja Ruotsissa. Vuonna 2015 rekisteröityneistä turvapaikanhakijoista suuri osa, kaikkiaan noin 15 prosenttia kaikista hakemuksista maailmanlaajuisesti, oli lähtöisin Syyriasta. Afganistanilaiset, jotka olivat toiseksi suurin turvapaikanhakijaryhmä, jätti-

¹⁰ Esimerkiksi Afganistanissa etenkin vainotun hazara-vähemmistön kansainvälinen liikkuvuus ja pakolaisuus eivät ole uusia, viimeisten vuosien ilmiöitä (ks. Monsutti 2016).

¹¹ On tosin huomattava, että tilastot eri puolilta Eurooppaa voivat sisältää tuplarekisteröintejä, eli sama ihminen on rekisteröitynyt useamman maan kansalliseen tilastoon (UNHCR 2016, 35).

vät kaikkiaan 239 600 uutta turvapaikkahakemusta. Kolmanneksi eniten turvapaikkahakemuksia jättivät irakilaiset, kaikkiaan noin 203 700 uutta turvapaikkahakemusta. Kaikkiaan noin kuusi prosenttia maailman pakolaisista oli vuonna 2015 sijoittunut Eurooppaan. (UNHCR 2016)

Euroopan Unioniin saapuneista 1,2 miljoonasta turvapaikanhakijoista Suomeen saapui vuoden 2015 aikana kaikkiaan 32 477 turvapaikanhakijaa¹². Tämä on 0,6 prosenttia maan kokonaisväestöstä – suunnilleen saman verran suhteellisesti kuin oli Saksassa samassa ajanjaksossa esitettyjen turvapaikkahakemusten määrä. Suhteellinen turvapaikanhakijoiden määrän kasvu oli vuonna 2015 EU:ssa suurinta juuri Suomessa, eli 822 % verrattuna edelliseen vuoteen. (Jauhiainen 2017a, 24) Vuoden 2015 turvapaikanhakijoista 29 835 eli lähes 92% rekisteröi hakemuksensa vuoden viimeisellä puoliskolla. Suomessa turvapaikkahakemuksen jättäneistä irakilaisia oli 20 485, afganistanilaisia 5214, somalialaisia 1981 ja syyrialaisia 877.¹³ Syrjäisestä sijainnista ja hankalista liikenneyhteyksistä huolimatta, väkilukuun suhteutettuna Suomesta haki turvapaikkaa muun Euroopan keskitasoa enemmän turvapaikanhakijoita. Jauhiaisen (2017b) mukaan tätä selittää suuri Irakista tulleiden kurdien määrä. Heistä osa tuli Suomeen etukäteen saadun väärän käsityksen varassa. Sen mukaan turvapaikan saaminen Suomesta olisi ollut varsin yksinkertaista ja nopeaa. (Jauhiainen 2017a, 25) Myös sosiaalisella medially on todettu olleen osansa turvapaikanhakijoiden liikkeissä ja muuttopäätöksissä (Merisalo 2017; Juntunen 2016).

”Pakolaiskriisi” oli siis kansainvälisen tason ilmiö, joka edellytti myös kansainväliset tason ratkaisuja ja toimintamalleja. Esimerkiksi rajavartiokäytäntöjä yhtenäistettiin ja tehostettiin valtioiden rajoilla, ja esimerkiksi Suomen ja Ruotsin välillä liikennöivissä laivayhtiöissä muutettiin passintarkastuksien käytäntöjä. Kuitenkin, maahanmuuttoon ja turvapaikanhakijoiden vastaanottoon on kunkin maan/valtion oma kansallinen lainsäädäntö, joka osaltaan vaikuttaa myös valtioiden rajoja ylittävien ihmisten virtoihin ja niiden suuntiin. Turvapaikanhakijan kansainvälistä suojelua koskeva hakemus arvioidaan Suomessakin suhteessa Maahanmuuttoviraston maatietoyksikön laatimiin maatietora-

¹² Vertailun vuoksi todettakoon, että vuonna 2016 turvapaikkahakemuksia jätettiin Suomessa kaikkiaan yhteensä 5657. Eri ajanjaksoja koskevia hakemus- ja päätöstilastoja voi muodostaa Maahanmuuttoviraston internetsivuilla osoitteessa <http://tilastot.migri.fi/#applications> (viitattu 9.11.2017) Vuoden 2015 lopulla ja vuonna 2016 vireille tulleista turvapaikkahakemuksista julkaistiin jopa viikkokohtaisia tilastoja, jotka ovat saatavilla osoitteessa http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot/turvapaikka-_ja_pakolaistilastot (viitattu 25.11.2017).

¹³ Tiedot on koostettu Maahanmuuttoviraston julkaisemista tilastoista. Eri ajanjaksoja koskevia hakemus- ja päätöstilastoja voi muodostaa Maahanmuuttoviraston internetsivuilla osoitteessa <http://tilastot.migri.fi/#applications> (viitattu 25.11.2017). Tässä käytetyt tilastot muodostettu hakuehdoin Hakemukset, Kansainvälinen suojelu, Turvapaikkahakemukset, 2015.

portteihin ja niiden taustatöissä ilmenneisiin selvityksiin¹⁴. Taustoittavat tiedot ja turvapaikanhakijoiden vastaanottoa määrittävä lainsäädäntö luovat perustan turvapaikkamenettelylle ja turvapaikanhakijoiden asemalle Suomessa. Esimerkiksi vuonna 2015 useimpien Suomeen saapuneiden turvapaikanhakijoiden kansallisuusvaltioiden eli Irakin, Somalian ja Afganistanin osalta Maahanmuuttovirasto on julkaissut kriisin edetessä useita päivitettyjä maatietoraportteja.

Turvapaikkaprosesseihin liittyen Maahanmuuttovirasto, hallinto-oikeus ja korkein hallinto-oikeus joutuvat tekemään jatkuvasti turvapaikkapäätöksen ja käännättämisen kannalta oleellisia linjauksia esimerkiksi siitä, onko esimerkiksi jokin osa Irakia, Afganistania tai Somaliata turvallinen vai ei, ja mihin etniseen tai muuhun kansanryhmään kuuluvalla se on turvallinen ja missä yhteydessä. (Jauhiainen 2017b, 16) Tässä työssä määrittelen ”kriisin” Suomen olosuhteista ja vastaanottojärjestelmästä käsin, joten en koe tarpeelliseksi avata Maahanmuuttoviraston näkemyksiä turvapaikanhakijoiden lähtömaiden olosuhteista ja turvallisuustilanteista enempää. Suomessakin on käyty keskustelua myös siitä, kuinka paljon maatietoraporttien sisällöissä ja turvapaikkaperusteidentutkinnassa on poliittisen ohjauksen tuomaa väljyyttä tai puutteellisuutta, mutta näiden tarkastelu on jonkin toisen työn tehtävä. Vaikka raporteilla on osaltaan vaikutuksia turvapaikkamenettelyyn ja yksittäisten turvapaikkahakemusten perusteiden arviointiin, raportit eivät ole oikeudellisia arvioita eikä niissä lähtökohtaisesti oteta kantaa, voiko jostakin maasta tuleva henkilö saada kansainvälistä suojelua Suomesta kotipaikkansa perusteella. Katsauksia ja raportteja julkaistaan vain joitakin kertoja vuodessa, eikä kaikista lähtömaista lainkaan. Maahanmuuttovirasto kertoo suorittavansa turvallisuustilanteen arviointia ajantasaisin tiedoin kunkin turvapaikkahakemuksen käsittelyn yhteydessä. (Maahanmuuttovirasto 2017d) Julkisuudessa Maahanmuuttovirastoa on kritisoitu muun muassa siitä, että tiettyihin ryhmiin kuuluvien turvapaikanhakijoiden hakemukset tulevat kategorisesti hylätyiksi yksilökohtaisista perusteluista riippumatta tai niiden puutteellisen selvittämisen vuoksi.

Turvapaikkaperusteiden arviointiin tulee siis aina sisältyä myös yksilöllistä arviointia. Esimerkiksi asuinpaikka tai kansallisuus ei kerro vielä paljoakaan yksilön identiteetistä tai edes ryhmän sisäisestä uskonnollisesta tai kulttuurisesta taustasta: esimerkiksi irakilaiset voivat olla kotoisin eri puolilta maata, ja olla etniseltä taustaltaan arabeja tai kurdeja tai edustaa pieniä etnisiä vähemmistöjä. Edelleen, muslimeiksi identifioituvat arabitaustaiset voivat olla uskonnoltaan esimerkiksi joko shiia- tai sunnimuslimeja, ja uskonnollisuuden ja uskonnon harjoittamisen intensiteetissä voi olla merkittäviä eroja yksilöiden ja yhteisöjen välillä. Verrattuna ”normaalioloissa” Suomeen saapuviin turvapai-

¹⁴ Maahanmuuttoviraston laatimat julkiset maatietoraportit ovat luettavissa Maahanmuuttoviraston internet-sivuilla osoitteessa http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/maatietopalvelu/raportit (viitattu 9.11.2017).

kanhakijoihin, ”pakolaiskriisin” myötä Suomeen tulleiden turvapaikanhakijoiden on raportoitu olleen myös poikkeuksellisen hyvin koulutettuja¹⁵, joskin joukossa on ollut myös paljon myös äidinkiellään luku- ja kirjoitustaidottomia. Yksittäistä turvapaikanhakijaa on siis mahdotonta määrittellä pelkän kansallisuuden perusteella, eikä esimerkiksi Irakin valtion tilanteen perusteella voi tehdä johtopäätöksiä yksittäisen turvapaikanhakijan maahantulon syistä.

3.2.2 Turvapaikanhakijat ja vastaanotto toiminta Suomessa ja Tampereella

Vaikka kansainväliset sopimukset määrittelevät yleiset linjat kansainvälistä suojelua hakevien kohdeltusta, kukin valtio määrittelee politiikkansa ja lainsäädäntönsä kautta omalta osaltaan maahanmuuton yleisistä edellytyksistä, turvapaikkamenettelystä ja alueellaan olevien oikeuksista esimerkiksi hyvinvointivaltion palveluihin.¹⁶ Myös Suomessa turvapaikanhakijat muodostavat lainsäädännön edessä oman erillisen kategoriansa, jolla on turvapaikkaprosessin ajan vain rajalliset oikeudet sosiaaliturvaan ja sosiaali- ja terveystalouteen. Suomessa kansainvälisen suojelua koskevista hakemuksista ja niitä koskevasta menettelystä säädetään Ulkomaalaislaissa (30.4.2004/301, 6. luku), ja turvapaikanhakijoiden vastaanottoa ja majoittamisesta määrittää olennaisesti Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta (17.6.2011/746). Ulkomaalaislaki asettaa raamit kansainvälistä suojelua hakevien hakemusten käsittelylle ja oleskelulupaperusteille Suomessa. Vastaanottolain tarkoituksena taas on turvata kansainvälistä suojelua hakevan toimeentulo ja huolenpito ihmisoikeuksia ja perusoikeuksia kunnioittaen ottaen huomioon Euroopan unionin lainsäädäntö ja Suomea velvoittavat kansainväliset sopimukset (Vastaanottolaki 17.6.2011/746, 1§). Kansainvälistä menettelyä määrittelevät esimerkiksi Euroopan unionin lainsäädäntö, erityisesti Dublinin sopimus, jossa määritellään Euroopan Unioni sisäistä työn- ja vastuunjako pakolaishakemusten käsittelyssä¹⁷. Suomea velvoittavat myös muut kansainväliset sopimukset, kuten esimerkiksi YK:n ihmisoikeussopimukset ja pakolaisten oikeudellista asemaa koskeva yleissopimus (ns. Geneven pakolaissopimus). Erilaisten sopimusten sisällöistä, tulkinnoista ja käytännön toteutuksista ollaan kansainvälisesti ja kansallisesti usein erimielisiä, usein poliittisin pe-

¹⁵ Yijälä ja Nyman (2017) ovat tutkineet ”pakolaiskriisin” myötä Suomeen saapuneiden, korkeasti koulutettujen, ammatillista työkokemusta omaavien, englannin kielen taitoisten irakilaisistaustaisten turvapaikanhakijoiden vastaanottoa koskevia kokemuksia ja kotoutumisenäkymiä (ks. Yijälä & Nyman 2017).

¹⁶ Turvapaikanhakijoihin kohdistetusta hallinnasta ja vallan- ja vastuunjaoista ks. Koistinen & Jauhiainen 2017.

¹⁷ Suhteessa turvapaikkamenettelyyn vuonna 1997 voimaan astuneen Dublinin yleissopimuksen sisällöstä keskeisin lienee se, että sen mukaan turvapaikkahakemus käsitellään vain yhdessä EU:n jäsenvaltiossa, pääsääntöisesti siinä valtiossa, johon turvapaikanhakija on ensimmäisenä tullut.

rustein, eivätkä sopimukset välttämättä ole myöskään sisällöllisesti ristiriidattomia¹⁸. Ne ovat yhtä kaikki Suomea ja muita sopimukset ratifioineita valtioita ja yhteisöjä sitovia, kansallisista lainsäädännön ja vastaanottojärjestelmien variaatioista huolimatta.

Turvapaikkaprosessi sisältää turvapaikanhakijan lähtemisen kotimaastaan etsimään suojaa toisesta valtiosta, tähän liittyvän matkan, turvapaikkamenettelyn sekä myönteisen tai kielteisen turvapaikkapäätöksen lyhytaikaiset seuraukset hakijalle, yhteisölle ja yhteiskunnalle. *Turvapaikkamenettely* taas tarkoitetaan jostakin kotimaansa ulkopuolisesta valtiosta turvaa hakeneen henkilön turvapaikkahakemuksen yksilöllistä viranomaiskäsitteilyä. Turvapaikkamenettelyssä viranomaiset tutkivat kyseisen henkilön eli turvapaikanhakijan oikeutuksen turvapaikkaan valtiossa, josta hän turvaa hakee. Suomessa turvapaikkamenettely voi olla nopeutettu ja hakija käännyttää käytännössä välittömästi, mikäli hakija hakee turvapaikkaa Suomesta toisen kerran jo saatuaan kielteisen päätöksen. Suomessa nopeutettu menettely on myös mahdollinen, jos hakija on tullut maahan turvallisesta alkuperämaasta tai jos hakemus katsotaan ilmeisen perusteettomaksi. Kussakin maassa oleskeluluvan myöntämisen perusteet muuttuvat turvapaikanhakijoita koskevan politiikan muutosten myötä. (esim. Jauhiainen 2017b, 11-12)

Suomessa pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden vastaanotto toimintaa lainsäädännön määrittelemissä puitteissa on järjestetty eri puolille Suomea perustetuissa, Sisäasianministeriön ja Maahanmuuttoviraston hallinnoimissa mutta Suomen Punaisen Ristin (SPR) ylläpitämissä vastaanottokeskuksissa¹⁹. Kun 2000-luvulla Suomesta turvapaikkaa hakeneita on vuosittain pääsääntöisesti ollut 3000-4000, vuonna 2015 turvapaikkaa hakeneita oli yli 32 000, joista suurin osa saapui maahan syys-joulukuun aikana. Kun vuoden 2014 lopussa Suomessa toimi kaikkiaan 28 vastaanottoyksikköä, vuoden 2015 lopussa yksiköitä oli 212.²⁰ Tulijoiden majoittamiseksi ja lakisääteisten vastaanottopalveluiden tarjoamiseksi Suomen Punaisen Ristin ohella myös muut toimijat, kuten kunnat ja yksityiset palvelun-

¹⁸ Esimerkiksi juuri Geneven pakolaissopimusta on julkisesti kritisoitu siitä, että se velvoittaa maahan saapuneiden inhimilliseen vastaanottoon, kohteluun ja heidän suojelua koskevan hakemuksensa asianmukaiseen käsittelyyn, mutta samalla se tekee mahdottomaksi saapua maahan laillisesti ja turvallisesti esittääkseen turvapaikkapyyntönsä. Laillisten maahan saapumisen reittien tukkimisen vuoksi sopimuksen no katsottu johtavan esimerkiksi salakuljetuksen merkittävään rooliin ja lisääntymiseen ihmisten pyrkimässä ylivaltiollisten rajojen turvalliseen turvapaikkamahaan.

¹⁹ Poikkeuksena valtion ylläpitämät vastaanottokeskus ja ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän käytössä oleva vastaanottoyksikkö Joutsenossa.

²⁰ Tilastotiedot on koostettu Maahanmuuttoviraston vastaanottotilastoista sekä turvapaikka- ja pakolaistilastoista, jotka ovat avoimesti saatavilla Maahanmuuttoviraston verkkosivuilta osoitteesta http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot/ (viitattu 26.2.2016). Saatavilla olevat tilastot vaihtuvat ajan kuluessa.

tuottajat, ottivat ”pakolaiskriisissä” vastuuta hätämajoitusyksiköiden ja muiden vastaanottokeskusten perustamisesta. Tampereen kaupunki oli yksi viidestä Suomen kunnasta, jotka vuoden 2016 vaihteessa organisoivat ja toteuttivat omatoimisesti turvapaikanhakijoiden vastaanottoon tarkoitettua majoitustoimintaa (Kuuluvainen 2016). Maahanmuuttoviraston (2017d) mukaan Suomeen saapuneista hakijoista suurin osa oli nuoria sunniarabimiehiä Irakista, Bagdadin alueelta. Hakijaprofiili poikkesi hieman naapurimaiden Ruotsin ja Norjan hakijaprofiileista, sillä näissä maissa turvapaikanhakijoina oli paljon lapsiperheitä Irakista. (Maahanmuuttovirasto 2017d) Aineistoni perusteella myös Tampereella suurin osa turvapaikanhakijoista oli irakilaisia, afganistanilaisia, somalialaisia.

Suomessa vastaanottojärjestelmä ja sen tarjoamat puitteet ja edellytykset ihmisarvoiselle, jopa mielekkäälle elämälle ovat eurooppalaisissakin osoittautuneet suhteellisen hyviksi. Maahanmuuttoviraston vuonna 2016 tekemän, 49 vastaanottokeskuksessa kaikkiaan 2531 turvapaikanhakijan täyttämän asukastyytyväisyyskyselyn (Maahanmuuttovirasto 2016) mukaan vastaanottokeskusten asukkaat olivat pääosin tyytyväisiä saamaansa kohteluun, mutta parannettavaakin on. Maahanmuuttovirasto painottaa toimintaympäristön ja tilanteen poikkeuksellisuutta: puitteet palveluissa johtuvat kenties siitä, että kentällä on ollut paljon uusia ja kokemattomia toimijoita. Kyselyn mukaan merkittävin puute keskuksissa on selvästi tekemisen puute: suurin osa vastaanottokeskusten asiakkaita toivoi lisää tekemistä ja harrastuksia sekä työllistymis- ja koulutusmahdollisuuksia ja lisää suomen kielen opetusta. Lapsille toivottiin lisää omaa ohjelmaa ja päivähoitoa. Naiset taas toivoivat lisää naisille suunnattua ohjelmaa ja toimintoja sekä naispuolisia tulkkeja esimerkiksi terveydenhoitajan tapaamisiin. Myös työ- ja koulutusmahdollisuuksien puute näkyy avoimissa vastauksissa, ja henkilökunnan tavoitettavuudessa oli parantamisen varaa. Useat kommentit liittyivät huonoihin liikenneyhteyksiin ja keskusten sijaintiin tai keskusten majoitustiloihin. Turvapaikkaprosessin kesto on tavallisesti kuukausista jopa vuosiin, ja asiakastyytyväisyyskyselyssä kommentoitiin myös Maahanmuuttoviraston päätösten pitkiä käsittelyaikoja. Pitkät odotusajat näkyvät luonnollisesti myös asiakkaiden hyvinvoinnissa, mikä tekee vastaanottokeskusten työstä haastavaa. (Maahanmuuttovirasto 2016) Omien havaintojeni mukaan hyvin samankaltaiset asiat olivat myös sinänsä poikkeuksellisen hätämajoitustoiminnan kontekstissa tavanomaisia (ks. luku 5.1.)

Katastrofeista käytetään suomalaisessa viranomaiskielenkäytössä usein myös termiä häiriötilanne tai poikkeusolot (Rapeli 2015, 1-2). Englanninkielisessä kirjallisuudessa kriisityön yhteydessä yleisesti käytetty termi *emergency management* voitaisiin suomeksi kääntää vaikkapa valmiussuunniteluksi, joka on viranomaisvetoista ja myös valtakunnallisesti säänneltyä poikkeusolojen varalta. Kriisinaikaiseen toimintaan ja kriiseihin varautumiseen on myös valtakunnallisia ohjeita ja oppaita

(esim. Kuntaliitto 2009, Parmes 2007). Valtion hallinnolla on olennainen osa suuronnettomuuksien ja vastaavien, laajoja kansanjoukkoja koskevien kriisien hallinnan ja ratkaisemisen kaikissa vaiheissa, onhan kansalaisten ja yhteiskunnan turvallisuuden varmistaminen valtionhallinnon ydintehtäviä. Valtion tulee varmistaa, että esimerkiksi kunnat tai vastaavat paikallishallinnon viranomaiset kykenevät kriisitilanteessa toimimaan, ja toimittava toiminnan koordinoijana ja organisoijana. (Haddow, Bullock & Coppola 2008, 2). Suomessa poikkeusolojen toimintaa säätelee Valmiuslaki (ks. Valmiuslaki 29.12.2011/1552²¹), jonka soveltamisalaa ovat esimerkiksi väestön toimeentuloa tai maan talouselämää vaarantavat tapahtumat tai uhkat. Kunnilla on useimmiten myös omat, paikallisiin olosuhteisiin ja resursseihin perustuvat suunnitelmansa ja johtosääntönsä (esim. Tampereen kaupunki 2009). Suomen kontekstissa vuoden 2015 ”pakolaistulva” voidaan ainakin arkipuheen tasolla luokitella poikkeustilaksi, ja sellaiseksi se tuli määritellyksi myös siinä, että Vastaanottolain (17.6.2011/746) 12§:n mukaisena poikkeustoimena otettiin käyttöön Tornion järjestelykeskus. Poikkeusoloissa toiminnan ohjaus ja koordinointi on valtion vastuulla, ja turvapaikanhakijoiden kohdalla myös vastaanottolain mukaan vastaanotto toiminnan ja -keskusten tehtävien valvonta ja organisointi on Maahanmuuttoviraston velvollisuus (Vastaanottolaki 17.6.2011/746, 8§).

Syksyn 2015 aikana, ”pakolaiskriisin” ja Suomeen saapuvien turvapaikanhakijoiden määrän ollessa huipussaan, eri viranomaiset laativat kiivaasti päivitettyjä toimintasuunnitelmia ja -ohjeita akuutin tilanteen hoitamiseksi ja jatkotyöskentelyn varalle, esimerkiksi maan hallitus laati nopeasti uuden turvapaikkapoliittisen toimenpideohjelman²². Siinä keskeisiä korostuksia olivat EU-yhteistyön jatkaminen ja tehostaminen etenkin sen osalta, että sovitut päätökset laajamittaisen muuttoliikkeen hallitsemiseksi toimeenpannaan kolmansissa maissa ja EU:n alueella. Käytännössä tämä tarkoitti esimerkiksi rajavalvonnan tehostamista EU:n ulko- ja sisärajoilla sekä Suomessa, ja sitä, että Suomi ryhtyi entistä tarmokkaammin toimenpiteisiin turvapaikkapolitiikkansa yhtenäistämiseksi muiden EU-maiden kanssa. Myöhemmin esimerkiksi ulkomaalaislakia muutettiin siten, että humanitaarisen

²¹ Valmiuslain tarkoituksena on poikkeusoloissa suojata väestöä sekä turvata sen toimeentulo ja maan talouselämä, ylläpitää oikeusjärjestystä, perusoikeuksia ja ihmisoikeuksia sekä turvata valtakunnan alueellinen koskemattomuus ja itsenäisyys. Laissa säädetään viranomaisten toimivaltuuksista poikkeusolojen aikana sekä viranomaisten velvollisuudesta varautua poikkeusoloihin. Poikkeusoloiksi määritellään laissa esimerkiksi valtakuntaan kohdistuva aseellinen hyökkäys tai sen uhka ja hyökkäyksen jälkitila, väestön toimeentuloon tai maan talouselämän perusteisiin kohdistuva erityisen vakava tapahtuma tai uhka joka olennaisesti vaikuttaa yhteiskunnan toimijuudelle välttämättömiin toimintoihin, erityisen vakava suuronnettomuus tai sen jälkitila tai tällaiseen rinnastettava, laajalle levinnyt vaarallinen tartuntatauti. Valtion, kunnilla ja muilla viranomaistoimijoilla on velvollisuus poikkeusoloihin varautumiseen ja niiden aikaiseen toimintaan. (ks. Valmiuslaki 29.12.2012/1552)

²² Hallituksen laatima, 8.12.2015 päivätty turvapaikkapoliittinen toimenpideohjelma on kokonaisuudessaan luettavissa osoitteessa

<http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1058456/Hallituksen+turvapaikkapoliittinen+toimenpideohjelma+8.12.2015/98990892-c08e-4891-8c23-0d229f1d6099> (viitattu 18.11.2017).

suojelun kategoria poistettiin oleskelulupaperusteista²³. Hallitus aikoi myös tehostaa turvapaikkamenettelyä nopean päätöksenteon varmistamiseksi ja vastaanottokustannusten hillitsemiseksi. Käytännössä haluttiin tehostaa Dublin-menettelyä ja palauttaa EU:n sisäiset vastuunjaot tehostetusti käyttöön. Päätöksenteon nopeuttaminen tarkoitti toimenpideohjelmassa myös muun muassa sitä, että valitusprosessissa oleva, kielteisen turvapaikkapäätöksen saanut henkilö voitaisiin valituksen käsitteilyn ajaksi poistaa maasta. Turvapaikanhakijoilta myös myöhemmässä vaiheessa evättiin oikeus maksuttomaan oikeusavustajaan valitusasioissa. Vastaanottopalvelut linjattiin edelleen tarjottavaksi vain välttämättömät palvelut turvapaikanhakijoiden ihmisarvoa kunnioittaen. Välttämättömällä viitattiin esimerkiksi kielteisen päätöksen saaneille tarkoitettujen, minimipalvelut tarjoavien palautuskeskusten perustamista, vastaanottorahan vastikkeellistamista ja mahdollista alentamista. Myös turvapaikanhakijoiden vapaaehtoisen paluun ja vastentahtoisen palauttamisen tehostaminen kuului luonnollisesti toimenpideojelmaan. Hallitus aikoi myös tiukentaa rikoksenteijöiden ja terroristiseksi toiminnaksi luokiteltuun toimintaan osallistuneiden tai sitä rahoittaneiden kohtelua ja tehostaa maasta heidän poistamistaan, ja legalisoida mahdollisuuden mitätöidä Suomen kansalaisuus terrorismitoimiin osallistuneilta kaksoiskansalaisuuden omaavilta henkilöiltä. Valitusoikeuksien rajaamisen, oikeusavun epäämisen²⁴, rajavalvonnan ja maasta poistamisen tehostamisen ja muiden kiristysten vastapainoksi hallitus toki aikoi tukea monipuolisesti oleskeluluvan saaneiden turvapaikanhakijoiden kuntiin siirtymistä ja kustannustehokasta kotoutumista. Tähän aikeeseen toki liittyi myös sen selvittäminen, voisiko maahanmuuttajille perustaa oman sosiaaliturvajärjestelmän, joka olisi irrallaan asumisperusteisesta sosiaaliturvasta – käytännössä tämä tarkoitti alhaisempaa sosiaaliturvan tasoa kuin muille Suomessa asuville. Hallitus latasi siis varsin pian lukuisia toimenpiteitä laajamittaisen maahantulon hillitsemiseksi, oleskeluluvan saamisen ehtojen kiristämiseksi sekä maasta poistumisen ja poistamisen tehostamiseksi. Suunnitelmia luotiin nopeasti myös muissa viranomaisissa. Jotkut suunnitelluista hankkeista osoitettiin myöhemmin sikäli hätiköiden tehdyiksi, että ne todettiin perustuslain ja/tai ihmisoikeussopimusten vastaisiksi.

²³Ulkomaalaislaista poistettiin 16.5.2016 voimaan tulleella lakimuutoksella yksi oleskelulupakategoria, joka perustui humanitaariseen suojeluun. Tällä perustella oleskelulupa voitiin aiemmin myöntää henkilöille, joiden ei katsottu asuintai kotimaassaan olleen tai olevan henkilökohtaisesti vainon kohteita tai vakavan vaaran uhan alla, mutta joiden kääntäminen tai palauttaminen olisi siellä vallitsevien yleisten olosuhteiden (avoin sotatila, nälänhätä tai vastaavat ihmisarvoisen elämän vaarantavat olosuhteet) vuoksi epäinhimillistä. Kategorian poistuttua siis oleskeluluvan saaminen kansainvälisen suojelun perusteella Suomesta on mahdollista ainoastaan yksilöön kiinnittyvän, todennetun vainon tai todennetun uhan perusteella. Suomen ulkomaalaislaissa ollut humanitaarisen suojelun kategoria oli eurooppalaisessa maahanmuuttopolitiikassa poikkeava. Sen poistamista perusteltiinkin juuri käytäntöjen yhtenäistämällä ja sen vuoksi oletetun Suomen vetovoimaisuuden vähentämisellä kansainvälisesti liikkeessä olevien turvapaikanhakijoiden silmissä.

²⁴ Maahanmuuttoviraston asiakastiedote ilmaisen oikeusavun rajaamisesta luettavissa osoitteessa http://www.migri.fi/nain_palvelemme/asiakastiedotteet/tiedotteet_turvapaikka/1/0/turvapaikanhakija_saat_maksuttoma_n_avustajan_puhutteluun_jatkossa_vain_painavista_syista_69589 (viitattu 18.11.2017).

Vastaanottolain 3§:n mukaan *vastaanottokeskuksella* tarkoitetaan paikkaa, johon kansainvälistä suojelua hakeva majoitetaan, ja joka järjestää hänelle vastaanottopalvelut. *Kauttakulkukeskuksella* taas tarkoitetaan vastaanottokeskusta tai sen osaa, johon kansainvälistä suojelua hakeva ja tilapäistä suojelua saava majoitetaan turvapaikkatutkintaa ja -puhuttelua varten tai muuten lyhyeksi ajaksi. *Järjestelykeskuksella*, jollainen syyskuussa 2015 perustettiin verrattain nopealla aikataululla Ruotsin vastaisen rajan tuntumaan Tornioon, tarkoitetaan paikkaa, johon majoitetaan ulkomaalaislain 109§:n nojalla tilapäistä suojelua saanut tai 133 §:ssä mukaisesti laajamittaisen maahantulon yhteydessä henkilöt, joiden maahantulon edellytykset ovat epäselvät tai joiden henkilöllisyys on epäselvä, ja jotka on tarpeen rekisteröidä) tarkoitettuja ulkomaalaisia ja joka järjestää heidän vastaanottopalvelunsa. (Vastaanottolaki 17.6.2011/746, 3§ ja 12§; myös Haaranen 2015²⁵)

Myös syyskuussa 2015 julkaistussa ja kuntiin lähetetyssä, viranomaistahojen yhteistyönä laatimassa vastaanottokeskuksen toimintaa ja perustamista koskevassa infokirjeessä²⁶ määritellään ”tavalliset” vastaanottokeskukset²⁷ kahteen tyyppiin, transit-keskuksiin ja odotusajan keskuksiin. Transit-keskus on poikkeustoimi, joka otetaan käyttöön jos Suomeen tulee niin suuri määrä turvapaikanhakijoita, ettei heitä voida sijoittaa vastaanottokeskuksiin, tai jos maahantulon edellytysten selvittäminen ja maahantulojen rekisteröinti tavallisessa menettelyssä ei ole mahdollista. Majoitus järjestelykeskuksessa on tarkoitettu lyhytaikaiseksi, ja niissä majoittuvalle annetaan hyödykkeitä välttämättömää toimeentuloa varten. Tavallisesti turvapaikanhakijan on tarkoitus ohjautua heti maahan saavuttuaan transit-keskukseen, jossa oleskelun aikana hänelle tehdään turvapaikkaprosessin edellyttämät sekä poliisin ja Maahanmuuttoviraston tarvitsemat puhuttelut ja selvitykset. Näiden jälkeen turvapaikanhakija ohjataan odotusajan keskukseen, jossa hän odottaa turvapaikkapäätöstään. (ks. myös Vastaanottolaki 746/2011, 12§)

Vuoden 2015 lopussa Suomessa oli toiminnassa 144 vastaanottokeskusta ja 68 alaikäisyksikköä. Uusia vastaanottokeskuksia perustettiin vuoden aikana 124 ja alaikäisyksiköitä 60. Turvapaikanha-

²⁵ Myös Suomen Punainen Risti julkaisi jo vuonna 2014 julkaisun Valmiina auttamaan! Maahantulovarautumisen opas järjestöille ja seurakunnille. Luettavissa osoitteessa <http://docplayer.fi/377758-Ohjeita-valmiussuunnitteluun-valmiina-auttamaan-maahantulo-varautumisen-opas-jarjestoille-ja-seurakunnille.html> (viitattu 21.11.2017).

²⁶ Kuntaliitto, Sisäasiainministeriö ja Maahanmuuttovirasto lähettivät 21.9.2015 kaikille Suomen kunnille kirjeen, jonka liitteenä olevassa infopakettissa kerrottiin perustietoa vastaanottokeskuksen perustamisesta ja sen toiminnasta. Saman sisältöinen infoliite on ollut saatavissa useiden kuntien internet-sivuilta (ks. esim. <http://www.nousiainen.fi/dynasty/kokous/20162754-9-3.PDF>, viitattu 18.4.2017).

²⁷ Näiden vastaanottokeskusten lisäksi voidaan erottaa vielä poikkeusoloissa käyttöön otettava, turvapaikanhakijoiden rekisteröimiseen ja uudelleen sijoitteluun tarkoitettu järjestelykeskus sekä alaikäisenä ilman huoltajaa maahan tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden majoitusyksiköt.

kijoiden vastaanottotoimintaan tuli vuoden lopulla mukaan useita uusia palveluntuottajia, joilla ei ollut aikaisempaa kokemusta vastaanottotoiminnasta. Myös SPR laajensi toimintaansa merkittävästi, sillä vuoden lopussa 144 yksiköstä 105 yksikköä oli SPR:n ylläpitämiä. Omassa aineistossani varsinaisia fyysisiä yksiköitä oli käytännössä kolme, mutta niiden toimintaa koordinoitiin kootusti Tampereen kaupungin organisaatiosta muutamien muiden, oman aineistonkeruuni ulkopuolelle jääneiden mutta kaupungin vastuulla olleiden yksiköiden tavoin. Seuraavassa luvussa kuvaan tarkemmin oman aineistonkeruumenetelmäni ja aineistoni.

4 Tutkimusmenetelmä, aineisto ja sen analyysi

Tutkimukseni toteutustapana on ollut antropologisesta tutkimusperinteestä ammentava etnografinen menetelmä. Kuvaan tässä luvussa etnografisen tutkimuksen ydinajatuksia sekä joitain sen sovelluksia sosiaalityön tutkimuksessa Suomessa. Kuvaan myös oman aineistoni ja sen analyysimenetelmän. Luvun lopussa kuvaan analyysiä ja pohdin aineistoni ja tarkasteluni vajavaisuuksia, prosessin kulkua sekä joitain tutkimuseettisiä huomioita. Antropologitaustani vuoksi etnografisen menetelmän valitseminen oli minulle luonnollinen valinta. Kriisi- ja katastrofityön kontekstista rakentamani teoreettinen ja käsitteellinen jäsennys, arjen havainnot ja toiminnan parissa aktiivisesti toimineiden ihmisten kokemukset sekä analyysiin limittyvät sosiaalialan arvovalinnat ja eettiset pohdinnat rakentavat kuvausta yhdestä konkreettisesta toimintaympäristöstä globaaliin, kansainvälisen pakko- ja muuton ja siihen liittyvän kriisi- ja katastrofisosiaalityön kontekstissa.

4.1 Etnografia tutkimusmenetelmänä ja sosiaalityön tutkimuksessa

Etnografinen tutkimusmenetelmä on antropologisen tutkimuksen ydin, ja viime vuosina sitä on jonkin verran käytetty myös sosiaalityön ympäristöjen ja ilmiöiden tutkimuksessa. Aineistonkeruumenetelmänä etnografia tarkoittaa yleensä käytännössä sitä, että tutkija osallistuu tutkittaviensa elämään ajallisesti pitkäkestoisen jakson, jonka aikana hän tarkkailee, mitä tutkittavat tekevät ja osallistuu tapahtumiin myös itse. Tutkija kuuntelee, esittää kysymyksiä tekemisen lomassa sekä epämuodollisissa ja muodollisissa haastatteluissa, kerää dokumentteja ja esineitä – itse asiassa kaikkea, minkä tutkija katsoo tutkimuskohteensa tuntemuksen ja kokonaisvaltaisen ymmärtämisen kannalta tarpeelliseksi. Laadullinen, omakohtaiseen kokemukseen ja kohteessa kerättyyn aineistoon perustuva etnografinen tutkimusote huomioi eri toimijoiden näkökulman ja vastaa tutkimuskysymyksiin heidän arkeensa perustuvien havaintojen, haastatteluiden ja niiden analyysin pohjalta. Tutkimustavan tavoitteena on holistisen kuvan luominen tutkimuskohteesta sekä tutkittavasta ilmiöstä. Aineistojen analyysissä haastatteluaineistot ja tutkittava ilmiöstä kertova materiaali suhteutuvat toisiinsa ja rikastuttavat toisiaan tuottaen sosiaaliseen, yhteiskunnalliseen ja historialliseen kontekstiinsa sidottua tietoa tutkimuskohteesta. (Huttunen 2010, 39-63; Alasuutari 2011, 104-106; Grönfors 2010, 154-170) Tässä luvussa kuvaan, mitä etnografia tarkoitti omassa tutkimusprosessissani.

4.1.1 Etnografia tutkimusmenetelmänä

Etnografisen tutkimuksen peruselementit muodostuvat osallistuvan havainnoinnin kautta kerätystä

aineistosta, haastatteluista sekä näitä yhteiskunnalliseen ja historialliseen kontekstiinsa kytkevästä materiaalista. Tutkimustavan tavoitteena on holistisen kuvan luominen tutkimuskohteesta sekä tutkittavasta ilmiöstä. (esim. Huttunen 2010, 39-63; Alasuutari 2011, 104-106; Grönfors 2010, 154-170). Etnografisen aineistonkeruu tapahtuu siellä, missä ihmiset muutoinkin arkeaan elävät, ”luonnollisissa” tilanteissa. Aineisto koostuu useista eri tiedon lähteistä, mutta useimmille etnografeille tärkeimmät tiedon lähteet ovat osallistuva havainnointi ja sen lomassa tutkittavien kanssa käydyt epämuodolliset keskustelut ja haastattelut. Prosessi on suhteellisen epästrukturoitu, sillä tutkimuksen kulku harvoin päätetään etukäteen. Myös oman tutkimuskohteeni luonteesta johtuen ”lukitut” kysymykset, ennalta suunnitellut kohtaamiset ja muutoin järjestelmällinen työskentely osoittautuivat pian mahdottomaksi. Etnografisessa tutkimuksessa ennalta ”lukitun” teoreettisen tiedon, käsitteiden tai analyysimenetelmän valinta voi jopa rajoittaa esimerkiksi havaintojen tekoa tai haastattelukysymyksiä ja siten myös kerätyn aineiston rikkautta. Etnografiassa tieto ja tulkinta muodostuvat käsi kädessä, ja varsinaiset analyttiset käsitteet ja kategoriat muotoutuvat vasta analyysivaiheessa. Tutkimuksessa ei yleensä pyritä yleistykseen vaan tietyn yhteisön tai ilmiön yksityiskohtaiseen, syvälliseen ymmärtämiseen ja analyysiin. (Hammersley & Atkinson 2007, 3)

Etnografinen kenttätyö, samoin kuin nähdäkseni myös aineistojen analyysi, edellyttää mielikuvitusta, valmiutta tulla yllätetyksi ja muodostaa tietoa, jota tutkija ei alun perin odottanut tavoittavansa (ks. Malkki 174-175). Liisa H. Malkki (2007) vertaa etnografista tutkimusprosessia improvisoituun jazz-musiikkiin: kyse ei suinkaan ole siitä, etteikö muusikolla tai etnografilla olisi mielessään käsitys sointukuluista tai teoreettisista ja käsitteellisistä lähtökohdista, mutta musiikin kokonaisuus samoin kuin etnografisen aineiston kaanon ja prosessin kulku muodostuvat vasta prosessin edetessä. Improvisoitu jazz, samoin kuin etnografinen tutkimus, vaatii toteuttajaltaan työvälineiden ja tekniikoiden opettelua ja tuntemusta sekä lukemattomia tunteja harjoittelua, mutta opettelu, tieto ja harjoitus luovat vasta perustan ammatillisen osaamisen kehittymiselle. (Malkki 2007, 181-182) Niinpä myös analyysiä ohjaavat teoreettiset näkökulmat muodostuvat ja tarkentuvat väistämättä työn edetessä, prosessissa. Tämä ei toki tarkoita sitä, etteivätkö tutkijan käsitteelliset ja teoreettiset näemykset, tieto ja taustat vaikuttaisi tutkimuksen etenemiseen ja aineiston kokonaisuuteen – päinvastoin, etnografiassa teoreettinen ja käsitteellinen tieto nimenomaan ohjaa katseen suuntaa tutkimusasetelman kannalta mielenkiintoisiin ja olennaisiin asioihin (Cerwonka 2007, 14-19).

Etnografisen kenttätyön yksi keskeinen periaate on, että kentällä oleskeltu aineistonkeruujakso on verrattain pitkä. Pitkä oleskelu kentällä mahdollistaa useiden eri tutkittavien avun ja näkökulmat,

havainto- ja haastattelumateriaalin vertailemisen sekä läheisten ja luottamuksellisten suhteiden luomisen tärkeimpiin informantteihin. (esim. Alasuutari 2011, 104-105) Antropologisen etnografian ”esi-isänä” pidetyn puolalaisen Bronislaw Malinowskin (1922/1973) mukaan pitkäkestoisen kenttätöiden tavoitteena on tulla niin luontevaksi osaksi tutkimuskenttää, että ’natiivit’ (siis tutkittavan yhteisön jäsenet) eivät enää kiinnitä tutkijaan erityistä huomiota (Malinowski 1922, 7-8). Näin mahdollistetaan havainnoitavien tilanteiden autenttisuus ja minimoidaan tuon autenttisuuden häiriintyminen tutkijan, väistämättä siis ulkopuolisen läsnäolon vuoksi. Tutkijan vaikutus tapahtumien kulkuun ja ihmisten toimintaan pyritään minimoimaan, vaikka se onkin menetelmän vuoksi väistämätöntä ja myös välttämätöntä eettisen etäisyyden säilyttämiseksi.

Nykyisin perusteellisen etnografisen tutkimuksen edellytyksenä ei pidetä antropologian klassikoiden tapaan vuosien asumista ja intensiivistä läsnäoloa informanttien keskuudessa, vaan aineistonkeruun kokonaisuus koostuu yhä useammin lyhyistä mutta toistuvista kenttäjaksoista. Myös ”kenttä” määritellään perinteisen etnografian suljettuja yhteisöjä ja fyysisiä puitteita laiveammin. Perinteisen antropologian tavoin tutkimuskohteena on yhä harvemmin eristyksissä sijaitseva valtameren saari, ja yhä useammin moniin eri fyysisiin sijainteihin levittäytyvä, nykyisin usein myös virtuaalisesti eletty ja koettu tila. Myös etnografian menetelmänä täytyykin sopeutua aikaansa ja omaksua luovasti uusia toteutustapoja ja tutkimuskohteita (Gupta & Ferguson 1997, 39-40). Aikaamme ja sen myötä myös etnografian näkökulmasta kiinnostavia ilmiöitä katsotaan leimaavan globalisaation ja yhä lisääntyvän ihmisten ja ilmiöiden liikkuvuuden. Eri alojen tutkijat, muiden muassa, ovat kiinnostuneita ymmärtämään liikkuvuuden taustoja ja seurauksia sekä liikkeessä olevien ihmisten kokemuksia, ja yhä useammin niitä tavoitellaan etnografisen, ihmisten pariin jalkautuvan kenttätöiden kautta. Samaan aikaan itse ”kenttä” on liikkuvuuden ja sen synnyttämien ilmiöiden ja kokemusten kompleksisuuden vuoksi usein yhä vaikeampi määritellä. (Hirvi & Snellman 2012, 9-10). Liikkuvuuden tutkimisen ei myöskään tarvitse tarkoittaa sitä, että tutkija itse olisi liikkeellä; pysymällä paikallaan siellä, missä liikkeessä olevat ihmiset poikkeavat, voi olla hedelmällinen tapa tavoittaa liikkuvuudesta, myös pakon edessä liikkeessä olevien kokemusmaailmasta jotain oleellista. (esim. Vogt 2012)

Myös omassa tutkimuksessani kenttätö koostui lyhyistä oleskelujaksoista konkreettisesti ”kentällä”. Tutkimuskohteeni ei ole ollut yksi fyysisesti tai mentaalisisällä tasolla rajattavissa oleva tila, vaan useita rinnakkaisia mutta tarkoitukseltaan, toimintaympäristöltään ja puitteiltaan toisiaan vastaavia tiloja. Näissä enemmän tai vähemmän väliaikaisesti oleskelevat, ikään kuin vielä liikkeessä olevat ihmiset elävät elämänsä tässä hetkessä, vailla tietoa tulevasta ja omalla tavallaan juuriltaan revittyinä. Monien tuntema kotikylä, kaupunki tai oma elinpiiri tärkeine ihmisineen kun saattoi olla jat-

kuvan väkivallan tai sotatilan vuoksi jo maan tasalla. Nämä ihmiset elävät väliaikaisuutta ja epävarmuutta tilanteessa, jossa suuri osa kokemuksta, muistoista ja tunnekokemuksista kiinnittyy jonnekin kauas – kotimaahan, asuinkylään sekä läheisiin, eläviin ja kuolleisiin. Tutkimukseni ei kuitenkaan määriy monipaikkaiseksi (ks. Marcus 1995; Hirvi & Snellman 2012, 11-13) siinä, että en pyri kuvaamaan tutkittavieni kokemuksta kuin ”täällä” eletyn konkreettisen arjen osalta. Kotimaan konkretia, turvapaikanhakijoiden transnationaaliset sidokset ja suhteet taikka elämää ”täällä” olennaisesti määrittävä ja rytmittävä virtuaalitodellisuus olisivat toki olleet mielenkiintoisia tutkimuskohteita.

Tutkimusjaksoni aikana turvapaikanhakijat ja heihin liittyvät keskustelut olivat käsillä olevan ”pakolaiskriisin” vuoksi varsin näkyvästi läsnä julkisessa keskustelussa. ”Kentän” ollessa periaatteessa koko yhteiskunta (turvapaikanhakijat ovat läsnä ”kaikkialla”, samoin myös heitä, majoitustoimintaa ja vastaanottoa koskevat keskustelut ja ilmiöt), tutkimuksen kannalta mielenkiintoiset tilanteet saattoivat tulla vastaan missä vain, milloin tahansa. Voisikin sanoa, että ”kotona”, siis periaatteessa tutkijan omassa elinympäristössä tapahtuva perusteellinen ja systemaattinen kenttätö edellyttää valpautta, aktiivisuutta ja jatkuvaa ”hereillä oloa” yllättävissäkin tilanteissa. Havainnoinnin ohella konkreettinen kenttätö onkin usein yksityiskohtaista tapahtumien ja tuntemusten kenttäpäiväkirjoihin kirjaamista. Muistiinpanot voivat sisältää suoria lainauksia sanotusta, yksityiskohtaisia kuvauksia tapahtumista tai kohtaamisista, tai vain avainsanoja, joiden avulla on mahdollista palauttaa asiat mieleensä tutkimuskentältä palattuaan. (Alasuutari 2011, 281-282) Muistiinpanojen tekeminen on osaltaan myös eräänlaista alustavaa analyysiä: jotakin jää väistämättä näkemättä, kokematta ja muistamatta – eikä kaiken mahdollisen ylös kirjaaminen toki olisi kunkin tutkimusasetelman kannalta edes tarkoituksenmukaista. (esim. Grönfors 2010, 165-166)

4.1.2 Etnografia suomalaisessa sosiaalityön ja turvapaikanhakijoiden tutkimuksessa

Antropologisessa tutkimuksessa etnografista menetelmää on käytetty paljon myös pakolaisuuteen ja viime vuosina enenevässä määrin esimerkiksi erilaisten diasporisten (pakolais)yhteisöjen sekä yleensä ylijäisten ilmiöiden ja suhteiden tutkimuksessa. Havainnollistaakseni etnografisen tutkimuksen mahdollisuuksia ja soveltamistapoja nostan tässä esiin vain joitain esimerkkejä siitä, miten antropologisesta perinteestä ammentavaa etnografiaa on eri tavoin sovellettu viime vuosina myös suomalaisen sosiaalityön ja sen toimintaympäristöjen tutkimukseen. Vaikka kansainvälisesti tutkimusta on tehty myös sosiaalityön tutkimuksessa enemmän ja sitä voisi olla myös tässä perusteltua avata, rajaan sen tässä katsaukseni ulkopuolelle - olenhan itse kiinnostunut juuri suomalaisesta sosiaalityöstä ja siten kansallisessa kehityksessämme tehdystä sosiaalityön tutkimuksesta ja ilmiöistä.

Suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa etnografisen tutkimuksen sovellukset ovat usein kytköksissä sosiaalityön ”perinteisiin” toimintaympäristöihin. Hannele Forsberg (1998) tutki väitöskirjassaan etnografisella menetelmällä sitä, millaisia seurauksia mahdollisilla perheen tulkinnan eroilla on lapsen asemaan lastensuojelun käytännöissä yhtäältä sosiaalitoimiston työntekijöiden työssä, toisaalta perhetukikeskusten työntekijöiden toiminnassa. Forsberg käyttää tietolähteinään ennen kaikkea työkäytäntöjen havainnointia, mutta myös haastatteluja, kirjallisia dokumentteja sekä ääni- ja videonauhoituksia. (ks. Forsberg 1998) Myös Johanna Hurtig (2003) on käyttänyt etnografista menetelmää lastensuojelutyön kontekstiin kiinnittyvässä tutkimuksessaan, jossa hän tarkastelee lasten oikeutta saada suojelua sekä lastensuojelun tehtävää lasten viimesijaisena auttajana. Hurtigin aineisto koostuu Stakesin vuonna 1998-2000 toteuttaman perhetyöprojektin yhteydessä toteutetuista, nauhoitetuista ja litteroiduista ryhmäkeskusteluista, joissa tuotettiin kuvauksia perhetyön muodoista, sekä perhetyön ja perhekuntoutuksen asiakastyöstä kerätystä havainnointiaineistosta. Hurtigin tutkimuksessa havainnointiaineisto, joka kerättiin esimerkiksi perhetyöntekijöiden asiakastapaamisilta ja kotikäynneiltä sekä työntekijöiden kanssa käydyistä keskusteluista, täydentää edellä mainittua keskusteluaineistoa ja tarjoaa ryhmäkeskusteluissa muodostuneita perhetyön muotoja monialaisemman näköalan työhön ja tapahtumisen prosessiin. (ks. Hurtig 2003)

Lastensuojelun kontekstien ohella etenkin naisten asunnottomuuden tutkiminen etnografisella otteella on viime vuosina kiinnostanut suomalaisia sosiaalityön tutkijoita. Esimerkiksi Anni Vanhala (2005) ja Riikka Haahtela (2015) ovat tehneet etnografiaa asunnottomien naisten parissa. Anni Vanhala (2005) tarkasteli väitöskirjassaan ihmisten arjen elämää ja vuorovaikutusta tehden etnografista tutkimusta erilaisista sosiaalisista ongelmista kärsiville ja kriisitilanteista tuleville naisille tarkoitettussa asuntolassa. Vanhalan aineistona on työntekijöiden keskinäisiä sekä työntekijöiden ja asukkaiden välisiä keskusteluja, haastatteluja ja asiakirja-aineistoja. Vanhala jäsentää tutkimuksessaan sitä, miten asiakkaina olevien naisten asiakasprosessit rakentuvat ja miten ihmiset itse sijoittavat itsensä tai tulevat sijoitetuiksi tiettyyn kategoriaan, jolloin heillä oletetaan olevan tuon kategorian mukaisia ominaisuuksia ja piirteitä. (ks. Vanhala 2005) Riikka Haahtela (2015) taas tarkasteli väitöskirjassaan sitä, millaisiksi asunnottomien naisten asiakkuudet rakentuivat naistyön eri toimintamuodoissa (tukipiste, valmennuskeskus, valmentava ja kuntouttava koulutus sekä naisten asumisyksikkö). Haahtela vietti aikaa naistyön toimintamuodoissa, tutustuen työntekijöihin ja asiakkaina olleisiin naisiin ja toimien yhdessä heidän kanssaan. Haahtela täydensi osallistuvan havainnoinnin kautta saamaansa informaatiota työntekijöiden ja naisten haastatteluilla, työntekijöiden kirjoittamalla päiväkirjalla ja omalla kenttäpäiväkirjallaan. Haahtela kuvaa väitöskirjatyötään etnografisella lä-

hestymistavalla toteutetuksi marginalisaatiotutkimukseksi, jossa tavoitteena oli päästä mahdollisimman lähelle tutkittavaa ilmiötä eli naisten asunnottomuutta. (ks. Haahtela 2015)

Viime vuosina etnografista tutkimusta on tehty myös turvapaikanhakijoihin liittyen, joskin myös muualla kuin sosiaalityön tutkimuksessa. Esimerkiksi turvapaikanhakijoiden, tarkemmin ilman huoltajaa maahan tulleiden turvapaikanhakijanuorten parissa on tehnyt väitöskirjassaan sekä sen jälkeisessä tutkimustyössään tutkinut Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen (2015 ja 2016). Kuusisto-Arponen (2015 ja 2016) on tutkinut myötätuntoa sosiaalisena tunteena ja metodologisena lähestymistapana ilman huoltajaa maahan tulleiden turvapaikanhakijanuorten parissa tekemässään etnografisessa tutkimuksessa. Kuusisto-Arponen tutkii lapsuudessa koetun pakotetun siirtymisen ylikulttuurisia muistoja, kuulumisen strategioita, tunteita ja kehollista politiikkaa. Kuusisto-Arponen teki vuosina 2014-2016 seitsemän kuukauden mittaisen perusteellisen kenttätyöjakson eräässä ilman huoltajaa maahan tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden perheryhmäkodissa. Kuusisto-Arponen on tarkastellut myös pakotetun siirtymisen aiheuttamaa maantieteellistä ja henkistä sijattomuutta, joka luo elettyyn arkeen moni tavoin jatkuvasti läsnä olevan pohjavireen. Kuusisto-Arponen tarkastelee tutkijan kulkeman etnografisen matkan luomia edellytyksiä tutkimuksen teon ja tutkijana toimimisen moraalille ja eettiselle pohdinnalle. (Kuusisto-Arponen 2015)

Vuoden 2015 ”pakolaiskriisin” seurauksena Suomeen tulleiden turvapaikanhakijoiden arkea ja turvapaikanhakijoiden kokemuksia on havainnointi- ja haastatteluaineiston perusteella ehtinyt selvittää esimerkiksi Camilla Marucco (2017). Marucco kuvaa haastattelujen ja havainnointiaineiston kautta turvapaikanhakijan arkipäivää, sitä, mitä yksilöt tekevät päivittäin arkisissa ympäristöissään. Haastattelu- ja havainnointiaineisto on kerätty yhdestä vastaanottokeskuksesta vuoden 2016 lopussa, ja Marucco on hyödyntänyt myös laajemman tutkimusryhmän toimesta tehtyjä vastaanottokeskusten johtajien haastatteluja, turvapaikanhakijoille tehtyä kyselyä ja kunnille tehtyä kyselyä, jotka kaikki tehtiin loppuvuodesta 2016. Maruccon mukaan turvapaikanhakijoiden kohtelussa tulisi ottaa entistä paremmin huomioon turvapaikanhakijoiden yksilölliset ominaisuudet, toiveet ja tavoitteet, kun nykyisin käytännöt luodaan usein ajatellen koko ryhmää, esimerkiksi erilaiset yleisemmät integraatiopolitiikat ja käytännön tavat toimia vastaanottokeskuksissa. Poliitiikat ja käytännöt eivät ole aina tarpeeksi joustavia yksilön tai yhteiskunnan kannalta. Marucco toteaa, että turvapaikanhakijoiden kynnystä osallistua suomalaiseen yhteiskuntaan työn, opiskelun, vapaaehtoistoiminnan ja muun mielekkään, parhaassa tapauksessa kantaväestön kanssa integroidun tekemisen avulla tulisi madallata. Turvapaikanhakijan haastavassa tilanteessa yli vuosi vastaanottokeskuksessa on liian pitkä aika odotettavaksi; sekä yksilön että yhteiskunnan resurssit menevät osaksi hukkaan. (Marucco 2017)

Eeva-Liisa Finne (2016) tutki Diakonia -ammattikorkeakoulun opinnäytetyössään etnografisella otteella lukuvuonna 2015-2016 vastaanottokeskuksissa vapaaehtoisina suomen kieltä opettaneiden kokemuksia vuorovaikutuksesta keskittyen erityisesti opettajien ja oppilaiden väliseen vuorovaikutukseen ja kulttuurien kohtaamisiin liittyviin havaintoihin. Finne teki vapaaehtoisille suomen kielen opettajille kaksi ryhmähaastattelua, joista ensimmäisessä käsiteltiin vuorovaikutusta luokassa ja toisessa vuorovaikutuksen muutoksia kuluneen lukuvuoden aikana. Lisäksi hän toimi vapaaehtoisena suomen kielen tunneilla toteuttaen samalla osallistuvaa havainnointia. (ks. Finne 2016) Finnen tutkielma on sikäli mielenkiintoinen, että hätämajoitusyksikön suomen kielen oppitunnit olivat myös itselleni hyvä tapa päästä käsiksi esimerkiksi turvapaikanhakijoiden keskinäiseen vuorovaikutukseen ja keskustelua herättäviin kysymyksiin. Kielen opetus toimi porttina myös kulttuuriin, molempiin suuntiin, ja samalla olin itse osa prosessia, jossa turvapaikanhakijat loivat ensi kosketuksiaan suomalaiseen yhteiskuntaan ja sen jäseniin. Koin osallistumiseni tärkeänä myös siksi, että vapaaehtoisuuden kautta sain kenties myös luotua informanttisuhteiden kannalta merkityksellistä, myös omaa työtäni edesauttavaa ymmärrystä siitä, että olin työntekijän tai viranomaisen sijaan vapaaehtoisen roolissa heidän tilanteestaan ja asioistaan aidosti kiinnostunut.

4.2 Tutkimusaineiston kokonaisuus ja aineiston analyysi

Kukin etnografinen prosessi on omanlaisensa, ja kunkin aineiston kokonaisuus muodostuu ainutlaatuisiksi paitsi tutkimuskohteiden ja -kysymysten, myös tutkijoiden oman persoonan, kiinnostuksen kohteiden ja työskentelytavan mukaan. Tutkimus muotoutuu työn edetessä. Näin myös omassa tutkimuksessani, jossa aihe ja tutkimuskonteksti tulivat ikään kuin yllättäen vastaan, ennalta suunnittelelta. Kuvaan tässä luvussa oman etnografisen prosessini, aineistoni ja sen analyysin.

4.2.1 Aineiston ja aineistonkeruuprosessin kuvaus

Tässä tutkimuksessani pääasiallisena tutkimusympäristönä ovat siis vuoden 2015 ”pakolaiskriisin” seurauksena tarpeeseen tulleet turvapaikanhakijoiden majoitukseen tarkoitetut hätämajoitusyksiköt. ”Kenttäni” ei kuitenkaan rajoitu vain fyysisten seinien sisälle itse hätämajoitusyksiköihin, vaan määrittelen kentäkseni sen toimintaympäristön, jossa informanttini – siis hätämajoituksessa majoittuvat turvapaikanhakijat ja niissä työskentelevät työntekijät – arkeaan elivät. Aineistonkeruun ”paikkoina” toimivat myös esimerkiksi erilaiset tilaisuudet ja tapahtumat, joita tutkimusjaksoni aikana järjestettiin turvapaikanhakijoille tai heidän toimestaan. Aineiston kerääminen näistä toimin-

taympäristöistä oli luontevaa, sillä arjen käytäntöjä ja kohtaamisia ei voida tavoittaa esimerkiksi asiakirjojen tai pelkkien haastattelujen kautta. Koska ajatus tutkimuskohteesta heräsi vasta tilanteen ollessa jo ”päällä”, kentälle lähtiessäni en ollut juurikaan pohtinut työni teoreettisia lähtökohtia tai käsitteitä. Omassa tutkimusasetelmassani siis yleensä etnografista tutkimusta leimaava prosessimaisuus ja tutkimuksen kulkusuuntien ja etenemisen improvisaatioluonne tulee esiin jo siinä, että myös kenttätöiden käytännön kestoa oli mahdoton määrittää etukäteen. Kenttätöni selvästi alkoi viikkoja, jollei kuukausia ennen varsinaista kenttätöjaksoa, kun ”aineisto” ja ilmiötä koskevat keskustelut alkoivat virrata uutisissa ja viihdeohjelmissa, radiossa, printtimediassa, yleisötilaisuuksissa ja ystävien ja ohikulkijoiden kanssa käydyissä keskusteluissa. ”Virallisesti” kenttätöjäkseni määrittyi tutkimusluvan keston (1.12.2015-31.5.2016) kautta.

Kenttätöni aikana, yksiköissä tapahtuneen osallistuvan havainnoinnin ja haastatteluiden sekä muiden ilmiötä kontekstiinsa sitovan aineiston lisäksi toimin keväällä 2017 myös jonkin verran vapaaehtoisen roolissa. Olin muutamia kertoja mukana kielen opetuksessa ”apuopettajan”, lähinnä siis natiivin suomen kielen puhujan roolissa. Tarjouduin yhteen yksikköön myös ”saattoavuksi”, ja kävin yksittäisten asukkaiden mukana, kun heidän tuli löytää esimerkiksi poliisilaitokselle, valokuvaukseen, äitiysneuvolaan, kuntosalille tai muihin palveluihin. Asukkaiden oli aluksi vaikea hahmottaa rooliani, ja moni varmasti suhtautui minuun työntekijänä. Aluksi minut myös puettiin yksiköissä paikalla ollessani myös henkilökunnan käyttämiin huomioliiveihin, joista tosin käytännössä luovuttiin kevään mittaan. Vietin jonkin verran aikaa myös erään yksikön henkilöstön toimisto- ja taukotilassa, jossa kuulin viikkoraportteja, luin työntekijöille suunnattuja ilmoitustaulun vaihtuvia infoja ja perehdytysmateriaaleja ja opin arjen käytäntöjä ja työntekijöiden näkemyksiä toiminnasta.

Yksiköiden vastaavat ohjaajat suhtautuivat kenttätööhöni hieman eri tavoin, mikä osaltaan rajoitti aineistonkeruun mahdollisuuksia. Yksi asetti myös minulle tarkat kellonajat, jolloin tulisin ja lähtisin kyseisestä yksiköstä kunakin määrättyinä päivinä. Tämän vuoksi aineistoa kertyi verrattain vähän, mutta sitä täydensi vastaavan ohjaajan omiin opiskelutarkoituksiinsa laatima kirjallinen, yksikön koko ”elinkaaren” kattava yhteenveto. Toinen vastaava ohjaaja taas totesi jo varhain, ettei hän koe tarvetta rajoittaa tai määritellä minun toimintaani, koska tiedän itse parhaiten mikä parhaiten palvelee tavoitteitani. Niinpä sain kyseisessä yksikössä lopulta mennä ja tulla periaatteessa miten halusin, kunhan ilmoittelin aikeistani henkilökunnan päivyriissä. Toki myös hän oli tietoinen, että minulla oli asiaankuuluva lupa ja tekemisilläni oli hänen esimiehensä siunaus. Etenkin aineistonkeruun loppuvaiheessa turvapaikanhakijat, työntekijät tai esimerkiksi vartijat eivät enää erityisemmin kiinnittäneet tulemisiini ja menemisiini huomiota, vaan läsnäolonni oli jollain tapaa arkipäiväis-

tynyt. Kenttätöön pitkäjänteisyyttä ja suunnitelmallisuutta kuitenkin rajoittivat osaltaan myös hätämajoitustoiminnan luonne (tilanteen jatkuva muutos, yksiköiden sijainti, kokoonpano ja niin edelleen). Kussakin yksikössä vietettävän kenttätöjaksen pituus, intensiivisyys ja kerätyn aineiston rikkaus ja rajallisuus rakentuivatkin työn edetessä.

Itse hätämajoitusyksiköissä vietetyistä päivistä kenttäpäiväkirja-aineistoa kertyi yhteensä 15 arkipäivältä, muistiinpanoista ”auki” tai puhtaaksikirjoitettuna noin 60 sivua. Tämän lisäksi olivat vapaaehtoisena tekemistäni ”saattokeikoista” kirjaamani huomiot. Osallistuin myös hätämajoitustoimintaa koskeviin, ”kantatamperelaisille” suunnattuihin yleisötilaisuuksiin, turvapaikanhakijoille suunnatuille luennoille ja useaan erilaisten vapaaehtoistoimijoiden järjestämiin tilaisuuksiin, joista keräämiäni muistiinpanoja en kokenut tarpeelliseksi puhtaaksikirjoittaa. Näistä useimmat kuitenkin nauhoitin myöhempää tarkastelua varten. Keräsin myös valtakunnallisesta paperi- ja verkkomedias- ta ja paikallisista lehdistä (Aamulehti, Tamperelainen, Yle Tampere) etenkin Tampereen turvapaikanhakijatilannetta koskevia artikkeleita. Näiden lisäksi sain maaliskuussa 2016 käyttöni myös hätämajoitusyksiköiden ”asukaslistat”, joihin oli listattu asukkaiden maahantulopäivä, kansallisuus (jos tiedossa), kielitieto, tieto perhesuhteista ja mahdolliset asiakaskohtaiset erityiset huomiot. Tämä oli kenties yksi esimerkki hätämajoituksessa kehittyneistä epävirallisista rekistereistä tai ”asiakastietojärjestelmistä”. sain ne käyttöni ilman varsinaisia yksilöiviä tunnistetietoja, mutta minulle ne kertoivat siitä, minkä tyyppisiä ja millaisessa perhetilanteessa olevia asukkaita missäkin yksikössä asui, ja kauanko he olivat siellä viettäneet.

Martti Grönfors (2010) toteaa, että yhdistettäessä havainnointitieto onnistuneesti muihin aineistotyyppisiin, voidaan saada havainnollista, kuvailevaa tietoa syventämään esimerkiksi haastattelutietoa. Kun kyselyllä tai teemahaastattelulla saadaan luut – runko - ilmiön tarkasteluun, havainnoimalla voidaan liittää siihen lihat ympärille. (Grönfors 2010, 159) Omassa tutkimuksessani katson, että lähtökohtaisesti nuo luut ovat hätämajoitustoiminnan arjessa syntyneet havainnot sekä työntekijöiden ja asiakkaiden kanssa käydyt keskustelut, ja lihaa sen ympärille tuovat haastattelujen ohelle muut kuvaamani aineistot. Tarkasteltavaa ilmiötä koskevien havaintojen dokumentoiminen on olennainen osa tutkimuksen kulkua, myös koska tutkimuksen kannalta mielenkiintoiset tilanteet tulevat usein vastaan yllättäen ja yllättävissä paikoissa. Myös itse huomasin usein yllättäen, esimerkiksi bussissa istuessani tai kantakapakassa ystäviä tavatessani yllättäen olevani ”kentällä” ja kaivamani muistiinpanovälineitä esiin. Kenttämuistiinpanoja lukiessani havaitsin dokumentoineeni myös omia tuntemuksiani. Purin esimerkiksi eräiden työntekijöiden minussa aiheuttamaa ärsyyntymistä, ”yhteiskunnalliseksi tuohtumukseksi” kenttäpäiväkirjassa nimittämäni turhautumista turvapaikan-

hakijatilanteesta käytävän julkisen ja poliittisen keskustelun tasoon, ja myös väsymistä jatkuvaan turvapaikanhakijoita koskevaan uutisten ja keskustelujen tulvaan. Kentältä kotiin palattuani pyrin joka kerta purkamaan havaintoni ja kentällä tekemäni muistiinpanot heti tekstiksi tietokoneelle, kun samanaikaisesti ”kenttä” edelleen vyöryi olohuoneeseeni television, verkkoutisten tai radion välityksellä. Otin yksiköistä ja tapahtumista myös joitain valokuvia, mutta muun muassa asukkaiden yksityisyyden suojan vuoksi käytin niitä lähinnä osana omaa kenttäpäiväkirjaani. Paljon materiaalia jäi myös käyttämättä ja analysoimatta perusteellisesti; käyttämälläni materiaalilla koin kuitenkin saaneeni tutkielman tarpeisiin riittävästi materiaalia ja tarttumapintaa tutkittavaan ilmiöön.

Varsinaisten nauhoitettujen ja litteroitavien haastattelujen tekemistä ei useinkaan pidetä onnistuneen etnografisen tutkimuksen edellytyksenä (esim. Huttunen 2010), eikä haastattelujen nauhoittaminen konkreettisesti kentällä oltaessa välttämättä ole käytännössä mahdollista taikka sosiaalisesti soveliaista (Grönfors 2010, 159). Omassa työssäni kuitenkin koin haastatteluiden tuottavan tärkeää, tarkkaan dokumentoitua aineistoa ja tietoa tutkimuskohteesta myös omassa tutkimuksessani, etenkin koska aineiston keruun aloittaminen onnistui tutkimusluvan myötä vasta marraskuussa 2015 toiminnan akuuteimman vaiheen oltua jo takana. Jo tutkimusluvan hakemisen suhteen vastaavan henkilön nimeämisen hankaluus itsessään kertoi tilanteen hektisyydestä ja organisaation keskeneräisyydestä. Lopulta itse lupaprosessi Tampereen kaupungin koneistossa minulle saapuneesta lupahakemuksen vastaanottovahvistuksesta luvan myöntämiseen marraskuussa 2015 kesti kenties ennätyselliset 45 minuuttia. Tutkimuslupa myönnettiin ensin ajanjaksolle 1.12.2015-30.4.2016, mutta pyynnöstäni lupaa jatkettiin keväällä toukokuun 2016 loppuun, jolloin Tampereen kaupungin ylläpitämän hätämajoitustoiminnan kokonaisuudessaan oli määrä päättyä. Haastattelin keväällä 2016 kaikkiaan kuusi hätämajoitustoiminnan organisaatiossa keskeistä, yksiköiden arjen toiminnasta ja palveluista vastaavaa työntekijää. Ikään kuin jälkikäteen, hätämajoitustoiminnan loppuvaiheessa keväällä 2016 nauhoitetuissa haastatteluissa näkemyksensä ja kokemuksensa hätämajoitustoiminnan kokonaisuuden ja yksittäisten osa-alueiden onnistumisista ja haasteista tuovat kuuluviin hätämajoitusyksiköiden vastaavat ohjaajat, johtava ohjaaja ja Tampereen koko hätämajoitustoiminnan johtaja, joka peilaa toimintaa myös oman sosiaalityön koulutuksensa ja kokemuksensa kautta. Sosiaalityön näkökulman vahvemmin esiin tuomiseksi haastattelin myös kahta sosiaalityöntekijää, jotka aloittivat työskentelynsä hätämajoitustoiminnassa aineistonkeruujaksoni aikana. Tutkimustehtäväni luonteen vuoksi annan heidän tehtävilleen ja näkemyksilleen myös muita työntekijöitä enemmän tilaa kuvaamalla hätämajoitustoiminnan sosiaalityötä tarkemmin luvussa 5.1.4.

Kaikki nauhoitetut haastattelut tehtiin työntekijöiden omissa työhuoneissa, jotka sijaitsivat hallintorakennuksessa (johtaja, johtava ohjaaja ja sosiaalityöntekijät) tai hätämajoitusyksiköissä (vastaavat ohjaajat). Yhden vastaavan ohjaajan tosin haastattelin Tampereen kaupungin virastotalolla, jonne hän oli jo aiemmin haastatteluajankohtana oman yksikkönsä sulkeuduttua siirtynyt toisiin tehtäviin, laatimaan kaupungin sisäistä raporttia ”pakolaiskriisin” hoitamisesta, onnistumisista ja kehittämiskohteista. Haastattelut kestivät noin 50 minuutista lähes kahteen tuntiin. Hallinnossa korkeimmalla olevien haastattelut kestivät kaikkein kauimmin, sillä heillä oli eniten kokemuksia ja näkemyksiä etenkin aivan toiminnan alkuvaiheesta syys-lokakuulta 2015. Kolme haastattelusta (johtaja, johtava ohjaaja ja yksi vastaava ohjaaja) teimme yhdessä samaa aihepiiriä tutkineen opiskelijatoverini kanssa (ks. Mukkala 2017). Litteroitua materiaalia oman haastattelumateriaalini kokonaisuudesta kertyi (riviväli 1, fontti 12) noin 125 sivua. Litteroin haastattelut sanatarkasti, kiinnittämättä erityistä huomiota esimerkiksi tauotuksiin paitsi silloin, kun sillä selkeästi näytti olevan haastattelun kulun tai kysytyn asian kannalta merkitystä. Myöhemmissä luvuissa käytän haastatteluista suoria otteita, joista tosin olen poistanut esimerkiksi toistoa ja tarpeettomia täytesanoja (esim. että, tuota, niinku, no, niin, mutta). Vaikka kaikki haastattelut tehtiin keväällä 2016, järjestin ne jo analyysi vaiheessa osittamalla haastattelun ensinnäkin toiminnan alkuvaihetta, siis syksyä 2015, ja toiseksi kevättä 2016 koskeviin osiin. Koin jaon perustelluksi jo siksi, että useiden haastateltavien mukaan vuodenvaihteeseen mennessä toiminta ”vakiintui”, eli keväällä elettiin jo alun kaaoksen sijaan seesteisempää, toiminnan kannalta pysyvämpää vaihetta, jossa syksyn ”kaaosta” muisteltiin jälkikäteen. Raporttiani varten indeksoin haastattelut osien mukaan, koska haastateltuja toimijoita oli verrattain vähän. Kukin haastattelu sai siis kaksi numeroa. Anonymiteetin säilyttämiseksi haastatteluja tai aineisto-otteita ei ole numeroitu aikajärjestyksessä. Sosiaalityötä koskevilta osin mukana ovat sekä sosiaalityöntekijät että sosiaalityön koulutuksen saanut, monipuolisesti alan kokemusta omaava johtaja.

Kaikki haastatellut kuuluivat hätämajoitustoiminnan johtoryhmään. Sosiaalityöntekijöitä lukuun ottamatta he olivat toiminnassa mukana alusta lähtien ja olivat myös vastuu- ja esimiesasemassa vähintään omassa yksikössään. Sosiaalityöntekijän koulutuksen saaneet, sosiaalityöntekijän tehtävässä toimineet työntekijät tulivat varsinaisesti mukaan vasta hätämajoitustoiminnan loppuvaiheessa. Tekemissäni haastatteluissa he pohtivat myös taannehtivasti sosiaalityön mahdollisuuksia ja rooleja, joita sosiaalityöllä olisi voinut olla. En pyri lainauksilla yksittäisen työntekijäryhmän tai henkilön näkemysten vaan esimerkiomaisesti kokonaistilanteen kuvaamiseen. Samat teemat toistuivat monissa haastatteluissa. Nauhoitetut haastattelut luovat kuvan työntekijöiden näkemyksistä tuolla tietyllä hetkellä hätämajoitustoiminnan ”elinkaarta”. Kuvaan toimintaa sellaisena kuin se minulle näyttäytyy ja kuinka se minulle kerrottiin – ja kuten etnografisessa tutkimuksessa yleensä, myöskään haas-

tattelijan vaikutusta aineistoonsa ei voitu varmasti tässäkään välttää.

Lähdin kentälle alun perin hyvin avoimin mielin, ilman selkeitä tutkimuskysymyksiä tai -ongelmia. Vaikka hätämajoitustoiminnasta vastaavat työntekijät olivat pääosin saaneet jonkintasoisen sosiaalialan koulutuksen, suurella osalla tapaamistani käytännön suorittavaa työtä tekevistä työntekijöistä ei ollut käytännössä minkäänlaista sosiaali- tai terveysalan koulutusta tai työkokemusta. Kentän tapahtumien ja ”pakolaiskriisin” jatkuvasti muuttuvan tilannekuvan myötä tutkimustehtäväkseni määrittäinkin lopulta tilanteen ja tapahtumisen kuvauksen ohella sen pohtiminen, millaisia rooleja tai tehtäviä turvapaikanhakijoiden hätämajoitustoiminnassa sosiaalityölle voidaan/voitaisiin aineistoni perustella paikantaa, ja millä tavalla vastaavissa tilanteissa voitaisiin hyödyntää sosiaalityön näkökulmia ja osaamista. Varsinainen tutkimusaiheeni siis tarkentui vasta ”kentällä”.

4.2.2 Aineiston analyysi, aineiston rajoituksia ja eettisiä pohdintoja

Antropologisessa etnografiassa aineistojen analyysi pohjautuu niin ikään yleensä etnografiseen perinteeseen, jossa tutkimusympäristössä kerätty havainnointiaineisto, tutkimushaastattelut ja kontekstioiva materiaali (esimerkiksi tutkijan kenttäpäiväkirjat, aihetta koskevat mediatekstit ja -keskustelut, viranomaisasiakirjat ja tilasto- ja rekisteritiedot), suhteutuvat toisiinsa ja rikastuttavat toisiaan tuottaen sosiaaliseen, yhteiskunnalliseen ja historialliseen kontekstiin sidottua tietoa tutkimuskohteesta. (esim. Huttunen 2010, 42-47; Rastas 2010, 64-66) Etnografisen aineiston analyysissä luodaan tulkintoja ihmisten toiminnan ja institutionaalisten käytäntöjen merkityksistä, funktioista ja seurauksista, sekä luodaan kuvausta siitä, miten nämä ilmenevät juuri kyseisessä paikallisessa tai laajemmassa kontekstissa. (Hammersley & Atkinson 2007, 3) Monenlaisten aineistojen sekä niistä muodostuvaa yksityiskohtaista, kokonaisvaltaista kuvausta kutsutaan tiheäksi kuvaukseksi (*thick description*) (Geertz 1973, 1-30). Laura Huttunen (2010) kuvailee tiheää kuvausta aineistojen monipuoliseksi ja sävykkääksi tarkasteluksi, joka syntyy aineistojen luennassa rinnakkain ja ristiin: eri aineistojen voi ajatella täydentävän mutta myös kyseenalaistavan, toisinaan selittävän toisiaan, ja eri aineistolajien keskinäiset suhteet muodostuvat osana kentän kokonaisuutta. (Huttunen 2010, 43) Sherry Ortnerin (2007) kuvaama ’etnografinen asenne’ perustuu tiheän kuvauksen tuottamiseen rikkasta ja yksityiskohtaisesta tutkimusarjesta. Tällaiseen kokemukseen perustuvaan kuvaukseen liittyy tiheyden lisäksi pyrkimys kokonaisvaltaiseen aihepiiriin haltuunottoon ja moninaisten kontekstien ymmärtämiseen. (Ortner 2006; viitattu Kuusisto-Arponen 2016, 2) Esimerkiksi haastatteluilla ja niiden analyysillä on etnografisessa tutkimuksessa oma roolinsa, ja haastatteluaineiston etnografisen analysointi tarkoittaa sen huolellista kontekstoimista, siis sitomista muuhun aineistoon. Tätä

voisi ajatella eräänlaisena ristiinvalotuksena, eri aineistot valaisevat toisiaan ja tuottavat lisää ymmärrystä kulloisestakin tutkimuskysymyksestä (vrt. aineistotriangulaatio). (Huttunen 2010, 40-43)

”Pakolaiskriisin” käytännön seurausten seuraaminen lähietäisyydeltä myös edellytti tietynlaista heittäytymistä. Jo kentälle lähtiessäni kuvasin eräässä kenttäpäiväkirjamerkinnässäni, ”pakolaiskriisin” jo ollessa akuutti, työtäni ”liikkuvan junan perässä juoksemiseksi”. Teoreettisten rakennelmien kehittäminen ja käsitteiden pohtiminen jo kentälle lähtiessä olisi saanut todennäköisesti aikaan sen, että paljon mielenkiintoista, akuuttia ja nopeatempoisesti muuttuvissa tilanteissa tapahtuvaa olisi jäänyt näkemättä ja huomaamatta. Niinpä analyysivaiheessa olen joutunut kulkemaan aineistossani eteen ja taas taaksepäin, lukemaan ristiin, yhdistelemään ja rajoittamaan. Onnekseni jo aiempi kosketus etnografiseen menetelmään ja aineistonkeruuseen oli harjaannuttanut minua muistiinpanojen tekemiseen ja asioiden, tilanteiden ja tapahtumien yksityiskohtaiseen mieleen painamiseen. Koska turvapaikanhakijat ovat omalla tavallaan väliaikaisessa paikassa, monella tapaa edelleen liikkeessä, sekä minun että heidän tietäessään että heidän matkansa voi jatkua milloin tahansa turvapaikkapäätöksen tai asukassiirron myötä, etnografisessa prosessissa yleensä oleellisen tutkijan ja informantin välisen tiiviin luottamuksen rakentaminen vähitellen ajan saatossa ei ollut mahdollista. (vrt. Vogt 2012, 74-75) Sen vuoksi en usko, että tämän tasoisen tutkimuksen puitteissa olisin voinut tavoittaa turvapaikanhakijoiden tarinoita ja kokemuksia kovinkaan syvällisesti, enkä myöskään pyrkinyt yksittäisten ihmisten tarinoiden yksityiskohtaiseen tavoittamiseen, vaikka joidenkin turvapaikanhakijoiden kanssa kävimme läpi esimerkiksi heidän matkaansa kodistaan halki Euroopan kohti Suomea valokuvien ja videoiden kautta. Useimmiten kohtaamani ihmiset kertoivat sen mikä heidän mieltään kaikkein akuuteimmin painoi kohtaamisemme hetkellä. Jotkut tosin saattoivat ajatella, että tutkimukseeni osallistumalla he saisivat omaa asiaansa jollain tapaa edistettyä – siitä huolimatta, että kerroin että en ole varsinaisesti töissä yksikössä, enkä pysty vaikuttamaan heidän asuinolosuhteisiinsa tai tilanteeseensa muutoinkaan.²⁸

Aineistoni ei ole Tampereen hätämajoitustoiminnan kontekstissa täysin kattava, sillä joitain organisaatioon kuuluvia yksiköitä jäi tarkasteluni ulkopuolelle. Kuten todettua, jo tutkimuslupaa hakiessa vastuuhenkilön etsiminen vei aikansa, sillä organisaation johdolla oli akuutin kriisitilanteen hoitamisen kanssa luonnollisesti kädet täynnä työtä. Turvapaikanhakijoiden jo saapuessa jatkuvana virtana Tampereelle, itse organisaatio oli vasta muotoutumassa ja sen alkuvaiheessa osa avainhenki-

²⁸ Myös yksi vastaavista ohjaajista totesi kokevansa ikään kuin kiusalliseksi sen, että monet turvapaikanhakijat suhtautuivat häneen kuin hänellä olisi ollut mahdollisuuksia jollain tapaa vaikuttaa turvapaikkamenettelyyn tai puhua heidän puolestaan. Tämä osaltaan kertoi mielestäni siitä, miten epäselväksi ja epämääräiseksi vastaanottojärjestelmä tai vastaanottoyksikön ja sen henkilökunnan asema ja toimivalta turvapaikanhakijoille jäivät.

löistä myös vaihtui tai vastuut olivat muutoin epäselvät. Esimerkiksi hätämajoitustoiminnan johtaja kertoi tilanteen eläneen jatkuvasti varsin hektisellä tahdilla ja sähköpostiinsa tulvivan kymmenittäin yhteydenottoja tunnissa, joten asianosaisten – sikäli kun joku jo osasi sellaisia nimetä - tavoittaminen osoittautui ajoittain vaikeaksi. Lisäksi jotkut yksiköt jäivät eri syistä tarkastelun ulkopuolelle, ja toisista kerätty aineisto oli rikkaampaa kuin toisista. Yksi Tampereen hätämajoitusyksiköistä sijaitsi Orivedellä²⁹, missä asukkaat majoittuivat kerrostaloasunnoissa. Oriveden yksikkö rajautui pois yhtäältä majoitustyyppin, toisaalta myös fyysisen sijaintinsa vuoksi. Muut hätämajoitusyksiköt olivat ns. laitosmuotoisia, eli asukkaat majoittuivat asuntojen sijaan pääsääntöisesti useamman hengen yhteismajoituksessa kuten sairaalahuoneissa tai luokkatiloissa, mikä nähdäkseni osaltaan vaikuttaa tämän tyyppisessä toimintaympäristössä paitsi asukkaiden keskinäiseen vuorovaikutukseen, myös henkilökunnan tarpeeseen ja toimintaan sekä vapaaehtoissektorin aktiivisuuteen. Lisäksi, toisin kuin etäämmällä Orivedellä, Tampereella sijaitsevien yksiköiden asukkailla ainakin periaatteessa on kaiken aikaa käytettävissään myös Tampereen kaupunkialueen palvelut. Myös jotkin palveluita suoraan hätämajoitustoimintaan tarjoavat kolmannen sektorin toimijat, kuten vapaaehtois pohjalta erilaisia aktiviteetteja järjestävät yhdistykset ja järjestöt, keskittivät toimintansa esimerkiksi logistisista syistä Tampereella toimiviin yksiköihin ja niiden läheisyyteen.

Niinpä katson, että asukkaiden näkökulmasta suhteessa toisiinsa Tampereella ja Orivedellä majoittuvat olivat asuinolosuhteiden ja tarjolla olevien palveluiden ja aktiviteettien suhteen erilaisessa asemassa. Tampereella vastaanottoyksiköt sijaitsivat alle kymmenen kilometrin päässä keskustasta – valtakunnallisestikin siis varsin keskeisillä paikoilla, joten olosuhteet ja palvelut olivat sen myötä lähtökohtaisesti hyvät. Myös yksi Tampereella sijainneista yksiköistä jäi havainnoinnin ulkopuolelle osin ajan puutteen ja kommunikaatio-ongelmien vuoksi. Yksikön vastaavaa ohjaajaa, jonka kanssa kenttätyöjaksoista ja muista käytännön asioista olisi tullut sopia, oli varsin vaikea tavoittaa. Pääsimme marraskuussa 2015 tavatessamme siihen vaiheeseen, että sovimme palaavamme asiaan hie-man myöhemmin erään yksikössä tulevan käytännön tilanteen vuoksi; tuota asiaan palaamista emme kuitenkaan koskaan ehtineet toteuttaa yhteydenottoyrityksistäni huolimatta. Lopulta sain kevään 2016 puolella kuulla kyseisen henkilön jo siirtyneen toisiin tehtäviin, eikä yksikössä enää ollut varsinaista omaa vastaavaa. En koe kyseisen yksikön poissaoloa havainnointiaineistosta tutkimustehtävänä kannalta liian haavoittavaksi, sillä myös tuosta yksiköstä on kertynyt tietoa useaa kautta. Monet tapaamani työntekijät ja asukkaat olivat työskennelleet tai asuneet myös kyseisessä yksikössä, ja

²⁹Tampereen kaupungilla ja Orivedellä on sosiaali- ja terveystalouksien yhteistoimintasopimus, jonka mukaan Oriveden sosiaali- ja terveystalouksien järjestämisestä on Tampereen kaupungilla.

monet haastateltavista kertoivat toiminnan kokonaisuudesta yksittäisen, ”oman” yksikkönsä sijaan.

Tutkimusetiikan suhteen ongelmalliseksi osoittautui esimerkiksi sen varmistaminen, että kaikkien hätämajoitustoiminnassa majoittuvien asukkaiden tietoisuutta tutkimuksestani oli mahdoton varmistaa. Kun työntekijöille yleensä kerroin henkilökohtaisesti mitä teen ja miksi, muun muassa kielitaidon ja asukasvaihtuvuuden vuoksi tieto omasta roolistani ja aineistonkeruustani ei mitenkään voinut tavoittaa kaikkia aineistonkeruutilanteissani läsnä olleita turvapaikanhakijoita. Ratkaisin ongelman siten, että keskustellessani esimerkiksi englantia taitavien turvapaikanhakijoiden kanssa – he siis käytännössä myös olivat niitä ”avainhenkilöitä”, joilta suurimman osan asukasnäkökulmasta opin – kerroin itsestäni, roolistani, tutkimuksestani ja sen tavoitteista, ja he kertoivat niistä edelleen kielitaidottomille uteliaille. Informanttien käyttäminen tulkkina on toki omalla tavallaan tutkimuseettisesti arveluttavaa, mutta koin sen paremmaksi kuin olla antamatta heille tilaisuutta kuulla asiaani. Toisella kohtaamisella jotkut minulle aiemmin tuntemattomat halusivatkin jutella kanssani ja kertoa oman tarinansa tai kokemuksensa tilanteestaan ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta Tampereella. Useimmiten vastaanotto olikin positiivinen: asukkaat kokivat, että oli hyvä, että joku oli kiinnostunut asiasta ja kertoi turvapaikanhakijoiden arkitodellisuudesta myös yksiköiden ja organisaation ulkopuolelle. Eräs syystä tai toisesta sosiaalityön tarkoituksesta ja tavoitteista suomalaisessa hyvinvointivaltiossa poikkeuksellisen tietoinen asukas myös totesi olevan todella tärkeää, että tietoa kulkee myös sosiaalityöntekijöiden suuntaan, koska sosiaalityötä tarvitaan myös tässä ympäristössä. Myös eräs työntekijöistä totesi oman jalkautuvan työskentelyotteeni olevan tervetullut; tulkitsin keskustelumme siten, että hän näki sosiaalityöntekijöiden useimmiten linnoittautuvan tarpeettomasti ”norsunluutorniinsa”, jäyhään ja kaavamaiseen viranomaisrooliin, jossa kosketus elettyyn elämään ja asiakkaiden arkeen jää ohueksi tai olemattomaksi. Omalla tavallaan näen tämän tapahtuneen myös varsinaisen hätämajoitustoiminnan sosiaalityöntekijöiden toiminnassa ja työskentelytavassa, johon palaan tarkemmin luvussa 5.1.4.

Mielestäni merkittävin puute työssäni on se, että kuten valitettavan usein myös muutoin sosiaalityön tutkimuksessa, en varsinaisesti haastatellut ”asiakkaista” eli itse turvapaikanhakijoita, mikä olisi asukas-/asiakasnäkökulman paremmin esiin tuomiseksi ollut toivottavaa. Suurimmat esteet tälle olivat kielitaito ja toisaalta gradun laajuus. Pyrin kuitenkin omalta osaltani parhaani mukaan olemaan läsnä, osallistumalla ja tapaamalla hätämajoitusyksiköiden asukkaita. Heidän kauttaan sain yhtäältä tietoa esimerkiksi yksiköiden toiminnassa asukasnäkökulmasta olennaisiksi koetuista asioista, ja toisaalta he ja heidän turvapaikkaprosessinsa ovat koko toiminnan keskiössä. Toivon turvapaikanhakijoiden oman äänen tulevan kuuluvammin esiin myös tutkimuksessa ja muilla foorumeilla.

Etenkin siinä vaiheessa, kun oleskelulupaprosessi on valitusvaiheessa tai henkilö kenties jo ilman oleskelulupaa maassa kielteisen turvapaikkapäätöksen jälkeen, turvapaikanhakijoiden ajatellaan olevan haluttomia osallistumaan tutkimukseen. Kuitenkin, itse asiassa he voivat olla varsin motivoituneita osallistumaan ja halukkaita kertomaan omasta tilanteestaan, jotta siihen voitaisiin vaikuttaa jollain tapaa rakenteiden tai oman prosessin tasoilla (vrt. Bloom 2010).

Oma taustani sosiaaliantropologiassa on vaikuttanut menetelmällisiin valintoihini ja uskoakseni myös siihen, miten olen aiheittani lähestynyt. Lisäksi olen kenttätöväiheen jälkeen, tutkielmaa työstäessäni, päätenyt myös itse osallistumaan ”pakolaiskriisin” jälkipyykkiin toimimalla sosiaalityöntekijänä kunnallisen kotouttavan sosiaalityön yksikössä, joka ottaa vastaan juurikin ”pakolaiskriisin” ja suurimman turvapaikanhakijoiden virran mukana maahan tulleita yksilöitä ja perheitä. En voi väittää, etteivätkö näkemykseni sosiaalityöntekijänä, katsoessani ”taaksepäin” sittemmin omien asiakkaideni taustoja ja kokemuksia, olisi jollain tapaa ohjanneet ja kenties myös tehneet kriittisemmäksi myös omaa suhtautumistani etenkin siihen, mikä tulevan kotoutumisen näkökulmasta olisi ollut pitkällä tähtäimellä järkevää tai taloudellisesti ja inhimillisesti kestävä. Aineistonkeruuvaiheessa minulla ei ollut aiempaa kokemusta vastaanottotyöstä, mutta raporttia kirjoittaessani myös oma tapani lukea aineistoani muuttui jatkuvasti oppiessani työssäni lisää turvapaikkaprosessista, sitä seuraavasta kotoutumisesta tai turvapaikkaprosessista oleskeluluvatta maahan jääneiden maasta poistumisesta ja poistamisesta.

5 ”Pakolaiskriisi” Tampereella: tehtäviä ja tavoitteita sosiaalityölle

Yhteistä monille viimeaikaisille kriisin määritelmille on se, että ne määrittävät kriisit jonkinasteisiksi häiriöiksi sosiaalisessa rakenteessa ja sen toiminnoissa. Kriisit ovat silti luonteeltaan hyvin erilaisia, ja ne vaativat erilaisia ja -tasoisia ratkaisumalleja. ”Pakolaiskriisi” määrittyi monessa suhteessa poikkeustilanteeksi, johon sovellettiin paljolti poikkeuksellisia ratkaisu- ja toimintamalleja. Kuvaan tässä luvussa yhden, Tampereen tapahtumia ja ratkaisuja, ja seuraavassa luvussa peilaan sitä suhteessa Elliottiin katastrofisosiaalityön interventiomalliin.

5.1 Tampereen turvapaikanhakijoiden hätämajoitustoiminta käytännössä

Tässä alaluvussa pyrin tuottamaan kuvauksen Tampereen hätämajoitustoiminnasta ja myös tuottamaan vastauksia tutkimuskysymyksiini. Millä tavoin vuoden 2015 ”pakolaiskriisin” seurauksena käynnistetty turvapaikanhakijoiden hätämajoitustoiminta Tampereen kaupungissa toteutettiin, ja millaista käytännön arki ja elämä hätämajoitusyksiköissä oli asukkaiden ja työntekijöiden näkökulmasta? Koska tarkoitukseni on edetä toisessa analyysin luvussa 5.2 sosiaalityön tehtäviin ja tavoitteisiin, kerron luvun lopussa myös erikseen haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden roolista ja tehtävistä hätämajoitustoiminnan arjessa ja toimijoiden kokonaisuudessa.

5.1.1 Turvapaikanhakijatilanteen konkretisoituminen Tampereella

Tampereella oli kevään 2015 ”pakolaiskriisin” yllättäessä jo perinteitä maahanmuuttajatyössä ja pakolaisten vastaanottamisessa. Tampere kaupunki päätti vastaanottaa ensimmäiset kiintiöpakolaisensa vuonna 1988, jolloin kaupunkiin saapui 30 vietnamilaisen kiintiöpakolaisen ryhmä. 1990-luvun alussa käyttöön oli jo otettu vuosittainen viidenkymmenen pakolaisen kiintiö, joista ensimmäisten joukossa oli vietnamilaisten lisäksi somalialaisia ja Jugoslavian alueelta tulevia pakolaisia. Pakolaisten ohella Tampere vastaanotti myös vuoden 1990 jälkeen saapuneita inkeriläisiä paluumuuttajia, joiden vastaanotto oli etenkin alkuvaiheissa improvisoitua. Samoin kuin 1980-luvulla, myös vuonna 2015 pakolaisten vastaanoton organisaatio jouduttiin rakentamaan käytännössä tyhjältä. (Rapo 2016, 22-23) Kokemusta paitsi pakolaisten vastaanotosta, myös äkillisistä tilanteista oli siis jo ennalta. Mittasuhteet ja ihmismäärät olivat toki vuoden 2015 ”pakolaiskriisissä” omaa luokkaansa, ja toiminnalta puuttui alkuun myös välttämätön infrastruktuuri kuten tilat ja työntekijät.

Tampereella toimi 2000-luvun alussa joitain vuosia kaupungin ylläpitämä vastaanottokeskus, jossa myös toinen haastattelemistani hätämajoitustoiminnan sosiaalityöntekijöistä oli aikanaan työskennellyt. ”Pakolaiskriisin” yllättäessä osin myös tästä syystä Tampereella ja joidenkin haastateltujen mukaan myös Maahanmuuttovirastossa koettiin, että lähtökohdat ja valmiudet hätämajoitustoiminnan käynnistämiseen olivat Tampereella hyvät. Toisaalta, useimmat haastattelemanani yksiköidensä toiminnasta vastaavat työntekijät kokivat, että kaupunki olisi voinut ennakoida tilannetta paremmin ja valmistautua siihen luomalla myös käytännön tason toimintamalleja, materiaalivarastoja ja niin edelleen jo ennen ”kriisin” puhkeamista. Tilanteeseen oli teoriassa varauduttu esimerkiksi kaupungin valmiussuunnitelmissa, mutta konkreettiseen toimintaan jouduttiin tarttumaan valmistautumatta ja rakentamaan organisaatio käytännössä tyhjästä. Tampere ei ollut tässä tilanteessa yksin, vaikka valtakunnallisesti varautumissuunnitelmia juuri laajamittaista maahantuloa varten oli valmisteltu jo aiempina vuosina³⁰. Eräs työntekijä tiivisti tilanteen kaoottisuuden ja organisaation valmistautumattomuuden sekä koko ”pakolaiskriisin” kansainvälisen ja globaalin mutta myös hyvin konkreettisen ja paikallistason ratkaisuja edellyttävän luonteen toteamalla, että

”No, se on toisaalta hankalaa virallisissa instansseissa myöntää, mä käyttäisin sellasta sanamuotoa, että koko Eurooppa yllätettiin paskat housuissa.” (H5)

Kuten tyypillisessä kriisitilanteessa ja ”pakolaiskriisin” yllättäessä muualla Euroopassa, myös Tampereella otettiin nopeasti käyttöön improvisoituja ratkaisuja. Rapon (2016) mukaan 1980-luvulla Tampereen maahanmuuttaja- ja pakolaistyön onnistumisen edellytyksiä olivat kuitenkin ennen kaikkea kaupungin sisäisen organisaation hyvä yhteistyö sekä yhteisymmärrys maahanmuuttajakäytännön tärkeydestä. Kaupungin organisaation sisällä vallitsi myös hyvä yhteishenki asian tiimoilta, ja kaupunki toimi tehokkaasti yhteisrintamassa ajoittain esiintynyttä vihapuhetta ja rasismia vastaan. Pakolaistyö haluttiin vastustuksesta huolimatta hoitaa mallikkaasti ja kotouttamistyön organisaatiota rakennettiin tulevaisuuteen katsoen. Kaupungin pakolaistoimisto olikin aikanaan ensimmäinen jopa valtakunnallisella tasolla. Myös eri palvelusektorit, kuten opetus- ja sivistystoimi, ottivat aktiivisen roolin pakolaisten vastaanottamisessa ja kotouttamisessa. (Rapo 2016, 23-24)

Vuonna 2015, hätämajoitustoiminnan johtajan ja hallinnossa hänestä seuraavan vastaavan ohjaajan mukaan pakolaiskriisin konkretisoituessa Tampereen kaupungin eri sektorit johtajia myöten antoi-

³⁰ Esimerkiksi vuonna 2013 käynnistetty, Euroopan pakolaisrahaston rahoittama ’MAVA2 – Järjestöt viranomaisten tukena maahantulovarautumisessa’ -hankkeessa suunniteltiin sekä kolmannen sektorin että viranomaisten tehtäviä maahantulovarautumisessa. Hankkeen kotimaan rahoituksesta vastasivat sisäministeriö, työ- ja elinkeinoministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö, Maahanmuuttovirasto, Suomen Punainen Risti ja Terveystalo. Hankkeen ensimmäinen vuosi 2013 keskittyi järjestöjen rooliin laajenevan maahantulon tilanteessa ja hankkeen toisen vuoden 2014 kohderyhmänä ovat erityisesti aluehallintoviranomaiset ja muut alueelliset toimijat. Hanketta hallinnoi Suomen Punainen Risti.

vat oman panoksensa akuutin kriisitilanteen haltuun ottamisessa. Eri toimijoiden yhteistyö käynnistyi olosuhteet huomioon ottaen jopa hämmästyttävän hyvin, ja eri toimijat ottivat ”kaaoksen” keskellä hoitaakseen omiensa lisäksi tehtäviä, joihin niistä periaatteessa vastuussa olevilla eivät rahkeet tai resurssit riittäneet.

”[---] täällä Tampereellahan on ollut hirveen toimivaa poliisiyhteistyö, mistä täytyy olla tosi onnellinen, et siis.. sekä ulkomaalaistutkinnan että ihan tän kenttäpuolen kanssa niin tosi toimivaa ja sitten Pelastuslaitos, ihan tosi hyvin on, otti kontolleen monen näköstä asiaa mikä ei ehkä heille olis ees niin kuulunukaan, mutta Pelastuslaitos järjesteli esimerkiksi näitä kuljetuksia alkuvaiheessa ku siirrettiin niitä asukkaita, ni sitä kautta järjestettiin ne bussikuljetukset niille.. [---] palotarkastus, he hoiti kaikki paloturvainfot, koulutukset, pelastuslaitos [---] ja sehän täs kaupungissa onki ihanaa et oli niitä asiantuntijoita ja resursseja että oli käytettävissä, sairaanhoitopiirin edustajia ja epidemiologeja ja ties ketä ja asiantuntijoita ja pystyttiin tavallaan jakaan sitte niitä vastuuta.” (H6)

Entuudestaan muutamien Pirkanmaan kuntien alueella oli jo varsinaisia vastaanottokeskuksia, mutta nämä tilat täytyivät kovaa vauhtia uusista tiloista, joten uusia tiloja tarvittiin nopeasti. Keväällä 2016 hätämajoitustoiminnan johtaja koki hätämajoitustoiminnan ”vakiintuneen” nopeasti, jo ensimmäisten viikkojen jälkeen. keväällä 2016 eri tasojen toimijat rakensivat ja kehittivät organisaatiota edelleen, ja johtaja muisteli syksyn alkutilanteen ”kaaosta”:

”Mä ymmärsin et se meni niin et sitten pelastuslaitos otti kaupunkiin yhteyttä että että mistä majoitustilaa, et mihin näitä majotetaan, et meillähän on muutenki olemassa näitä kriisisuunnitelmia ja näitä evakuoitussuunnitelmia niinku kaupungissa että, et mihin evakuoidaan tai majoitetaan mutta tää tilanne oliki sillai poikkeuksellinen et sitte piti järjestää niinku uutta.. ratkasua.” (H6)

Vielä syyskuun puolivälissä Tampereelle perustettujen ja jatkossa perustettavien hätämajoitusyksiköiden uutisoitiin olevan väliaikaisia tiloja, joissa turvapaikanhakijat majoittuvat vain, kunnes ovat rekisteröineet turvapaikkahakemuksensa poliisissa. Syyskuun alun päivinä Tampereella oltiin vasta alustavasti varautumassa turvapaikanhakijoiden saapumiseen kaupungin alueelle kartoittamalla tarkoitukseen soveltuvia, kaupungin omistamia kiinteistöjä.

Tampereellakin pakolaiskriisi ja sen hoitaminen osoittautui siis syyskuussa 2015 varsin poikkeukselliseksi projektiksi. Varautuminen oli eri toimijoiden mukaan yhtäältä ollut riittämätöntä, toisaalta riittävä varautuminen olisi ollut puhdas mahdottomuus, sillä olemassa olevien varautumissuunnitelmien noudattaminen osoittautui nopeasti haasteelliseksi, mahdottomaksi tai riittämättömäksi. Haastateltujen mukaan Tampereen valmiussuunnitelmassa hätämajoitus järjestettiin lähtökohtaisesti siten, että Tampereen seurakunnat ovat vastuussa kriisimajoituksen käytännön organisoimisesta. Ensimmäiset Tampereen alueen hätämajoitusyksiköt perustettiin seurakuntien leiri- ja kurssikeskuksiin, joihin kaikki Tampereelle saapuvat turvapaikanhakijat majoitettiin. Varsin pian oli kuitenkin selvää, etteivät seurakuntien resurssit tulisi riittämään, ja haastateltujen toimijoiden mukaan pyyntö vastaanotto toiminnan käynnistämiseen tuli Maahanmuuttovirastolta. Kahden haastatellun

mukaan Tampere oli jo aiemmin kesällä kartoittanut soveltuvia tiloja ELY-keskuksen pyynnöstä, mutta käytännön tasolla toiminta ei kuitenkaan ollut konkretisoitunut ennen varsinaisen kriisin puhkeamista. Tampereen kaupunki alkoi syyskuulla varustaa omia hätämajoitusyksiköitä tyhjiin kiinteistöihinsä, ja tavaroita, henkilökuntaa ja tiloja hankittiin tarpeen mukaan miten parhaiten pystyttiin. Kuten ”perinteisemmissä” kriisitilanteissa yleensä, myös tässä eri sektoreiden yhteistyön toimivuus koettiin hätämajoitustoiminnan johdossa äärimmäisen arvokkaaksi ja toimivaksi.

”Kyllähän se hirveen semmosta hektistä oli ja semmosta hirveen nopeesti oli tehtävä ratkasuja et siinä ei voinu jäädä kauheesti kyseleen et mitäs mieltä sää oot ja miten sä aattelet (nauraa) tän asian että kyl se oli niinku äkkiä joku ratkasu ja korjataan sit jälkikäteen jos meni ihan pieleen, oikastiin mutkia ja mentiin monen ihmisen ohi ja kaikennäkösiä ratkasuja mitä niinku normaalikaupunkibyrokratiassa ei oo mitenkään mahdollista oli pakko sit vaan tehdä.. mut se oli hirveen hyvä et meil oli aika alkuvaiheesta se semmonen koordinaatioryhmä, hallinnossa tää tota [palvelupäällikön] vetämä ryhmä jossa oli tota eri, oli poliisi ja pelastuslaitos, Punanen Risti, seurakunnat, sairaanhoitopiiri ja sitte kaupungin eri tahojen edustajat missä pystyttiin sitte käymään, se kokoontu vähintään kerran viikossa ja käymään tietyt asiat läpi, mut siel oli tosiaan, asioitahan oli ihan miljoona, terveydenhuolto ja akuuttisairaanhoido ja tuberkuloosiepäilyä ja henkilökunnan rokotuksia ja jos sun mitäki selviteltiin et miten nää nyt sit tehdään ja kuka mistäki mitäki ja... ja tota.. että.. kirjo oli laaja... pyykkikoneita ja kaikkee.” (H6)

Syyskuun alun ensimmäisten öiden jälkeen lähes jokainen pohjoisesta saapuva juna toi lisää Pohjois-Suomessa rajan ylittäneitä turvapaikanhakijoita kohti eteläistä Suomea. Vuonna 2015 syyskuussa vain kyseisen kuun 18. päivään mennessä Tampereen ja Jyväskylän seudun poliisitoiminoista vastaava Sisä-Suomen poliisilaitos oli rekisteröinyt noin 350 turvapaikanhakijaa, kun koko edellisvuonna luku oli yhteensä 219. Ennen Tornion järjestelykeskuksen perustamista junilta saapuvat turvapaikanhakijat kuljetettiin Tampereen omaan paikalliseen järjestelykeskukseen tai ”transityksikköön” (vrt. Vastaanottolaki 12§, 1. mom.), jossa he viettivät kenties yön tai kaksi siirtyäkseen edelleen varsinaiseen majoitusyksikköön kaupungin sisäisessä vastaanoton organisaatiossa. Transitkeskus toimi myös jatkossa hätämajoituskeskuksen tilanne- tai hermokeskuksena, ja kyseisessä kiinteistössä toimi myös koko tulevan kevään hätämajoitustoiminnan hallinnon työ- ja kokoustiloja, ja yhteistyöverkostojen edustajat (esim. Pelastuslaitos) poikkesivat siellä myös varsinaisten yhteistyökokousten ulkopuolella päivittämässä tilannetta ja kuulumisia.

Jotkut haastateltavistakin kertoivat, että kriisinaikaista toimintaa koskeva valmiussuunnitelma oli suunniteltu lähinnä äkillisten ”tavanomaisten” kriisien³¹ toimintamalliksi. Turvapaikanhakijatilanne määrittyi poikkeukselliseksi kriisiksi, johon liittyi suuria määriä ihmisiä, joka vaati jopa ”perinteiseen kriisiin” verrattuna poikkeuksellisen paljon resursseja ja eri sektoreiden välistä yhteistyötä. Valmiussuunnitelmassa henkilöstölle oli esimerkiksi määritelty uudelleensijoituspaikat, mutta tur-

³¹ Tällaisiksi kuvattiin esimerkiksi tilanteita, joissa vaikkapa asuintalo tuhoutuu tulipalon tai muun onnettomuuden seurauksena yllättäen käyttökelvottomaksi ja asukkaat menettävät kotinsa ohella ehkä myös kaiken omaisuutensa.

vapaikanhakijoiden saavuttua Tampereelle henkilöstöä hälytettiin paikalle laajalti kaikista kaupungin palveluista, ”töihin otettiin kaikki, jotka olivat suhteellisen järkevän oloisia” – ja tämä toki näkyi myöhemmin osin myös henkilöstön kokoonpanossa ja osaamisessa.

”Haastehan siin oli se että... että meitä auttaakseen niin tota, tätä rekrytointia teki aika moniki ihminen ja mulla oli välillä tosi epäselvää pitkään et kuka on luvannut kellekkäki töitä ja mistä miksi ja miten meil on [eräässä yksikössä] joku tämmöne kokki, ahaa joku on siirtäny sen jostain ja sitte joku laitoshoidon työntekijä jostain, kuka tän esimies on, kenen, missä tän työsopimus on, niinku.. et mikä ihminen tää on, (nauraen) et sit ku saat haltuun sen et ketä kaikkii tääl on, et tänne käveli ihmisiä et moi mulle on luvattu töitä, et jaha (naurahtaa) kiva juttu... mutta se oli tietysti positiivista että hyvin löyty työntekijöitä ja sitten se että että siel on kuitenkin meillä edelleen töissä paljon niitä jotka sillon ihan alkuvaiheessa tuli ja on edelleen ja on hyviä työntekijöitä.. että ihan onnistuneita rekrytointeja, vaikka tehtiin hyvin poikkeavalla tavalla.” (H6)

Eräs haastateltavista totesi, että valtakunnallisesti ja paikallisesti tilanteeseen olisi voitu varautua jo ennalta, koska ”kaikki näkivät, mitä Euroopan rajoilla tapahtui” eli millainen ihmismäärä odotti EU:n ulkorajoilla (esimerkiksi Turkissa) pääsyä Eurooppaan Lähi-Idän kaaoksesta. Työntekijät ihmettelivät miksi tilanteeseen ei omassa organisaatiossa varauduttu paremmin jo ennen tilanteen konkretisoitumista. Rakenteita myös luotiin väliaikaisiksi, vaikka joidenkin toimijoiden mukaan ”pakolaiskriisin” ratkeaminen oli alusta lähtien selvästi pitkän aikavälin, jopa tulevien vuosien tehtävä. Etenkään aluksi rekrytoituille työntekijöille ei ollut tarjota struktuuria, koska sitä ei vielä ollut.

”Se sellanen pysyvyyden rakentaminen, mikä olis ensin alkuun varmasti ollu tärkeetä ja olis hyödyttänyt pitkässä juoksussakin aika paljon. Jos uusi ihminen tulee ensimmäistä kertaa vuoroon ja 10 minuutin briiffauksella sanot sille, että nyt voit lähtee käveleen [yksikköön], se on tuolla suunnalla, että ota haltuun, niin tavallaan että joka vuorossa jouduttiin osin siihen samaan haasteeseen, että ihmiset menee töihin, jota ne ei tiedä, että mitä se on. Ja siihen ei pystytty heti vastaan, tietysti aika... vähän sillain kakspiippuista, että no, voiko kaikkiin kriiseihin pystyä vastaamaan ihan sillain, että se olis päivässä organisaatio kunnossa, niin ei varmasti voida. Sitä ku käytin sitä vertausta, että sotatilanteeseen jossain määrin vois verrata, niin Puolustusvoimiahän on rakennettu kymmeniä vuosia, et jos kriisi tulee. Niin eihän sellasta organisaatio voi pitää pystyssä niinku joka ikistä kriisiä varten. Valtakunnallisesti tietysti on Maahanmuuttovirasto ja sen luoma organisaatio, jolla tavallaan on valmius, mutta sitten kun kapasiteetti ei riitä, niin sitten ollaan uuden edessä.” (H5)

Suunnitelmat, joita kaupungin organisaatiossa heidän mukaansa oli välttämättä oltava, tulivat myös joidenkin ”rivityöntekijöiden” mielestä heidän tietoonsa verrattain myöhään. He tosin kertoivat nopeasti tottuneensa työskentelemään eräänlaisessa epävarmuuden ilmapiirissä, jossa paitsi asukkaiden tilanteet, myös oman organisaation tai työyksikön toiminta ja oman henkilökohtaisen työsuhteen jatko olivat jatkuvasti liipaisimella. Tampereen tilanne oli riippuvainen rajan ylittävien turvapaikanhakijoiden määrästä ja esimerkiksi siitä, miten muualla Suomessa majoitustiloja järjestyi tai mihin päin Suomea tilannetta valtakunnallisesti koordinoiva Maahanmuuttovirasto turvapaikanhakijoiden virtoja kulloinkin ohjasi.

Alkujaan ajatus kaupungin organisaatiossa kenties oli, että hätämajoitustoiminta on hyvin lyhytai

kaista, kriisimajoitusta vastaavaa toimintaa – tai sellaisena se ainakin käynnistettiin. Hätamajoitus-toimintaa ei kuitenkaan voi määritellä varsinaiseksi kriisimajoitukseksi (*emergency sheltering*). Akuutti kriisimajoitus on usein ennalta suunnittelematonta, uhrien itsensä spontaanisti organisoimaa, minkä vuoksi organisaatio on heikko tai olematon. Tilanteen pitkittyessä esimerkiksi siksi, että pysyvät kodit ovat vahingoittuneet ja vaativat pitkäaikaisempia korjaustoimia, kriisimajoitus voi kuitenkin muuttua väliaikaisiksi suojiksi (*temporary shelters*), joissa järjestetään päivittäisen selviytymisen takaavat resurssit ja joissa katastrofin uhrit voivat viettää pidemmän aikaa kunnes heidän on turvallista palata pysyviin asuinpaikkoihinsa. Ne vaativat siis jo enemmän varautumista ja varustautumista järjestöiltä ja viranomaisorganisaatioilta. Tilanteiden pitkittyessä kriisimajoitus voi muuntaa kohti väliaikaismajoitusta, joka resursoidaan paremmin pidempiaikaisiin, joskaan ei pysyviin tarpeisiin. Se, mitä nuo tarpeet väliaikaismajoituksen sijainnille, kestolle tai tarpeellisille tai kaivatuille resursseille ovat, on kuitenkin tutkittu vähän. (Peacock, Dash & Zhang 2007, 260-263)

Lokakuun 2015 aikana Tampereen kaupungin alueella toimi kolme hätamajoitusyksikköä, jotka olivat yhtä helmikuussa suljettua pientä yksikköä lukuun ottamatta toiminnassa toukokuulle 2016. Majoitusyksiköiden oli tarkoitus olla hyvin väliaikaisia ennen kuin turvapaikanhakijat saadaan siirrettyä edelleen varsinaisiin vastaanottokeskuksiin eri puolilla Suomea. Tampereellakin uumoiltiin, että väliaikaisiksi hätäratkaisuksi varustetut tilat eivät sovellu pitkäaikaiseen majoitukseen, tai ongelmia esimerkiksi turvapaikanhakijoiden terveydentilalle on luvassa. Hyvin lyhytaikaiseksi tarkoitettu ”hätamajoitus” kuitenkin jatkui useissa syksyllä perustetuissa yksiköissä pitkälle kevääseen. Majoitustilat sijaitsivat eri puolilla kaupunkia kunnallisten palvelujen käytöstä poistetuissa toimitiloissa, jotka olivat osittain varsin huonokuntoisia. Majoitustiloina toimivat vanhat, käytöstä poistetut yksikerroksinen koulurakennus, viisikerroksinen sairaalarakennus ja nelikerroksinen ikäihmisistä jo aiemmin tyhjennetty palvelutalokiinteistö, jossa kuitenkin sijaitsi edelleen myös ikäihmisten poliklinikatoimintaa. Kiinteistöt olivat Tampereen kaupungin omistuksessa, ja katsottiin, että huonon kuntosaa vuoksi niitä tuskin oltaisiin käyttöön muuhun tarkoitukseen lähitulevaisuudessa; juuri siksi ne katsottiin käyviksi hätamajoitustiloiksi. Yksi Tampereella toimineista, ensimmäisten joukossa perustetuista hätamajoitusyksiköistä suljettiinkin jo lokakuussa 2015 erään haastateltavan mukaan juuri huonon kuntosaa vuoksi. Suurten turvapaikanhakijamäärien majoittuminen huonokuntoisissa kiinteistöissä aiheutti myös närää muissa toimijoissa ja lähiympäristössä; esimerkiksi kaikkein suurimman yksikön vastaava ohjaaja kertoi haastattelussa kiinteistössä toimivan poliklinikan henkilökunnan olleen alkuun varsin hermostuneita muutoinkin vajaakuntoisen talotekniikan pettämisestä kiinteistössä majoittuessa huomattavasti tarkoitettua suuremman ihmismäärän. Paikallislehdissä uutisoitiin myös hätamajoitustoiminnassa keskeisten viranomaisten toteamuksista, että ”vaikeuksia on

odotettavissa, jos hätämajoitus jatkuu [---], eri paikoissa on odotettavissa erilaisia ongelmia.” Näistä arvioista huolimatta majoitustoimintaa jatkettiin. Aivan ensimmäisten päivien ja viikkojen toiminta oli siis eräänlaista akuuttia kriisimajoitusta, josta siirryttiin nopeasti väliaikaisiin, joskin lopulta kuukausien majoitusratkaisuihin. Asukkaiden näkökulmasta myös nämä pysyvät vastaanottokeskukset olivat toki vain väliaikaisia, turvapaikkamenettelyn ajaksi tarkoitettuja majoituspaikkoja.

5.1.2 Käytännön toiminta ”kriisin akuutissa vaiheessa”

Tampereen turvapaikanhakijoiden majoitustoiminta kulki loppuunsa saakka hätämajoituksen nimikkeellä, vaikka toukokuussa 2016 samat asukkaat olivat saattaneet asua jopa samassa yksikössä 8-9 kuukautta. Hätämajoitustoiminnalle ei ollut työntekijöiden mukaan annettu tarkkaa määrittelyä, vaan periaatteessa se määrittyi vastaanottokeskukseksi siinä missä varsinaiset, pitkäaikaiset vastaanottokeskuksetkin. Molempia majoitusmalleja määritti vastaanottolaki (ks. Vastaanottolaki 17.6.2011/746, 3§). Kuitenkin, käytännössä erot olivat joissakin asioissa varsin suuria: varsinaisia vaatimuksia esimerkiksi hätämajoituksissa toteutettavalle viriketoiminnan tai kielen opetuksen sisällölle ja määrälle ei ollut, vaan eri toimijat ovat ilmeisesti toteuttaneet niitä hyvin eri tavoin eri puolilla Suomea. Vastaanottolain 29§:n mukaan muussa vastaanottokeskuksessa kuin kauttakulkukeskuksessa on järjestettävä, ja kauttakulkukeskuksessakin *voidaan* järjestää esimerkiksi työ- ja opintotoimintaa turvapaikanhakijan omatoimisuuden edistämiseksi (Vastaanottolaki 29§, 2. mom.).

Tampereella hätämajoitusyksiköt määrittyivät tässä kauttakulkukeskuksiksi: työtoimintaan rinnastuvia aktiviteetteja ja kielen opetusta järjestettiin mahdollisuuksien mukaan, vaikka se ei toimijoiden mukaan ollut Maahanmuuttoviraston ohjeiden mukaan pakollista. Turvapaikanhakijoilla ei ollut myöskään velvollisuutta osallistua mihinkään majoitusyksiköiden toimintoihin (pl. terveystarkastus). Eräässä yksikössä kokeiltiin keväällä työntekijöiden perustaman ”tsemppirahaston” ylläpitämistä erityisen positiivisessa valossa aktiivisten, yhteisten tilojen kunnossapitoon ja muihin päivittäisiin toimiin osallistuvien asukkaiden palkitsemiseksi³². Usein tapaamani erään yksikön suomen kielen opettaja koki harmilliseksi sen, ettei hätämajoitustoiminnan luonteesta johtuen asukkailla ollut velvollisuutta osallistua kielenopetukseen, mikä vaikeutti olennaisesti opetuksen suunnittelua ja toteuttamista ja vähensi opettajan arvion mukaan myös useimpien osallistumisaktiivisuutta ja -

³² Ajatus tsemppirahastoon perustui johtoryhmässä käytyyn keskusteluun asukkaiden yhdenvertaisuudesta. Kun joissain yksiköissä asukkaita oli palkittu aktiivisuudesta luovuttamalla jotain yhteisistä resursseista (”ylimääräistä” leipää, jogurttia tmv.), toisissa tämä koettiin epäoikeudenmukaiseksi muita asukkaita kohtaan. Sittemmin asukkaita pyrittiin palkitsemaan yksikössä myös työntekijöiden työtä helpottavasta aktiivisuudesta esimerkiksi pizzalahjakortilla tai muulla kertahyödykkeellä.

motivaatiota. Opettaja koki erityisen tärkeäksi, että etenkin jo oleskeluluvan saaneet, omaa asuntoa vastaanottokeskuksessa odottavat turvapaikanhakijat osallistuvat kielen opetukseen aktiivisesti. Etenkin luku- ja kirjoitustaidottomien ja latinalaisia aakkosia tuntemattomien olisi ehdottoman tärkeää saada kielen oppiminen aktivoitua nopeasti. Opettaja tosin totesi, että monen kohdalla Tampereellakin ”juna meni jo”; alttius uuden kielen omaksumiseen on yleensä parhaimmillaan ensimmäisinä viikkoina ja kuukausina maahan tulon jälkeen, mutta tuolloin kielen opetusta ei toki oltu ehditty Tampereellakaan vielä organisoida, joskin vapaaehtoiset toimijat järjestivät pienimuotoista kielen opetusta jo syksyllä 2015. Turvapaikanhakijat tai työntekijät eivät myöskään tienneet, milloin yksiköt suljettaisiin, milloin asukkaita siirrettäisiin yksiköstä toiseen ja millaista opetusta järjestetään (jos järjestetään). Jatkuvuutta ei siis myöskään kielen opetukselle voitu taata.

Asukkaina Tampereen kaupungin ylläpitämissä hätämajoitusyksiköissä oli marraskuussa 2015 kaikkiaan noin 500 turvapaikanhakijaa, pienimmän asukasluvun noin 60:stä suurimman yli 250:een. Eräiden osallisten arvioiden mukaan Tampereen kaupungin alueella majoittui loppuvuodesta 2015 reilut 700 turvapaikanhakijaa. Heistä suurin osa oli lähtöisin Irakista, muita lähtömaita olivat esimerkiksi Somalia ja Afganistan. Yksittäisiä asukkaita tai perheitä oli myös esimerkiksi Balkanin alueelta ja Keski- ja Itä-Aasiasta. Suurin osa hätämajoitustoiminnassa majoittuvista oli työikäisiä, yksin (toisin sanoen perheettä) maahan tulleita miehiä, mutta jonkin verran majoittui myös lapsiperheitä ja lapsettomia pareja³³. Marraskuussa yhdessä yksikössä majoittui ainoastaan miehiä, muissa oli myös perheitä, pariskuntia ja joitain yksin maahan tulleita naisia yksin tai lapsineen. Tilanne jatkui samankaltaisena keväälle saakka, joskin perheet ja parit oli salimajoitustiloissakin pääasiassa pyritty yksityisyyden vuoksi majoittamaan erillisiin huoneisiin (esim. entisen neuvolan huoneet ja koulun liikuntavälinevarasto). Etenkin perheitä myös sijoitettiin ennen pitkää omiin yksiköihinsä.

Vaikka toiminta käynnistettiin varsin nopeasti käytännössä ”tyhjässä”, haastatellut ja muutoin jututtamani alusta lähtien tavalla tai toisella mukana olleet työntekijät kuvasivat toiminnan vakiintuneen nopeasti ensimmäisten viikkojen aikana. Hätämajoitustoiminnan johtaja, joka vastasi toiminnan kokonaisuudesta ja toimi käytännön arkea ja yksittäisten yksiköiden toimintaa pyörittävän henkilöstön esimiehenä, oli pyydetty tehtävänsä. Muutoin työntekijöitä rekrytoitiin alkuvaiheessa miten pystyttiin, ja monien toimijoiden keitoksessa työntekijäresurssia paikkaavan vapaaehtoistoiminnan orga-

³³ Tampereelle yksin saapuneet alaikäiset turvapaikanhakijat oli majoitettu yksityisten yritysten ylläpitämiin perhe- ja ryhmäkoteihin, ei yhteismajoitukseen hätämajoitusyksiköihin. Ilman huoltajaa maahan tulleiden alaikäisten vastaanottopalveluista, kuten majoituksesta, on säädetty vastaanottolaisissa erikseen (ks. Vastaanottolaki 13§, 17-18§). Tampereella toimi myös kaupungin koordinoima mutta yksityisen toimijan ylläpitämä pieni yksikkö, jossa majoittui ainoastaan lapsiperheitä.

nisoiminen oman työn ohessa oli jopa mahdotonta.

”[---] Kaikista [kaupungin toiminta-] yksiköistä tuotiin tavaraa mitä nyt irti saatiin... Ja sit samoin työntekijöitä, että siinä ihan alkuvaiheessa niin, lähinnä nää nyt sosiaali- ja terveystalouden yksiköistä, avopalveluista ja sitten tuolta kulttuuripalveluista ja laitoshoidosta irroteltiin työntekijöitä tänne teemmään niin kun omalla työajallaan työtä tai sitten oman työvuoronsa päälle töitä, ja käytännössä se meni niin että meil oli yks henkilö jolle pysty ilmottautuun ja joka järjesteli niitä työvuoroja mut se meni kovin lyhyellä aikavälillä sillai että suunnilleen tiedettiin nyt ehkä seuraavan vuoron työntekijät, ja tota.. sitten ihmiset yleensä ilmottautu, meil oli semmonen johtokeskus tässä [hallintorakennuksessa] jossa ilmottautuivat et on tulossa töihin, ja sitten tästä jaettiin eri paikkoihin työntekijät ja.. sitte myöskin vapaaehtoistyöntekijöitä oli siinä alkuvaiheessa paljon, Punasen ristin vapaaehtoisia ja sit Vapaakirkon ja muitakin, ja se oli aika hallitsematon tilanne että hyvin todennäköisesti tosta ovesta käveli aika moni joka sano että mä tuun vapaaehtoiseksi eikä ollu välttämättä et ai minkä kautta tai kuka täst ihmisestä vastaa tai tietääks tästä ihmisestä kukaan mitään, että näin turvallisuusnäkökulmasta jälkeenpäin ajatellen, niin aika hurja tilanne, ja sitten tiedonkulun kannalta katastrofaalinen tilanne koska melkein joka vuorossa oli eri työntekijät ja tääl oli muutamia työntekijöitä jotka oli tehny muutaman vuoron, mutta se että tietää suunnilleen mihin on menossa ja mitä siel pitäis tehdä (nauraa) ja et sit yritettiin aina niinku et joka talossa ois joka vuorossa yks semmonen vuorovastaava joka olis jotenki ollut jo, tai jotenkin niin omasta organisaatiosta tai tietäis jotenkin... mutta, kyl se alkuvaihe oli sillai haasteellinen.” (H6)

Hätämajoitustoiminnan johtajan kanssa tiiviissä yhteistyössä toimi useita sosiaali- ja hyvinvointipalveluiden johdon henkilöitä sekä yhteistyökumppaneiden edustajia esimerkiksi pelastustoimesta, poliisista ja kolmannelta sektorilta (mm. SPR). Kaupungin organisaatiossa keskeinen hahmo oli myös hätämajoitustoiminnan koordinaattori, hallinnon työntekijä, joka toimi talven aikana kaupungin organisaation edustajana muun muassa yksiköiden perustamisvaiheessa eri kaupunginosien asukkaille ja muille kiinnostuneille pidetyissä avoimissa info- ja keskustelutilaisuuksissa. Keväällä 2016 toimintaan nimettiin vastaavien ohjaajien joukosta oman yksikkönsä sulkemisen myötä vapautunut johtava ohjaaja, joka toimi yksiköiden toimintaa koordinoivana tahona sekä yhteistyössä ja ”välikätenä” johtajan ja vastaavien ohjaajien välillä. Hänen alaisuudessaan kussakin hätämajoitusyksikössä toimi vastaava ohjaaja, joka toimi käytännössä kunkin yksikön henkilöstön lähiesimiehenä. Kolmannen sektorin panos oli etenkin toiminnan alkuvaiheessa merkittävä, ja vastaavat ohjaajat sopivat yhteistyöstä kaupungin omien toimijoiden ja yhteisten yhteistyökumppaneiden sekä myös yksikkönsä omien yhteistyöverkostojensa kanssa. Vastaavat ohjaajat oli rekrytoitu siirtoina muista Tampereen kaupungin palveluista ja toimipisteistä, yhtä lukuun ottamatta, joka oli palkattu vastaavaksi ohjaajaksi paitsi (omien sanojensa mukaan) aiemman koulutuksensa vuoksi, myös toimittuaan hätämajoitustoiminnan alkuvaiheessa vapaaehtoisena ennen ”oman”, vastuulleen siirtyvän yksikkönsä avaamista. Johtajaa ja johtavaa ohjaajaa lukuun ottamatta keskeisimmillä henkilöillä ei kertomansa mukaan ollut varsinaista sosiaalialan koulutusta tai kokemusta, joskin yksi vastaava ohjaaja kertoi työskennelleensä pitkään sosiaalihuollon palveluissa terveydenhoidon ammatissaan. Toinen vastaavista ohjaajista oli toiminut opetus- ja tutkimustyössä, kolmas oli saanut hallintotieteellisen koulutuksen.

Tampereen kaupungin rekrytoimia käytännön työntekijöitä kaikissa yksiköissä oli toiminnan va-

kiinnuttua yhteensä noin 60. Jokaisessa yksikössä työskenteli aluksi kolmessa vuorossa³⁴ kussakin kaksi valvojaa, jotka vastasivat järjestyksen ylläpitämisestä, asukkaiden ohjauksesta, tiedottamisesta, auttamisesta ja neuvomisesta sekä juoksevien asioiden hoitamisesta majoitusyksikön ulkopuolelle. Valvoja rekrytoitiin ensi vaiheessa paitsi kaupungin organisaation sisältä, myös ulkopuolelta muun muassa kaupungin sijaisrekisteriin rekisteröityneistä sekä työvoimatoimistossa kirjoilla olevista työttömistä työnhakijoista. Itsekin hain valvojan työtä sijaisrekisterin kautta ja suoraan, mutta minuun ei otettu yhteyttä. Vaikka koulutusta ei etenkään alkuvaiheessa pidetty edellytyksenä valvojana työskentelylle³⁵, useilla oli jonkinlainen sosiaali- tai terveysalan tutkinto tai opintoja (esim. lähihoitaja, sosionomi, yhteisöpedagogi, sosiaalikasvattaja, nuoriso- ja vapaa-ajanohjaaja) taikka yhteiskunta- tai kielitieteellinen koulutus (sosiaalipsykologi, suomen kielen opettaja). Joillakin oli myös aiempaa kokemusta maahanmuuttaja- tai monikulttuurisuustyöstä. Jotkut työntekijät, joilla ei ollut toiminnan suhteen relevanttia kokemusta tai koulutustaustaa, epäilivät itse tullessaan rekrytoituiksi esimerkiksi oman maahanmuutto- tai turvapaikanhakijataustansa tai kielitaitonsa vuoksi. Esimiestasolla huomattiin nopeasti, että monien ”pikarekrytoitujen” valvojien ja ohjaajien osaamisen ja kokemuksen puute näkyi toiminnan arjessa ja edellytti paljon perehdyttämistä.

”[---] tietysti se et ku me rekrytoitiin nopealla aikatauluilla ihmisiä joilla oli hyvin monenlaista koulutusta, jos oli, ja sit huvin monenlaista työkokemusta jos ollenkaan työkokemusta, ni ne lähtökohdat työntekijöillä oli kovin erilaiset, ja sitten se vasta matkan varressa tietysti huomattiin et esimerkiks työntekijöiden ohjauksessa ja perehdytyksessä niin pitää kiinnittää ihan erilaisiin asioihin huomiota kuin yksikössä jossa kaikki tulee esimerkiks jollain sosiaali- ja terveysalan peruskoulutuksella, jolloin tietyt perusasiat niinku salassapitoasiat on meillä sosiaali- ja terveysalan ihmisillä tavallaan jo koulutuksessa sisäänrakennettu, ettet ei tarte ihan niin vääntää rautalangasta että tajuuksä et tää tarkoittaa sitä että et sä voi mennä koputtaa huoneen ovelle ja huutaa sille yhelle et sulla on kohta aika.. johonki, niinku tyylisiin.. mihin nyt ikinä, niin et ne kaikki muutki siinä huoneessa kuulee et mihin sillä on se aika (naurahtaa) niinku että, että tämmösii ihan niinku että.. et käy- ihan konkreettisiin asioihin paljo semmosii, et työntekijöiden monenlainen tausta aiheutti sen että heillei ollu niitä kaikkia perusvalmiuksia...” (H6)

Lokakuussa 2015 voimassa olevat työsopimukset olivat voimassa joulukuun puoliväliin, minkä jälkeen ainakin vastaavien ohjaajien ja ilmeisesti valvojista osan työsopimuksia jatkettiin Maahanmuuttoviraston kanssa tehdyn sopimuksen mukaisesti toukokuuhun 2015.³⁶

Varsinaisen henkilökunnan lisäksi yksiköissä toimivat säännöllisesti siistijä sekä ulkopuolisen yri-

³⁴ Syksyllä, kun henkilöstömitoitusta organisaatiosta ylempää tulevalle määräyksellä vähennettiin, esimerkiksi pienimmässä yksikössä toimi aamu- ja yövuorossa yksi työntekijä ja vartija.

³⁵ Häntämajoitustoiminnan johtaja totesi, että nimikkeeksi valikoitui ohjaajan sijaan valvoja juuri siksi, ettei rekrytoitavilta näin tarvinnut odottaa mitään tiettyä kokemusta tai koulutustaustaa. Myös keväällä 2016 Tampereelle perustettavaan vastaanottokeskukseen rekrytoitiin päiväaikaisesta toiminnassa toimivia ohjaajia, joilta edellytettiin soveltuvaa sosiaali- tai terveydenhuollon koulutusta, sekä ensisijaisesti yötöihin työskenteleviä valvoja, joiden suhteen koulutus- ja työkokemusvaatimukset olivat alhaisemmat ja joustavammat.

³⁶ Toiminnan jatkuminen kussakin yksikössä oli kuitenkin työsopimuksista huolimatta epävarmaa, sillä toiminta oli riippuvainen Maahanmuuttoviraston arvioimasta majoitustarpeesta; tarpeita päivitettiin talven ja kevään aikana jatkuvasti, mikä johti yksiköiden sulkemisiin ja yhdistelemisiin ja siten myös toisinaan mittaviin asukassiirtoihin.

tyksen rekrytoimat vartijat. Siistijä huolehti yleisten tilojen (mm. ruokailu- ja oleskelutilat, saniteetitilat) puhtaanapidosta, kun asukkaiden asuinhuoneiden siivous ja esimerkiksi jäte- ja liinavaatehuolto oli asukkaiden omalla vastuulla. Alkuvaiheessa (ainakin osassa yksiköistä) vartijat olivat käyneet paikalla osana normaalia vartiointikierrostaan tai tarvittaessa, mutta jo oman kenttätyövaiheeni alettua vartijat työskentelivät kahdessa vuorossa siten, että kussakin yksikössä vartija oli paikalla ympärivuorokautisesti.

Lisäksi yksiköissä toimi säännöllisesti myös terveydenhuollon henkilöstöä. Esimerkiksi lääkäriillä ja sairaanhoitajalla oli suhteellisen säännölliset päivystysajat ja tarpeen mukaan potilastapaamisia näiden aikojen ulkopuolella. Alkuun yksiköillä ei ollut käytössään psyykkisen terveyden ammattilaisia, mutta kevään puolella yksiköille oli rekrytoitu yhteinen psykiatrinen sairaanhoitaja. Erään työntekijän mukaan asukkaat ohjautuivat tämän puheille lähinnä silminnähtävän psyykkisen oireilun perusteella vastaavan ohjaajan tai sosiaalityöntekijän toimesta. Sosiaalityöntekijät kertoivat kumpikin jo toiminnan käynnistyessä tarjoutuneensa itse omasta työpaikastaan hätmajoitustoiminnan palvelukseen. Kumpikin totesi alkuun saaneensa vastaukseksi, ettei sosiaalityöntekijää tarvittu. Ensimmäinen sosiaalityöntekijä kuitenkin aloitti toimintansa joulukuulla 2015 toimimalla kertomansa mukaan osa-aikaisesti ”konsultoivana sosiaalityöntekijänä”, joka voitaisiin kutsua paikalle tarvittaessa. Vuodenvaihteesta hän siirtyi osa-aikaisesti hätmajoitusyksiköiden palvelukseen. Maaliskuulla 2016 rekrytoitiin hänen lisäksi yksi kokopäiväisesti hätmajoituksessa työskentelevä sosiaalityöntekijä, joka jäi pois omasta tehtävästään. Loppukevään hätmajoituksessa oli siis jatkuvassa käytössä myös ”puolitoista” sosiaalityöntekijää. Palaan sosiaalityöntekijöiden tehtäviin, rooleihin ja näkemyksiin tarkemmin luvussa 5.1.4.

Käytännössä asukkaat saapuivat hätmajoitusyksiköihin mukanaan henkilökohtainen omaisuutensa. Useimpien kohdalla etenkin pian maahan saapumisen jälkeen tämä tarkoitti käytännössä henkilöllisyyspapereita ja muita dokumentteja, joitain henkilökohtaisia esineitä kuten matkapuhelimia, valokuvia tai muistikirjoja, vaatteita tai matkan varrelta mukaan tarttuneita esineitä sisältäviä reppuja ja muovikasseja. Hätmajoitustoiminnan alkuvaiheessa majoitukseen tarvittavat välttämättömät, yksikön puolesta järjestettävät henkilökohtaiset tavarat olivat patja, peitto ja tyyny jaetussa lattiamajoitustilassa. Yhteiset, sosiaalisen kanssakäymisen mahdollistavat tilat käsittivät käytännössä ruokailutilan ja joitain oleskelutiloja, joissa tosin ei edes toiminnan loppuvaiheessa ollut juurikaan kalustusta joitain yksittäisiä, laitosaljalta tiloihin jääneitä huonekaluja, kuten yksittäisiä pöytiä tai tuoleja lukuun ottamatta. Verhoja tai muuta irtainta yhteiskäyttöisissä ”oleskelutiloissa” ei kenttätyövaiheeni aikana juuri ollut. Työntekijät perustelivat tätä muun muassa sillä, että asukkaat veivät kaiken irro-

tettavissa olevan irtaimen omien asuinhuoneidensa sisustamiseksi. Myös esimerkiksi siivousvälineet katosivat, ja keväällä niitä luovutettiin eräässä yksikössä lainaksi ”panttia” vastaan.

Asukkaiden kannalta keskeinen vastaanottopalveluihin kuuluva etuus oli vastaanottoraha, jota maksetaan pääsääntöisesti kerran kuukaudessa. Vastaanottorahalla on tarkoitus kattaa päivittäisistä tarpeista aiheutuvat menot. Vastaanottolain 19§:n mukaan vastaanottorahan perusosa kattaa toimeentulotuen tavoin esimerkiksi vaatemenot, vähäiset terveydenhuoltomenot, paikallisliikenteen ja puhelimen käytöstä aiheutuvat menot ja vastaavat muut henkilön ja perheen jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvat menot (Vastaanottolaki 17.6.2011/746, 19§). Tarkoitukseltaan vastaanottoraha rinnastuu jossain määrin toimeentulotukeen (ks. Laki toimeentulotuesta 30.12.1997/1412), joka on niin ikään tarveharkintainen, päivittäisen toimeentulon ja itsenäisen selviytymisen turvaamiseksi, väliaikaiseksi tarkoitettu sosiaalietuus Suomessa pysyvästi oleskeleville. Vastaanottorahan perusosa on kuitenkin suuruudeltaan huomattavasti toimeentulotukea pienempi, ja esimerkiksi yksinasuva ja yksinhuoltajana maassa oleva turvapaikanhakija saa vuonna 2017 käyttöönsä 312,23 euroa³⁷ kuukaudessa. ”Ruokahuoltokeskuksissa” kuten Tampereella päivittäiset ateriat oli järjestetty majoitusyksiköiden toimesta, joten vastaanottoraha yksinäiselle aikuiselle oli noin 90 euroa (v. 2017 91,52€). Asukkaat saivat käyttää vastaanottorahansa miten halusivat, ja Tampereen kokoisessa kaupungissa kulutusmahdollisuuksia on toki tarjolla lähes rajattomasti. Vastaanottorahasta katettaviksi välttämättömiksi päivittäisiksi menoiksi katsottiin hätämajoitustoiminnassa esimerkiksi henkilökohtaisesta puhtaudesta ja hygieniasta huolehtimisesta aiheutuvat menot, kuten pesuaineiden ja hygieniatuotteiden hankinta. Ainakin toiminnan alkuvaiheessa kuitenkin esimerkiksi suihku- ja käsisaippuat ja käsidesit hankittiin talon puolesta – tämä koettiin myös tartuntatautivaaran vuoksi perustelluksi. Vastaanottorahan perusosan lisäksi turvapaikanhakija voi saada erityistilanteissa myös harkinnanvaraista vastaanottorahaa, kuten oleskeluluvan myötä asunnon vuokravakuuteen.

Ruokatarjoiluista huolimatta monet turvapaikanhakijat kuitenkin käyttivät leijonanosan vastaanottorahasta ruokaan, koska majoitusyksiköissä tarjottava ruoka ei vastannut heidän toiveitaan, se koettiin riittämättömäksi tai ihmiset muista syistä halusivat valmistaa itse haluamaansa ruokaa, usein yhteisesti toisten asukkaiden kanssa. Vielä talvella vastaanottoraha jaettiin Tampereellakin käteisenä, mutta maksatukseen oltiin kehittämässä maksukorttia, jolle raha ladattaisiin. Työntekijät kertoivat, että rahanjakopäivät olivat aina levottomia päiviä, ja niiden jälkeen jotkut asukkaista olivat

³⁷ Vuoden 2017 vastaanottorahan määrät eri elämäntilanteissa oleville ovat saatavilla osoitteesta http://www.migri.fi/turvapaikka_suomesta/vastaanottoiminta/vastaanottoraha (viitattu 22.11.2017). Yksinasuvan perustoimeentulotuen perusosa vuonna 2017 on 487,89€/kk, yksinhuoltajalla perusosaa korotetaan 10%. (<http://www.kela.fi/toimeentulotuki-mihin-menoihin>, viitattu 22.11.2017).

myös juhlatuulella – eräässä yksikössä rahanjakopäivä olikin saanut nimen ”kipispäivä”. Ruoan ja muiden välttämättömien tarpeiden ohella rahaa siis käytettiin ajanvietteeseen. Etenkin kauempana keskustasta sijaitsevien yksikköjen asukkaiden arjessa myös paikallisliikenteen käyttö vei ison siviilin budjetista. Monille tärkeitä olivat myös esimerkiksi kuntosalikortit tai puhelimiin saatavat prepaid -puhelin- ja internetyhteydet, jotka koettiin erityisen tärkeäksi yhteyden pitämiseksi kotimaahan tai muualla Euroopassa ja Suomessa oleviin ystäviin ja perheenjäseniin.

Toinen sosiaalityöntekijä totesi yllättyneensä siitä, miten paljon rahaa tai varallisuutta ”pakolaiskriisin” myötä maahan tulleilla turvapaikanhakijoilla oli. Hän pohti sen kertovan siitä, että nämä tulijat olivat ikään kuin epätyypillisiä turvapaikanhakijoita. ”Pakolaiskriisin” aiheuttaneet tapahtumat olivat luonteeltaan sellaisia, että ne koskettavat tasapuolisesti kaikkia kansanosia ja yhteiskunnallisia ja etnisiä ryhmiä. Nyt Eurooppaan tulleet turvapaikanhakijat olivat ”aivan tavallisia ihmisiä”, koulutettuja ja työssäkäyviä, kun usein ”normaalitilanteessa” pakolaisiksi päätyvät esimerkiksi kotimaassaan muutoinkin marginalisoidut etniset, uskonnolliset tai kulttuuriset vähemmistöt. Voisi siis ajatella, että taloudellisessa mielessä ”pakolaiskriisin” turvapaikanhakijoilla oli keskimääräistä paremmat mahdollisuudet toipua kriisistä, sillä heillä on omasta takaa resursseja oman asemansa parantamiseen. Kuitenkin, myös suhteessa elämän jälleenrakentamiseen uudessa maassa heidän kuitunsa menneen ja tulevan välillä on vielä esimerkiksi jo kotimaassaan huono-osaisia suurempi, sillä elämän, uran ja tulevaisuuden rakentaminen täytyy aloittaa ikään kuin alusta. (vrt. Yijälä & Nyman 2017, 80-81) Muutos aiempaan on ollut suuri, sillä aiempaa kokemusta, koulutusta ja osaamista ei välttämättä pysty Suomessa hyödyntämään. Esimerkiksi työ- ja opiskelutodistusten puute on asiakirjakeskeisessä ja byrokraattisessa Suomessa käytännössä yleensä varsin halvaannuttava tekijä.

Työntekijät hämmästelivät esimerkiksi asukassiirtojen yhteydessä, miten paljon asukkaat olivat ehittäneet kerätä majoitushuoneisiinsa erilaista tavaraa, eli miten suuria asukkaiden ”muuttokuormat” yksiköstä toiseen siirrettäessä olivat. Asukkaat hankkivat käytössään olevilla varoilla erilaisia hyödykkeitä, jotka he myös pitivät mukanaan muuttonsa yhteydessä. Jotkut saivat myös paketteja esimerkiksi ulkomailla asuivilta sukulaisiltaan³⁸, lahjoituksia suomalaisella asuinpaikkakunnallaan toimivilta vapaaehtoisverkostoilta tai yksittäisiltä tuttavilta tai muualle siirrettäviltä turvapaikanhakijatuttaviltaan. Enimmäkseen kerrottiin saatavan tavaroita ja esimerkiksi vaatteita, mutta jotkut saivat myös rahalähetyksiä. Vaikka toki Tampereellakin yksiköiden materiaaliset puitteet paranivat ajan myötä esimerkiksi lahjoitusten myötä, hyvinkään varusteltujen väliaikaisten suojien ei koskaan tuli-

³⁸ Etenkin ulkomailta saatavat lahjat ja muut lähetykset kertovat osaltaan turvapaikanhakijoiden aktiivisista ja merkityksellisistä transnationaaleista suhteista, ja siten myös pakkomuuton kansainvälisestä ulottuvuudesta.

si korvat ensisijaisia majoitusmuotoja vaan olla hyvin lyhytaikaisia hätämajoitusratkaisuja. Tutkimuksissa on esimerkiksi todettu, että kriisinaikaisessa tilapäismajoituksessa kotitaloudet eivät välttämättä kykene lainkaan käynnistämään uudelleen normaaleja arjen rutiineja. Etenkään kaikkein vähävaraisimmat kotitaloudet eivät välttämättä kykene lainkaan siirtymään akuutin kriisivaiheen väliaikaismajoituksesta takaisin ”tavanomaiseen” majoitukseen, vaan majoittuminen normaalien arkirutiinien rakentamisen kannalta ongelmallisessa väliaikaissuojassa muuttuu pysyväksi. (Peacock, Dash & Zhang 2007, 263) Tampereellakin vain harvat asukkaista kykenivät siirtymään hätämajoituksesta pysyvämpään majoitusratkaisuun, lukuun ottamatta esimerkiksi tietyille erityisryhmille, kuten naisille tai lapsiperheille soveltuvammiksi katsottuihin yksiköihin siirrettyjä asukkaita.

Ylipäätään keskeinen asukkaiden elämää leimaava piirre vaikutti olevan arkirutiinin, muun muassa vuorokausirytmien puute. Työntekijät kommentoivat jatkuvasti sitä, miten asukkaat valvoivat yönsä ja vastaavasti nukkuivat pitkälle iltapäivään. Tämä huolestutti joitakin työntekijöitä etenkin talvella, kun kaamosaikaan vuorokauden valoisa aika oli varsin rajallista. Päivänvalon ja unirytmien puute ei työntekijöiden arvion mukaan voinut olla vaikuttamatta negatiivisesti muutoinkin haastavassa tilanteessa olevien turvapaikanhakijoiden mielialaan ja jaksamiseen. Myös aktiviteettien ja ohjelman järjestämisen suhteen vuorokausirytmä koettiin ongelmalliseksi, sillä osallistumisaktiivisuus aamupäivän toiminnoissa, esimerkiksi suomen kielen tunneilla, oli varsin vähäistä. Työntekijöiden mukaan usein myös kouluikäisten lasten vanhemmat, jotka olivat jalkeilla saattaakseen tai lähettääkseen lapset kouluun, palasivat usein takaisin nukkumaan. Eräs turvapaikanhakija puolestaan kertoi olleensa kuukausia kestäneen, Lähi-Idän ja Euroopan halki tuoneen matkansa jäljiltä niin väsynyt, että tarvitsi ensimmäiset päivät ja viikot vain nukkumiseen ja matkan rasituksista toipumiseen. Jotkut kokivat, ettei heillä ollut syytä nousta varhain, koska mielekästä tekemistä ei kuitenkaan olisi tarjolla, ja päivä olisi joka tapauksessa pelkkää odottamista. Eräs asukas kertoi, että kulttuurierot ja aikaero kotimaahan aiheuttivat yömyöhään valvomisen tarpeen, sillä mobiililaitteet ovat olennainen välien yhteydenpidossa kotimaassa tai muualla Euroopassa oleviin perheisiin ja sukulaisiin (vrt. Merisalo 2017, 107). Toinen totesi, ettei nukahtamisvaikeuksien tai unettomuuden takia yksinkertaisesti saanut öisin unta: ympärille laskeutuva hiljaisuus palautti vaikeat kokemukset, ahdistavat ajatukset ja ikävän kotimaahan ja läheisten pariin mieleen ja pitivät väkisinkin hereillä. Jotkut raportoivat vaikeuksista nukkua yöllä pelkästään siitä syystä, että jopa viidentoista ihmisen majoittuessa samassa tilassa on ympärillä myös yöaikaan väistämättä liikettä, ääntä ja levottomuutta, ja vierustoverin painajaisista johtuva levottomuus saattoivat valvottaa. Toisaalta, mielekäs tekeminen, kuten aamuvarhain järjestetty uimaopetus, aktiivinen kuntosaliharrastus tai hyväksi ja itselle sopivaksi koettu

suomen kielen opetus, sai niistä innostuneet turvapaikanhakijat pyrkimään vuorokausirytmiin, toimeliaiksi ja aktiviteettien pariin hyvinkin varhain aamulla.

Toinen haastatelluista sosiaalityöntekijöistä totesi, ettei yhteistyöhön koulun vuoksi ollut juurikaan tarvetta: lapset olivat ahkeria oppijoita eikä erityisiä ongelmia myöskään sosiaalisissa suhteissa ollut ilmennyt joitain yksittäisiä tapauksia lukuun ottamatta. Moni työntekijöistä koki lasten koulunkäynnin olevan nimenomaan lasten kannalta erittäin tärkeä ja positiivinen asia: koulu tarjosi mahdollisuuden opiskella ja viettää aikaa toisten lasten kanssa. Hätämajoitusyksikössä lapset ovat kaiken aikaa enemmän tai vähemmän ongelmallisessa tilanteessa olevien aikuisten parissa, joten koulu pyrki tarjoamaan osan ”tavallista” arkea ja rutiineja. Lasten siirtymistä paremmin perheille soveltuviksi katsottuihin, yleensä pienempiin, vain perheille tarkoitettuihin yksikköihin pidettiin pääsääntöisesti positiivisena asiana, joskin eräs työntekijä pohti asukasvaihtojen negatiivisia vaikutuksia kenties jo paljon menetyksiä kokeneisiin lapsiin; koulua ja kehittyntä sosiaalista verkostoa tulee jatkuvasti, usein tapahtuvien siirtojen myötä muuttaa ja sopeutua jälleen uuteen ympäristöön ja ihmisiin.

Tutkimusten mukaan yleensä vain kaikkein köyhimmät käyttävät suurien väkijoukkojen majoittamiseen tarkoitettuja julkisia hätämajoitusratkaisuja, kun paremman sosioekonomisen aseman omaavat majoittuvat useammin ystävien tai tuttavien luona tai ”kakkosasunnoissaan”. (Peacock, Dash & Zhang 2007, 260-263) Myös pakolaiskriisissä sosiaalista ja taloudellista pääomaa omaavat turvapaikanhakijat, kuten ne, joilla on uudessa asuinkaupungissaan tuttaviamia tai jotka onnistuvat pian saapumisensa jälkeen luomaan uusia verkostoja, ovat todennäköisempiä siirtymään hätämajoituksesta yksityismajoitukseen³⁹, joka voi tarjota paitsi sosiaalisten kontaktien kautta lisääntyvää hyvinvointia, laitospäristöä kodinomaisempia olosuhteita ja myös asumisjärjestelyjen pysyvyyttä sekä arjen rytmiä ja rutiineja. Tampereen hätämajoitustoiminnassa työntekijät tai asukkaat eivät juurikaan maininneet yksityismajoitukseen siirtyneitä, jotka ovat myös heille määritellyn vastaanottokeskuksen kirjoilla⁴⁰. Yksityismajoittajat tulivat puheeksi lähinnä tilanteissa, joissa joku turvapaikanhakijoista oli muuttanut esimerkiksi suomalaisen seurustelukumppaninsa luokse. Sosiaalityöntekijöistä toinen kertoi ohjanneensa erästä yksityismajoitukseen muuttavaa muuttoon ja turvapaikkaprosessiin liittyvissä käytännöissä ja ohjeissa.

³⁹ Esimerkiksi Meri Lampinen (2017) on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan majoittajien kokemuksia ”pakolaiskriisin” aikaisesta yksityismajoituksesta Suomessa.

⁴⁰ Tampereella toimii yksityismajoitusta organisoiva SPR:n Tampereen yksityismajoitusyksikkö, joka koordinoi Hämeen alueen yksityismajoitusasioita ja vastaa tietyistä yksityismajoittajien palveluista.

Tampereen kaupungin ylläpitämissä hätämajoitusyksiköissä päivittäinen ruokahuolto toimitettiin Tampereen Aterialta⁴¹. Tampereen Ateria oli Tampereen kaupungin liikelaitos, joka vastasi päivittäisten aterioiden toimittamisesta kaupungin ylläpitämiin ikäihmisten ja vammaisten palvelutaloihin, päiväkoteihin, peruskouluihin ja muihin oppilaitoksiin, kotipalveluun, sairaaloihin ja terveyskeskuksiin – sekä sittemmin myös turvapaikanhakijoiden hätämajoitukseen. Hätämajoituksessa päivittäisiä aterioita olivat aamupuuro, lounas, päivällinen ja iltapala, jotka toimitettiin yksiköihin paikan päälle ja tarjoiltiin lämpimänä tiettyyn kellonaikaan joka päivä. Käytännössä hätämajoitusyksiköiden ruokahuolto oli järjestetty Tampereen Aterian toimesta, koska hätämajoitusyksiköissä majoittuvan ihmismäärän ruoanvalmistuksen hoitaminen majoitustilojen olemassa olevissa keittiöissä olisi vastaavien työntekijöiden mukaan ollut käytännön mahdottomuus. Toisaalta myös suomalaiset hygieniamääräykset estivät sen, että turvapaikanhakijat voisivat ilman elintarviketurvallisuustietoutta osoittavaa hygieniapassia valmistaa ruokaa yhteisesti tai toisilleen. Asukkaat voivat kuitenkin tilanteen salliessa, toisin sanoen esimerkiksi varsinaisten ruoka-aikojen tai keittiötä vaativien ohjattujen, usein vapaaehtoistoimijoiden järjestämien aktiviteettien ulkopuolella, valmistaa myös omia aterioitaan itse ostamistaan raaka-aineista ostamallaan tai yksikön yhteisillä, lahjoitetuilla välineillä. Se, millä tavalla esimerkiksi yksiköiden yhteisiä ruoka-ainetilauksia tehtäessä otettiin huomioon asukkaiden toiveet, vaihteli kunkin vastaavan ohjaajan mukaan. Havaintojeni mukaan ruoasta käytiin yksiköissä jatkuvaa neuvottelua asukkaiden ja työntekijöiden kesken. Toiveisiin pyrittiinkin vastaamaan mahdollisuuksien mukaan: kananmunien vaihtaminen keitetyistä raakoihin tai jogurtin vaihtaminen sokerisesta maustamattomaan oli toteutettavissa, kun taas esimerkiksi toivottujen kokonaisten kanojen toimittaminen asukkaille todettiin mahdottomaksi. Vaikka Tampereen Ateria periaatteessa toimitti yksiköihin samaa ruokaa kuin muihinkin kaupungin laitoskohteisiin, hätämajoitusyksiköihin oli pyydetty yhteinen ”kustomoitu” ruokalista, jonka mukaan tarjottiin tavanomaisesti laitosruoasta mausteisempaa ruokaa. Valtaosan asukkaista määrittäessä muslimeiksi tarjottiin yleensä muuta kuin sianlihaa sisältäviä ruokia.

Vastaavat ohjaajat päättivät yksikkönsä päiväohjelmaan otettavista aktiviteeteista. Kunkin yksikön toiminnot siis määrittyivät ainakin osittain sen mukaan, kuinka aktiivisesti vastaava ohjaaja ohjelman järjestämiseen paneutui, tai millaisia kunkin vastaavan ohjaajan omat tai yksikön valvojien ja ohjaajien intressit ja kontaktit esimerkiksi järjestöihin tai urheiluseuroihin olivat. Useammassa yksiköissä toimi vapaaehtoisen kielen opetuksen lisäksi esimerkiksi liikuntaan liittyviä ryhmätoimintoja, ja erilaisia aktiviteetteja järjestettiin myös lahjoituksina saatavien pääsylippujen ja muiden mah-

41 Tampereen Aterian nimi on 1.1.2016 alkaen Tampereen Voimia Liikelaitos. (<http://www.tampereenateria.fi/uutisia>, luettu 25.11.2015)

dollisuuksien mukaan. Monet työntekijöistä totesivat, että Tampereella aktiviteetteja järjestyi asukkaille hyvin, ja myös Tampereen kaupungin omat kulttuuri- ja vapaa-ajan palvelut sekä liikuntatoimi olivat toiminnan järjestämisessä aktiivisesti mukana. Satunnaisesti järjestettiin esimerkiksi liikuntavuoroja, musiikki-iltoja, katutaidetapahtumia, museoretkiä ja niin edelleen. Säännöllisintä, pitkäaikaisinta toimintaa näytti olevan erään yksikön useita kertoja viikossa kokoontuva, vapaaehtoisten organisoimaisille suunnattu käsityökerho, jolla oli yksikössä myös oma viihtyisäksi sisustettu tilansa ja tarvikevarastonsa. Jotkut toivat esille myös sen, että yksikön fyysiset tilat ja sijainti vaikuttivat olennaisesti siihen, millaisia toimintoja esimerkiksi vapaaehtoissektori minnekin tarjosi.

Talvella hätämajoitustoimintaan rekrytoitiin vapaaehtoistoiminnan koordinaattori, jonka oli erään haastatellut mukaan määrää toimia yksiköiden tarpeita ja vapaaehtoissektorin tarjouksia linkittävänä ”välikätenä”. Erään mukaan koordinointi ei kuitenkaan varsinaisesti lähtenyt kunnolla käyntiin, sillä yksittäisissä yksiköissä oli tehty oman toiminnan suhteen monia ratkaisuja. Myös yksiköiden ohjaajat pohtivat paljon erilaisten vapaaehtoistoimintojen järjestämistä, ja keväällä tiettyihin aktiviteetteihin tai yksittäisille tapahtumille oli myös nimetty vastuuhjaajia. Tämän lisäksi jotkut myös veivät turvapaikanhakijoita vapaaehtoisina omiin vapaa-ajan aktiviteetteihinsa. Erään yksikön asukkaat kävivät toiminnan alkuvaiheessa ulkoiluttamassa läheisen palvelutalon ikääntyneitä asukkaita, mutta toiminta kuivui melko nopeasti kokoon henkilöstön vaihtuessa. Esimerkiksi vapaaehtoistyönä Suomen Punaisen Ristin lahjoitusvaatteiden lajittelukeskuksessa työskentely oli erään vastaavan ohjaajan mukaan asukkaiden keskuudessa suosittu aktiviteetti: se tarjosi paljon kaivattua tekemistä, ja palkkioksi muutaman tunnin työpanoksesta vapaaehtoiset saivat valita varastosta itselleen mieleisiä ja sopivia vaatteita.

Vastaanottolain 26§:n mukaan täysi-ikäisellä turvapaikanhakijalla on oikeus saada terveydenhuoltopalveluja siten kuin terveydenhuoltolain (1326/2010) 50 §:ssä ja erikoissairaanhoidon lain (1062/1989) 3 §:n 2 momentissa säädetään. Lisäksi hänellä on oikeus saada terveydenhuollon ammattihenkilön välttämättömiksi arvioimia muita terveysterveyspalveluja. (Vastaanottolaki 17.6.2011/746, 26§) Työ- ja elinkeinoministeriön, Sisäministeriön ja Kuntaliiton kunnille 21.9.2015 lähettämän infopakettin⁴² mukaan terveydenhoitopalveluista vastaa valtion rahoituksella turvapaikanhakijan asiakkaakseen rekisteröinyt vastaanottokeskus. Infokirjeen mukaan aikuiset turvapaikanhakijat ovat oikeutettuja kiireelliseen terveydenhoitoon, minkä lisäksi heillä on oikeus saada terveydenhuollon

⁴² Kuntaliitto, Sisäasiainministeriö ja Maahanmuuttovirasto lähettivät 21.9.2015 kaikille Suomen kunnille kirjeen, jonka liitteenä olevassa infopakettissa kerrottiin perustietoa vastaanottokeskuksen perustamisesta ja sen toiminnasta. Saman sisältöinen infoliite on ollut saatavissa useiden kuntien internet-sivuilta (ks. esim. <http://www.nousiainen.fi/dynasty/kokous/20162754-9-3.PDF>, viitattu 18.4.2017).

ammattihenkilön välttämättömiksi arvioimia muita terveystarkastuksia. Terveystarkastuksen tarve määritellään aina potilaan kokonaistilanteen mukaan, ja arvioon vaikuttaa myös asiakkaan odotusajan pituus vastaanottokeskuksessa. Alaikäisiä lapsia koskivat eri säännöt; kaikki alle 7-vuotiaat käyvät neuvolatarkastuksissa, ja kaikille lapsille annetaan rokotukset. Myös muille haavoittuvassa asemassa oleville turvapaikanhakijoille, joiksi määriteltiin vanhukset, raskaana olevat, vammaiset, pitkäaikaissairaat, traumatisoituneet ja kidutuksen uhrin, järjestetään heidän tarvitsemansa terveystarkastukset. Kyseisen infopaketin mukaan käytännössä vastaanottokeskuksissa toimii terveydenhoitaja, joka tekee vastaanottokeskuksen asukkaille terveystarkastuksen Sosiaali- ja terveysministeriön erikseen antaman ja tarvittaessa päivitettävän ohjeistuksen mukaisesti. Tarvittaessa terveydenhuoltopalvelut ostetaan yleensä yksityisiltä palveluntuottajilta. Tampereen yksiköissä kävi eri tiheydellä Tampereen kaupungin kanssa sopimuksen tehneen yksityisen lääkäriaseman sairaan- tai terveydenhoitaja ja lääkäri, jotka pitivät myös parin tunnin mittaisia päivystysvastaanottoja. Lääkäri myös määräsi esimerkiksi kroonisten sairauksien edellyttämät lääkkeet. Hätmajoitusyksiköissä oli myös tavanomaisia käsikaupan lääkkeitä (kipulääke, yskänlääke, melatoniini jne.), joita henkilökunta voi tarvittaessa antaa tarvitseville. Lääkärin määräämien, reseptin vaativien lääkkeiden ostamiseen asukkaat saivat vastaanottorahaan kytkeytyvän maksusitoumuksen, jolla he noutivat reseptilääkkeensä paikallisesta sopimusapteekista. Kouluikäisten lasten terveystarkastuksia kiirehdyttiin, koska oppivelvollisuusikäiset lapset aloittivat koulunkäynnin mahdollisimman nopeasti ”pysyvään” majoitukseen siirryttyään. Keväällä 2016 Tampereella oli käytettävissä myös psykiatrinen sairaanhoitaja.

Turvapaikanhakijoiden terveydenhoidossa vuoden 2015 ”pakolaiskriisin” jälkeen on osoitettu myös parantamisen varaa valtakunnallisella tasolla. Turvapaikanhakijoista osa on ollut varsin tyytymättömiä saamiinsa terveystarkastuksiin, mikä osoittaa tarvetta kohdentaa erityishuomiota turvapaikanhakijan terveydenhuollon palvelujen toteutumiseen henkilökohtaisella tasolla (esim. Koistinen 2017a, 60). Maahanmuuttoviraston vuonna 2017 laatiman vastaanottojärjestelmän valvontaraportin (Maahanmuuttovirasto 2017a) mukaan valtakunnallisesti ”pakolaiskriisin” aikaan esimerkiksi turvapaikanhakijoiden terveystarkastuksissa oli vastaanottokeskus- ja aluekohtaisia eroja ja puutteita. Huomionarvoisia olivat myös vaihtelevat puutteet terveydenhoidon käyttämään Mediatri- potilastietojärjestelmään tehdyissä kirjauksissa. Vuonna 2016 aikana ja vuoden 2017 alkupuolella vastaanottokeskuksiin tehtyjen terveydenhuollon valvontakäyntien perusteella palvelujen saatavuudessa näyttää olleen haasteita keskustusten sisällä sekä alueellisia eroja ja riittämättömyyttä erityisesti koskien julkisen sektorin järjestämiä neuvolapalveluita, kouluterveydenhoitoa ja mielenterveyspalveluita. Vastaanottopalveluiden osalta asiakkaat ovatkin kannelleet erityisesti juuri terveydenhuoltopalveluiden saatavuuteen ja laajuuteen liittyvistä asioista. (Maahanmuuttovirasto 2017a, 10) Koska ter-

veyspalveluita ostettiin Tampereellakin yksityiseltä yritykseltä, eräs turvapaikanhakijoiden terveydenhoitoon sidoksissa oleva työntekijä koki potilastietojen siirtymisen kaupungin omille toimijoille olevan liian hidasta, ja jopa potilas- ja tartuntatautiturvallisuuden vaarantavaa. Hän olisi kokenut tehokkaammaksi käyttää tavalla tai toisella kaupungin omia terveystalvueluita, joka olisi myös mahdollistanut suorat potilastietojen katseluoikeudet niitä tarvitseville työntekijöille. Lisäksi, vaikka palvelutarpeita suhteessa esimerkiksi psyykkiseen tukeen olisi tunnistettukin, niihin ei välttämättä vastattu. Vaikka mielenterveyspalveluita olisi pidetty välttämättöminä, ainakaan osalla ”rivityöntekijöistä” ei ollut tiedossa paikkaa, minne turvapaikanhakijan voisi ohjata tai minne he ohjautuivat muiden toimesta. Valvojilla ja ohjaajilla ei toki pääsääntöisesti olisi ollut myöskään ammattitaitoa tai osaamista eri palveluiden välttämättömyyden arvioimiseen⁴³.

Valvojat ja useat haastatellut kertoivat, että asukkaiden aloitteesta tapahtuva siirtyminen yksiköstä toiseen kaupunkiin, ELY-keskuksen alueen tai valtakunnan sisällä ei yleensä ollut mahdollista kuin aivan erityisestä syystä yksikön vastaavan ohjaajan tai toiminnan johtajan suostumuksella ja myötävaikutuksella. Erityiseksi syyksi nimettiin esimerkiksi lähisukulaisen päätyminen johonkin toiseen Suomen vastaanottokeskukseen Käytännössä oman tai lapsuuden ydinperheen jäsen laskettiin työntekijöiden arvioissa riittävän läheiseksi; esimerkiksi ”kaiken maailman serkut ja siskonpojat” eivät olleet siirtoon oikeuttavia lähisukulaisia. Sääntöjen yhdenmukaisuus ylitti tässäkin yksilöllisen harkinnan, jonka mahdollisuudesta kysyessäni eräs työntekijöistä totesi, ettei siihen ole kenelläkään aikaa tai mahdollisuuksia: yhden tilannetta harkittaessa asioista vastaavien työntekijöiden pakeille olisi välittömästi pyrkimässä myös sata muuta samalla asialla, ”jokaiselle löytyisi joku serkku jostain”. Turvapaikanhakijoiden näkökulmasta kokemus omista läheisistä ”eristämistä” tuntui erityisen raskaalta, sillä kaukaisemman serkun, kotimaasta tai jopa matkalta tutuksi tulleen ystävän fyysinen läheisyys olisi monen mielestä ollut oloa helpottava ja turvallisuudentunnetta luova tekijä. Lotta Koistisen (2017) tekemän, turvapaikanhakijoille tehdyn kyselyn ja valtakunnallisen selvityksen mukaan ”pakolaiskriisin” myötä Suomeen tulleista turvapaikanhakijoista useampi kuin kaksi kolmesta (69 %) turvapaikanhakijasta tunsu olonsa yksinäiseksi. Vain joka viidenneltä (22 %) yksinäisyyden tunne puuttui. Lisäksi useampi kuin kaksi viidestä (44 %) vastaajasta kokee olevansa vastaanottokeskuksessa jumissa ja että haluaa sieltä pois. (Koistinen 2017a, 62) Turvapaikanhakijoita vaivaava yksinäisyyden tunne liittyy omassa aineistossani etenkin oman perheen, puolison ja lasten, mutta myös juuri näiden ”kaiken maailman serkkujen ja siskonpoikien” poissaoloon. Jotkut niistä muutamista turvapaikanhakijoista, joilta kysyin läheisistä ihmisistä tai ystäväistä, kokivat

⁴³ Vastaanottolain 25-26§:n mukaan turvapaikanhakijalla on oikeus sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin, jos/kun asiaan kuuluvan alan ammattihenkilö on arvioinut ne välttämättömiksi.

maanmiesten ja -naisten kanssa ajan viettämisen auttavan omanlaiseensa kaipaukseen, koti-ikävään tai tarpeeseen harjoittaa kotikulttuuriin ja esimerkiksi yhteisölliseen uskontoon kuuluvia tapoja, mutta kellään ei kokemuksensa mukaan ollut (osalla oman perheensä lisäksi) Suomessa tai muualla Euroopassakaan ketään läheistä ihmistä, jonka kanssa viettää aikaa tai jakaa kokemuksia.

Toiminnan vakiinnuttua vartijat työskentelivät kahdessa vuorossa siten, että kussakin yksikössä ulkopuolisen yrityksen kautta palkattu vartija oli paikalla ympärivuorokautisesti⁴⁴, isommissa yksiköissä oli kaksi vartijaa kussakin vuorossa. Esimerkiksi asukasmäärän ja fyysisen koon puolesta kaikkein isoimmassa yksikössä huhtikuusta 2016 alkaen toinen vartijoista päivysti rakennuksen alaulassa kirjaamassa kiinteistöön tulijat ja lähtijät, toinen oleili varsinaisessa hätämajoituksessa yleisissä tiloissa. Vartijan ”asemapaiikka” oli siis itse yksikössä, eikä vartija yrityksen sopimuksen ja oman sisäisen ohjeistuksen mukaan saanut poistua yksikön ulkopuolelle esimerkiksi asukkaita asioimaan vievän työntekijän kanssa. Jotkut työntekijät pohtivat esimerkiksi asukkaita paikasta toiseen siirrettäessä omaa turvallisuuttaan ja harmittelivat, ettei vartijaa voinut ottaa mukaansa. Esimerkiksi erään tarkemmin määrittelemättä ”tosi epävakaaaksi” kuvatun asukkaan saatua kutsun tulla kuultavaksi poliisilaitokselle valvojat pohtivat vartijan hyödyntämisen mahdottomuutta ja päätyivät oman turvallisuutensa nimissä soittamaan poliisin kuljettamaan kyseisen henkilön poliisilaitokselle ja takaisin. Asukkaiden psyykinen oireilu näkyi siis myös henkilöstön turvallisuudentunteessa, eikä heillä ollut kokemusta tai ammattitaitoa näiden tilanteiden kohtaamiseen.

Vartiointi aiheutti työntekijöissä toisinaan paljon keskustelua, ja joistain vartijoista oli selkeästi muodostunut työntekijöiden ja asukkaiden ”lempivartijoita”, ja useimmat kohtaamistani vartijoista myös osallistuivat yksikön toimintaan myös muutoin kuin omaisuuden suojaan liittyvissä tehtävissä. Vartijat keittivät asukkaille tarjottavaa teetä tai kahvia, antoivat asukkaille varastoista tavaroita tai ruokatarvikkeita ja toimivat muutoin työntekijöiden apuna tilanteissa, kun näiden omat kädet eivät riittäneet. Eräs vastaavista ohjaajista kommentoi vartijoiden olevan paikalla ennen kaikkea henkilökunnan suojana, joskin hän myöhemmin korjasi, että vartijat toki toimivat myös suojana ulkopuolelta tulevaa uhkaa vastaan⁴⁵. Ulkopuolisiksi uhkiksi määrittyivät esimerkiksi kantasuomalaiset häiriköt, joita oli joissain yksiköissä tai niiden liepeillä käynyt tekemässä ilkivaltaa ja uhkailemassa

⁴⁴ Vartijoiden läsnäoloon oli jo lokakuun puolivälistä marraskuun puoliväliin mennessä tullut muutoksia. Alkuvaiheessa (ainakin osassa yksiköistä) vartijat kävivät paikalla vain osana normaalia vartiointikierrostaan tai tarvittaessa.

⁴⁵ Yksityisistä turvallisuuspalveluista annetun lain 28§:än tehtiin vuoden 2016 aikana muutos, joka mahdollisti järjestyksenvalvojien sijoittamisen vastaanottokeskuksiin, kun aikaisemmin niissä toimi vain vartijoita. Järjestyksenvalvojalla on suhteessa henkilöön vartijaa laajemmat toimivalta. (ks. Laki yksityisistä turvallisuuspalveluista 21.8.2015/1085, 2. ja 3. luku)

asukkaita⁴⁶. Joissain tapauksissa uhkiksi määriteltiin myös toiset, muualla asuvat turvapaikanhakijat, jotka saattoivat olla konfliktissa joidenkin asukasryhmien tai yksittäisten asukkaiden kanssa. Esimerkiksi jonkun asukkaan käytös tai epäillyt kytkökset aseellisiin ryhmittymiin kotimaassa saivat turvapaikanhakijoiden keskuudessa aikaan kuohuntaa ja tilanteen kärjistymisen uhkaa.

Vielä talvella esimerkiksi vakiintunutta vapaaehtoistoimintaa pyörittävät toimijat kulkivat yksiköissä varsin vapaasti kenenkään valvomatta, eikä henkilökunta aina vartioinnista huolimatta tiennyt, keitä kiinteistössä oleskelee. Keväällä 2016 vartiointikäytäntö ja kulunvalvonta oli muotoutunut pisteeseen, jossa ainakin suurimman yksikön kiinteistöön saavuttaessa tulijat ilmoittautuivat alaaulassa vartijalle, joka tarkisti tulijan henkilöllisyyden, antoi vierailijalle ”vierailijapassin” ja kirjasi tämän saapumis- ja lähtöajat ja käynnin syyn vierailijalistaan. Vartija kertoi kyseessä olevan Maa-hanmuuttoviraston antama määräys, jolla pyrittiin turvallisuuden vuoksi kontrolloimaan hätämajoitustoiminnassa liikkuvia henkilöitä. Kun samassa kiinteistössä sijaitsi myös muita, kiinteistön alkuperäiseen tarkoitukseen liittyviä pääosin kantasuomalaisille suunnattuja toimintoja, näiden asiakailta ilmoittautumista ei vaadittu. Myöskään yksiköissä majoittuvien turvapaikanhakijoiden ei tarvinnut tunnistautua ala-aulassa, eivätkä vartijat myöskään kirjanneet niitä, jotka tunnistivat kyseisen yksikön asukkaiksi – tai luulivat tunnistavansa, tai nämä vain vartijan arvion mukaan ”näyttivät turvapaikanhakijoilta”. Käytännössä vartijoilta jäi siis havaintojeni mukaan toisinaan kirjaamatta henkilöitä, jotka olivat siirtyneet asukkaiksi esimerkiksi muihin yksiköihin tai yksityismajoitukseen mutta kävivät edelleen entisessä majapaikassaan tapaamassa ystäviään. Asiattomasti yksiköissä oleskelevien henkilöiden poistaminen koettiin vaihtelevasti turvallisuuden ja järjestyksen ylläpitämisen vuoksi tarpeelliseksi, mutta toimeen ei näytetty varsinaisesti tartuttavan. Asukkaista ei tiedetty paljoakaan, eikä ”turvapaikanhakijan näköisten” henkilöiden liikkeitä seurattu – turvallisuuden suhteen tämä oli kaikkien osapuolten näkökulmasta iso riski, joskin vakavilta tilanteilta ilmeisesti vältyttiin.

Turvallisuuskysymykset olivat siis hätämajoitustoiminnan arjessa monin tavoin läsnä, ja henkilökunnan ja asukkaiden turvallisuutta vartioitiin ensisijaisesti ulkopuolelta rekrytoitujen vartijoiden toimesta. Olennainen merkitys käytännön järjestyksen valvonnasta oli luonnollisesti myös yksiköiden omalla henkilökunnalla. Julkisessa keskustelussa tuotiin esiin vahvasti myös vaatimuksia siitä, että turvapaikanhakijoiden vapaata liikkuvuutta yksiköiden ulkopuolella tulisi rajata ympäristön turvallisuuden nimissä, vaikka vain harvoissa tapauksissa vaateita perusteltiin konkreettisella uhal-

⁴⁶ Valtakunnallisesti useilta vastaanottokeskus- tai hätämajoituspaikkakunnilta uutisoitiin erilaisista turvapaikanhakijoihin kohdistuvista turvallisuusuhkista ilkeistä ja ikkunoiden rikkomisesta polttopulloiskuihin ja puukotuksiin.

la. Myös Tampereella joidenkin yksiköiden asukkaisiin kohdistuneet väitteet esimerkiksi lähiseudun asukkaiden häirinnästä jäivät haastateltujen mukaan ilman perusteluita tai näyttöä. Turvapaikanhakijat ovat lain nojalla edelleen vapaita liikkumaan asuinyksiköidensä ulkopuolella (Ulkomaalaislaki 40§: 3 ja 41§), mutta ”pakolaiskriisin” aikana tai sen seurauksena Ulkomaalaislakiin kuitenkin tehtiin turvaamistoimia koskevia tarkennuksia ja lisäyksiä (ks. Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301, 7.luku). Uutena lisättiin tammikuussa 2017 muun muassa turvapaikanhakijan asumisvelvollisuus (Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301, 120a§)⁴⁷, jonka mukaan turvapaikanhakija voidaan viranomaisen toimesta määrätä asumaan ja ilmoittautumaan nimetyssä vastaanottoyksikössä turvapaikkaprosessin turvaamiseksi. Toinen tavoite kyseiselle turvaamistoimelle on kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneiden tavoittaminen maasta poistamisen helpottamiseksi. Käytännössä turvaamistoimilla voidaan siis viranomaisvetoisesti rajoittaa turvapaikanhakijan oikeutta vapaaseen liikkumiseen ja omaehtoiseen toimijuuteen maan sisällä. Perusoikeuksia ei yleensä rajoiteta kovin kevyin perustein tai hätiköiden, mutta turvapaikanhakijoiden kohdalla rajoitustoimenpiteet tehtiin varsin nopeasti riittävän perusteluiksi käyttöön otettavaksi.

5.1.3 Hätämajoitustoiminnasta vastaanottokeskukseksi

Tavanomaisen kriisityön jälkihuoltovaiheeseen rinnastuvaksi voitaneen Tampereen kaupungin turvapaikanhakijatilanteesta katsoa se, kun pikaisella aikataululla perustettuja hätämajoitusyksiköitä alettiin kevättalvella 2016 sulkea Suomeen saapuvien turvapaikanhakijoiden määrän ja majoituskapasiteetin tarpeen vähentyessä⁴⁸. Toimintoja keskitettiin esimerkiksi sen perusteella, missä vastaanottokeskusten sijaintien katsottiin olevan turvapaikkaprosessin kannalta tarkoituksenmukaisessa ja turvallisuusnäkökulmasta käytännöllisessä paikassa. Syrjäisiä majoitusyksiköitä suljettiin, koska niiden katsottiin olevan pelastuslaitoksen ja poliisin vaikeasti saavutettavissa. Myös etenkin yksityisten toimijoiden ylläpitämiä ja majoituskäyttöön sopimattomaksi katsotuissa paikoissa ja kiinteistöissä sijaitsevia yksiköitä suljettiin.⁴⁹

⁴⁷ Sisäministerön tiedote asiasta internetosoitteessa http://intermin.fi/artikkeli/-/asset_publisher/turvapaikanhakijan-asumisvelvollisuus-ulkomaalaislakiin (viitattu 27.9.2017).

⁴⁸ Jotkut haastateltavat kertoivat, että Tampereellakin määrättyjen yksiköiden sulkemiseen vaikuttivat majoitustarvetta enemmän poliittiset toimijat ja vaikuttimet. He eivät halunneet eriteltä tapahtumia tarkemmin, mutta eräs totesi, että asiasta käyty keskustelu oli ”rumaa poliittista peliä, ihan ministeriöissä asti”.

⁴⁹ Tampereen kaupungin vastaanottokeskus esitellään nyttemmin Tampereen kaupungin internet-sivulla osoitteessa <http://www.tampere.fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/sosiaalinen-tuki-ja-toimeentulo/maahanmuuttajat/vastaanottokeskus.html> (viitattu 18.4.2018). Tiivistelmä vastaanottokeskuksen perustamista koskevasta yleisötilaisuudesta löytyy Aamulehden sivuilta osoitteesta <https://www.aamulehti.fi/kotimaa/tampereelle-avataan-iso-vastaanottokeskus-nama-asiat-kiinnostivat-kuntalaisia-23596410/> (viitattu 21.4.2017).

Maahanmuuttovirasto kertoi 29.8.2016 päivätyssä lehdistötiedotteessaan⁵⁰, että syksyllä 2015 Maahanmuuttovirasto oli joutunut kymmenkertaistuneen turvapaikanhakijamäärän vuoksi toimimaan ”erittäin poikkeuksellisessa toimintaympäristössä”, jossa tärkeimpänä tavoitteena oli ollut saada kaikille turvapaikanhakijoille katto pään päälle. Näissä poikkeusoloissa oli ollut tiedossa, ettei vastaanottokeskuksia pystytä perustamaan yhtä kustannustehokkaasti ja harkiten kuin aiemmin tai kuin olisi ollut järkevää. Tulevat sopeuttamistarpeet olivat siis kyllä Maahanmuuttoviraston mukaan nähtävissä jo syksyllä 2015, ja vastaanottotoiminnan kehittäminen aloitettiin muun muassa rekrytoimalla Maahanmuuttoviraston vastaanottoyksikköön lisää henkilökuntaa vastaanottotoiminnan ohjaamiseen. Maahanmuuttovirasto ilmoitti muun muassa jatkossa(kin) pitävänsä vastaanottokeskusten käyttöasteen 90 prosentissa ja lisäävänsä ”talouden painoarvoa keskuksia lakkauttaessa ja muita sopeuttamistoimia toteutettaessa”. Lisäksi Maahanmuuttovirasto kertoi pyrkivänsä vähentämään ruokahuoltokeskusten⁵¹ määrää ja mahdollisesti ylimitoitettuja turvallisuusjärjestelyjä. Maahanmuuttovirasto totesi järjestävänsä syksyllä 2016 jäljellä oleville vastaanottokeskuksille koulutus- ja suunnittelupäiviä, joissa painotettiin taloudenpidon oikeellisuuden vaatimuksia sekä menojen kulkuria. Toisin sanoen oli koettu tarpeelliseksi määritellä entistäkin tarkemmin, mitä vastaanottopalveluita voidaan valtion varoin vastaanottolain perusteella maksaa. Haastattelujen perusteella Tampereellakin työntekijöillä oli varsin alkuun vapaat kädet toimia, tehdä hankintoja ja tilauksia - akuutin kriisin vaiheessa ei esimerkiksi noudatettu mitään tavanomaisia hankintamenettelyjä.

Joidenkin määritelmien mukaan kriisitilan katsotaan päättyvän siihen, kun yhteiskunta tai sosiaalinen järjestelmä kykenee palauttamaan kriisiä edeltäneen normatiivisen vakauden ja palautumaan poikkeusoloista tavanomaiseen tilanteeseen ja toimintamalleihin (Perry 2007, 13). Eräänlaisena toiminnan vakautumisena ja normaalitilaan palaamisena – joskaan ei samaan kuin ennen pakolaiskriisiä vallinneeseen, sillä vastaanottokeskus aloittaisi uutena toimintona – voisi Tampereella pitää hätämajoitustoiminnan lakkaamista ja vastaanottokeskuksen perustamista. Tampereen kaupunki teki helmikuun alussa 2016 päätöksen muuttaa toinen yhä toimivista yksiköistä Maahanmuuttoviraston toimeksiannosta varsinaiseksi, pysyväksi noin 300 asukkaan vastaanottokeskukseksi⁵². Keväällä

⁵⁰

Tiedote luettavissa osoitteessa

http://www.migri.fi/medialle/tiedotteet/lehdistotiedotteet/lehdistotiedotteet/1/0/turvapaikanhakijoiden_vastaanottotoimintaa_kehitetaan_kustannustehokkaammaksi_69534 (viitattu 16.4.2017).

⁵¹ Näillä viitattaneen Tampereen hätämajoitusyksiköiden kaltaisiin yksiköihin, joissa päivittäiset ateriat toimitettiin valmiina vastaanottoyksikköön. Oli siis ilmeisesti laskettu kustannustehokkaammaksi maksaa asiakkaille enemmän vastaanottorahaa kuin pyörittää yksiköissä ateriapalvelua. Tampereella tämä vaikutti olevan myös asiakkaiden toiveiden mukainen ratkaisu jo syksystä 2015.

⁵² Tiedote osoitteessa http://www.tampere.fi/tampereen-kaupunki/ajankohtaista/tiedotteet/2016/02/01022016_7.html (viitattu 18.4.2017).

2016 myös Tampereen kaupungin hätämajoitustoiminnan kenttä muuttui ”sopeuttamistoimien” myötä siten, että huhtikuussa toiminnassa oli enää kaksi Tampereen suurinta yksikköä. Myös näiden asukasprofiili oli hieman erilainen kuin toiminnan alkuvaiheessa. Osa toisesta yksiköstä oli muutettu perheiden majoitustiloiksi, ja sinne oli siirretty perheitä ja lapsia vanhempineen myös muista Tampereen yksiköistä. Toisen yksikön perheitä oli sijoitettu perheyksiköihin myös muualle Pirkanmaalle, joten pääsääntöisesti siinä majoittui toiminnan loppuaikana yksin maahan tulleita miehiä ja lapsettomia pariskuntia. Hätämajoitustoimintaa alettiinkin jo kevättalvella muuntaa kohti varsinaista vastaanottokeskusta. Tampereen kaupunginhallitus hyväksyi vastaanottokeskuksen perustamisesta tehtyyn päätösesitykseen yksimielisesti ponnien, että Tampere kiinnittää erityistä huomiota turvapaikanhakijanaisten, -lasten ja -perheiden olosuhteiden pysyvyyteen ja turvallisuuteen. Tampere tiedotti lisäksi kartoittavansa pieniä yksiköitä ajatellen 30-50 hengen majoittamiseen soveltuvia tiloja ja selvittävänsä mahdollisuutta ylläpitää tarkoitukseen varatuissa tiloissa erillistä vastaanottokeskuksen satelliittia erityisesti naisille, lapsille ja perheille – pienet yksiköt kun oli todettu etenkin perheiden kannalta toimivimmiksi. Haastatellut tosin pohtivat, ettei pienissä yksiköissä ollut ”mitään järkeä”, ne eivät olleet taloudellisesti tehokkaita.

Täysimittainen vastaanottokeskus päätettiin aloittavaksi toiminnassa 1.6.2016. Tilamuutoksia, käytäntöjä ja toimintaohjeita rakennettiin jo tulevan vastaanottokeskuksen tarpeita ajatellen. Työntekijöiden puheissa ja haastatteluissa myös esimerkiksi asukkaiden sijoittamista Tampereelle ja tuleviin tiloihin mietittiin muutosvaiheen näkökulmasta, ja asukasprofiilia oltiin aikeissa määritellä myös tulevan palvelutarjonnan ja -tarpeiden näkökulmasta: Tampereelle kerrottiin sijaintinsa vuoksi olevan valtakunnallisesti järkevää keskittää esimerkiksi yliopistosairaalan tasoista terveydenhuoltoa - ja oma oletukseni on että myös ehkä maahanmuuttajien psykiatrisia palveluita⁵³ tarvitsevia turvapaikanhakijoita ja pakolaisia. Turvapaikanhakijat olivat tietoisia Tampereen toiminnan hätämajoitusluonteesta ja osasivat odottaa siirtoa toisiin vastaanottokeskuksiin, joskin Tampereella jo useita kuukausia asuneet ja omalla tavallaan ”kotiutuneet” asukkaat olivat varsin huolissaan mahdollisesta siirrosta muualle – perustellusti sikäli, että myös oleskeluluvan myötä muutto takaisin tutuksi tulleeseen kaupunkiin saattoi osoittautua muun muassa vuokravakuuden saamisen vuoksi vaikeaksi.

⁵³ Tampereella sijaitsee maahanmuuttajien psykiatriseen hoitoon keskittyneistä erikoissairaanhoidon poliklinikoista. Poliklinikka tarjoaa hoitoa ja hoidon arviointia erityisesti äskettäin maahan muuttaneille täysi-ikäisille pakolaisille, ja siellä arvioidaan vaikeasti traumatisoituneiden pakolaispotilaiden (kidutus- ja sotatraumat) hoidon tarvetta. Hoitoon vataan lääkärin lähete. Kliinisen työn lisäksi poliklinikka järjestää työnohjausta ja koulutusta pakolaisten kanssa työskenteleville sosiaali- ja terveydenhoitoalan ammattilaisille, opiskelijoille ja tulkeille. Poliklinikan henkilökuntaan kuuluvat psykiatrian erikoislääkäri, sosiaalityöntekijä, psykologi ja fysioterapeutti. (Tampereen kaupunki 2017)

Syksyyn 2017 mennessä Maahanmuuttovirasto, muut viranomaiset ja tutkijat ovat jo julkaissut raportteja ja tiedotteita, joissa palataan ”pakolaiskriisiin” akuuttiin vaiheeseen syksyyn 2015 ja sitä seuranneisiin vaiheisiin. Vuonna 2015, kun ”pakolaiskriisi” tavoitti Suomen ja synnytti Suomen oloissa poikkeuksellisen, kaaosmaiseksi kuvatun tilanteen, turvapaikkaa haki 32 476 henkilöä. Heistä valtaosa saapui Suomeen syys-lokakuussa. Vuonna 2014, ennen Suomessa turvapaikanhakijoiden määrien suhteen ennätysellistä vuotta 2015, Suomeen tuli 3 651 turvapaikanhakijaa. Syksyyn 2017 mennessä turvapaikkahakemusten määrä on palannut vuoden 2014 tasolle. Elokuun 2017 loppuun mennessä turvapaikkahakemuksia on jätetty 3 560. Tämä luku sisältää jo yhden kielteisen päätöksen saaneiden uusintahakemuksia, joita on yli 1 500. Uusintahakemusten suuri määrä on poikkeuksellista. (Maahanmuuttovirasto 2017d) Hakijamäärät ovat tasoittuneet, ja vastaanottokeskusten määrää ja majoituskapasiteettia on ”sopeutettu” tilannetta vastaavalle tasolle. Myös poliisilta vuoden 2017 alussa siirtyneiden, noin 9000 hakemuksen jono oli heinäkuussa 2017 saatu melkein purettua (Maahanmuuttovirasto 2017f) Syksyllä 2017 oltiin siis valtakunnallisesti päästy tilanteeseen, jossa myös Maahanmuuttovirasto antoi tilanteesta varsin hallitun kuvan. ”Pakolaiskriisi” sai poikkeuksellisuudessaan kuitenkin aikaan myös valtakunnallisen lainsäädännön tasolla muutoksia, jotka pantiin toimeen hyvinkin nopeasti – myös joidenkin arvioiden mukaan kyseenalaisin perustein tai käytännöin. Nämä muutokset eivät suinkaan olleet turvapaikanhakijoiden asemasta käsin positiivisia, vaan hankaloittivat esimerkiksi oleskeluluvan saamista entisestään.

Jälkikäteisissä selvityksissä Maahanmuuttoviraston toiminnasta ja päätöksenteosta on löydetty huomautettavaa tai suoranaisia puutteita. Esimerkiksi helmikuussa 2017 oikeuskansleri Jaakko Jonkka (Jonkka 2017) tiedotti, että Maahanmuuttoviraston toimintaa koskevan selvityksen mukaan Maahanmuuttovirasto oli toiminut ”pakolaiskriisin” aikaan turvapaikkamenettelyssä oikeudellisesti moitittavalla, turvapaikanhakijoiden oikeusturvan ja yhdenvertaisuuden vaarantavalla tavalla. Oikeuskanslerin mukaan tarkastelluissa päätösasiakirjoissa Maahanmuuttoviraston ”pätöksenteon ja puhuttelujen laadussa oli merkittäviä puutteita” (Jonkka 2017), ja myös julkisuudessa keskusteltiin esimerkiksi tulkkausten huonosta laadusta, mikä saattoi olennaisesti vaikuttaa myös turvapaikanhakijan kertoman välittymiseen päätöksen tekevälle viranomaiselle. Jonkan (mt.) mukaan esimerkiksi kevään 2016 aikana Maahanmuuttovirastossa oli ohjeistettu niin sanotusti jäädyttämään turvapaikkahakemusten käsittely niiden hakemusten osalta, jotka olisivat voineet oikeuttaa oleskelulupaansa humanitaarisen suojelun perusteella ennen edellä mainitun lainmuutoksen voimaantuloa. (ks. Jonkka 2017). Lainsäädännössä ja muissa rakenteissa on siis tehty suuria muutoksia nopeasti, ja niiden seurausten arviointi lienee tulevien vuosien tehtävä. Turvapaikanhakijoiden tilanteissa ne kuitenkin konkretisoituvat hyvin nopeasti ja vaikuttivat tilanteisiin ja näkymiin yleensä negatiivisesti.

”Pakolaiskriisi” johti toki myös vastaanottojärjestelmän ja sen valvonnan kehittämiseen. Maaliskuussa 2016 otettiin käyttöön Vastaanottojärjestelmän valtakunnallinen valvontaohjelma, jonka mukaan vastaanottokeskukset on velvoitettu omavalvontaan sekä erilaisten toimintaa ohjaavien ja tukevien suunnitelmien, kuten omavalvonta-, toiminta-, turvallisuus-, valmius- ja perehdytysuunnitelmien laatimiseen. Suunnitelmien toteutumista on myös pyritty valvomaan, ja Maahanmuuttovirasto on tehnyt vastaanottoyksiköihin arviointi- ja valvontakäyntejä, tosin keskusten määrään nähden melko maltillinen määrä (ks. Maahanmuuttovirasto 2017a, 8). Maahanmuuttoviraston oman arvon mukaan valvontakäyntejä tosin tehtiin yli tavoitteiden (mt., 16). Kuitenkin ainakin osittain vastaanottokeskusten kokemattomuuden vuoksi erilaiset suunnitelmat ja toteutukset olivat usein puutteellisia. (Maahanmuuttovirasto 2017a) Kirjallisia ohjeistuksia kyllä annettiin, mutta lainsäädännön muuttuessa myös suunnitelmia jouduttiin päivittämään taajaan. Vuonna 2016 Maahanmuuttovirasto onkin ohjauksessa ja neuvonnassa keskittynyt uusien vastaanottokeskuksen käynnistämiseen ja toiminnan tukemiseen. (Maahanmuuttovirasto 2017a, 7-8) ”Pakolaiskriisin” seurauksena ilmoille on noussut myös keskustelu turvapaikkamenettelyn myötä kielteisen päätöksen saaneiden, ilman oleskelulupaa maahan jääneiden henkilöiden kohtelu ja kohtaaminen suomalaisessa yhteiskunnassa ja viranomaiskentässä. Muun muassa Poliisihallitus (2017) on sittemmin laatinut oman toimintaohjelmansa, ja viranomaisohjeistusta myös sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (tai järjestämättä jättämisestä) turvapaikkaprosessin seurauksena ilman oleskelulupaa maassa oleville päivitetään jatkuvasti. ”Pakolaiskriisi” ei siis kaikilta osin ole takana, vaan sen on nostanut esiin uusia ilmiöitä ja ongelmia, joiden seuraukset ja vaikutukset ovat pitkäaikaisia ja entistäkin vakavampia niin yksilön kuin yhteiskunnankin näkökulmasta.

5.1.4 ”Tää on nyt vähän semmosta hätäsosiaalityötä”: hätämajoitustoiminnan sosiaalityö

Katastrofityössä ammattikuntien roolien selkeyden tärkeys korostuu, vaikka usein muut ammattikunnat, kuten terveydenhuoltohenkilöstö, ottaa hoitaakseen myös sosiaalityölle kuuluvia tehtäviä (Rapeli 2015). Turvapaikanhakijalla on oikeus saada sosiaalihuoltolain 14 § :ssa tarkoitettuja sosiaalipalveluja, jos sosiaalihuollon ammattihenkilö arvioi ne välttämättömiksi. Sosiaalihuoltolain 15 §:ssä tarkoitettua sosiaalityötä ja 16 §:ssä tarkoitettua sosiaaliohjausta tekee myös vastaanottokeskuksessa sosiaalihuollon ammattihenkilö. Työhön kuuluu neuvontaa, ohjausta, sosiaalisten ongelmien selvittämistä ja muita tukitoimia, jotka ylläpitävät ja edistävät yksilöiden ja perheen turvallisuutta ja suoriutumista sekä yhteisöjen toimivuutta. Mahdollisissa lastensuojelutapauksissa vastaanottokeskus tai ryhmäkoti ja kunnan lastensuojeluviranomaiset tekevät yhteistyötä. (ks. Sosiaalihuol-

tolaki 2014/1301, 14-16§; Vastaanottolaki 746/2011, 13§) Hätämajoitustoiminnassa useilla käytännön työntekijöillä (valvojat, ohjaajat) oli vähän tai ei lainkaan sosiaali- tai terveydenhuollon koulutusta tai kokemusta. Sosiaalityöntekijät, joista kumpikin oli sosiaalityöntekijöiksi pätevöityneitä ja työskennellyt sosiaalityöntekijänä useita vuosia, kertoivat kumpikin itse kysyneensä siirtoa omasta työstään hätämajoitustoimintaan. Toinen totesi haastattelussa, että hänen mielestään sosiaalityöntekijä olisi ollut tarpeen aivan alusta alkaen, sillä tehtävää olisi kyllä ollut. Hän katsoi, että sosiaalityöntekijän puuttuminen oli osaltaan tarpeettomasti kuormittanut sellaisia työntekijöitä, joille sosiaalityön tehtävät eivät kuuluneet, ja toisaalta monia asioita oltaisiin voitu hoitaa tehokkaammin ja ammattimaisemmin. Syksyllä 2015 kuitenkin organisaation vastaus oli ollut, ettei sosiaalityöntekijää tarvita. Toinen aloitti lopulta tarpeen ilmaantuessa osa-aikaisena ”konsultoivana sosiaalityöntekijänä” joulukuussa 2015⁵⁴. Tilanteen selkiytyttyä ja tarpeen vakiinnuttua keväällä 2016 toinen siirrettiin omasta työstään virkavapaalla hätämajoitustoimintaan kokoaikaisesti toukokuun loppuun, siis toiminnan arvioituun päättymiseen asti.

Kumpikin sosiaalityöntekijä totesi, ettei heidän yliopisto-opinnoissaan 10-15 vuotta sitten vielä liittynyt lainkaan maahanmuuttoon liittyviä teemoja tai opintoja. Toinen tosin kertoi omasta mielenkiinnostaan ajautuneensa harjoitteluun maahanmuuttajatyöhön, ja toinen saaneensa kosketuksen maahanmuuttajatyöhön opiskelijatoverinsa harjoittelupaikan kautta. Sosiaalityöntekijät lähtivät hätämajoitustoimintaan erilaisista lähtökohdista. Toinen oli työskennellyt vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijänä jo aiemmin, ja hänellä oli myös toisessa hiljattain osa-aikaisesti aloittamassaan työssä hyvin tiivis kontakti turvapaikkamenettelyyn. Hän ei kokenutkaan tarvinneensa mitään erityisiä tietoja tai taitoja taikka perehdytystä, joskin hänen kymmenen vuotta sitten vastaanottokeskuksessa oppimansa toimintatavat ja -ohjeet vaativat toisinaan päivitystä. Toinen taas oli työskennellyt varsin erilaisessa sosiaalityön toimintaympäristössä, ja hän kuvasi työn aloittaessaan olleensa ”kuin Liisa Ihmemaassa, täysin pihalla, koska tää on niin erilaista.” Hän totesikin kokeneemman työparin olleen hänelle koko kevään ajan kullan arvoinen, sillä hän koki omaavansa kyseisestä toimintakentästä tai asiakasprosesseista vasta varsin pinnalliset tiedot. Toukokuulla sosiaalityöntekijät tekivät edelleen työtä ainakin osittain työparina.

Kumpikin sosiaalityöntekijä kuitenkin totesi, että tiedot prosessista ja myöskin omasta roolista ja toimenkuvasta olivat epäselvät vielä myöhään keväällä, koska hätämajoitus oli jo puolisen vuotta

⁵⁴ Konsultoiva sosiaalityöntekijä, joka oli ollut joulukuulla 2015 hätämajoituksen käytettävissä päivän viikossa, kertoi tavanneensa joitain yksittäisiä asiakkaita, lähinnä lapsiperheitä joilla oli joku kriisi; hän esimerkiksi teki uudestaan ohjaajien jo kerran tekemiä lastensuojeluilmoituksia, joihin ei oltu reagoitu. Lisäksi hän kertoi vastanneensa yksittäisiin sosiaalityöhön liittyviin kysymyksiin, joista hän mainitsi työteko-oikeuteen ja yrityksen perustamiseen liittyvät asiat.

toiminut käytännössä ilman sosiaalityöntekijää. Alkuvaiheessa sosiaalityöntekijöiden rooli ja tehtävät olivat olleet epäselvät, ja vielä huhti-toukokuussa 2015 omaa paikkaa ja roolia vaikea hahmottaa, koska hätämajoitustoiminta oli niin pitkälle kevääseen ilman sosiaalityöntekijää,

”Siinä ehkä ongelmana oli silloin [vuodenvaihteessa] sekin kun, mikä aina sosiaalityössä, että miten sä määrittelet sosiaalityön, et en mä osaa niin tarkkaan sanoa et mitä mä teen, ja mitä varten mä oon, koska ne asiakkaan yksilölliset tilanteet on niin vaihtelevia, et okei vastaanottokeskuksessa on kyllä ihan selkeitä rooleja jotka kuuluu sit sosiaalityöntekijälle ja muuta, mut et tommosessa konsulttitilanteessa, niin se oli, et ei työntekijätkään tienny mitä, mikä se on se sosiaalityön tehtävä.” (H2)

Sosiaalityöntekijät arvioivat, että sosiaalityöntekijän puutteessa ”kaiken” hoitamiseen oppinut ja totunut yksiköiden henkilökunta oli sosiaalityön jo mahdollistuttua kenties hieman huonosti paikantanut sosiaalityön tehtäviä. Asiat päättyivät sosiaalityöntekijän tietoon vasta tilanteen tultua ilmeiseksi ja kriisiytyttyä esimerkiksi lastensuojelutarpeeseen saakka. Sosiaalityöntekijät olivat yksiköistä nousseiden huolenaiheiden lisäksi myös itsenäisesti ”joutuneet keksimään ja ettimään tekemistä”. Tarpeita kuitenkin selvästi oli, ja sosiaalityöntekijät totesivat että olisivat voineet myös ottaa ”veto vastuun” tiettyjen asioiden hoitamisesta, asukkaiden ja työntekijöiden informoimisesta ja siis omalta osaltaan myös työntekijöiden perehdytyksestä ja työskentelyn ammatillisuudesta.

”Mun mielestä sosiaalityöntekijää ois varmaan tarvittu ihan alusta alkaen kyllä, että esimerkiksi kaikki, täs on hirveesti, ne vastaanottorahapäätökset, on ollu kuudensadan ihmisen vastaanottorahapäätökset lähes yhden ihmisen harteilla, ton etuuskäsittelijän että ihan avuks siihen, ja nyt huomattiin että siellä on järjestelmässä väärin merkittyjä asiakkaita ja.. ehkä osaltaan tuomaan semmosta ammatillisuutta siihen juttuun, että, koska se pyöri niin pitkälle vapaaehtosten ja vaan semmotteitten joilla ei ollu sosiaali- ja terveysalalta semmosta asiakkaan kohtaamisen taitoa, vaan ihan niin, siel sillon ku mä [tarkka ajan-kohta] kiertelin ni näky paljon semmosta epäammatillista käyttäytymistä asiakkaiden kanssa, kaveeraamistyyppistä, ja jotenki se raja oli sillain eri lailla hämärä, hämärä varmaan.. joillain työntekijöillä kyllä mä näin että se, se ois ollu se rooli kyllä siellä otettavissa ja löydyttävissä, ja tota.. ja nyt oli tavallaan seki että ehkä sitä ois tarvittu ihan niinku koordinoimaanki, et ku oli monta yksikköä ni nehan toimi joka yksikkö vähän omalla tavallaan, ja joka yksikkö ehkä keräs tietoja niistä asioista tahollaan, mutta ku ois ollu se sosiaalityöntekijä joka ois sanonu että miten, et tässä on tää vapaaehtosen paluun ohje ja näin toimitaan, et nyt yksikkö kysyy Migristä ohjetta ja toinen yksikkö kysy Migristä ohjetta... ja varmaan kaikki jotka halus vapaaehtoisesti palata ni pystyivät palaamaan että, ettei sinänsä niinku mitään katastrofii oo tapahtunu, mutta että, et semmonen, sitä koordinointia ja semmosta.” (H2)

Asioista oli siis paljon hoidettu yksittäisten yksiköiden tasolla, yhteinäisyyden ja tiedon jakamisen pyrkimyksistä huolimatta. Yksiköiden omat ohjaajat olivat hoitaneet myös sosiaalityöntekijän tehtäviä, joista he mainitsivat esimerkkeinä esimerkiksi vapaaehtoisen paluun prosessin selvittämisen asukkaille sekä siihen liittyvien lomakkeiden täyttämisen avustamisen ja vaikkapa työntekijöiden hakemisessa auttamisen. Työntekijät olivat siis saaneet hoitaakseen myös tehtäviä, joihin heillä ei välttämättä ollut rahkeita tai ammattitaitoa, ja toisaalta perehdyttäminen jatkuvasti muuttuvaan tehtäväkenttään oli haastavaa. Sosiaalialan perusasiat eivät olleet kaikilla hallussa, mikä näkyi myös yksiköiden arjessa ja asukkaiden kohtaamisessa. Maahanmuuttoviraston (2017) vastaanottojärjestelmästä laatiman raportin mukaan epäammatillisuus näkyi myös yksittäisissä vakavissa ta-

pauksissa, joissa on herännyt epäilyjä asiakkaan tai työntekijän hyväksikäytöstä. Vastaavien epäilyjen ennaltaehkäisemiseksi yksiköissä on tehostettu koulutusta ja työnohjausta hoidollisen asiakassuhteen reunaehdoista sekä ammatillisuudesta. (Maahanmuuttovirasto 2017a, 13)

Kevättalvesta lähtien sosiaalityöntekijät kertoivat aiheeseen ja toimintaympäristöön perehtymisen lisäksi päivittäneensä asiakkaidensa osalta virheellisiä tietoja sisältävää Ulkomaalaisrekisteriä⁵⁵, hoitaneensa lastensuojelutarpeisiin liittyviä asioita sekä tavanneensa joitain yksittäisiä asiakkaita, pariskuntia tai perheitä, joilla oli vaikkapa asumiseen tai ruokailuun liittyviä huolia. Näistä toinen tosin totesi, etteivät ne oikein ole sosiaalityöntekijän asioita, mutta oli silti ehtiessään niitä hoitanut. Hätmajoituksen sosiaalityö määrittyi kontekstinsa tavoin hyvin poikkeukselliseksi, myös suhteessa ”tavanomaiseen” vastaanottokeskuksessa tehtävään sosiaalityöhön. Toinen sosiaalityöntekijä kuvasi vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijän tekevän asukkaille alkukartoituksia, järjestävän erisisältöisiä infotilaisuuksia ja tarvittaessa ohjaavan tarvitsevia muihin palveluihin. Hätmajoitustoiminnassa asukkaat jäivät myös sosiaalityöntekijälle vieraisiksi, sillä toiminnan väliaikaiseksi oletetun luonteen vuoksi sosiaalityön tehtävät olivat erilaisia. Hätmajoitustoiminnassa yksi selkeä, ”normaalioloissa” sosiaalityöntekijän tehtäviin kuuluva asia oli hänen mukaansa uusille asukkaille alkuinfojen pitäminen ja asiakkaiden tilanteita kartoittavien alkukartoitusten tekeminen, ja sen myötä ”siihen on helpompi lähteä auttamaan asiakasta, kun sä oot jo kerran sen tavannut ja te ootte niinkun avannu sitä asiakassuhteen luomista jo edes pikkusen.” Alkukartoituksia tai -infoja ei hätmajoituksessa pidetty vielä loppukeväästäkään.

”Jatkossa sitte ku tää vastaanottokeskukseks muuttuu ni on tarkoitus et tunnetaan ne asiakkaat yksilöllisesti eikä tollasena massana mitä ne tällä hetkellä on [...] meille ne on niinku ihan vieraita sit siinä vaiheessa ku ne lähtee pois täältä (nauraa) et tää on nyt vähän semmosta nyt niinkun... hätäsosiaalityötä (naurhaata) hätmajoituksessa, kriiseihin vastaamista, eilen oltiin lastensuojelupalaverissa.” (H2)

Yksiköiden asukkaista ei siis välttämättä ollut juurikaan yksilökohtaista tietoa, ja koska myös aktiiviteetit olivat vapaaehtoisia, joidenkin asukkaiden ainoa kontakti henkilökuntaan saattoi käytännössä olla kuukausittainen vastaanottorahan hakeminen ja vastaanottaminen, jos sekään. Tätä tiedon ja kontaktin puutetta voi tuki pitää ongelmallisena myös turvallisuusnäkökulmasta. Sosiaalityöntekijä pohti tätä suhteessa ”normaaliin” vastaanottokeskuksen työhön ja omaan ammattiinsa:

”[---] et tää on sit ihan erilaista oikeesti kun te teette tätä työtä, että silloin on ne omat asiakkaat jotka tavallaan on sun vastuulla, niitten hyvinvointi, tiettyssä mielessä, ja se ei, tietysti aikuiset ihmiset on vas-

⁵⁵ Asiakastietojärjestelmiin kirjatun tiedon puuttellisuus nousee esiin myös Maahanmuuttoviraston laatimassa valvontaraportissa (ks. Maahanmuuttovirasto 2017a, 10. 13-14). Keskuksissa on ollut käytössä erilaisia epävirallisia word- ja Excel -tiedostoja, joissa asiakkaita koskevia tietoja säilytettiin. Näin myös Tampereella; työntekijät totesivat epävirallisten ”ruutuvihkokirjanpitojen” olleen etenkin alkuun ainoa käytännöllinen ja mahdollinen tapa kirjata asiakasta koskevia tietoja esimerkiksi seuraavien työvuorojen käyttöön.

tuussa omasta [hyvinvoinnista], ja ohjaajat on hyvänä tukena ja muuta, mutta että jos jotain heidän kanssa tulee ni se oot sit sinä joka oot se sosiaalityöntekijä eri lailla.” (H2)

Tulevan vastaanottokeskuksen tarpeita silmällä pitäen vastaanottotyössä kokeneempi sosiaalityöntekijä, joka ei itse ollut jatkamassa työtä vastaanottokeskuksessa, olikin alkanut kevään aikana koota myös tulevan vastaanottokeskuksen sosiaalityön tarpeisiin alkuinfo- ja alkukartoitusmateriaalia, jota he olivat myös yksittäisten hätämajoitustoiminnan asiakkaiden kanssa jo ”testanneet”. Koska vieraista valtioista ja yhteiskuntajärjestelmistä tulevilla asukkailla ei välttämättä ollut lähtökohtaisesti käsitystä siitä, mitä sosiaalityö Suomessa tarkoittaa, hän kertoi alkuinfon tehtävän olevan kertoa siitä, kuka sosiaalityöntekijä on, mitä hän tekee ja mikä hänen roolinsa on kyseisen asiakkaan elämässä. Toinen sosiaalityöntekijä kertoi ottaneensa työparinsa kanssa tapaamiselle erään uutena Tampereelle tulleen asiakkaan ja tämän saattajana paikalla tulleen ystävän,

”[---] ni me napattiin sitte [työparin] kanssa et tulkkaa nyt molemmat kuunteleen et otetaan yksilöllinen osuus sitte erikseen mut et saatte molemmat sen infon, ja he kyl kuunteli jotenkin niin kun.. [työpari] varsinkin oli hyvin liikuttunut et se, et joku oikeesti kuuntelee heitä, yksin, ja on niin kun kiinnostunut heistä ja antaa *heille* sitä infoo, et he otti kyllä tosi hyvin vastaan, ja [aiemminkin vastaanottokeskuksessa työskennellessäni] joku asiakas sanoi että ku sä oot mun äiti, sä oot mun isä, sä oot mun isoäiti, et sä oot niinku se, sä oot mun perhe, sä oot tärkein täällä Suomessa kuka hänellä on.” (H2)

Alkuinfon tarkoitus olisi siis kertoa sosiaalityöstä ja vastaanottokeskuksen käytännöistä, mutta toimia myös asiakkaiden elämäntilanteessa harvinaisena yksilöllisen ohjauksen tilanteena. Se ei siis ole ”vain info” tai vain mikä tahansa tapaaminen, vaan voi tarjota asiakkaalle tärkeän kokemuksen yksilönä kohdatuksi ja huomioduksi tai kuulluksi tulemisesta. Sosiaalityöntekijän näkökulmasta ensimmäinen kontakti helpottaa myös jatkotyöskentelyyn tarttumista. Näissä pohdinnoissa hätämajoituksen sosiaalityö lähestyi hyvin tyypillistä sosiaalityötä, jossa keskiössä on asiakkaan kohtaaminen, yksilön huomioiminen ja luottamuksellisen asiakassuhteen luominen.

Loppukeväästä 2016 tilanne oli vakiintunut siihen, että yhteydenotot yksiköistä sosiaalityöntekijöille välittyivät jo yksiköihin nimettyjen sosiaaliohjaajien kautta. Vastaava ohjaaja oli siis vähitellen voinut keskittyä jo yksikkönsä johtamiseen sosiaalialan sisäisten työnjakojen ja tiedon siirtämisen sijaan. Sosiaalityöntekijät ja -ohjaajat hoitivat jo ikään kuin ”perinteisemmin” itselleen kuuluvia tehtäviä: sosiaaliohjaajat asiakkaiden ohjausta ja tiedottamista sekä siihen liittyvää verkostotyötä ja turvapaikkamenettelyn suhteen ohjaamista, sosiaalityöntekijä laajempien asia- ja ongelmakokonaisuuksien hallintaa ja kriisitilanteiden purkamista sekä prosessien koordinoitua. Sosiaaliohjaajien käytännön työympäristönä olivat asumisyksiköt, kun taas sosiaalityöntekijät omalla tavallaan sijoituivat hallinnon tiloihin erillisiin rakennuksiin. Toinen sosiaalityöntekijöistä, joka kertoi aiemmassa työssään tottunut tekemään esimerkiksi paljon kotikäyntejä, koki alkuun hämmentävänä, kun toinen, vastaanottotoimintaan rutinoituneempi sosiaalityöntekijä alkoi kutsua asiakkaita tapaamiseen

”toimistolle”. Hätmajoitustoiminnan puitteissa toki erilliset tilaratkaisut olivat myös esimerkiksi yksityisyyden suojan vuoksi perusteltuja: ”perinteinen” kotikäynti asiakkaan kotiin olisi tarkoittanut vierailua huoneeseen, jossa majoittui mahdollisesti jopa kymmeniä muitakin asukkaita. Sosiaalityöntekijä myös oli kaikkien yksiköiden käytettävissä, eikä työtilan järjestäminen jokisesta yksiköstä erikseen olisi ollut tilan puolesta mahdollistakaan. Työnjaon suhteen oltiin lähestytty varsin perinteistä asetelmaa, jossa varsinaiset sosiaalityöntekijät hoitivat hallinnollisia tehtäviä, tekivät viranomaispäätöksiä ja tapasivat heille sosiaaliohjaajan tai terveydenhoidon toimesta ohjattuja ”kriisi-asiakkaita” erillisissä tapaamishuoneissa. Sosiaalityöntekijät henkilöinä tai ammattikuntana eivät siis tulleet yksiköissä tunnetuiksi tai edes näkyviksi.

Vastaanottolain (17.6.2011/746) mukaan vastaanottokeskusten tehtävät liittyvät nimenomaan turvapaikkamenettelyn aikaiseen prosessiin, eikä niiden lakisääteinen tehtävä ei sinänsä ole opastaa turvapaikanhakijoita esimerkiksi työpaikan etsimisessä tai muissa turvapaikanhakijan suomalaiseen yhteiskuntaan integroivissa ja kotoutumista edistävissä toimissa – nämä ovat vasta kotouttamislain piiriin siirtyville kohdennettavia, sosiaalityön ja -ohjauksen ja esimerkiksi työvoimaviranomaisten tarjoamia palveluita. Toisaalta monet turvapaikanhakijoista ovat vastaanottokeskuksissa hyvin pitkään, jopa yli vuoden, joten integraatiota mahdollistavilla ja tukevilla toimilla tulisi olla suurempi asema vastaanottokeskuksissa. Niihin tulisi kohdentaa selkeästi enemmän resursseja. (vrt. Koistinen 2017a, 64) Sosiaalityön kehittäminen liittyi Tampereellakin myös olennaisesti siihen, miten asiakkaiden jatkokolut etenevät oleskeluluvan saamisen jälkeen. Jo hätmajoitustoiminnan alusta lähtien olisi toisen sosiaalityöntekijän mielestä tullut alkaa selvittää ja rakentaa yhteistyötä sekä tarkistaa palvelurakennetta ja resursointia kaupungin kotouttavan sosiaalityön yksikössä. Tilanne kuitenkin eli edelleen, ja kotoutumisen kokonaisuus nähtiin ikään kuin olevan vielä tulevaisuutta.

”Onhan tässä edelleen paljon sellasta asiaa mitä niinku tavallaan edelleenkin selvitetään, että siis nyt on vaan erityyppisiä kysymyksiä, että nyt selvitetään tätä vaihetta kun alkaa tulla oleskelulupia ja miten siirrytään kuntiin ja miten se käytännössä tehdään ja kuka maksaa ja mitä ja mistä tililtä ja miten tää, ja kuka siirtyy ja mihinkä ja saa minkäki ajan ja kuka ohjaa ja ketäki. (nauraa)” (H11)

Vaikka Lotta Koistisen (2017) mukaan vuoden 2015 ”pakolaiskriisin” aikaan perustetuissa ja toimineissa yksiköissä näiden johtajien mukaan vastaanottokeskusten arkea oli rakennettu kotouttamisnäkökulmaa silmällä pitäen siten, että turvapaikanhakija tottuu Suomen arkeen ja kotouttamista on pyritty tuomaan esille esimerkiksi koulun ja osallistavan toiminnan avulla. (ks. Koistinen 2017a, 52-53) Kuitenkin Tampereella myös hätmajoitustoiminnassa pohdittiin maaliskuulla tulevia haasteita ja kotouttamisen näkökulmia, joiden suhteen valmistelussa oltiin kuitenkin vielä hallinnon ja prosessien kokonaisuuksien tasolla:

”Katotaan nyt et miten tää etenee, mut meillähän on iso, iso haaste tulossa sitte taas tuolla kunnan puolella sitten koska on arvioitu et meille tulee satoja uusia maahanmuuttajia Tampereelle asuun tän turvapaikkatilanteen seurauksena, niin se on sit seuraava asia mitä lähetään kehittää on tietenki tää kotouttaminen.” (H7)

Sosiaalityön osalta toiminnan loppuvaihe oli oleellinen, sillä vaikka vastaanotto toiminta määrittyy sosiaalialalla tehtäväksi työksi, varsinaista sosiaalityötä ei käytännössä juurikaan ollut ennen kevättä 2016. Sosiaalityöntekijöiden aloittaessa työnsä ”täydellä teholla” päätös hätämajoituksen lakkaamisesta ja vastaanottokeskuksen perustamisesta oli kaupungin organisaatiossa jo tehty. Yksiköihin nimettiin keväällä varsinaiset sosiaaliohjaajat, jotka toimivat käytännön asioiden yhteistyötahona toiminnan loppuvaiheessa. Sosiaalityöntekijät ja -ohjaajat loivat työssään käytäntöjä ja toimintamalleja tulevan vastaanottokeskuksen varalle. Vaikka etenkin toisella sosiaalityöntekijöistä ei ollut vastaanottotyöstä aiempaa kokemusta, he arvioivat suoriutuneensa työstään hyvin ja olleensa työhön ryhtyessään riittävällä ammatillisella osaamisella varustettuja. Roolien tai tehtävien epäselvyys tai puuttuvat tiedot ja taidot eivät olleet este tai hidaste suhteessa kaikkein olennaisimpaan:

”Tavallaan semmonen niinku ydinjuttu, mä ajattelen et se on niinku siinä, [---] että tossa sosiaalityön hommassa jotenkin se ydin on kuitenkin tämmönen ihmisten kohtaaminen ja vuorovaikutus, ja sitten se on oikeestaan ihan.. että niitä taitoja voi kehittää ja sitte voi niinku et sä oot erilaisissa ympäristöissä... [---] mutta se on semmonen sosiaalityön asenne ehkä kuitenkin se sama, ja sillä mennään.” (H12)

”[---] en mä osaa sillain sanoo... ihminen pitää kohdata ihmisenä ja lähtee sit siitä liikkeelle eikä niinku.. ihan niinku missä tahansa sä teet sosiaalityötä että sama se on turvapaikanhakijoitten kanssa, ei tää niinku vaadi erityistaitoo taikka ei sun tarvi tietää että miten somalialaisten kanssa kuuluu käyttäytyä ja miten kuuluu käyttäytyä irakilaisien kanssa, että sä oot se ja ku sä niinku kuuntelet ja otat ne ihmiset vastaan, semmosina kun ne on, niin teidän yhteistyö sujuu hyvin.” (H11)

Turvapaikanhakijoiden parissa tehtävässä työssä olennaista ei siis välttämättä ole asiasisällön kuten lainsäädännön, asiakasprosessien, kulttuurierojen tai vastaavan tunteminen, vaan asiakkaan kohtaamisen ja kuulemisen taito. Toisaalta resurssija ei muuhun juuri ollutkaan, joten kohtaamisella ja kuuntelemisella, läsnä olemisella ja sosiaalityön tavoitteisiin tähtäämisellä pyrittiin jo saamaan asioita aikaan. Sosiaalityön koulutuksen saaneiden kommentteista on luettavissa, että ikään kuin olosuhteiden pakosta käytännöt ja mahdollisuudet eivät aina kohdanneet sosiaalialan arvojen kanssa.

Anne: ”Miten sä noin niinku sosiaalityöntekijänä koet että, ooksä pystyny toimimaan niinkun sosiaalityöntekijän arvojen ja etiikan, minkä ikinä, niinku tällasen ammatillisuuden puitteissa vai ooksä joutunut sitten

Sosiaalityöntekijä: Ei varmaan kyllä kaikilta osin sikäli että eihän me pystytä yksilöllisiä tarpeita huomioimaan siinä määrin ku kuitenkin ois ehkä hyvä, et se tuntuu välillä tosi ikävältä että tota tietää niin kun että okei Maahanmuuttovirasto on päättäny et tää ryhmä siirretään tästä tonne, ja sit mä tiedän et sillä yhdellä ois sitä ja toisella tota minkä takia ois ehkä parempi että se jäis tänne tai jotain, tai jotain yksilöllisiä tämmösiä asioita mitkä ois kiva ku pystyttäs huomioimaan, mutta ku me joudutaan paljon toteuttaa tämmösenä massana niinku asioita et kaikille sama, oli se ny sitte hyvä tai huono, niin tota.. ja sitten se mikä on kurjaa varsinki tuommosessa isossa laitospuotesessa yksikössä niin se.. se yksi- miten mä nyt sanosin, se tavallaan se mahdollisuus yksityisyyteen.. katoaa, et ei voida sitä kaikille siinä määrin järjestää kun pitäisi, että siellä väkisinki ihmiset tietää toisistaan sellasta mitä ei oikeestaan tarttis ja kuulee kaikkee, ja et mahdollisuus elää niin kun yksityistä elämää on paljon suppeempi ku mitä olis

ihmisillä normaali oikeus, et se on ikävä

Anne: Kuulostaa siltä mihin sä et ois pystynykään vaikuttaan

Sosiaalityöntekijä: Ei, ei määräänsä enempää tämmösissä olosuhteissa, et se asumismuotoki pitäis olla sitte erilainen, tai sitten pitäis, ois pitäny olla esimerkiksi alkuvaiheessa paljon paljon enemmän tulkkiresursseja jotta ei oltas jouduttu niihin tilanteisiin et tuo mukanaan jotain kaveria joka puhuu englantia ja tää mun kaveri auttaa mua ja kertoo et mun puolesta tätä ja tota asiaa, et kyllähän sitä paljon tapahtu et jouduttiin käyttään niitä, tai tuli niin tilanteita että ei se mennyt ihan virallisesti varmaan ois pitäny ottaa joku tulkki ja sitte,, mutta tota.” (H7)

Sosiaalityön arvojen ja etiikan mukainen toiminta ei siis kaikilta osin ollut olosuhteissa mahdollista, ja sosiaalityöntekijät tavallaan tiedostivat asioiden ongelmallisuuden omasta sosiaalityön taustastaan käsin. Työssä, vastaanoton järjestelmässä ja hätämajoitustoiminnan käytännön toteutuksessa tunnistettiin ristiriitoja oman ammatti-identiteetin ja annettujen mahdollisuuksien välillä. Kysyessäni toiselta sosiaalityöntekijältä, oliko hän kokenut hätämajoitustoiminnan työssään jotain ristiriitoja suhteessa sosiaalityön tavoitteisiin tai ammattieettisiin periaatteisiin, hän viittasi juuri psykososiaaliseen ja mielenterveyden tukeen:

”Siis sillaihan on ristipaineessa kovasti et jos on, jos on niin kun.. on se asiakassuhde, johonkin, ja näkee kuinka huonosti se asiakas voi, mutta ei voi mitenkään niin kun.. vaikuttaa siihen missä vaiheessa sen asiaa käsitellään Maahanmuuttovirastossa, eli joutuu tavallaan niin kun sanoon asiakkaalle et voi ku sä voit huonosti ja mä ymmärrän sua kauheen hyvin, mut en mä voi auttaa mitenkään... et se ei oo niinku meidän käsissä, se on ehkä semmonen mitä kans pitää vaan osata sietää, ristiriita siinä et näkee asiakkaan avun tarpeen mutta ei voi auttaa mitenkään. [---] sit vaan sitä tukee... tukee ja kuuntelee.” (H2)

Sosiaalityön ennaltaehkäisyyn näkökulma, ihmisten selviytymisen tukeminen sekä positiivisen muutoksen edistäminen mikro- ja makrotasolla antavat hyvät lähtökohdat kriisi- ja katastrofityölle (vrt. Zakour 2010). Kuitenkin poikkeuksellinen, kaaokseksi kuvattu tilanne toimi myös selityksenä sille, miksi asioiden nykytilaan oli tyydyttävä ja tehtävä parhaansa annetuissa puitteissa, vaikka se toisinaan tarkoitti omista sosiaalityön näkökulmasta tärkeistä asioista tinkimistä, kompromisseja ja toisinaan myös asukkaiden näkökulmasta epätoivottavia tai suorastaan haitallisia ratkaisuja. Kärjistäen voisi sanoa, että etenkin toiminnan kaikkein akuuteimmassa kriisivaiheessa syksyllä 2015 asianosaisilla ja sosiaalityön näkökulmasta myös asiakkailta, siis turvapaikanhakijoilla, ei ollut sinänsä asioidensa kanssa mitään tekemistä – kansallinen, alueellinen ja paikallinen hallinto loivat rakenteita ja käytäntöjä, joihin turvapaikanhakijat pitkälti tahdottomana massana sovitettiin ja sopeutettiin.

5.2. Sosiaalityön interventiot ”pakolaiskriisin” aikaisessa hätämajoitustoiminnassa

”Pakolaiskriisin” kaltaisessa poikkeuksellisessa tilanteessa sosiaalityön rooli ja tehtävät peilautuvat vasten paitsi globaaleja ja paikallisia sosiaalisia, poliittisia ja taloudellisia ilmiöitä, myös suhteessa alan perustan luoviin arvoihin ja eettisiin periaatteisiin. Sosiaalityössä yksi keskeinen, ammatillista toimintaa ja arvopohjaa ohjaava näkökulma on sosiaalinen kehitys. Sosiaalisen kehityksen näkö-

kulma perustuu vahvuuksien paikantamiseen, tunnistamiseen ja tunnustamiseen sekä ratkaisu- ja voimavarakeskeisyyteen, ja se on hyödyllinen myös kriisitilanteiden toimintaa arvioitaessa ja kehitettäessä. Rakenteelliset muutokset ja kehitys edesauttavat kriisi- ja katastrofitilanteiden ratkaisuja ja ennaltaehkäisyä. Sosiaalisen kehityksen näkökulma rohkaisee uusiin sosiaalityön avauksiin koskien inhimillisiä investointeja ja sosiaalisen pääoman rakentamista, sekä rohkaisee myös kansainvälisen näkökulman huomioon ottamisen, koska kriisit ja niiden seuraukset ovat usein luonteeltaan globaaleja ja tilanteiden ratkaiseminen edellyttää usein kansainvälistä apua ja yhteistyötä. (Elliott 2010, 93-94) Vaikka Elliottin malli on vain teoreettinen malli, joka ei ota huomioon esimerkiksi sosiaalityössä olennaista arvojen ja ideologioiden näkökulmaa, se mahdollistaa sosiaalityön teoreettisten avausten yhdistämisen käytännön toimintaan sekä kulttuuristen, poliittisten ja rakenteellisten näkökulmien integroinnin sosiaalityön tavoitteiden ja tehtävien arviointiin myös ”pakolaiskriisissä”.

5.2.1 Sosiaaliset investoinnit

Sosiaalialan tehtäväksi määrittäyty useissa tilanteissa perusoikeuksien toteutuminen ja perustarpeiden tyydyttäminen tilanteissa, joissa yksilö tai tämän tukiverkosto ei kykene tarjoamaan tarvitsemaa suojaa, ravintoa tai huolenpitoa. Kriisitilanteissa myös yhteisöjen kyky pitää huolta jäsenistään heikentyy. Doreen Elliottin (2010) mukaan sosiaaliset investoinnit (engl. *social investment*) ovat perinteisesti olleet aluetta, jolla sosiaalityöllä on ollut kaikkein vähiten tehtävää katastrofitilanteiden sosiaalityössä. Sosiaaliset investoinnit ovat kuitenkin läsnä ja tarpeen kaikissa katastrofityön vaiheissa, sillä ne perustuvat esimerkiksi välttämättömän infrastruktuurin, siis oikeastaan elämän perusedellytykset turvaavien resurssien sekä ennaltaehkäisevästi yksilöiden ja yhteisöjen sosiaalisen pääoman rakentamiseen haavoittuvuutta vähentämällä. (Elliott 2010, 98-99) Elliottin jäljissä myös Merja Rapeli (2015 ja 2016) luokittelee katastrofitilanteessa sosiaalityön tehtäväksi esimerkiksi katastrofin uhrien perustarpeista ja materiaalisista resursseista huolehtimisen, sillä sen kautta tuetaan ihmisten ja yhteisöjen toimintakykyä. (Rapeli 2015, 9-10; Rapeli 2016, 257) Näiksi tehtäviksi asetuvat esimerkiksi tilapäismajoituksen järjestäminen, ruoan ja vaatteiden jakaminen, käytännön apu, tiedon jakaminen ja katastrofille altistuneiden turvallisuuden varmistaminen. (Rapeli 2016, 257)

Turvapaikanhakijan näkökulmasta päätyminen vastaanottojärjestelmän piiriin on seurausta pakkomuutosta, joka itsessään on yksilön ja yhteisön kriisi. Monille toinen kriisi on vastaanottojärjestelmässä elämisen reunaehtoien ymmärtäminen ja niihin sopeutuminen ja omien toiminnan mahdollisuuksien ja oikeuksien rajallisuuden sisäistäminen. Vastaanottolain (17.6.2011/746) 13§ määrittelee vastaanottopalveluiksi majoituksen, vastaanottorahan, sosiaali- ja terveydenhuoltopalvelut, tulkki-

ja käännöspalvelut sekä työ- ja opintotoiminnan. Vastaanottopalveluina voidaan järjestää myös ateriat. (Vastaanottolaki 13§) Kun vastaanottoraha on tarkoitettu vaatemenojen sekä muiden henkilön ja perheen jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvien menojen kattamiseen (Vastaanottolaki 19§), vastaanottopalvelut määrittävät pitkälti perustarpeiden tyydyttämiseksi ja ihmisarvoisen elämän turvaamiseksi. Myös toinen sosiaalityöntekijöistä määritteli asukkaiden tärkeimmiksi tarpeiksi ”perusasioita”:

”Nii, on ne... niinku... turvallinen paikka olla, missä voi nukkua ilman pelkoa, mis tavarat säilyy ilman varastamista.. ja että ravinto on turvattu.. tarvittaessa saa omaa rauhaa mut tarvittaessa sosiaalista kontaktia, miten sit kukaki haluaa... pystyy käymään suihkussa, peseytyminen ja weecee (naurahtaa)... nii, ruoka, uni ja puhtaus, siinä niit, siitä niinku lähetään liikkeelle... mielekäs tekeminen, se ois tosi tärkeää, ja se on, se on vastaanottokeskuksissa tosi iso haaste.” (H2)

Toisaalta, ruoka ei ole ”vain ruokaa”, vaan merkittävä sosiaalinen ja inhimillinen investointi, sosiaalisen kanssakäymisen väline tai välikappale, kulttuurin ilmentäjä ja paljon muuta (ks. luku 5.2.2.).

Tampereella hätämajoitustoiminnan fyysisten puitteiden järjestäminen oli organisaation vastuulla, kun turvapaikanhakijoita päätettiin majoittaa tuolloin tyhjillään oleviin kiinteistöihin. Vastaavilla ohjaajilla oli ilmeisesti ainakin jonkin verran vaikutusvaltaa omissa vastuuyksiköissään siihen, miten yhteisiä tiloja kuten olemassa olevia keittiöitä käytettiin, millaisia ruokatarpeita yksikköön tuli ja minkä verran tai miten asukkaat missäkin yksikössä sijoiteltiin tai millaisia resursseja, palveluita tai aktiviteetteja heille tarjottiin. Rapelin (2015 ja 2016) mukaan sosiaalityön tehtäväksi määrittyi myös sosiaalityön opetuksen kapasiteetin rakentaminen, yhteistyössä sosiaalityön oppilaitosten kanssa, katastrofitilanteissa tarvittavan osaamisen kehittämiseksi. (Rapeli 2016, 257; Rapeli 2015, 9-10) Myös vapaaehtoistoiminta on ollut historiallisesti merkittävässä roolissa kriisi- ja katastrofityön kentällä, ja hätätilanteiden palveluiden järjestämisessä sosiaalityöllä on ollut keskeinen koordinaatiotehtävä. Ammatillisten toimijoiden ja vapaaehtoistoiminnan yhdistäminen on ollut keskeinen toimintamuoto, joka on myös yhteensopiva sosiaalityön paikallisyhteisöjen aktivoimisen, omien voimavarojen hyödyntämisen ja resurssien saavutettavuuden tavoitteiden kanssa. (Zakour 1997, 9-10)

Hätämajoituksesta varsinainen sosiaalialaa ymmärtävä yhteyshenkilö ja yhteistyökumppani puuttui, joskin jatkossa oppilaitosyhteistyötä on kehitelty yhdessä vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijöiden kanssa. Sosiaalialan opiskelijoiden osaamisen vahvistaminen ja samalla heidän antamansa panoksen hyödyntäminen edesauttavat molempia osapuolia, mutta käytännössä akuutissa vaiheessa myös opiskelijoiden integroiminen toimintaan tyrmättiin. Opiskelijat olisivat voineet avustaa sosiaalityöntekijää, ”lomakeautomaattia” esimerkiksi erilaisten lomakkeiden täyttämässä tai viran-

omaisissa asioimisessa saattamisesta ”kulttuurin tulkaukseen”. Viranomaisnäkökulmasta esimerkiksi vapaaehtoisesta paluusta tiedottaminen tai lomakkeissa avun tarjoaminen olisi tuottanut myös hyötyä siinä, että vapaaehtoisen paluun prosesseja olisi saatu tehostettua jo varhaisessa vaiheessa. Yleisellä tasolla perehtyminen kriisi- ja/tai pakolais- ja maahanmuuttajatyöhön voi tarjota paitsi opiskelijoille, myös kokeneille työntekijöille uusia näkökulmia. Myös eräs pitkään sosiaalialalla ”perinteistä” kriisityötä tehnyt työntekijä totesi, että hänen taustallaan ja kokemuksellaan on varmasti ollut ”pakolaiskriisin” aikaisessa työssä turvapaikanhakijoiden parissa hyötyä. Kääntäen, jos hän kriisin laannuttua palaisi omaan vakituiseen työpaikkaansa kriisityöhön, kokemus ”pakolaiskriisistä” omalla tavallaan toisi varmasti myös omaan, jo liiankin tutuksi käyneeseen työhön uusia näkökulmia. Poikkeuksellinen tilanne oli hänen kohdallaan toiminut oman osaamisen kehittämisen mahdollisuutena, ja toisaalta hänen kokemuksestaan oli epäilemättä ollut hyötyä ”pakolaiskriisin” aikaisissa hätämajoitustoiminnan organisaation johdon tuen tehtävissä. Sosiaalityöntekijät voisivat myös toimia kouluttaen muita akuutin vaiheen työntekijöitä esimerkiksi kulttuurisista kysymyksistä, joita koskevalla tiedolla pyritään lisäämään tietoisuutta eri ryhmien tarpeista, lisäämään kulttuurista koheesiota ja vahvistamaan yhteisön omia verkostoja ja sosiaalista pääomaa. Palveluntuotannon aukkoja ja katkoksia on tehtävä näkyväksi, koska jotkut ryhmät ja yksilöt ovat vaarassa jäädä väliinputoajiksi. (Elliott 2010, 98-99)

Hätämajoitustoiminnassa itsessään tilat ja toiminnot määrittivät useamman työntekijän ja myös yhden vastaavan ohjaajan haastattelussa vahvasti uskonnosta ja politiikasta vapaaksi alueeksi, jossa esimerkiksi uskonnollinen toiminta tuli pitää käytännössä näkymättömissä: uskonnollisen ohjelman seuraaminen yleisten tilojen televisioista tai rukouskutsujen kovaääninen ”huudattaminen” suoraan kiellettiin. Parikin työntekijää kertoi, että tavalla tai toisella hätämajoitustoimintaan pyrkivien uskonnollisten, erityisesti islamilaisten yhteisöjen pyrkimykset oli organisaatiossa kokonaisuudessaan ”torpattu ovien ulkopuolelle”. Samasta syystä myös Tampereen seurakuntien vapaaehtoisten toimintaa organisoitiin yksiköiden ulkopuolella, joskin omien havaintojeni mukaan, hieman ristiriitaisesti, erään kristillisen tahon edustajat kuitenkin liikkuivat eräessä hätämajoitustilassa suhteellisen vapaasti tapaamassa asukkaita, ja alkuun yhden yksikön ainoaa kielenopetusta järjestivät kristillisen seurakunnan vapaaehtoiset. Periaatteessa myös tällä olisi voinut olla vaikutusta osallistumisaktiivisuuteen, jos asukkaat vierastaisivat toista uskontoa tunnustavia opettajia ja mahdollisesti katsoimuksellista kielenopetusta. Uskonto- ja kulttuurisensitiivisyys olivat siis ääneen lausuttuja ihanteita, joita ei tosin kaikilta osin toteutettu tasapuolisesti. Uskontovapaan alueen idea kuitenkin itse majoitusyksikössä myös osaltaan toimi, esimerkiksi haastattelussa uskonnon merkityksestä kysyessäni toinen sosiaalityöntekijöistä totesi:

”Mä ihmettelen että mä en törmää uskontoon täällä ollenkaan, en ollenkaan, mä oon koko ajan odottanut. Mä en edes tiedä, rukoileeko tuolla kukaan, tai onks tuolla jotain tiloja, jotain rukoushuonetta... mä joskus sitä siinä puoliääneen mietin, oliko siinä joku ohjaaja paikalla vai kuka siin oli, kellehän mä sitä mutisin, ni ei oo tullu vastaan kyllä ollenkaan. [---] Mä en oo tiäks oikeesti miettiny koko asiaa [kulttuurisista kysymyksistä] ollenkaan. En ollenkaan.” (H12)

Omien havaintojeni mukaan jotkut asukkaat kyllä rukoilivat esimerkiksi omissa asuinhuoneissaan. Tiedustelin joiltain työntekijöiltä, tiesivätkö nämä paikallisista islamilaisista yhdistyksistä tai tiesivätkö oliko asukkaissa aktiivisesti uskontoaan harjoittavia turvapaikanhakijoita, tietoa ei juurikaan tuntunut olevan; eräskin ohjaaja kysyi minulta neuvoa löytääkseen eräille turvapaikanhakijoiden joukossa etniseen ja uskonnolliseen vähemmistöön kuuluville asukkaille mielestään soveltuvaa uskonnollista yhteisöä tai kokoontumispaikkaa. Osa turvapaikanhakijoiden sosiaalisiin, uskonnollisiin ja hengellisiin tarpeisiin vastaamista voisi varsinaisen toiminnan ja tilojen ulkopuolella vaikkapa paikallisten uskonnollisten yhteisöjen ottaminen mukaan integroivaan työhön, ja myös tässä sosiaalityölle avautuisi koordinaatio-, suunnittelu- ja yhteistyön tehtäviä. Vastaanotto toiminnan käytännöissä tarvitaan väistämättä myös kulttuuria koskevaa tietoa ja osaamista, jota yleisesti tulisi sosiaalityössä ja -alalla mutta myös yhteiskunnassa vahvistaa. Kulttuuritietoutta ja -sensitiivistä otetta olisi tarvittu myös esimerkiksi lasten parissa toimittaessa; lapsiperheissä esiintyi esimerkiksi lahjontaa tai fyysistä kurittamista, joista heräsi nopeasti sinänsä ajoittain aiheellisesti lastensuojelullista huolta. Osaksi asiassa oli varmasti kyse tietämättömyydestä ja kulttuuristen käsitysten erilaisuudesta. Esimerkiksi lasten kurittamista saatetaan pitää perheen sisäisenä asiana, eikä sen koeta kuuluvan ulkopuolisille, etenkin viranomaisille. Ylipäätään maahan tulleiden kokemukset ja käsitykset viranomaisista voivat olla hyvin erilaisia. Sosiaalityöntekijöiden olisi ehkä jo varhain hyödyllistä tiedottaa asukkaille, mitä sosiaalityö Suomessa tarkoittaa, ja mitä sosiaalityöntekijä tekee – tämä kun ei ollut selvää edes kaikille asiakastyötä tekeville, sosiaalialalla kokemattomille työntekijöille.

Myös materiaalien resurssien ja niiden suuntaamisen suhteen sosiaalityö voi toimia asiantuntijaroolissa ja tehdä yhteistyötä muiden tahojen kanssa tuodakseen myös sosiaalialan arvojen ja etiikan näkökulmasta aktiivisesti esiin, mitä vastaanotto toiminnassa pitää ottaa huomioon, jotta ratkaisut ovat asiakasta ja tämän yksityisyyttä ja itsemääräämisoikeutta kunnioittavia – niin fyysisissä tilaratkaisuissa kuin käytäntöjen sensitiivisyydessä. Sosiaalityön asiantuntemus ja kriisityön osaaminen voisi olla hyödyksi sen arvioinnissa ja suunnittelussa, millaista sosiaalista pääomaa, tietoja, taitoja ja resursseja turvapaikanhakijat, etenkin kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevat tarvitsevat toipuakseen kriisistä, ja millaisia tietoja, taitoja ja tehtäviä he ovat omalla polullaan valmiita omaksumaan. Esimerkiksi vapaaehtoisten kouluttaminen on katastrofityössä olennainen osa sosiaalityön työnkuvaa, ja vapaaehtoistoiminnalla paljon positiivisia vaikutuksia autettavassa yhteisössä Sosiaa-

lisin investoinnein pyritään siis vahvistamaan paikallisia yhteisöjä ja yksilöitä toimimaan omilla resursseillaan sekä rakentamaan jo ennaltaehkäisevästi yhteistyöverkostoja ja yhteyksiä, jotka osaltaan ehkäisevät kriisitilanteiden syntymistä ja/tai minimoivat niiden vaikutuksia ja seurauksia. (Elliott 2010, 98-99) Yhteiskunnallisesta näkökulmasta tämä voi olla edullista siinä, että esimerkiksi materiaallinen ja taloudellinen apu suunnataan tarkoituksenmukaisesti, taloudellisesti ja tehokkaasti. Myös yhteiskunnan tarvitseman, turvapaikanhakijoiden tilanteita ja olosuhteitakoskevan tiedon tuottaminen sosiaalityön kautta luo pohjaa myös kotoutumisvaiheen sosiaalityölle, ja asiakkaissa alkuvaiheen investoinnit voivat kartuttaa kotoutumiseen vaadittavia tietoja ja taitoja. Muun muassa näistä syistä investoinnit sosiaalialan työhön jo vastaanottovaiheessa voi ”maksaa itsensä takaisin”.

Yksi sosiaalityön kriisitilanteen sosiaalisia investointeja onkin Elliottin (2010) mukaan yhteisöjen tiedottaminen ja tiedon jakaminen. Hätmajoituksen sosiaalityöntekijä totesi, että koska kyseessä oli hätmajoitus eikä vastaanottokeskustoimintaa, niin (asiakas)työtä ei tehdä vastaavalla intensiteetillä. Hän ei kokenut sen olevan tarpeenkaan, eikä ”hätäsosiaalityöntekijän” rooli velvoita samanlaiseen työotteeseen. Varsinaisessa vastaanottokeskuksessa toiminnan pitäisi toimia toisella tavalla kuin ”tämmöisessä... tilapäisessä majoituspaikassa”.⁵⁶ Hän toki pohti ammattiroolistaan käsin, onko tämä ajattelutapa asiakkaan tilanteesta käsin viisas, mutta organisaation näkökulmasta hän hahmotti tässä olevan ”eri pointti”. Sosiaalityöntekijä olisi voinut alusta lähtien osallistua esimerkiksi asukkaalle tiedottamiseen vaikkapa juuri vapaaehtoisesta paluusta tai perheenyhdistämisestä⁵⁷, palveluista ja yleensä suomalaisesta yhteiskunnasta ja kulttuurista. Kuten myös muissa ”tavanomaisemmissa” kriisitilanteissa, myös ”pakolaiskriisissä” turvapaikanhakijoiden omat yhteisöt olivat aktiivisia tiedottamaan ja avustamaan jäseniään – joskin usein myös asukkaiden keskuudessa kiertämään lähtenyt tieto saattoi olla virheellistä. ”Rivityöntekijöiden” eli ohjaajien näkökulmasta pidettiin riittävänä sitä, että jostakin tärkeästä asiasta tiedotettiin kirjallisesti majoitusyksikön seinällä – tuolloin voitiin olettaa, että tieto periaatteessa oli kaikkien saatavilla. Tosiasiassa osa asukkaista oli luku- ja kirjoitustaidottomia, ja siten riippuvaisia toisten avusta, tulkkauksesta ja siitä, sattuiko tieto suullisesti tavoittamaan heidät jonkun kautta. Yhteisiä, suullisia ja tulkattuja asukasinfoja toki pidettiin, mutta akuutin toiminnan vaiheessakaan ne eivät näytä olleen säännöllisiä. Erään vastaavan ohjaajan pari kertaa pitämät ”tiedotustilaisuudet” koettiin hyödyllisiksi ja asukkaat saivat jossain mielessä äänensä kuuluviin. Yhteisöjen tukeminen ja jälleenrakennuksen kehittäminen, yhteisöille tiedot-

⁵⁶ Myös Maahanmuuttoviraston laatiman valvontaraportin mukaan ”pakolaiskriisin” aikaan puutteita ilmeni esimerkiksi asiakkaita koskevien, esimerkiksi työ- ja opintosuunnitelmien laatimisessa. (Maahanmuuttovirasto 2017a, 9-10)

⁵⁷ Turvapaikkaprosessin myötä oleskeluluvan saaneiden perheenyhdistämisen yleisistä edellytyksistä, käytännöistä ja haasteista ks. esim. Fingerroos & Tapaninen & Tiilikainen (2016).

taminen ja ryhmätoiminnan tehtävät ovat osa sosiaalityölle kuuluvia sosiaalisen investoinnin tehtäviä. Lisäksi sosiaalityön sosiaalisen investoinnin tehtäviä voivat olla myös järjestöjen ja organisaatioiden toiminnan tukeminen, jotta tarjottava apu on tehokasta, sekä vapaaehtoistoimijoiden ohjaaminen, tuki ja koordinointi. (Rapeli 2015, 9-10; Rapeli 2016, 257) Varsinaista, esimerkiksi turvapaikkaprosessia koskevaa tietoa ei tietääkseni jaettu kollektiivisesti, vaan asukkaat olivat pääasiassa toisiltaan ja viranomaisilta kuten poliisilta saamiensa tiedonmurujen varassa. Puutteellinen tai virheellinen tieto taas on omiaan ruokkimaan vääränlaisia odotuksia ja käsityksiä. Joidenkin työntekijöiden mukaan asukkaat saattoivat ajatella heidän voivan vaikuttaa lopulliseen turvapaikkapäätökseen. Erään työntekijän mukaan tässä oli puolensa: kunnioitus ”johtajaa” kohtaan ja pelko siitä, että esimerkiksi häiriökäyttäytyminen tai sääntöjen noudattamatta jättäminen voisi vastaavan ohjaajan kautta vaikuttaa turvapaikkapäätökseen, saattoi rauhoittaa tilanteita ja kuumenevia tunteita.

Koska turvapaikkaprosessi on varsin pitkä, eivätkä suomalaisen lainsäädännön määrittelemät perusteet turvapaikan saamiselle ole suomea taitavallekaan selkeitä tai yksiselitteisiä, oleellisen tärkeä lähtökohta olisi tiedottaa turvapaikanhakijoita jo varhaisessa vaiheessa siitä, mitä prosessiin kuuluu ja mitä oleskeluluvan saaminen Suomesta edellyttää. Joillekin tieto olisi myös voinut parantaa turvapaikan saamisen mahdollisuuksia: Koska odotusaika vastaanottoyksikössä vietetty aika oli pitkä ja pelkkää turvapaikkapuhuttelua joutui odottamaan kuukausia, esimerkiksi turvapaikanhakijan kertomusta tukevien asiakirjojen tai muiden dokumenttien hankkiminen ennen päätöksen antamista olisi voinut kenties joidenkin kohdalla parantaa mahdollisuuksia saada oleskelulupa. Vaikka mahdollisuuksien parantaminen ei ehkä olisi ollut poliittisesti tai taloudellisesti toivottavaa, tiedottaminen myös tässä mielessä toteuttaisi sosiaalityön velvollisuutta turvata asiakkaansa, kaikkein heikoimmassa asemassa olevan oikeusturvaa ja pyrkimyksiä. Sosiaalityö voisi jo varhain vastaanottovaiheessa olla aktiivisesti osaltaan tiedottamassa asiakkaiden prosessia koskevista asioista, kuten valitusoikeuksista, tulkkauskesymyksistä, vastaanottopalveluiden lakkaamisesta ja sen seurauksista. Jälkikäteen esimerkiksi ilman oleskelulupaa maahan jäävien kohtelu on puhuttanut niin yhteiskunnassa kuin sosiaalialan sisällä, ja osa asiakkaiden sosiaalista voimaannuttamista ja toisaalta perustarpeista huolehtimisesta olisi sosiaalityön osallistaminen esimerkiksi kolmannen sektorin palveluiden piiriin ohjaamisessa. Sosiaalityön arvojen ja etiikan näkökulmasta kaikkein heikoimmassa asemassa olevien ohjaaminen edes vähimmäisen avun piiriin on perusteltua, ikään kuin myös vaatimus, vaikka toisaalta on tuotu ilmi, että tietyt instituutiot ja toimijat tulkitsevat myös välttämättömän avun tarjoamisen kannustavan ihmisiä jäämään maahan luvatta.

Oman kokemukseni mukaan myös monet työntekijöistä, mukaan lukien osin myös jotkut vastaavat ohjaajat, olisivat hyötäneet paitsi yleensä sosiaalialaan ja ammatilliseen työskentelyyn perehtymisestä. Eräs vastaavista ohjaajista ja toinen sosiaalityöntekijöistä eksplisiittisesti peräänkuulutti ammatillisuuden ja sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille itsestään selvien työkäytäntöjen omaksumisen tärkeyttä, ja tässä kontekstissa sosiaalityö olisi siis voinut toimia sosiaalialalla jo työskentelevien, kokemattomien ja kouluttamattomien työntekijöiden perehdyttämisessä sosiaalialan työkäytäntöihin ja asiakkaiden kohtaamiseen. Keskeisimmäksi, hätämajoitustoiminnan toimivuuden varmistamiseen tähtääväksi sosiaalityön investoinniksi voisi siis määritellä sen, mikä ”normaalioloissa” olisi turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten vastaanoton kontekstissa itsestään selvä työskentelyn lähtökohta: sosiaalialan ammattietiikan,- arvojen ja tavoitteidne mukainen toiminta ja työote.

5.2.2 Taloudellinen osallistaminen

Elliottin (2010) mallissa sosiaalisen kehityksen näkökulmasta sosiaalisen tai yhteiskunnallisen ja taloudellisen kytkös on olennainen. Sosiaalisen kehityksen näkökulmasta on oleellista varmistaa, että kaikilla on yhtäläiset mahdollisuudet osallistua talouteen ja olla osallisia yhteiskunnasta ja sosiaalisista yhteisöistä. Etenkin kriisitilanteessa esimerkiksi taloudellisen rakenteen kohtaamat haasteet ja sen asettamat reunaehdot voivat muodostaa esteitä tai haasteita kaikkien toimijatahojen ja -tasojen huomioimiselle. Taloudellisen osallisuuden vahvistamisella pyritään varmistamaan, että kaikille yhteiskuntaryhmille ja -luokille mahdollistuu osallistuminen ja osallisuus taloudesta ja työllisyydestä, jotta kaikki ovat mahdollisuuksiensa mukaan mahdollisimman tuottavia yhteisönsä ja yhteiskuntansa jäseniä. Kaikkien, myös kaikkein haavoittuvimpien ryhmien toipuminen ja taloudellinen osallistuminen vauhdittavat koko yhteisön tai yhteiskunnan jälleenrakentamista ja taloudellisen kasvun käynnistämistä katastrofitilanteen jälkeen. (Elliott 2010, 99-100) Merja Rapeli (2016) kuvaa sosiaalityön taloudellisen osallistamisen interventioiksi esimerkiksi toimeentulolähteiden kehittämisen, ja luonnonkatastrofien yhteydessä sosiaalityöntekijät voivat auttaa uhreja esimerkiksi vakuutuskorvauksien ja tukien hakemisessa. Taloudellisen osallisuuden kontekstissa kriisin tai sen pitkäaikaisten seurausten ennaltaehkäisyä on esimerkiksi taloudellisten mikro- ja makrorakenteiden, organisaatioiden ja yhteisöjen vahvistaminen ennen kriisin puhkeamista, ja toisaalta kriisien ehkäiseminen tai niiden vaikutusten minimoiminen tulevia kriisejä ajatellen. (Rapeli 2016, 252, 257)

Pakolaiskriisin yhteydessä on toistuvasti tuotu esiin huolia turvapaikanhakijoiden yhteiskunnalle aiheuttamista kustannuksista, sillä turvapaikanhakijat eivät välttämättä tee työtä ja verotuloja. Toi-

saalta turvapaikanhakijat kaipaavat tekemistä ja mahdollisuuksia esimerkiksi oman ammattinsa harjoittamiseen ja ammattitaidon ylläpitämiseen, mikä luonnollisesti pitkässä juoksussa voi hyödyttää suomalaista yhteiskuntaa. Tietyin edellytyksin turvapaikanhakija voi tehdä Suomessa palkkatyötä. Työnteko-oikeus on mahdollisuus saada kolme kuukautta maahan tulon jälkeen, jos turvapaikanhakijalla on turvapaikkahakemusta jättäessään ollut voimassa oleva, kotimaansa viranomaisen myöntämä matkustusasiakirja. Jos matkustusasiakirjaa ei ole esitetty, odotusaika on kuusi kuukautta. (Ulkomaalaislaki 30.12.2013/1218, 79§, 2. mom.)

Vielä syksyllä 2015 ja seuraavan talven aikana turvapaikanhakijoiden työnteko-oikeuden osoittava todistus tuli pyytää itse Maahanmuuttovirastosta. Toinen sosiaalityöntekijöistä kertoi jossain vaiheessa kirjoittaneensa Tampereella toimivan mutta yksityisen palvelutuottajan pyörittämän pienen vastaanottoyksikön asiakkaille työntekijän pyynnöstä työnteko-oikeutta varten todistuksia maassaoloajasta⁵⁸. Tässä sosiaalityöntekijä osallistui pienimuotoisesti mutta konkreettisesti työnhaun edistämiseen. Vuoden 2016 alkupuolella hakemusjono venyi niin pitkäksi, että työnteko-oikeuden osoittavaa dokumenttia joutui odottamaan kuukausia. Käytäntöä muutettiin siten, että turvapaikanhakijan ei tarvinnut edellä mainitun 3-6 kuukauden määräajan jälkeen odottaa työlupaa osoittavaa asiakirjaa, vaan potentiaalinen työnantaja voi tarkistaa turvapaikanhakijan työnteko-oikeuden suoraan Maahanmuuttovirastosta puhelimitse. Toinen sosiaalityöntekijöistä kertoi etsineensä ohjaajien pyynnöstä tietoa työnhausta ja työnteko-oikeudesta sekä yrityksen perustamisesta, mutta kootusti tuota tietoa ei oltu hätämajoitustoiminnan asukkaille annettu. Eräs vastaava ohjaaja kertoi selvittäneensä erään korkeakoulutetun asukkaansa työhistoriaa internetistä, ja kyseinen tutkija kyettiin ohjaamaan akateemisen yhteisön piiriin. Yksittäisten asukkaiden osalta myös tarjoutui pienimuotoisia mahdollisuuksia oman työn jatkamiseen: yksikön vastaava ohjaaja kertoi järjestäneensä esimerkiksi kyseiselle asukkaalle pakomatkan alkaessa kesken jääneen tutkimustyön viimeistelemiseen ”työtilan” yksikkönsä liinavaatevarastoon. Toinen sai jatkaa ammattitaitonsa ylläpitämistä rakentamalla yhteisiin tiloihin työtään vastaavia veistoksia, ja kolmas harjoitti parturin ammattia huoltamalla asuintovereidensa ja esimerkiksi erään vartijan hiuksia ja partaa.

”Pakolaiskriisi” on herättänyt eri tahoja ja koulutusinstituutioita myös pohtimaan, millä tavoin esimerkiksi juuri turvapaikanhakijoina maahan tulleiden kotoutujien ammatillista osaamista ja koulutusta voitaisiin paremmin hyödyntää esimerkiksi pätevyöitymis- tai jatkokoulutuspolkuja suunnitel-

⁵⁸ Haastattelun asiayhteydestä ei tarkemmin selviä, miten prosessi on edennyt, ja miksi maassaoloajan osoittamiseen tarvittiin sosiaalityöntekijää; ”maalaisjärjellä” vaikuttaa oudolta, että turvapaikkahakemuksen ja myös työnteko-oikeuden käsittelystä vastaava Maahanmuuttovirasto tarkistaisi turvapaikanhakijan maassaoloaikaa vastaanottokeskuksesta. Voi toki olla, että poliisin vielä tehtyä turvapaikkapuhuttelun, tietojen siirtyminen Maahanmuuttovirastoon vei kuukausia, joten prosessin nopeuttamiseksi sosiaalityöntekijä tarkisti tietoja tietoyhteyksiensä kautta.

taessa. Eräs hätämajoituksen työntekijä pohti, voisiko turvapaikanhakijoille järjestää työnhaun helpottamiseksi jonkinlaisia CV-pajoja, mutta ajatus ei tietääkseni konkretisoitunut. Työnhaun esteeksi voisi toki Suomen asiakirjakeskeisessä työnhakukulttuurissa osoittautua puutteelliset dokumentit koulutus- tai työhistoriasta. Kotiin jääneiden, kotimaassa tai pakomatalla kadonneiden tai tuhoutuneiden dokumenttien hankkiminen uudelleen kaaoksessa olevan kotimaan viranomaisilta ei välttämättä ollut tai tule olemaan realistista. Koska asukkaille ei tehty sosiaalityöntekijän toimesta alkukartoituksia, koulutus- ja työhistoriasta ei välttämättä ollut ensinkään tietoa, eivätkä turvapaikanhakijat välttämättä edes tieneet mahdollisuuksistaan tehdä työtä ja ansaita oma toimeentulonsa.

Elliott (2010) toteaa, että mitä paremmin talous voi ennen kriisiä, sitä paremmin se toipuu itse kriisistä. Tämän vuoksi onkin myös taloudellisesti järkevää ja entistä tärkeämpää panostaa sosiaalisiin investointeihin ja rakentaa kestäviä paikallisyhteisöjä. Esimerkiksi yksityisille ihmisille ja pienyhteisöille mahdollistetut mikrolainat ovat osoittautuneet tehokkaaksi tavaksi auttaa pienyrityksiä toipumaan ja toisaalta tukevat uusien perustamista, ja näiden ohjelmien rakentamisessa ja tukemisessa sosiaalityöllä ja sosiaalisen kehityksen kannustimilla on olennainen rooli. (Elliott 2010, 100) Turvapaikanhakijoille myös työperustaisen oleskeluluvan hakeminen on tietyn edellytyksin mahdollista, mutta turvapaikanhakijoilla ei oman kokemukseni perusteella tunnu olevan tarpeeksi tietoa tästä tai siitä, miten suomalaisessa yhteiskunnassa työelämä toimii, miten työtä käytännössä haetaan ja millaisia ehtoja siihen turvapaikanhakijastatuksen vuoksi liittyy. Tämä ei välttämättä ole sosiaalityölle ominta toimintakenttää tai sosiaalityön tehtävä, mutta tässäkin sosiaalityö voisi toimia ohjauksen ja ”työelämävalmennuksen” koordinaattorina. Kuten Yijälän ja Nymanin (2017) irakilaisia, korkeasti koulutettuja turvapaikanhakijoiden kotoutumisenäkymiä tarkastelevatutkimus osoittaa, työllistyminen ja työllistäminen edellyttävät, että turvapaikanhakijat saavat myös tarvittavat, suomalaista työntekokulttuuria sekä arkipäivän kulttuuria ja toimintatapoja koskeva perehdytystä, ja ennen työhön siirtymistä myös pakkomuuton aiheuttamat traumat tulee hoitaa käsiteltävissä olevalla tasolla. Onnistuneimmin perehdytys ja työelämään valmentautuminen tapahtuisi turvapaikanhakijoiden omalla äidinkielellä, parhaassa tapauksessa vertaisen toimesta ja yhdessä esimerkiksi mielen-terveyden tuen kanssa. (Yijälä & Nyman 2017)

Työelämä tietous, yhdessä muiden hyvinvointia, mielen-terveyttä ja suomalaisen kulttuurin tunte-
musta tukevien palveluiden kanssa jo varhaisessa vaiheessa voisi siis helpottaa siirtymää kotoutu-
misvaiheeseen ja siitä edelleen erityisistä kotouttamispalveluista tavanomaisiin työllisyys-
ynnä muihin yhteiskunnallista osallistumista tukeviin ja edesauttaviin palveluihin. Turvapaikanhakijoi-
den työllistyminen ja sitä kautta taloudellisen omavaraisuuden lisääminen toimisi aktiivisena ja in-

himillistä hyvinvointia lisäävänä, myös pienentäisi vastaanottojärjestelmälle kaatuvia kuluja heidän ylläpidostaan ja vastaanottorahamenoista. Myös turvapaikanhakijoiden itsensä on todettu ymmärtävän taloudelliset realiteetit ja suomalaisen yhteiskunnan kokeman tai ainakin tiettyjen tahojen sellaiseksi raportoiman kuormituksen. Työnteko oman elannon ansaitsemiseksi olisi myös monille heistä kaikkein mielekkäin ja moraalisesti hyväksyttävintä tapa tulla toimeen (esim. Yijälä & Nyman 2017, 82-87). Oman elannon ansainnassa on kyse paitsi toimeentulosta, myös kunnia- ja arvokkuudesta ja oman osan tekemisestä ”vastapalveluksena” yhteiskunnan tarjoamasta suojasta.

Taloudellisessa mielessä akuutin kriisin hoitaminen ja jälkihuolto ovat tiiviisti kytköksissä: olennainen osa akuutin kriisivaiheen ratkaisemista ja jälkihuoltoa on markkinoiden käynnistäminen siten, että tarvittavat hyödykkeet ovat saatavilla, ihmiset ovat kykeneviä kuluttamaan ja paikallinen taloudellinen järjestelmä pääsee katastrofin jälkeen jälleen nousuun. (Elliott 2010, 99-100) Suomessa käydyssä keskustelussa turvapaikanhakijoita ei yleensä nähdä kuluttajina vaan taloudellisena rasitteena, mutta etenkin varakkaammat turvapaikanhakijat voivat itse asiassa olla myös hyvin ostovoimaisia, eikä suurten turvapaikanhakijamäärien ollessa maassa ole välttämättä yhdentekevää, mihin he rahansa sijoittavat. Erään yksikön vastaava ohjaaja esimerkiksi arveli läheisen pienen ruoka-kaupan moninkertaistaneen tuottonsa hätämajoitustoiminnan kuukausina, ja lähiseudun muut palvelut, kuten kuntosalit, saivat paljon uusia asiakkaita.

Vastaanottoraha oli useimmille turvapaikanhakijoille yksi keskeinen väline taloudelliseen osallistumiseen ja toimijuuteen. Useimmat turvapaikanhakijat tulivat maahan mukanaan vähän tai ei lainkaan rahaa tai muuta varallisuutta, ja pääasiallinen tulo oli vastaanottojärjestelmän puitteissa hakemuksesta myönnettävä vastaanottoraha. Sosiaalityöntekijät kertoivat osallistuneensa vastaanottorahahakemusten käsittelyyn, mutta pääasiassa sitä hoiti erikseen etuuskäsittelijä. Eräs asukas kertoi, ettei hän tiennyt lainkaan mitä esimerkiksi vastaanottorahahakemuksessa kysyttiin – hän ”vastasi” ja allekirjoitti hakemuksen ohjaajalta saamiensa ohjeiden mukaan. Työntekijöiden mukaan myös vastaanottorahan käyttötarkoitus oli pitkään epäselvä. Aluksi esimerkiksi periaatteessa vastaanottorahan piiriin kuuluvia henkilökohtaisen hygienian tuotteita tilattiin erääseen yksikköön vastaavan ohjaajan toimesta. Toisessa yksikössä suunniteltiin vasta toukokuun vastaanottorahan jakamisen yhteydessä tiedotettavan kirjallisesti, mitä kaikkea vastaanottorahalla oli tarkoitus ostaa. Työntekijät kyllä pohtivat, että esimerkiksi luku- ja kirjoitustaidottomia asukkaita tämä ei toki auttanut, mutta ainakin todettiin voitavan epäselvissä tilanteissa todeta, ”ettei voida sanoa etteikö olisi kerrottu”. Kyseisessä yksikössä oli käyty pitkin kevättä paljon keskustelua esimerkiksi siitä, mitä talon yhteiskäyttöön tarkoitetuilla asiointibussikorteilla oli lupa tehdä: alkuun käytännöt olivat löyhemmät ja

kortteja sai myös esimerkiksi omiin harrastuksiin kulkemiseen, mutta loppukevättä kohden kriteereitä tiukennettiin eikä kortteja saanut kuin esimerkiksi pakollisiin viranomaisasiointeihin.

Useimmille turvapaikanhakijoina maahan tulleille, oleskeluluvan myötä sosiaaliturvan piiriin kuuluville ensimmäinen toimeentulo järjestyy sosiaalietuuksien kautta. Osa taloudellista osallistamista jo ennakoivasti on siis etuusjärjestelmään perehdyttäminen vähintään siinä määrin, että myös esimerkiksi kieli-, luku- ja kirjoitustaidottomat oleskeluluvan saaneet saavat toimeen tullakseen etuudet, joihin he ovat oikeutettuja. Keväällä 2016 sosiaalityöntekijät kertoivat tiedottavansa oleskeluluvan saaneille eri etuuksista ja ohjaavansa niiden hakemisessa esimerkiksi Kelasta tai kunnan sosiaalitoimesta. Sosiaalityöntekijät pohtivat omaa rooliaan ”lomakeautomaattina” kotoutumisen kynnyksellä, ja loppukeväästä keskustelua käytiin esimerkiksi siitä, voisivatko paikallisen yliopiston sosiaalityön opiskelijat osallistua kotouttavaan työhön vapaaehtoisten ohjaajien roolissa muun muassa lomakkeiden ja hakemusten täytössä sekä opastajina eri virastoihin löytämisessä. Tähän onkin sittemmin luotu rakenteita ja käytäntöjä yhdessä paikallisen vastaanottokeskuksen kanssa.

Goh, Kurschner, Esmail ja van Arneman (2017) tutkivat tutkimuksessaan turvapaikanhakijoiden kulkuskäyttäytymistä tilanteessa, jossa vastaanottovaiheessa turvapaikanhakijoille annettiin käyttöönsä verrattain pieni, mutta turvapaikanhakijan budjetissa usein merkittävä summa vastikkeetonta rahaa. Tavallisin ”sijoituskohte” olivat vaatteet, jotka ovat paitsi välttämätön hyödyke, myös keskeinen ja usein vastaanottovaiheen olosuhteissa ja resursseilla ainoa tapa ilmaista itseään ja persoonallisuuttaan, tehdä omia valintoja ja olla yksilöllinen. (Goh, Kurschner, Esmail ja van Arneman 2017) Monet Tampereen turvapaikanhakijat myös kokivat SPR:n vaatevarastolla vapaaehtoistyössä käymisen mielekkäänä ja hyödyllisenä, koska he saivat näin valita itselleen mieleisiään vaatteita sen sijaan, että työntekijät tilaisivat ne heidän puolestaan. Tämä koettiin myös työntekijöiden mielestä järkeväksi ja ylimääräistä työtä vähentäväksi tavaksi toimia.

Merja Rapeli (2015 ja 2016) määrittelee taloudelliseksi osallistamiseksi myös ulkopuolisen avun kanavoimisen. Katastrofitilanteissa on tyypillistä, että esimerkiksi ulkopuoliset lahjoittajat tai rahoittajat haluavat osallistua uhrien tukemiseen, joten sosiaalityön tehtäväksi voi asettua raha- tai tavaralahjoitusten ja -rahastojen hallinnoiminen ja materiaalsen avun ohjaaminen sitä tarvitseville. (Rapeli 2015, 10; Rapeli 2016, 257) Tampereella vastaavat ohjaajat kertoivat pääasiassa vastaavansa omaan yksikköönsä tulevista materiaalisista lahjoituksista, joskin tavaroiden kanavoiminen saattoi tapahtua hätämajoitustoiminnan organisaatiossa kootusti sen mukaan, mitä missäkin koettiin tarvittavan. Yhteisiin tiloihin saatiin lahjoituksena esimerkiksi jääkaappeja, kuntosalilaitteita ja kalus-

teita, ja muitakin lahjoituksia olisi ollut tarjolla yli tarpeen. Eräs vastaava ohjaaja totesi, että koska lahjoitusten määrä oli niin suuri, ettei yksittäisiä lahjoituksia pystytty tarkistamaan ja ”kaikkialta tuli vaikka minkälaista kamaa”, hän teki ratkaisun, ettei yksikköön enää otettu lahjoituksia vastaan lainkaan. Välttämättömien tarpeiden tyydyttäminen määrittyi sosiaalisiksi investoinneiksi, mutta myös ulkopuolisen avun koordinoitu ja tarkoituksenmukainen kanavointi voisi auttaa kulujen kurissa pitämisessä, ja toisaalta myös todellisuudessa tarpeellista tavaraa ei tarvitsisi torjua. Asukkailta näiden kaipaamasta materiasta ei kysytty, mutta useat kertoivat kuitenkin kaipaavansa kolkoissa laitoistiloissa esimerkiksi omiin huoneisiinsa ja yhteisiin tiloihin viihtyvyyttä lisääviä elementtejä kuten verhoja ja mattoja, joiden ostaminen ei kuitenkaan ollut pienellä vastaanottorahalla mahdollista. Goh, Kurschner, Esmail ja van Arneman (2017) totesivatkin tutkimuksessaan, että vaatteiden jälkeen tavallisin kulutuskohde oli ruoka, joka ei kuitenkaan ollut vain välttämätöntä ravintoa, vaan ruoan valmistus on myös tapa sosiaaliseen kanssakäymiseen, yhdessä tekemiseen ja jakamiseen. (Goh ym. 2017) Yhteisöllisistä kulttuureista tuleva turvapaikanhakijat voivat kokea haluamansa ruokatarvikkeiden hankkimisen ja oman ruoan valmistuksen paitsi valinnanvapauttaan lisäävänä, myös mahdollisuutena yhteisölliseen kanssakäymiseen ja oman kulttuurin ylläpitämiseen. Tampe-reellakin, ruoan tullessa keskuskeittiöstä tiettyyn kellonaikaan, halutessaan vastaanottorahan vastikkeena tarjottua, ulkoapäin määriteltyä ruokaa turvapaikanhakija oli sidottu läsnäoloon ja ruokailuun annettuina kellonaikoina. Esimerkiksi aamiaisaika jäi monelta suhteellisen varhaisen ajankohdan vuoksi hyödyntämättä, minkä he kokivat jopa epäoikeudenmukaisena: vastaanottokeskuksen käytännöt pakottivat sopeutumaan ylhäältä annetun lukujärjestyksen mukaan elämiseen, vaikka sitä ei virallisesti määritelty velvollisuudeksi. Työntekijät taas saattoivat nähdä tämän kotouttavana, suomalaisen elämänrytmiin totuttavana toimenpiteenä. Koska turvapaikanhakijat joka tapauksessa saivat vastikkeetonta rahaa ja ruokaa, heidän tuli joidenkin työntekijöiden näkemyksien mukaan sopeutua elämään annetuissa raameissa tai tyytyä ja olla hyödyntämättä annettuja mahdollisuuksia.

Etenkin alkuvaiheessa joissain yksiköissä ylimääräistä ruokaa yhteisistä varoista käytettiin myös palkkiona aktiivisuudesta esimerkiksi oman yksikön ruokajakeluun osallistumisessa tai yhteisten ruokailuaikojen jälkien siivoamisesta. Ruoka oli siis ikään kuin myös sopeuttamisen ja ”kotouttamisen” väline. Monet turvapaikanhakijat kuitenkin hankkivat vastaanottorahallaan ruoka-aineita yhteisesti paitsi yhteisöllisyyden, myös taloudellisuuden vuoksi, ja etenkin kauimpana keskustasta sijaitsevasta yksiköstä suurempien valikoimien ääreen pääseminen edellytti bussimatkaa kaupungin keskustaan edullisempiin ruokakauppoihin; kaupunkiin matkaava ryhmä saattoi toimittaa kerralla ruokaa suuremmalle joukolle ”yhteiskeittiöön”. Eräs kertoi etenkin perjantain perinteiseen perjantairukoukseen linkittyvän yhteisen aterian olevan hänelle tärkeä, ja yleensä silloin myös ruokaan panos-

tettiin. Eri osapuolten näkökulmasta toimivien käytäntöjen suunnitteleminen ja sopeuttaminen vastaanotto toiminnan kontekstiin vaatii siis monella tasolla myös kulttuurien ja uskonnollisten käytäntöjen tuntemusta. Monet turvapaikanhakijat halusivat ateriapalvelun sijasta rahaa, jolla hankkia ruokatarvikkeita itse valmistettaviksi. Myöhemmässä tarkastelussa myös viranomaistahoilta on todettu, että taloudellisista syistä ”sopeuttamistoimina” etenkin juuri ruokahuoltokeskuksia vähennetään ensimmäisten joukossa – ateriapalvelu ei siis ollut myöskään taloudellisesti kannattavaa.

Vaikka rahasta voidaan puhua suorana taloudellisena investointina, myös materiaalisen avun toimitaminen tai tavaroiden ostaminen ja kuluttaminen voivat kuitenkin taloudellisen toiminnan sijaan saada myös sosiaalisia, toimintakykyä ja osallisuuden kokemusta lisääviä ulottuvuuksia. Kokemus kuluttamisesta ja vapaasta valinnasta voi itsessään olla voimaannuttava. Eräs turvapaikanhakija kertoi, että hän toivoi kotimaasta läheisiltä joitain arkea helpottavia esineitä, mutta toisaalta esimerkiksi kotimaasta perheen tai ystävien lähettämällä esineillä ja asioilla oli valtavan suuri symbolinen ja emotionaalinen merkitys. Lähetykset siis toimivat myös merkittävänä turvapaikanhakijoiden transnationaalien arkitodellisuuden ilmentäjinä. Tavaroilla luotiin paitsi kodikkuutta, myös kuulumisen tunteita, ja omat kulutusvalinnat ja vähäisten rahavarojen suuntaaminen omavalintaisiin asioihin olivat yksi harvoista tavoista toteuttaa omia toiveita ja identiteettiä.

Katastrofitilanteiden ennaltaehkäisyn ja riskien arvioinnin on oltava osa poliittista päätöksentekoa, joka velvoittaa yhteisymmärrykseen kulujen jakamisesta ja kohdistamisesta julkisen ja yksityisen sektorin välillä. Kriisitilanteiden uhatessa keskeiset elämän ja jatkuvuuden turvaavat toiminnot ja palvelut on kyettävä varmistamaan, joten niihin tulee voida myös panostaa taloudellisesti. (Elliott 2010, 100) Sosiaalityön näkökulmasta tämä koskee myös poikkeuksellisia tilanteita, joissa avun tarvisijat eivät välttämättä ole esimerkiksi oman maan kansalaisia – pyrkimys ihmisyyden kunnioittamiseen ja tarvittavien elämää ylläpitävien palveluiden ja avun tarjoamiseen mahdollisimman hyvin yksilön tilannetta vastaavasti ei ole riippuvainen yksilön teoista, taustasta tai tilanteesta. Tarpeisiin vastaamisen ei kuitenkaan tarvitse tarkoittaa, etteikö sitä voitaisi tehdä myös taloudellisella tavalla. Mikäli tilanteeseen olisi jollain tapaa varauduttu, kriisin akuutissa vaiheessa ei kaikeksi olisi tarvinnut hankkia jopa kaikkein tavanomaisimpia kulutustavaroita hintalappuja katsomatta.

Sosiaalityö voi osallistua yksilöiden ja yhteisöjen taloudelliseen osallistamiseen mahdollistamalla yksilön, kotitalouden tai paikallisyhteisön nopeamman palautumisen normaalin talouden järjestelmään osallistumiseksi. (vrt. Rapeli 2015, 10; Rapeli 2010, 257) Työnhaun ja taloudellisen osallistumisen tukemiseksi esimerkiksi ryhmämuotoinen toiminta, työnteko-oikeuksista ja niiden rajoituk-

sista, työnhausta, yrityksen perustamisesta, verotuskäytännöistä ja toisaalta esimerkiksi harmaan talouden edistämisen sanktioimisesta tiedottaminen voisi toimia osallisuutta lisäävänä ja aktivoivana sekä kääntäen harmaan talouden piiriin ajautumista ehkäisevänä toimenpiteenä. Esimerkiksi juuri alkukartoitukset voivat toimia asukkaan omia vahvuuksia, osaamista ja ammatillista kokemusta esiin tuovana asiakastyön muotona, joka voisi parhaimmillaan johtaa osaamisen, tietojen ja taitojen hyödyntämiseen ja taloudellisessa mielessä edullisiin lopputuloksiin jo turvapaikanhakuvaiheessa; turvapaikanhakijan työnteko ja omien tulojen ansainta vastaanottorahasta riippuvaisuuden sijaan on myös järjestelmän silmissä taloudellisesti kannattavaa ja osaltaan auttaa kriisin jälkeistä talouden elpymistä – turvapaikanhakijoiden yhteiskunnalle aiheuttamat kustannukset kun ovat useimmilla foorumeilla olleet kantäväestön ja poliitikkojen keskeisin huolenaihe. Jo turvapaikkaprosessin aikana saatu työelämää ja koulutusmahdollisuuksia tai oman ammattitaidon tunnustamista koskeva tieto, merkityksellinen tekeminen ja osaamisen tunnustaminen on paitsi inhimillisestä näkökulmasta kestävä, se myös edesauttaa oleskeluluvan saavien turvapaikanhakijoiden kotoutumista ja vähentää kunnan kotouttavan sosiaalityön ja TE-toimistojen työmäärää ja -painetta, ja nopeuttaa turvapaikanhakijataustaisten osallistumista talouden normaaleihin rakenteisiin.

Työnhaun ja -teon tukeminen ei myöskään ole ”vain työhön” kannustamista, vaan mahdollistaa kielien oppimista, kulttuurin tuntemusta ja laajasti sosiaalisen osallisuuden ja hyvinvoinnin kokemuksia. Sosiaalityön näkökulmasta turvapaikanhakijoiden talouteen liittyvistä oikeuksista tiedottaminen toimisi osaltaan sosiaalityön tavoitteiden mukaan myös poliittisena osallistamisena ja voimaannuttamisena. Jos tietoa oikeuksista ja mahdollisuuksista ei ole eivätkä omat voimavarat tai taidot riitä tiedon etsimiseen, sosiaalityöntekijän taloudellinen ja poliittinen investointi voisi olla näihin tarttuminen. Erityisessä tilanteessa ja asemassa olevien yksilöiden ja yhteisöjen työnhakua ja -tekoa hidastavien jäykkien byrokraattisten prosessien sujuvoittaminen tai purkaminen voi olla osa sosiaalityön tehtäviä. Seuraavassa alaluvussa palaankin Elliottin (2010) interventiomallin poliittiseen voimaannuttamiseen.

5.2.3 Poliittinen voimaannuttaminen / voimaantuminen

Suomen perustuslain 6§ toteaa ihmisten olevan yhdenvertaisia lain edessä, eikä ketään saa asettaa henkilöön liittyvien syiden perusteella eriarvoiseen asemaan suhteessa muihin. Sosiaalialalla sosiaalinen oikeudenmukaisuus on keskeinen tavoite, yhteiskunnallinen tehtävä ja alan olemassaolon oikeutus. Sosiaalista oikeudenmukaisuutta voidaan sosiaalityössä edistää estämällä negatiivista syrjintää, tunnistamalla ja tunnustamalla erilaisuus ja monimuotoisuus, vastustamalla epäoikeudenmu-

kaista politiikkaa ja käytäntöjä sekä sitoutumalla yhteisvastuullisuuteen. Negatiivinen syrjintä, jota sosiaalialan on määrä vastustaa, voi kohdistua esimerkiksi ihmisen kykyihin, kulttuuriin, sukupuoleen, poliittiseen mielipiteeseen, yhteiskunnalliseen tai taloudelliseen asemaan, sukupuoliseen suuntautumiseen, fyysisiin ominaisuuksiin, uskontoon tai muuhun vakaumukseen. Sosiaalialan ammattilaisen on tunnistettava ja otettava huomioon yksilöiden, perheiden, ryhmien ja yhteisöjen väliset erot, ja asiakkaalle on annettava tilaa omaan kulttuuriin ja sen arvoihin perustuville näkemyksille. Sosiaalialan ammattihenkilöiden on työssään pyrittävä varmistamaan, että resurssit ja voimavarat jakautuvat tasapuolisesti ja oikeudenmukaisesti eri asiakkaiden ja asiakasryhmien kesken. Yhdenvertaisuus ei kuitenkaan tarkoita samaa kohtelua kaikille, vaan työntekijän velvollisuus on varmistaa, että asiakkaan yksilölliset tarpeet tulevat huomioituiksi ja vastatuiksi. (Talentia 2017, 18-20)

Kriisien ja katastrofien kontekstissa sosiaalityön tulee olla yksilötyön lisäksi rakenteellista sosiaalityötä, jolla pyritään toisaalta haavoittuvimpien ja huono-osaisimpien asiakkaiden ajamiseen ja valtaistamiseen, toisaalta yhteiskunnallisiin rakenteisiin vaikuttamiseen (Pohjola ym. 2014; viitattu Rapeli 2016, 251) Katastrofitilanteiden sosiaalityö voi kohdata myös eettisiä haasteita, kun yhteiskunnan tarjoama tuki, palvelut ja kehitetyt ohjelmat eivät vastaa avun tarvitsijoiden tarpeita riittävän hyvin. Sosiaalityön tulisikin Rapelin (2016) mukaan tunnistaa ja tuoda entistä paremmin esiin haavoittuvimpien avun tarve, vaikuttaa avun saamisen ehtoihin ja pyrkiä varmistamaan, että auttamiseen on riittävästi resursseja ja apu on riittävän pitkäkestoista. Sosiaalityön tehtäväksi asettuu siis myös auttamisrakenteiden puutteiden tunnistaminen ja esiin tuominen (Rapeli 2016, 260). Sosiaalialan keskeinen tavoite on ihmisten yhdenvertaisen, jakamattoman ja kyseenalaistamattoman ihmisarvon ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen, ja sosiaalialan ammatillinen ja eettinen velvollisuuskin on kaikkein heikoimmassa olevien asiakkaiden aseman ja oikeuksien puolustaminen ja parantaminen (Talentia 2017). Sosiaalityö voidaan määritellä ”ihmisoikeusammattiksi”, sillä ihmisoikeusnäkökulma tarjoaa pohjan kaikelle sosiaalialan ammatilliselle, arvoperusteiselle toiminnalle; vaikka sosiaaliala on aina sidoksissa paikalliseen kontekstiin ja kulttuuriin, ihmisarvon ja ihmisoikeuksien näkökulma on universaali ja kaikissa konteksteissa sosiaalityötä ohjaava (Ife 2012, 1, 3). Sosiaalialan ammatillinen, eettinen velvollisuus on saattaa työnantajan, poliittisten toimijoiden ja yhteiskunnan tietoon sellaiset epäkohdat, jotka ovat haitallisia ihmisten turvallisuudelle ja hyvinvoinnille, ja pyrkiä omilla välineillään poistamaan eriarvoisuutta ja rakenteellista epätasa-arvoa sekä kertoa avoimesti havaituista tai muutoin tietoon tulleista epäkohdista, kuten köyhyydestä tai väkivallasta. Sosiaalialan ammattilainen vastustaa väkivaltaa ja kaltoinkohtelua, ja työn tarkoituksena on turvata etenkin kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevien asiakkaiden huolenpito ja hyvinvointi sekä sosiaalipalveluiden laadukkuus. Sosiaalialan on tuettava heikoimmassa asemassa olevien oikeuksia

siten, että asiakkaiden leimaantuminen ja huono-osaisuus vähenevät, sekä vahvistettava asiakkaan oikeuksien toteutumista, ja toimittava asiakkaan puolestapuhujana. (Talentia 2017, 20-22)

Turvapaikanhakija hakee suojelua YK:n pakolaissopimuksen nojalla. Pakolaissopimus määrittelee pakolaisaseman hakemisen ja saamisen yleiset reunaehdot, mutta käytännössä kukin maa määrittelee itse sen, miten sitä kansallisessa lainsäädännössä tulkitaan. Turvapaikkaprosessin tarkoitus on pakolaisaseman selvittäminen ja kriteerien täytyessä sen tunnustaminen. Myös oleskeluluvan saamisen jälkeen turvapaikkamenettelyn läpi käynyt turvapaikanhakija voi olla kansallisen lainsäädännön näkökulmasta hyvin ristiriitaisessa asemassa suhteessa kansallisvaltioon ja sen vakituisten asukkaiden oikeuksiin (esim. Nykänen 2008). Turvapaikanhakijoiden aseman epämääräisyys ja sen tuomat ongelmat eivät välttämättä ratkea myöskään oleskeluluvan myötä, sillä rakenteet ja viranomaiskäytännöt asettavat kansainvälisen suojelun aseman turvin maahan muuttaneet erikoiseen asemaan suhteessa esimerkiksi erilaisiin oikeuksiin tai palveluihin. (esim. Nykänen 2008) Yhä kiristyvässä poliittisessa ilmapiirissä myös turvapaikanhakijoiden Suomessa ja jopa olemassa olon oikeutus on useissa keskusteluissa kyseenalaistettu. Turvapaikanhakijoilla on ryhmänä yhteiskunnassa vain hyvin vähän oikeuksia ja juridisesta asemastaan käsin varsin rajalliset toiminnan mahdollisuudet. Yksi sosiaalityön tehtävistä on varmistaa, että rakenteellinen syrjintä, poliittiset linjanvedot ja esimerkiksi lainsäädännön muutokset ja epätasa-arvo eivät muodosta esteitä onnistuneelle kotoutumiselle ja ihmisarvoiselle elämälle. Valtiolla on vastuu ja auktoriteetti puuttua esimerkiksi rasismiin ja vähemmistöryhmien marginalisoitumiseen ja marginalisoimiseen. Ammatillisena toimintana sosiaalityöllä on tehtävänsä sen varmistamisessa, että epäinhimillistävät ja syrjivät epäkohdat ja rakenteellinen epätasa-arvo tulevat huomioiduksi ja poistetuiksi. (vrt. Valtonen 2008, 17-18)

Sosiaalialan työntekijän tulee myös kunnioittaa asiakkaan itsemääräämisoikeutta, mikä tarkoittaa sitä, että asiakkaalle on kerrottava eri mahdollisuuksista ja niiden vaikutuksista ja näin tarjota asiakkaalle mahdollisuus tehdä valintoja. (Talentia 2017, 12) (Talentia 2017, 15) Eettisesti toimiva sosiaalialan ammattihenkilö pyrkii edistämään asiakaslähtöisyyden toteutumista organisaation kaikilla tasoilla. Työntekijä toimii vastuullisesti käyttäen organisaation päämääriä asiakkaan hyväksi ja kehittää menettelytapoja vastaamaan paremmin asiakkaidensa tarpeita. (mt., 30) Pakkomuuttajien vallinmahdollisuudet ovat hyvin vähäiset, jopa olemattomat, ja esimerkiksi turvapaikanhakijan on käytännössä mukauduttava turvapaikkamenettelyn vaatimuksiin ja vastaanottokeskuksen sääntöihin ja yhdenmukaisiin käytäntöihin. Hätämajoitustoiminnan kontekstissa sosiaalityön velvollisuus asiakkaan oikeuksista tiedottamisessa olisi voinut toteutua paremmin jo siinä, miten asukkaille tiedotettiin itse turvapaikkamenettelyn kulusta ja siihen liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista. Sosi-

aalityöntekijä ei ole juristi, mutta omassa toimessaan myös turvapaikkamenettelyyn liittyvien käytäntöjen ja asiakkaiden tilanteiden asiantuntija. Turvapaikanhakijoidien parempi tietämys prosessin sisällöistä ja oleskeluluvan saamisen edellytyksistä olisi voinut vähentää ylimitoitettuja toiveita ja odotuksia ja myös siten vähentää epävarmuuteen ja epätietoisuuteen liittyvää stressiä. Turvapaikanhakijoiden mahdollisuuksista toimintaan ja omaehtoiseen aktiivisuuteen, työntekomahdollisuuksista, yksityismajoituksen tai vapaaehtoisen paluun prosessista (mikä olisi mahdollisesti osaltaan palvelut poliittisia pyrkimyksiä siihen, että ”turvapaikkaa ansaitsemattomat” turvapaikanhakijat saadaan nopeasti pois maasta) tai yleensä sosiaalityön roolista, tarkoituksesta ja mahdollisuuksista heidän elämässään. Aukkailla on hyvin rajalliset oikeudet ja velvollisuudet, mutta he eivät itse välttämättä osaa vaatia myöskään vähäisiä oikeuksiaan, koska eivät ole niiden olemassaolosta tietoisia.

Rakenteellinen sosiaalityö on luonteeltaan yhteiskunnallista vaikuttamista, jossa sosiaalityöntekijät toimivat parhaimmillaan asiantuntijoina sekä kumppaneina erilaisissa verkostoissa, joissa tarvitaan tietoa osallisista, heidän mahdollisuuksistaan, ongelmistaan ja elinympäristönsä kehittämistarpeista. Rakenteellinen sosiaalityö pyrkii huomioimaan myös sosiaalityön marginaaliin jääneitä reuna-alueita, jotka itse asiassa ovatkin sosiaalityön ydintä. Rakenteellisen sosiaalityön tehtävä on tuoda muuten marginaaliin jääneitä ja jätettyjä ilmiöitä keskustelun ja toimenpiteiden kohteiksi, ja keinoina voi olla esimerkiksi asiakkaiden ja osallisten arjesta tuotetun tiedon välittäminen yhteiskunnallisen päätöksenteon pohjaksi. (Karjalainen & Seppänen 2007, 130) Suomalaisessa yhteiskunnassa sosiaalityöntekijä on toki usein viranomaisroolissa ja sen kautta jossain määrin sidottu työnantajansa tai organisaationsa linjauksiin ja tavoitteisiin, mutta niiden ollessa ristiriidassa alan arvojen ja tavoitteiden kanssa niitä tulisi myös ottaa esille, erään työntekijän sanoin ”pitää meteliä” havaituista epäkohdista. Kriisitilanteessa hallinnollisella ja poliittisella makrotasolla sosiaalityön poliittisen voimaannuttamisen interventio voi olla vaikuttamista avun saamisen ehtojen muutoksiin tilanteissa, joissa avustuskriteerit eivät vastaa kaikkein eniten apua tarvitsevien tarpeita. Sosiaalityöntekijät voivat toimia katastrofitilanteissa konfliktien välittäjinä perheiden, paikallisten yhteisöjen ja hallinnon välillä. Eri sektoreiden välinen yhteistyö sekä tilanteen koordinaatio ja johtaminen voivat myös olla poliittisen voimaannuttamisen interventioita sosiaalityön tehtäväkentällä. (Rapeli 2016, 258)

Nyt varsinaisen ”kriisin” hoitamisessa eri viranomaisten keskinäinen sekä kunnan ja vapaaehtois-sektorin tiedonvaihto ja työnjako pääosin toimivat – joskin eräs työntekijöistä kertoi että seurakunnat esimerkiksi ”unohtivat” kertoa, että he olivat perustaneet Tampereen koordinoimalle alueelle erään uuden majoitusyksikön. Hätmajoitustoiminnan organisaation sisällä sosiaalityöllä olisi voinut olla yhteistyön ja koordinoinnin tehtäviä suhteessa esimerkiksi vapaaehtoisten toimijoiden ja

terveydenhuollon suuntaan sekä materiaalisten lahjoitusten perille saattamisessa ja avun toimittamisessa tarvitseville. Yksi tehtävä olisi voinut olla myös rivityöntekijöiden perusteellisempi perehdyttäminen toimintaympäristöön, asiakaskuntaan ja sosiaalialan perusasioihin ja käytäntöihin perehdyttäminen. Nyt tätä toki tehtiin, mutta näitä tehtäviä ja niiden delegointia ottivat vastuulleen lähinnä yksiköiden hallinnossa työskentelevät vastaavat ohjaajat, joiden kädet olivat jo täynnä työtä. Tampereella hätämajoitustoiminta sijoitettiin nopeasti juuri aikuisten sosiaalipalveluiden alaisuuteen, ja hätämajoitustoiminnan johtoon rekrytoitiin juuri kokenut sosiaalialan ammattilainen, jolla oli tietoa paitsi kaupungin palveluverkostosta ja omia kontakteja, myös organisointi- ja johtamistaitoja. Vaikka myös hätämajoitustoiminnan ja koko kaupungin organisaation johdossa kokemus ja tieto turvapaikkaprosessista ja menettelystä oli lähtötilanteessa varsin ohutta, muut ominaisuudet, taidot, verkostot ja yhteistyötaidot kompensoivat varsinaisen sisällön tuntemuksen vajeita. Kaupungilla oli toki jokin kokemus vastaanottotoiminnan organisoimisesta aiemman vastaanottokeskuksen myötä. Nopeasti kävikin selväksi, että nyt pelkkä ”hätätilanteeseen” reagoiminen ei tule riittämään.

”Tampereellahan on kotouttava sosiaalityö ja aiemmin kun meil oli vastaanottokeskus Tampereella ni ne on aikuisten sosiaalipalveluiden toimintaa ollu, ja näin ollen oli hyvin luontevaa että nyt sitten tähän turvapaikanhakijoiden nopeeseen majoitustarpeeseen lähtis ensi sijassa vastaamaan just aikuisten sosiaalipalvelut, ja esimieheni [nimi] sitte oli siinä alkuvaiheessa itse hyvin aktiivisesti mukana siinä ihan ensimmäisissä kuvioissa ja organisoinneissa mutta sitte hyvin nopeasti kävi ihan siinä parin päivän sisällä ilmi, että tota... et... että tota se kyse ei oo päivän tai kahden tilanteesta ja että pitää lähteä organisoimaan jotain järjestelmää. [---]” (H6)

Toimimalla yhteistyössä muiden viranomaisten kanssa ja jakamalla sosiaalialan ammattietikkaan perustuvaa asiantuntemusta palvelurakenteiden suunnittelussa ja palveluiden käytännön toteutuksen organisoinnissa voidaankin pyrkiä varmistamaan, että sosiaalialalle sisäänkirjoitetut eettiset periaatteet kuten asiakaslähtöisyys tai asiakkaiden itsemääräämisoikeus tulevat vähintäänkin keskusteluiksi. Eri sektoreiden välisellä yhteistyöllä voidaan pyrkiä myös tehokkuuteen ja resurssien tarkoituksenmukaiseen kohdentamiseen yllättävässä kriisitilanteessa. Yhteistyö- ja neuvottelutaidot sekä koordinoitukyky, joihin osaltaan myös sosiaalityön koulutuksessa ja ammatillisessa toiminnassa on valmentauduttava, tulivat siis myös hätämajoitustoiminnan kokonaisuudessa merkittäviksi. Sosiaalityöntekijä toimii usein erilaisten asiakas- ja yhteistyöprosessien koordinoijana tai asiantuntijaroolissa, ja monella tapaa siis myös johtaja toteutti sosiaalityön toimintamalleja työssään – joskin konteksti oli varsin laaja ja nopeatempoisesti muuttuva ja liikkuva. Tosin, juuri kriisi- ja katastrofitilanteissa tämä nimenomaisesti on ominainen rooli ja tehtävä sosiaalityön osaajille.

Elliott (2010) toteaa, että katastrofin tai kriisin uhrien oikeudellisen aseman tunnistaminen ja tunnistaminen voi olla ongelmallista akuutin toiminnan vaiheessa (Elliott 2010, 102) Näin myös turvapaikanhakijoiden hätämajoitustoiminnassa: työntekijät, asiakkaista puhumattakaan, eivät välttä-

mättä tienneet tai ehtineet edes ajatella, mitä asiakkaiden oikeudet esimerkiksi sosiaali- tai terveyspalveluihin olivat. Myöskään Tampereen hätämajoitustoiminnan organisaatiossa sosiaalityötä ei toiminnan alkuvaiheessa pidetty lainkaan välttämättömänä, vaikka esimerkiksi sosiaalipalveluiden tarpeen arvioiminen on vastaanotto- ja sosiaalihuoltolain mukaan juuri sosiaalihuollon ammattihenkilön tehtävä. Kenttätyöjaksoni alkuvaiheessa asiasta erään työntekijän kanssa asiasta keskustellessani hän totesi, ettei hän tiennyt oliko hätämajoituksessa sosiaalityöntekijää, tai mitä tämä tekisi jos olisi. Toinen sosiaalityöntekijöistä arveli myös, että joissain yksiköissä asukkaat eivät luultavasti edes tienneet, että hätämajoitustoiminnassa ylipäätään oli keväälläkään sosiaalityöntekijää - ja vaikka olisivat asiasta kuulleetkin, he eivät luultavasti olisi tienneet, mikä suomalaisen sosiaalihuollon tai vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijä on ja mitä hän tekee. Tämä on asiakkaiden oikeuksien toteutumisen näkökulmasta varsin ongelmallista: jos asukkaat eivät tiedä sosiaalityöntekijän olemassaolosta tai tehtävistä, he eivät mitä luultavammin tiedä myöskään sitä, että sosiaalihuollon ammattilaisella – ja vain hänellä – on oikeus ja mahdollisuus arvioida eri palveluiden välttämättömyyttä kunkin asiakkaan yksilöllisessä tilanteessa. Epäilemättä myös Suomessa pahimman ”pakolaiskriisin” aikaan oli vastaanottotoiminnan piirissä myös palveluntuottajia, jotka eivät ole olleet kovinkaan syvällisesti selvillä turvapaikanhakijoiden oikeuksista ja mahdollisuuksista, eikä heillä siten välttämättä ole akuuteimman kriisin aikaan ollut tarjota edes noita välttämättömiä palveluita – tai niiden välttämättömyyden arviointiin pätevää henkilöstöä. Hätämajoitustoiminnassa asiakkaiden oikeudet ja velvollisuudet olivat vähäisiä, mutta turvapaikanhakijat itse eivät välttämättä olleet niistäkään tietoisia. Yksi lähtökohta asiakkaiden oikeuksien toteutumisen varmistamiseksi olisi siis asiakkaiden, työntekijöiden ja myös erilaisten organisaatioiden ja palveluntuottajien perehdyttäminen siihen, mitä sosiaalityö vastaanottotoiminnassa tai ylipäätään Suomessa on, miksi sitä tehdään ja millaisia seurauksia sillä on. Organisaation näkökulmasta asiakkaiden tiedottaminen heille kuuluvista oikeuksista ja palveluista ei välttämättä ole taloudellisesti kannattavaa, mutta tästä huolimatta se on asiakkaan ja sosiaalityön näkökulmasta perusteltua ja tavoiteltavaa.

Paikallisten yhteisöjen ja toimijoiden edustus tulisi olla mukana kaikissa kriisin toiminnan vaiheissa; jos paikallisyhteisöjä ei osallisteta päätöksentekoon ja toiminnan suunnitteluun, palvelut eivät välttämättä kohtaa käyttäjiä (Elliott 2010, 102). Turvapaikanhakijoilla oli hätämajoitustoiminnassa vain hyvin vähän mahdollisuuksia vaikuttaa olosuhteisiinsa tai palveluihinsa, ja kuulluksi tuleminen oli riippuvaista esimerkiksi vastaavan ohjaajan aktiivisuudesta ja tavasta ottaa asukkaiden toiveet ja tarpeet huomioon. Osallistuminen mahdollistettiin esimerkiksi talven mittaan käynnistetyissä tilaisuuksissa, joissa yleensä oli paikalla myös tulkki. Eräs vastaava ohjaaja, jonka hallinnoimassa yksikössä oli montaa eri kansallista, etnistä ja kieliryhmää, kertoi hänen ehdotuksestaan kunkin yhteisön

valinnee keskuudestaan edustajan, joka toi yhteisöstä, myös kielitaidottomina ajatustensa ilmaisemiseen kykenemättömien asukkaiden keskuudesta nousevia tarpeita ja toiveita näiden ”puhemies-ten” säännölliseen, yhteiseen keskusteluun. Myös esimerkiksi oma läsnäoloni ja aineistonkeruuni kyseisessä yksikössä oli tarkoitus saattaa tämän ”asukasneuvoston” päätettäväksi, joskin emme siihen vaiheeseen käytännössä ehtineet. Toinen vastaava ohjaaja puolestaan käynnisti jossain vaiheessa ”asukasinfot”, joissa tiedotettiin vastaavan ohjaajan ja muiden työntekijöiden asukkaille tärkeiksi kokemista aiheista (tällaisia olivat esimerkiksi pyhäpäivien kauppojen aukioloajat, postinkulku yksikköön, ym. arkiset asiat), ja saatettiin kysyä asukkailta näiden toiveita tulevan varalle tai näkemyksiä jo sovituista tulevista aktiviteeteista. Tosin, näistä infoista tieto ei mennyt kaikille asukkaille saakka, ainakaan ajoissa. Myös asukkaiden osallistaminen ja kuuleminen yksittäisten yksiköiden tasolla Tampereen hätämajoitustoiminnan organisaation sisällä siis vaihteli, kunkin yksikön vastaavan ohjaajan johdolla luodun työ- ja toimintakulttuurin mukaan, vaikka kaikki haastateltavat peräänkuuluttivat tavalla tai toisella käytäntöjen yhdenmukaisuutta, jotkut painottaen enemmän asukkaiden yhdenvertaisuutta ja koko hätämajoitustoiminnan organisaation yhteistä linjanvetoa, toiset työntekijöiden toiminnan helpottamista, tehtävien selkeyttä ja arjen sujuvuutta. Pohdin kenttätyöni aikana monesti, että näitä tilaisuuksia olisi voinut hyödyntää tehokkaammin esimerkiksi eri toimijoiden kuten sosiaalityöntekijöiden, terveydenhuoltohenkilöstön tai vapaaehtoissektorin toimijoiden esittäytymiseen, toiminnasta ja tehtävistä kertomiseen ja siten myös asukkaiden tarpeiden ja näkemysten kuulemiseen suhteessa kunkin toimijan tehtäväkenttään.

Rapelin (2015) mukaan katastrofityössä on oleellista nimenomaan tehtävien ja roolien selkeys, jotta yhteistyö katastrofitilanteen edellyttämässä monisektorisessa verkostossa, kuten pelastustoimeen ja sosiaalityön kesken toimii. Osapuolten on tiedettävä, mitä ovat tekemässä ja mikä heidän erityistehtävänsä ja -osaamisensa kyseisen tilanteen hoitamisessa on. Kriisitilanteissa sosiaalityöntekijöiden resursseja ei välttämättä osata käyttää riittävän hyvin ja tehokkaasti, eikä myöskään sosiaalityöntekijöillä itsellään välttämättä ole riittäviä valmiuksia katastrofitilanteissa toimimiseksi. (Rapeli 2015, 3) Myös hätämajoitustoiminnan kokonaisuudessa sosiaalityön roolit ja tehtävät jäivät loppuun saakka epäselviksi, eikä myöskään sosiaalityön jo ollessa käytettävissä heidän potentiaaliaan nähdäkseni osattu hyödyntää. Sosiaalityöllä olisi ollut annettavaa etenkin juuri työnjaon kehittämisessä ja toiminnan suunnittelussa, tehtävien ja toimijoiden koordinoimisessa ja työntekijöiden ja organisaation johdon perehdyttämisessä. Keskeinen kehittämiskohde, joka hänen nähdäkseen olisi tullut ottaa työn alle jo aikaisin syksyllä tilanteen alkaessa valjeta, oli tulevaisuudessa suurten haasteiden edessä olevan kotouttavan sosiaalityön ja asukkaiden siihen siirtymisen kehittäminen. Käytännössä yhteistyötä kunnan kotouttaviin palveluihin ei vielä keväälläkään ollut olemassa, ja oleskeluluvan

saaneiden asukkaiden pääsy varsinaisen sosiaalityön piiriin vei jo tuolloin parisen kuukautta. Kyseinen sosiaalityöntekijä siis näki sosiaalityön paikan, mutta ei kokenut omaavansa mahdollisuuksia tai välineitä sen ottamiseksi. Myös tässä kontekstissa palvelurakenteiden ja niitä ohjaavien hallintohimmeleiden kehittäminen sosiaalisesti, inhimillisesti ja myös taloudellisesti järkevään suuntaan on olennaisesti sosiaalityön tehtävä. Näitä tehtäviä olisi hyvä miettiä jo etukäteen, ennaltaehkäisevästi, ja muuttaa toimimattomia tai epäinhimillisiä toimintamalleja ja rakenteita. Elliottin (2010) mukaan myös yksilöiden ja yhteisöjen toipumisen arviointi on osa kaikkea sosiaalityötä: arviointi voi toimia akuutin toiminnan vaiheen työskentelyn suuntaajana tai toisaalta ohjata kohti jälleenrakennusta ja jälkihuoltoa sekä edelleen tuleviin tilanteisiin varautumista ja niiden seurausten ennaltaehkäisyä. (Elliott 2010, 103) Tampereella hätämajoitustoiminnan kokonaisuudesta oltiin jo keväällä tekemässä kaupungin organisaation sisäinen selvitys toiminnan onnistumisista ja epäonnistumisista. Tätä laatimaan värvättiin yhden keväällä jo suljetun yksikön vastaava ohjaaja, joka kertoi haastattelevansa selvitystä varten kaupungin omia, hätämajoitustoiminnassa tavalla tai toisella mukana olleita työntekijöitä ja esimerkiksi yhteistyötahojen edustajia.

Monet työntekijät toivat esille sen, että hätämajoitustoiminnan puitteissa työskennellessään he enemmän tai vähemmän tietoisesti pyrkivät välttämään esimerkiksi turvapaikanhakijoita koskeviin sosiaalisen median keskusteluihin. Jotkut totesivat, etteivät ylipäättään olleet halunneet kertoa edes läheisilleen missä työskentelivät. Monien kohdalla tämä keskustelujen ”vältteleminen” liittyi siihen, että he kokivat ettei heillä kuitenkaan olisi riittävästi aikaa paneutua oikeasti rakentavaan keskusteluun, ja toisaalta jo valmiiksi asenteellisesti virittynyt puolesta ja vastaan -keskusteleminen koettiin turhana. Ongelmien globaali luonne ja toisaalta Suomessakin käytävän keskustelun mustavalkoisuus ja jännittyneisyys tiedostettiin.

”Tietysti mä itte ajattelen niin, että ne jännitteet tulee tietämättömyydestä hyvin pitkälti, että jännitteenä kai se rasismi sieltä nousee, se on varmaan se yks, semmonen iso, tämmönen maahanmuuttovastainen ajattelu tai ihan silkka puhdas rasismi, mä en tiedä kuinka helppo niitä on ees eritellä tai onks ne edes eri asioita. Mut sit tota, sit jännitteenä on ehkä tää yleinen, siis nykyhetken yleistilanteen heikkous kontra maahanmuuttokriisi taikka pakolaiskriisi maailmanlaajuisesti. Kun ne tavallaan, ne on jännitteessä keskenään, niin ne niinku, et se on ihan sama... Mä viikonloppuna, kun aina joutuu näistä asioista puhun, niin sitte kun sukulaismies, joka puhu siitä taloudellisen tilanteen huonosta jamasta ja sitten saman tien tästä maahanmuutto... tai pakolaiskriisin kalliudesta, ni sitte koitan ihan vaan tietysti vähän härkkiäkin tahallani, ni sanoin, että miten sä tolleen tamperelaisena ajattelisit, että kaataaks nää 700 turvapaikanhakijaa tän Tampereen vai pitäskö pohtia jotain muuta silloin jos tätä talouden näkökulmasta pohditaan. Niinku ei oo edes halua siihen keskusteluun, vaan siis sillain mutta onhan tää nyt helvetin kallista. Siis sillain että, se on kaikki on niin suhteellista, mutta ne on niin jännitteessä keskenään mun mielestä nää kaks isoo tän hetken kysymystä, [---] Tää sekottuu mun mielestä, se sekottuu niinkun... yksittäisen kansalaisen päässä, jota itsekkin tietysti edustaa, niinku jokainen meistä, että on poliittisia jännitteitä ja on vaikka mitä jännitteitä, ja sit se, että oikeesti tietääks tässä itte edes, että mistä jännitteistä tässä nyt on kysymys. Että tässä jotenkin keskiössä eläneenä on joitain asioita helpompi ymmärtää tai irrottaa tai tai tai ainakin keskustella niistä, miksi Suomi ei sulje rajoja, jotain tällasia... että hei kai te ny kaikki ymmärrätte, että kun tässä on miljoona muutakin asiaa ja EU-taloutta ja vaikka mitä, että jos me eristäydytään tänne jossain asiassa, ni me eristäydytään kaikissa muissakin, että se ei

vaan niinku toimi. Tää maailma ei vaan pelaa niin, eikä tuu enää ikinä pelaan varmaan, että voitais vaan vetää semmonen Suomi vastaan Venäjä, semmonen taistelu ja sen jälkeen homma on kunnossa (nauraa), että ei se vaan mee niin. ” (H5)

Vaikka monet työntekijät totesivat, että olivat nyt itse oppineet ajattelemaan ja arvioimaan turvapaikkaprosessiin ja maahanmuuttopolitiikkaan liittyviä asioita uusista näkökulmista, he eivät kuitenkaan kokeneet olevansa halukkaita tai valmiita keskustelemaan asioista avoimesti tai jakamaan kerryttämäänsä tietämystä. Työntekijät pyrkivät ymmärrettävästi ja oikeutetusti ikään kuin suojelemaan itseään ja välttämään liiallista kuormittumista tai yksinkertaisesti vain keskittymään olennaiseen eli työhönsä. Ylipäätään näen, että sosiaalityön eettinen ja moraalinen velvollisuus on pitää yllä keskustelua turvapaikanhakijoiden asemasta ja oikeuksista yhteiskunnallisessa ilmapiirissä, jossa kyseiseltä ihmisryhmältä pyritään monissa keskusteluissa riistämään kaikki, myös lain turvaamat oikeudet ja jopa ihmisarvo ja oikeus elämään. Sosiaalialan ammattilaiset voivat, ja heidän tulee ottaa kantaa kaikkein heikoimpien ihmisryhmien asemaan ja sen parantamiseen ja virittää keskustelua, jossa otetaan huomioon ilmiön eri ulottuvuudet. Kenties juuri näiden kokeneiden ja ”pakolaiskriisin” globaaleja ulottuvuuksia konkreettisesti kohdanneiden ihmisten vaikeneminen takaa, että tuon faktapohjaltaan vajaan, tunnekylläisen keskustelun sävyt eivät jatkossakaan tule muuttumaan.

5.2.4 Inhimilliset investoinnit

Sosiaalityön inhimillisiä investointeja kriisitilanteessa ovat Elliottin (2010) mukaan esimerkiksi psykososiaalisen tuen tarjoaminen, mielenterveyden tuki ja sen kautta yksilöiden ja perheiden resilienssin kehittäminen. Sosiaalisen kehityksen näkökulmasta olennaista on vahvuuksien ja voimaannuttamisen näkökulma: sosiaalisen ja inhimillisen pääoman kehittämällä kasvatetaan resilienssiä ja tulevista haasteista selviytymisen edellytyksiä. Varsinaisen mielenterveystyön ohella inhimillisiksi investoinneiksi voidaan kuitenkin lukea myös esimerkiksi tilannetta ja ratkaisumahdollisuuksia koskevan tiedon saatavuuden ja siihen käsiksi pääsemisen varmistaminen, kriisin kohdanneiden ja sen ratkaisuun osallistuvien toimijoiden neuvonta, yksilöiden ja yhteisöjen tuki sekä osallistumisen ja toisten auttamisen mahdollistaminen. Olennaista, että ihmisillä itsellään on mahdollisuus osallistua, olla mukana ja toimia yhdessä toisten ihmisten kanssa tilanteiden ratkaisemiseksi. Tärkeää on myös sosiaalisten kontaktien ja vuorovaikutuksen tuottaman inhimillisen hyvinvoinnin lisäämiseksi. (Elliott 2010, 102-103)

Kun psykososiaalisen tuen tarjoaminen, mielenterveyden tuki ja sen kautta yksilöiden ja perheiden resilienssin kehittäminen määritellään sosiaalityössä keskeiseksi inhimilliseksi investoinniksi (ks. Elliott 2010 102; myös luku 2.2.), myös turvapaikanhakijoiden ja muiden pakkomuuttajien parissa tehtävässä työssä asiakkaiden mielenterveyden haasteet ja niiden vaikutukset hyvinvointiin on otet-

tava sosiaalityössä vakavasti. Maahanmuuttoon sekä varsinkin pakolaisuuteen ja turvapaikkaprosessiin liittyy keskimääräistä suurempi mielenterveyshäiriöiden riski, ja erityisesti traumaperäiset oireet ja depressio ovat maahanmuuttajilla yleisiä. (esim. Halla 2007) Etenkin hyvin sensitiivisissä asioissa myös työntekijältä edellytetään paitsi vähintään auttavaa kulttuurien tuntemusta, myös taitoja työskennellä eri taustoista tulevien ja erilaisilla kulttuurisilla käsityksillä, tiedoilla ja taidoilla varustettujen asiakkaiden kanssa. Tätä voidaan kutsua myös kulttuuriseksi kompetenssiksi (ks. esim. Hammar-Suutari 2009, 66-70), jonka lisääminen ja kehittäminen myös sosiaalityössä on yksi alan ja sen koulutuksen nykyajan haasteista (esim. Puntervold Bø 2014), Turvapaikanhakijoiden kokemat psykososiaaliset ja mielenterveyden ongelmat liittyvät paitsi menneisyyden traumaattisiin tapahtumiin (pakkomuuton syyt), myös vastaanottavassa maassa ja yhteiskunnassa kohdattaviin ongelmiin (esim. Liebling & Burke & Goodman & Zasada 2014). Taustat ja kulttuuriin nojaava tieto vaikuttavat kykyyn ja keinoihin kohdata traumaattisia tilanteita. Myöskään kulttuuriset käsitykset esimerkiksi traumasta tai sen seurauksista eivät välttämättä ole jaettuja eri ihmisryhmien kesken, vaan sekä lääketieteellinen että kansanomainen diagnostiikka ja arkinen ymmärrys esimerkiksi psyykkisistä ongelmista on eri yhteisöissä varsin erilainen (McEntire 2007, 114).

Tampereen maahanmuuttajien psykiatrisen poliklinikan erikoislääkärinä toimivan Tapio Hallan (2007) mukaan mielenterveyden häiriöiden yleisyydestä huolimatta, kulttuurierot, tiedon puute ja ennakkoluulot estävät usein maahanmuuttajia hakeutumasta psykiatriseen hoitoon. (Halla 2007) Turvapaikanhakijat yleensä pakenevat ahdistavia ja traumaattisia tapahtumia ja olosuhteita, mutta myös uuteen ympäristöön saavuttua esimerkiksi turvapaikkaprosessin epävarmuus, vastaanottovaiheen epänormaalit asuin- ja elinolosuhteet, työntekomahdollisuuksien puute ja ympäristön vihamielinen suhtautuminen voivat edelleen synnyttää tai syventää mielenterveyden häiriöitä. (Liebling ym. 2014) Maahanmuuttajille soveltuvat kuitenkin yleensä samat psykiatriset hoitomuodot kuin suomalaisillekin. Terveyspalveluissakin hoitohenkilöstön pitää kuitenkin muistaa, että potilaalla voi olla sellaisia kulttuuriin liittyviä ajattelu- ja toimintatapoja, jotka vaikuttavat hoidon toteutumiseen (Halla 2007, 472). Turvapaikanhakijoilla pakkomuuton trauma on vielä varsin tuore. Myös turvapaikanhakijoiden parissa tehtävässä työssä psykososiaalisessa tuessa tarvitaan turvapaikanhakijoiden taustoja, tilannetta ja tuen tarpeita koskevaa kulttuurista ymmärrystä ja kulttuurisensitiivistä työtettä. Turvapaikanhakijoiden tilanteessa stressaavat tekijät ja hyvinvointia nakertavat tekijät kumpuavat myös olennaisesti vastaanottokeskuksen ja ympäröivän yhteiskunnan asettamista tekijöistä. Näiden tiedostaminen ja niihin vaikuttaminen on siis varsin olennaisesti ja luonnollisesti myös pakkomuuttajien parissa tehtävän sosiaalityön toiminta-alueita. Lisäksi myös hoitoon hakeutuneiden ja päässeiden kohdalla hoitohenkilöstön asenteet maahanmuuttajia kohtaan voivat estää hoidon toteutumi-

sen. Hoitamattomat psyykkiset häiriöt puolestaan saattavat estää hankkimasta tarvittavaa kielitaitoa ja valmiutta työelämään, ja sosiaalinen kanssakäyminen ja verkostojen luominen vaikeutuvat. Häiriöt vaikuttavat haitallisesti myös perheeseen ja lähiyhteisöön. Hallan (2007) mukaan Suomessa tarvittaisiinkin lisää tutkimuksia yleensä maahanmuuttajaväestön, siis myös turvapaikanhakijoiden, terveydentilasta ja hoidon tarpeista sekä koulutusta ja toimivaa viranomaisyhteistyötä. (Halla 2007) Turvapaikanhakijoiden vastaanottovaiheen asuinmaassa kokemien haasteiden ja mielenterveyden ongelmien tutkimuksen vähäisyys on ongelma myös kansainvälisesti (Liebling ym. 2014, 208-209).

McEntire (2007) toteaa, että kulttuuri saa aikaan sen, että jotkut väestöryhmät ovat kriisitilanteessa haavoittuvampia kuin toiset. Tämän voi ymmärtää esimerkiksi siten, että kulttuurisesti jo valmiiksi marginaaliset tai marginalisoidut ryhmät ovat kriisitilanteessa erityisen haavoittuvaisia ja kärsivät suurimmat vahingot, ja heillä on myös kaikkein heikoimmat resurssit kriisitilanteesta toipumiseen. (McEntire 2007, 112) Vastaanottolain 6. pykälän mukaan vastaanottolakia sovellettaessa on otettava huomioon erityistarpeet, jotka johtuvat kansainvälistä suojelua hakevan haavoittuvasta asemasta, kuten iästä taikka fyysisestä tai psyykkisestä tilasta. Haavoittuva asema ja siitä johtuvat erityistarpeet selvitetään yksilöllisesti kohtuullisen ajan kuluessa asian vireille tulon jälkeen. Erityistarpeet otetaan huomioon koko kansainvälistä suojelua koskevan hakemuksen käsittelyn ajan. (Vastaanottolaki 17.6.2011/746, 6§, lisätty 2.6.2015) Se, miten haavoittuva asema käytännössä tulee määritellyksi, ei hätämajoitustoimintaa koskevasta aineistostani selviä.

Parhaimmillaan sosiaalityössä on kuitenkin paljon tietoa ja ammatillista osaamista eri yhteiskunnallisissa asemissa olevien yksilöiden ja ryhmien haavoittuvuuden ja resilienssin arviointiin, jotta myös vastaanottotoiminnan kontekstissa niukat resurssit tavoittavat ne, jotka niitä kipeimmin tarvitsevat. Uuteen kotimaahan asettumisen tukemisessa kulttuuria ja ihmisryhmänhistoriaa koskeva tieto voi auttaa tunnistamaan ja ottamaan huomioon muutoin näkymättömiin jääviä, kotoutumiseen vaikuttavia tekijöitä. Asiakkaan tilanteen ja taustojen tunteminen voi auttaa paikantamaan tämän voimavaroja, kuten sosiaalisten verkostojen koostumusta ja niitä ohjaavia kulttuurisia malleja, sekä toisaalta myös niiden puutteita ja niiden asettamia rajoitteita. (Valtonen 2008, 16) Myöskään itse vastaanottojärjestelmän, turvapaikkamenettelyn ja pitkittyneen vastaanottokeskuksen karuissa olosuhteissa oleskelun aiheuttamia tai pahentamia traumoja ei tule tilanteen jälkihuollossa unohtaa. Turvapaikkamenettelyn aikana turvapaikanhakijat joutuvat monta kertaa palaamaan kaikkein kipeimpiin ja ahdistavimpiin muistoihinsa, mistä puhuminen voi olla liian tuskallista ja siten myös vaikuttaa turvapaikan saamisen mahdollisuuksiin. Myöskään mahdollisuuksia esimerkiksi turvapaikkapuhut-

telua seuraavien kokemusten ja muistojen pintaan nostaman ahdistuneisuuden purkamiseen ei yleensä ole, joten pitkittyvän prosessin kuluessa psyykinen vointi voi huonontua entisestään.

Monet vuonna 2015 Suomesta turvapaikkaa hakeneista kääntyivät kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneina pois Suomesta hyödyntämättä valitusoikeutta, vaikka perusteita kenties olisikin ollut. Lainvoimaisen kielteisen päätöksen jälkeen aikaa tehdä valitus Suomessa ilman käännytyksen keskeyttämistä on vain kahdeksan päivää, joten osa valituksen jättävistä tai sitä suunnittelevista jää ilman välttämätöntä pätevää oikeusapua. Hallituksen toimenpideohjelman seurauksena myös ilmainen oikeusapu käytännössä evättiin. Turvapaikan tai muun oleskeluluvan saaminen riippuu siis myös kansallisesta politiikasta, ja Suomessa tämä on ”pakolaiskriisin” seurauksena tarkoittanut lisää kiristyksiä mahdollisuuksiin saada turvapaikka Suomesta (esim. humanitaarisen suojelun kategorian poistaminen ulkomaalaislaista) tai oleskeluluvan saamisen jälkeen yhdistää oma perhe Suomeen ulkomailta⁵⁹. Nämä muutokset antavat myös määrättyä viestiä eteenpäin Suomea turvapaikkakohteena harkitseville. Tässä törmäävät määrätty kansalliset poliittiset intressit ja yleisinhimillisyyttä turvaa tarvitsevia kohtaan (Jauhiainen 2017b, 16). Oleskeluluvan saamisen edellytyksistä tiedottaminen, lainsäädännön muutoksista kertominen ja yleensä tilanteen kuvaaminen turvapaikanhakijoille ymmärrettävällä tavalla olisi inhimillisestä näkökulmasta perusteltua.

”Pakolaiskriisi” on lukemattomia turvapaikanhakijoiden perheitä hajottanut ja läheisiä toisistaan erottanut inhimillinen kriisi, jossa sosiaalityöllä voisi olla tehtävänsä perheen yhdistämisen suhteen (vrt. Rapeli 2015, 11). Monen turvapaikanhakijan kohdalla vaatimuksia onnistuneelle perheenyhdistämiselle myös nostettiin kesken prosessin, kesällä 2016 hyvin nopeasti voimaan saatetulla lakimuutoksella⁶⁰. Jos turvapaikanhakijoita tiedotettaisiin tehostetusti, kootusti ja koordinoitusti tämän

⁵⁹ 1.7.2016 tuli varsin nopealla aikataululla voimaan lainmuutos, jonka mukaan esimerkiksi toissijaisen suojelun perusteella oleskeluluvan saaneiden perheenjäseniä koskee toimeentuloedellytys riippumatta siitä, oliko perheenyhdistämisprosessi ollut vireillä jo ennen muutoksen voimaan tuloa tai siitä tiedottamista. Muutoksen myötä myös turvapaikkaprosessissa vahvimman oleskelulupakategorian eli pakolaisaseman saaneiden perheenyhdistäminen vaikeutui olennaisesti: ulkomailla asuvien perheenjäsenten on laitettava perheenyhdistämisprosessi vireille kolmen kuukauden kuluttua Suomessa olijan myönteisen oleskeluluvan tiedoksi saamisesta.

⁶⁰ 1.7.2016 voimaan tulleen Ulkomaalaislain (30.4.2004/301) 114§:n muutoksen mukaan, välttääkseen perheenkokoajaa koskevan toimeentuloedellytyksen, turvapaikan eli pakolaisaseman saaneen perheenjäsenten on varattava aika asuinmaataan lähinnä sijaitsevasta Suomen suurlähetystöstä kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun Suomessa oleva perheenkokoaja on saanut myönteisen oleskelulupapäätöksen todisteellisesti tiedoksi. Toimeentuloedellytys tarkoittaa, että perheenkokoajalla on oltava tietty määrä säännöllisiä tuloja perheensä elättämiseen Suomessa. Esimerkiksi kolmihenkinen perheen (puoliso ja kaksi lasta) oleskeluluvat edellyttävät siis perheenkokoajalta yhteensä 1900 euron kuukausituloja (22 800e/vuosi). (ks. Maahanmuuttovirasto 2017b) Käytännössä perheen oleskelulupaprosessia varten vaadittava varallisuus ja esimerkiksi perheen matkustusasiakirjat hakemusten toimittamiseksi usein vieraaseen valtioon tulee olla olemassa jo siinä vaiheessa, kun monet oleskeluluvan saaneet vielä asuvat Suomessa vastaanottokeskuksessa odottamassa omaa asuntoa. Asiasta tiedottaminen jäänee käytännössä usein vastaanottokeskuksen henkilökunnan tehtäväksi – kuntapaikan saatuaan moni on jo myöhässä.

kaltaisista merkittävistä muutoksista, heillä olisi mahdollisuuksia arvioida omaa tilannettaan uudelleen ja siten välttää pitkittämästä esimerkiksi Suomessa koettua inhimillistä hätää kotimaassa olevista perheenjäsenistä. Inhimillisestä näkökulmasta perheenyhdistämisprosessista tiedottaminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, vaikkakaan asia ei vielä turvapaikkaprosessin aikana ole ajankohtainen, voisi olennaisestikin vähentää vääriä käsityksiä ja tulevaisuutta koskevia turhia odotuksia. Tietyin edellytyksin toisistaan esimerkiksi matkan aikana eroon ajautuneet ja eri valtioista turvapaikkaa hakeneet perheenjäsenet voivat saada turvapakkahakemuksensa käsitellyiksi samassa valtiossa, joten perheenjäsenten jäljittämisessä tai esimerkiksi vapaaehtoisektorilla toimivien auttajien pariin ohjaaminen voisi määrittyä sosiaalityön inhimilliseksi investoinniksi turvapaikanhakijoiden hyvinvointiin. Oikeuksista, velvollisuuksista ja mahdollisuuksista tiedottaminen myös suhteessa turvapaikanhakijoiden perheen yhdistämiseen tulevaisuudessa voisi siis selkeästi olla sosiaalityöntekijän inhimillisen investoinnin paikka.

Sosiaalityöntekijän tulisi myös nostaa esiin ja taata apu ryhmille, jotka eivät esimerkiksi kulttuurisista tai uskonnollisista syistä voi ottaa yhtäläisesti muiden ryhmien kanssa vastaan tarjottua apua (Elliott 2010, 98-99) Työntekijät kertoivat esimerkiksi sukupuolikysymyksiä mietittäneen tilajärjestelyissä: esimerkiksi isoimmassa yksikössä oli ainakin osan aikaa ”naisten kerros”, jossa majoittui esimerkiksi yksin tai lastensa kanssa Suomeen tulleita naisia. Tilaratkaisuja pohdittiin myös siksi, että vähemmistössä olevat naiset eivät välttämättä koe vastaanottokeskusta erityisen voimaannuttavaksi ja aktiivisuuteen kannustavaksi paikaksi, sillä yleiset tilat olivat pitkälti miesten dominoimaa aluetta, jossa ”miehet kulkee pitkin päivää ympäriinsä kalsareissaan”; naisten arveltiin siis kokevan olonsa epämukavaksi yhteisissä tiloissa. Naisia oli Tampereenkin yksiköissä asukkaista huomattava vähemmistö, mutta naisille järjestettiin erillistä ”naiserityistä” ohjelmaa, kuten käsityökerhoa, kuntosalivuoroja ja polkupyöräilyn alkeiskurssi. Työntekijät eivät sinänsä kokeneet ongelmallisena naisten ja miesten eriyttämistä omiin sukupuolierityisiin tiloihin ja toimintoihinsa, vaan se nähtiin ennemminkin positiivisena kulttuurisensitiivisyytenä. Toisaalta myös miesenemmistöisessä ympäristössä toimimista voitiin pitää positiivisena, voimaantumista osoittavana kokemuksena: eräänkin yksin tulleen, aluksi hyvin varaukselliseksi ja vetäytyväksi kuvatun naisen aktivoitumista, toimeliaisuutta ja tilan haltuun ottoa majoitusyksikössä miesten läsnäolosta huolimatta kuvattiin työntekijöiden toimesta ”huikeana kasvutarinana”. Kotoutumisen näkökulmasta sukupuolten avoin kanssakäymiseen ”opettaminen” olisi kenties toivottavaa, mutta tämän tulisi tapahtua turvapaikanhakijoiden ehdoilla ja heidän kulttuurisia tai uskonnollisia käsityksiään kunnioittaen.

Jotkut turvapaikanhakijat olivat varsin kiinnostuneita suomalaisista perhe- ja sukupuolikäsityksistä, ja erään seuraamani vapaaehtoisten vetämän, draamatyöpajan nimellä kulkevan ryhmätoiminnon yhteydessä monet turvapaikanhakijoista olivat aidosti yllättyneet esimerkiksi siitä, että Suomessa homoseksuaalien avioliitto-oikeudesta on käyty viime vuosina aktiivista keskustelua. Eräs kertoi kotimaassaan homoseksuaalisuuden olevan tabu ja yhteisöjen pysyvän ”maan alla” syrjinnän ja vainon pelossa, vaikka homoseksuaalien alakulttuurit olivat ”kaikkien tiedossa”. Homoseksuaalisuus oli hänen mukaansa myös Suomessa tiettyjen kulttuuriryhmien keskuudessa eräänlainen julkinen salaisuus. Esimerkiksi homoseksuaalisuudesta käytävä avoin keskustelu voi siis toimia paitsi kulttuuritietoutta lisäävänä, myös helpottaa homoseksuaaliksi itsensä identifioituvien asemaa tai omaa käsitystä tilanteestaan. Jälkikäteen julkisuudessakin on myös pohdittu sitä, että kulttuurisesti vahva tabu on myös voinut estää joitain turvapaikanhakijoita kertomasta turvapaikkapuhuttelussa avoimesti homoseksuaalisuudestaan, joka sinällään olisi riittävin edellytyksin voinut olla peruste oleskeluluvan saamiselle. Inhimillisen investoinnin näkökulmasta sosiaalityöntekijät voisivat toimia keskustelun promoottoreina ja tiedottaa myös muita toimijoita kulttuuriin, uskuntoon ja seksuaalisuuteen liittyvistä erityiskysymyksistä, jotta kulttuuria ja yhteiskuntaa koskeva tietous kulkisi eteenpäin myös turvapaikanhakijoille, ja tämän marginaaliseksi määrittyvän ryhmän marginaaleissa elävät marginaalissa olevat ihmisryhmät saisivat tietoa asemastaan ja oikeuksistaan Suomessa.

Toinen sosiaalityöntekijöistä nosti esiin naisten ja lasten erityiset tarpeet esimerkiksi siinä, että kulttuurikäsitykset naisten asemasta ja hyväksyttävästä kohtelusta saattoivat poiketa suomalaisista käsityksistä suhteessa esimerkiksi lasten kurittamiseen tai puolisoon kohdistuvaan fyysiseen väkivaltaan. Myös Vastaanottolaki (17.6.2011/746) velvoittaa lasten erityiseen kohteluun ja huomioon ottamiseen palveluita järjestettäessä (Vastaanottolaki 17.6.2011/746, 5§), ja monella tapaa tätä myös Tampereella pyrittiin toteuttamaan lapsen edun ja lasten erityisen haavoittuvan aseman näkökulmasta. Jäin kuitenkin pohtimaan lapsen edun toteuttamiseen ja lasten erityisen aseman huomioon ottamiseen koko vastaanottojärjestelmän tasolla: toteutuvatko lasten oikeudet toivomustensa ja mielipiteensä esittämiseen ja niiden huomioon ottamiseen, tai tulevatko lasta koskevat asiat – siis myös turvapaikkahakemus - käsitellyiksi kiireellisesti? Kuten todettua, alaikäisenä yksin maahan tulleet turvapaikanhakijat ovat saaneet osakseen huomiota tutkimuksessa, mutta perheensä kanssa maahan tulleiden lasten tilanteissa lapsen edun toteutuminen sekä lasten asema ja kohtelu turvapaikkaprosessissa olisi varsin mielenkiintoinen ja tärkeä tutkimuskohde. Toinen Tampereen hätämajoitustoiminnan sosiaalityöntekijöistä totesi erityisesti lasten ja lapsiperheiden aseman olevan haastava laitosmaisissa olosuhteissa, joissa vanhemmuus ikään kuin ”katoaa”, kun vanhemmat itse ovat äärimmäisen kuormittavassa tilanteessa, traumatisoituneita ja vieraassa maassa vailla tulevaisuudennä-

kymiä ja tukevia verkostoja. Yksinäisten aikuisten tai pariskuntien kohdalla hän näki pääasiaksi sen, että on ”katto pään päällä ja turvallinen olo”, koska aikuinen ymmärtää ja pystyy sopeutumaan eri tavalla kuin lapset, tilapäisesti vähän vaikeampiinkin asumisolosuhteisiin. Lapsiin epävarmuus, virikkeetön ympäristö ja hukkunut vanhemmuus jättävät yleensä tavalla tai toisella jäljen. Panostaminen lapsiin toki siinä mielessä myös näkyi yksiköissä, että suurin osa ohjelmasta ja aktiviteeteista näytti olevan järjestetty juuri lapsille ja lapsiperheille. Myös naiset saivat jossain mielessä erityistä huomiota juuri naiseutensa vuoksi, ja heille järjestettiin ”naiserityisiä” aktiviteetteja kuten käsityötä tai ruoanlaittoa. Tämän ajateltiin kaiketi olevan kulttuurisesta näkökulmasta perusteltua, koska naisten ajateltiin kulttuurinsa ja uskontona vuoksi kaipaavan juuri miehistä erillistä tilaa ja tekemistä. Keväällä järjestettiin myös polkupyöräilyn alkeiskurssi naisille. Monia naisia ajatus pyörimisestä tai ainakin sen opettelemisesta huvitti kovasti⁶¹, mutta he totesivat olevansa kiinnostuneita kokeilemaan. Tämä mielestäni osaltaan kertoi siitä, että myös he olivat valmiita haastamaan itseään ja omia kulttuurisia käsityksiään.

Erityisen traumatisoivia kokemuksia tai vaiheita läpi käyneiden tilannetta ei ilmeisesti erikseen karotettu, koska yksilöllisiä tarpeita ja toiveita kyettiin ylipäättään ottamaan huomioon hyvin rajallisesti – asukkaista ei yksinkertaisesti ollut haavoittuvaksi määrittelyyn tarvittavaa tietoa. Mielenterveyden tuen tarjoaminen olisi kuitenkin oleellista, jo yksin pakkomuuton ja sitä edeltävien kokemusten aiheuttamien traumojen vuoksi. Myös vastaanottovaihe itsessään voi etenkin pitkittyessään olla traumatisoiva; epävarmuus ja pitkittynyt odotus alkeellisissa ja virikkeettömissä olosuhteissa voi synnyttää tai entisestään pahentaa jo syntyneitä traumoja. Saadakseen mielenterveyspalveluita turvapaikanhakijan täytyy kuitenkin käytännössä olla jo todella huonossa kunnossa ja oireiden hyvin selkeästi havaittavia, jopa silminnähten fyysisiä. Keskusteluavun tai esimerkiksi vertaistuen organisoiminen voisi olla yksi sosiaalityön tehtävä inhimillisen hyvinvoinnin lisäämiseksi. Sosiaali- ja terveydenhoidon henkilöstöllä eivät ilmeisesti tähän aika, tarmo tai työnkuva riittäneet, tai sitä ei vain pidetty vastaanottopalveluiden kontekstissa välttämättömänä. Hoitamattomat, vastaanottovaiheessa mahdollisesti edelleen komplisoituvat mielenterveysongelmat kuitenkin seuraavat todennäköisesti kotoutumisvaiheeseen, jossa edelleen vaaditaan riittävää resursointia yhä vaikeampien mielenterveyden häiriöiden, traumojen ja poikkeavan käyttäytymisen hoitamiseen.

⁶¹ Myös eräs turvapaikanhakijainainen selitti nauraen, että hänen islamilaisessa uskonnossaan naiset eivät pyöriä, koska sen katsotaan olevan ajoasennon (satula haarojen välissä) vuoksi sopimatonta. Hän oli itse kuitenkin valmis kokeilemaan joskus, sillä Suomessa kaikki pyöriävät, ja se on helppo, ilmainen ja nopea tapa liikkua paikasta toiseen. Kenties merkitystä oli myös sillä, että hän oli Suomessa yksin, eli esimerkiksi syvästi uskonnollisten perheenjäsenten näkemykset eivät vaikuttaneet hänen valintoihinsa samalla tavoin kuin kotimaassa.

Jotkut toiminnasta vastaavat työntekijät olivat, mielestäni aiheellisesti, huolissaan myös työntekijöidensä jaksamisesta, sillä esimerkiksi turvapaikanhakijoita auttaviin kohdistettu julmakin kritiikki ja arvostelu voi olla henkisesti kuormittavaa – johtajan mukaan jotkut eivät esimerkiksi kertoneet edes läheisilleen, missä olivat töissä. Itse työ oli henkisesti raskasta, ei vähiten siksi, että useimmilla työntekijöillä ei ollut koulutusta tai kokemusta esimerkiksi traumatisoituneiden asiakkaiden kohtaamiseen. Heillä ei välttämättä ollut välineitä esimerkiksi oman työnsä ja sen ytimen, turvapaikanhakijoiden, saaman rassistisen ja muutoin negatiivisen mediahuomion käsittelemiseen tai työn aiheuttamien omien tunteiden säätelyyn. Oman kokemuksen ja osaamisen rajallisuus sai joissain aikaa riittämättömyyden ja voimattomuuden tunteita, vaikka toisaalta eräskin myös totesi, että ahdistusta lievitti se, että hän oli ”vain töissä täällä”, eikä tehnyt esimerkiksi työn järjestämistä tai asukkaiden asioita ja olosuhteita koskevia ja asukkaiden tilanteisiin vaikuttavia päätöksiä. Elliottin (2010) mukaan osa kriisitilanteisiin varautumista on myös sosiaalityöntekijöiden kouluttaminen toimimaan kriisitilanteissa, ja esimerkiksi terrorismin tai erilaisten kriisien tuleminen yhä enemmän julkiseksi onkin jo lisännyt kriiseihin varautumisen koulutusta myös sosiaalityön koulutuksessa. Kriiseihin varautumisessa ja niiden ratkaisupyrkimyksissä on siis tärkeää myös kouluttaa sosiaalityöntekijöitä ja muita toimijoita kriisityöhön ja muihin psykososiaalisen tuen tehtäviin. Toimijoiden kokemusten ja tuntemusten purkaminen kriisitilanteen jälkeen voi auttaa estämään myös esimerkiksi ammattilaisten myötätuntouupumusta, ja on sinänsä jo ennaltaehkäisevä inhimillinen investointi. (Elliott 2010,102-103) Kulttuurisiin kysymyksiin ja kontekstiinsa perehtynyt ja toisaalta myös kriisityön tuntemusta ja valmiuksia omaava sosiaalityöntekijä voisi siis myös jollain tasolla toimia muiden työntekijöiden työnhajauksen tukena. Hätamajoituksen työntekijöille järjestettiin keväällä 2016 jotain traumatisoituneen asiakkaan kohtaamiseen liittyvää koulutusta, joka tosin joidenkin työntekijöiden kohdalla olisi edellyttänyt osallistumista omien työvuorojen ulkopuolella – käytännössä tätäkään koulutusta ei siis ollut kaikille tarjolla.

Sosiaalityön mahdollisuudet ammattieettisten tavoitteiden ja periaatteiden toteuttamiseen määrittävät rakenteiden, organisaation ja prosessin kautta: sosiaalityössä voidaan toimia vastaanotto toiminnan organisaation ja turvapaikkaprosessin, ei asiakkaan ehdoilla, vaikka tämän tarpeet ja toiveet olisivat sosiaalityöntekijälle ilmiselvät. Välttämättömiksikin määritellyt palvelut saattavat organisaation antamissa puitteissa osoittautua mahdottomiksi tarjota ja toteuttaa, ja sosiaalityöntekijän mahdollisuudet rajoittuvat kuuntelemiseen ja myötäelämiseen. Voikin kysyä, missä määrin ja millä keinoin sosiaalityö voisi tulevaisuudessa osallistua noiden rakenteiden ja prosessien muuttamiseen, sillä ilmiselvästi se olisi sosiaalityön ammattieettisten periaatteiden ja sosiaalisen kehityksen tavoitteiden mukaista. Kuka määrittelee ”välttämättömän” asiakkaan edun mukaisesti, ja kuka vaatii sen mah-

dollistamista, jollei sosiaalityön ammattikunta? Toinen sosiaalityöntekijä pohti myös sosiaalityön arvojen ja tavoitteiden toteutumista ja yksilöllisen, inhimillisen kohtelun toteutumista, ja sosiaalityössä perinteisen ihmisen yksilöllisen kohtaamisen tärkeys korostui. Vaikka esimerkiksi vastaava ohjaaja oli yksikössään auktoriteetin roolissa ja joutui tekemään myös asukkaiden näkökulmasta epämieluisia päätöksiä ja ”kurinpidollisia toimenpiteitä” toiminnan sujuvuuden varmistamiseksi tai järjestyksen ylläpitämiseksi, monissa eri sosiaalialan työpaikoissa toimineen ammattilaisen sanoin:

”Itelle on vähän niinku lähtökohtana, yleensä mikä vaan työ, niin se lähtee siitä ihmisen kohtaamisesta, ja sen yksilön kohtaamisen kautta sä aina pääset kiinni, tai et pääse kiinni, ymmärrät tai et ymmärrä, niin ei mun oma ajatukseni oo muuttunu mihinkään. Jokainen kohdataan ihmisenä ja otetaan selvää tilanteesta, niin se lähtee tästä. [---] kun siihen inhimilliseen kohtaamiseen pyrkii, niin kyllä se vaan kantaakin sitten. [---] sillä on hillittömän iso merkitys, että sä voit olla sen 45 minuuttia [ylitöissä] ja kuunnella sen jutun ja antaa sen ajatuksen siitä, että mä voin kertoa sulle, mitä mulla on asiaa ja sä oikeesti haluat sen kuulla, oli se mitä tahansa. Toisaalta surullista, mutta sitte, itelle se sopi kauheen hyvin. Vahvasti vaan sitä, että tää toimii näissä töissä ihan yhtä hyvin, että anna aikaa, luo kontakti, sen jälkeen on ihan eri asia puuttua tai jotain muuta.” (H8)

Kriisien uhrien kulttuuriset käsitykset kriisistä ja traumaattisista tapahtumista voivat olla hyvin erilaisia (McEntire 2007); esimerkiksi ymmärrys mielenterveyden ongelmista ei suinkaan aina ole jaettava auttajien ja autettavien kesken. Myös tässä korostuu sosiaalityöntekijöiden rooli paitsi kriisi- ja traumatyön osaajina, myös kulttuurisen kompetenssin omaajina ja muiden toimijoiden perehdyttäjinä suhteessa asiakkaiden kulttuurisen tai uskonnollisen taustan tuomiin erityiskysymyksiin ja haasteisiin. Jotkut turvapaikanhakijat olivat vakuuttuneita siitä, että kotimaan traumaattiset tapahtumat aiheuttivat myös konkreettisia fyysisiä terveyden ongelmia. Eräskin miesjoukko kertoi, kuinka monelle oli esimerkiksi henkeä uhkaavassa tilanteessa tai loukkaantumisen yhteydessä puhjennut somaattisia sairauksia; esimerkiksi diabeteksen ajateltiin syntyneen pakoon johtaneesta voimakkaasti stressaavasta kokemuksesta, vaikka todellisuudessa sairaus oli ehkä tullut todetuksi vasta kokemuksesta johtuneen Suomeen saapumisen jälkeen. Esimerkiksi vuorokausirytmien puutetta ei kohtamieni työntekijöiden toimesta pohdittu niinkään mielenterveyteen liittyvänä kuin arjen rutiinien puutteen ja yleisen levottomuuden aiheuttamana tekijänä. Ammatillista henkilökuntaa, joilla olisi ollut jokin mielenterveyden asioihin liittyvää osaamista tai koulutusta, ei yksinkertaisesti ollut, eikä myöskään sosiaalityöntekijöiden mukaan yhteistyötä sosiaali- ja terveydenhuollon välillä.

Sosiaalityöntekijä: Kyllä sitten taas mitä ajattelee et vanhassa vastaanottokeskuksessa aikanaan ni kyl sosiaalityöntekijöiden ja terveydenhoitajien yhteistyö oli aika oleellista sitten, koska ne aika paljon oli yhteiset asiakkaat jotka työllisti, eli psyykkisiä ongelmia ja ongelmia jaksamisen kanssa ja semmosta.

Anne: Mites nyt sitten on tavallaan yhteistyö toiminu, sun näkökulmasta, et onks ollu mahdollisuutta sellaseen yhteistyöhön mitä...

Sosiaalityöntekijä: Eei, ei täs oo, ei oo ollu yhteistyötä. (H2)

Yhteistyön puuttuessa myöskään sosiaalityön resurssia fyysisten tai psyykkisten vammojen tunnistamiseen ei ollut kuin aivan loppuvaiheessa. Vaikka sosiaalityöntekijä ei ole terveydenhoidon ammattilainen, esimerkiksi kidutuskokemusten tai traumaperäisten kipujen tunnistaminen ja hoidon

tarpeen arvioon ohjaaminen on myös sosiaalialan koulutuksen tuomalla asiantuntemuksella mahdollista. Koska asiakkaita ei välttämättä lainkaan kohdattu henkilökohtaisesti siten, että heihin olisi syntynyt varsinaista keskusteluyhteyttä, heillä ei myöskään välttämättä ollut kontaktia keneenkään, joka olisi voinut tunnistaa esimerkiksi kriisin herättämiä traumaoireita tai niihin liittyvää pahoinvointia ja käyttäytymisen häiriöitä – eikä heillä siis välttämättä ollut myöskään tietoa, että heillä olisi ollut mahdollisuus välttämättömiksi arvioituihin hoitoihin ja palveluihin.

Sosiaalisen kehityksen näkökulmasta inhimillisissä investoinneissa olennaista on vahvuuksien ja voimaannuttamisen näkökulma: ennaltaehkäisyvaiheen tärkein tehtävä on rakentaa sosiaalista ja inhimillistä pääomaa ja sen kautta kasvattaa resilienssiä, jotta yhteisöt olisivat kriisin kohdatessa niin vahvoja kuin olemassa olevilla edellytyksillä on mahdollista. (Elliott 2010, 102-103) Tähän liittyy myös mitä olennaisimmalla tavalla kulttuurisensitiivinen mielenterveyden tuki; ovathan turvapaikanhakijat paitsi taustansa, myös vastaanottovaiheen elämäntilanteensa vuoksi haastavassa tilanteessa. Kulttuurisesta kompetenssista keskusteltaessa sosiaalityöntekijät kokivat, ettei turvapaikanhakijoiden parissa tehtävä sosiaalityö olennaisesti eroa muusta sosiaalityöstä, vaan yhteistä kaikelle sosiaalityölle on ”se sosiaalityön asenne”, pyrkimys kohdata ihmiset ihmisenä mutta mahdollisuuksien mukaan näiden erityiset piirteet ja tarpeet huomioon ottaen.

”En oo siis mitenkään erityisesti missään vaiheessa mihinkään [kulttuuriin kysymyksiin] perehtynyt, että niitä tavallaan tulee, on tullu sitte kokemuksen myötä tietoo mutta että, tota... niin, siis välillä on ihan sillainki ollu että on joku asia niin sit on saattanu asiakkaalt kysyy et mites teillä, teillä sitten tämänönen asia hoidettiin teidän kulttuurissa, sit siitä oppii samalla lisää... mut ehkä se semmonen kulttuurisensitiivisyys kumminki, ettei lähde liikaa ajaan sitä omaansa, taikka ei lähe liikaa odottamaan että se on nyt muslimi niin ei nyt kutsutakaan kello sillon ja sillon ku sillä on varmaan rukousaika tai, et ei niit ennako-odotuksia ei liikaa ylläpidä että.. ja ku me ollaan kumminki Suomessa ni mennään sillä mitä tääl onl mutta et jos on mahdollista huomioda hänen erityistarpeet niin... esimerkiksi just en pakota en, en pakota miestä kätelemään minua naisena jos hän ei sitä oman uskontonsa mukaan halua tehdä, hän tervehtii mua muulla tavalla mut me ei kätellä [---] joskus on ollu siis jotain erityisjuttuja, ne on ihan mielenkiintosa, tavallaan, mut en mä näe et ne on välttämättömyys tän työn suorittamiselle.” (H11)

Kysyessäni kulttuureja koskevasta tietämyksestä ja sosiaalityöntekijän työssään mahdollisesti kohtaamista erityiskysymyksistä ja ristiriidoista toinen sosiaalityöntekijöistä totesi hieman itsensäkin yllättäen, että ei ollut ajatellut asiaa laisinkaan. ”Tiäksää, mä en oo oikeesti ajatellu koko asiaa. Mä en oo ajatellu koko asiaa *ollenkaan*.” Jäin pohtimaan, että kenties yhtäältä kulttuurin poissaolo on ”sosiaalityön asenteen” ja ihmisten kohtaamisen taidon omaavalle ammattilaiselle luonnollista ja kertoo asiakkaan kohtaamisen taidosta, mutta toisaalta jotain kulttuurista kumpuavaa erityistä voi myös jäädä huomaamatta. Jos kulttuuria tai uskontoa ei huomata, jääkö se myös huomioimatta, vaikka kulttuuriset ja uskonnolliset käsitykset ovat usein meissä ihmisissä varsin syvään juurtuneita ja perustavalla tavalla elämää ja maailmankatsomusta määrittäviä tekijöitä?

6 Yhteenveto ja johtopäätökset

Sosiaalityön pro gradu -tutkielmassani lähdin tutkimaan Tampereen kaupungin ylläpitämien turvapaikanhakijoiden väliaikaiseen majoittumiseen tarkoitettujen hätämajoitusyksiköiden toimintaa ja sosiaalityön tehtäviä. Tarkoitukseni on ensinnäkin tuottaa tietoa siitä, millä tavoin vuoden 2015 ”pakolaiskriisin” seurauksena käynnistetty hätämajoitustoiminta Tampereen kaupungissa toteutettiin, ja millaista käytännön arki ja elämä hätämajoitusyksiköissä oli. Käytin toiminnan kuvaukseen etnografista aineistoa, jonka keräsin marraskuun 2017 ja toukokuun 2016 välisenä ajanjaksona Tampereella toimineista hätämajoitusyksiköistä. Vaikka tutkimuskysymykset ja teoreettinen lähestymistapa tarkentuivat vasta työn edetessä, pyrin aineistoni kautta tavoittamaan myös sitä, millaisia rooleja, tehtäviä ja tavoitteita sosiaalityöllä on turvapaikanhakijoiden hätämajoitus- ja vastaanotto-toiminnan kontekstissa. Sosiaalityön tehtävien jäljittämiseksi käytin Doreen Elliottin teoreettista katastrofisosiaalityön interventiomallia, jonka totesin soveltuvan tutkimuskohteeni analyysiin hyvin. Toteankin, että ”pakolaiskriisi” ei määriy vain suomalaisen yhteiskunnan tai paikallisen kuntayhteisön kokemaksi poikkeustilanteeksi, vaan myös sitä elävien, globaalissa liikkeessä olevien, pakkomuuttajiksi määrittelemieni yksilöiden ja näiden yhteisöjen kriisiksi. Siihen varautumisessa, akuutissa vaiheessa sekä jälleenrakennusvaiheessa ammatillisella sosiaalityöllä olisi ollut nykyistä enemmän tehtäviä ja mahdollisuuksia, joiden kautta olisi kyetty parantamaan paitsi asukkaiden hyvinvointia, sosiaalista pääomaa ja yhteiskunnallista osallistumista, myös työntekijöiden hyvinvointia, työssä jaksamista ja ammattitaidon kartuttamista.

Sosiaalityöllä on siis mahdollisuus tuoda lisäarvoa katastrofi- ja kriisi tilanteissa tehtävään työhön, etenkin kun se verkottuu muiden toimijoiden kanssa. Katastrofityössä tulisi varmistaa, että valtakunnalliset valmiussuunnitelmat ja käytännön valmistelut tulevat tehdyiksi ja ne kohtaavat paikallisten ihmisten, ”pakolaiskriisissä”, siis asiakkaiden asemassa olevien turvapaikanhakijoiden tarpeet. Sosiaalityön tulisi olla mukana eri toimijoiden yhteistyössä heti kriisitilanteen alusta lähtien, koska sosiaalisten ja terveydellisten vaikutusten lieventämiseen ja yhä suurempien ongelmien ennaltaehkäisemiseen tarvitaan hyvin monen sektorin yhteistyötä. Sosiaalityön roolin tulisi olla nykyistä suurempi kriisien psykososiaalisten vaikutusten arvioinnissa ja turvapaikanhakijoiden ja kotoutumispolkunsa aloittavien, oleskeluluvan saaneiden kohdalla vaikutukset voivat pakkomuutto-taustan vuoksi olla mittavia. Sosiaalityön rooli ja tehtävät eivät rajaudukaan vain akuuttiin kriisitilanteen hoitamiseen, vaan monisektorisen yhteistyön tulisi jatkua jälkihuollon ja jälleenrakennuksen aikana. (vrt. Rapeli 2016, 255; Rapeli 2015)

Oman aineistoni perusteella näyttääkin siltä, että Elliottin (2010) katastrofisosiaalityön interventiomallilla voidaan paikantaa vuoden 2015 ”pakolaiskriisin” hoitamisessa ja siihen liittyen laajemmin vastaanottojärjestelmän kehittämisessä sosiaalityölle paljon tehtäviä. Hätmajoitustoiminnassa keskeisin ongelma oli se, ettei (ammattillista) sosiaalityötä etenkin alkuvaiheessa joidenkin johtoportaan kuuluvien työntekijöiden taustoja lukuun ottamatta ollut. Johdon perehtyneisyys ja sosiaalialan taustat, osaaminen ja ammattitaito olivat ”ihmisystävällisten” käytäntöjen rakentamisessa keskeisessä roolissa, mikä on tietysti olennaista rakennettaessa käytännössä tyhjistä kokonaisuista sosiaalialan toimialaan kuuluvaa organisaatiota. Kuitenkin näyttää siltä, että arjen kytkökset käytännön työhön, turvapaikanhakijoiden kohtaamiseen ja esimerkiksi ”rivityöntekijöiden” perehdytykseen ja tarvittaviin tehtäviin olivat melko ohuet, ja ongelmiin tartuttiin vasta niiden ilmetessä tai konkretisoituessa epäammattillisina, jopa epäkunnioittavina käytäntöinä.

Kuten myös toinen sosiaalityöntekijä itse totesi, sosiaalityöntekijän rooli olisi ollut alusta lähtien löydettävissä ja otettavissa, kun nyt kukin yksikkö päätti myös sosiaalityön piiriin kuuluvista asioista omalla tavallaan. Kukin yksikkö saattoi kerätä ja koota onnistuneesti tietoa, josta olisi ollut hyötyä myös muille. Nyt tuota tietoa myös usein jakoivat hyvin vaikeassa asemassaoleville ja usein pahoin traumatisoituneille asiakkaille sosiaalialan ammattikäytännöistä tietämättömät työntekijät, jotka saattoivat myös kuormittaa tehtävien ylittäessä osaamisen tason. Kun varsinainen sosiaalityö tuli mukaan hätmajoitustoimintaan, sosiaalityön ja sosiaalityöntekijöiden roolit olivat varsin epäselvät, eikä sosiaalityön tehtäviä välttämättä osattu tunnistaa tai paikantaa, tai sosiaalityöntekijät itse eivät syystä tai toisesta ottaneet rooliaan kovinkaan aktiivisesti. Käytännön työtä tekevät ohjaajat ja valvojat olivat tottuneet hoitamaan itsenäisesti myös sosiaalityön tehtäviä ja tosinaan jopa esimerkiksi ohjaamaan asiakkaat terveystalveluiden puoleen (ml. mielenterveysasiat). Etenkin sosiaalityöntekijöistä vastaanottoiminnassa kokeneempi pohti sitä, miten vastaanottoiminnan sosiaalityötä voisi tai tulisi tehdä, ottaen huomioon sosiaalityön arvot, etiikan ja ammatilliset käytännöt asiakkaan yksilöllisen tilanteen ja tarpeiden kartoittamisesta ja huomioon ottamisesta sekä ennaltaehkäisevästä työtoteesta. Hän viestitti sen olevan ikään kuin olosuhteiden sanelemaa: koska kyseessä oli hätmajoitustoiminta, asioiden hoitamiseksi sosiaalityön näkökulmasta järkevällä ja tarkoituksenmukaisella tavalla ei välttämättä ollut resursseja tai mahdollisuuksia, eikä sille välttämättä ole edes tarvetta. Sosiaalityöllä ei myöskään hätmajoitustoiminnan loppuvaiheissa ollut juurikaan kytköksiä muualle, kuten terveydenhoitoon tai kunnalliseen kototuttavaan sosiaalityöhön, joskin asukassiirtojen yhteydessä saatettiin olla joistain asiakastapauksista yhteyksissä toisiin vastaanottoyksiköihin. Aktiivinen ja toimiva yhteistyö myös eri sosiaali- ja terveydenhoidon sektoreiden välillä olisi tässäkin taloudellisesti, inhimillisesti ja yhteiskunnallisesti ajatellen järkevää ja tuloksellista. Myös itse turvapaik-

kamenettelyn kannalta jokin vahvemmin koordinoiva taho olisi ehkä varmistanut asioiden sujumisen ja myös viranomaistoiminnan tarkoituksenmukaisuuden. Kestävä sosiaalinen kehitys edellyttää kaikkien hallinnonalojen ja arjen tason ratkaisujen suuntaamista kohti inhimillistä hyvinvointia.

Toiminnan sujuvoittamiseksi ja tulevan kotoutumisvaiheen haasteiden lieventämiseksi myös jo vastaanottovaiheen toimintaa suunniteltaessa ja toteutettaessa olisi tärkeää pohtia, miten vastaanottovaiheen tavoitteet ja tehtävät suhteutuvat siihen, että useimmille turvapaikanhakijoille tarkoitus ja tavoite on jäädä Suomeen. Pelkkä oleskelulupakaan ei itsessään sinänsä takaa oikeutta palveluihin tai sosiaaliturvaan, vaan nämä edellyttävät myös kotikuntamerkinän saamista väestötietojärjestelmään. Jo väestörekisteriviranomaisten toimintakulttuurit ja -mallit edellyttäisivät kehittämistä, jotta siirtymä vastaanottokeskuksesta kotoutumisvaiheeseen ylipäätään toteutuisi mahdollisimman sujuvasti (ks. Alastalo & Homanen 2015). Kun kytkös vastaanotto- ja kotoutumisvaiheen välillä ja tarkoituksenmukainen, nopea siirtymä vaiheesta toiseen puuttuu, useat turvapaikan saaneet voivat oleskeluluvan saatuaan edelleen menettää useita kuukausia arvokasta kotoutumisaikaa odottaessaan vastaanottokeskuksessa esimerkiksi kuntapaikan varmistavaa asuntoa tai pääsyä kunnallisiin, erityisesti kotoutumista edistäviin palveluihin⁶². Nykyisessä keskusteluilmapiirissä kuitenkin turvapaikanhakijoihin suhtaudutaan ”väliaikaisena rasitteena”, järjestelmälle, eikä vastaanotto toimintaan sijoittamista pidetä taloudellisesti kannattavana. Kuitenkin, panostukset myös jo vastaanottovaiheen sosiaalityöhön voisi tuoda pitkällä tähtäimellä niin inhimillistä kuin taloudellista hyötyä.

Jos vastaanottokeskusta voidaan pitää asiakkaan turvapaikkamenettelyn aikaisena, väliaikaisena majoituksena, hätämajoitus määrittyi tilapäistäkin tilapäisemmäksi. Tässä kontekstissa hätämajoitustoiminnan sosiaalityö määrittyi ”hätäsosiaalityöksi”, akuutteihin kriiseihin tarttumiseksi ja tulipalojen sammuttamiseksi. Kuten todettua, monet turvapaikanhakijat kärsivät esimerkiksi vaikeista traumoista ja niistä kumpuavista mielenterveysongelmista, ja lain mukaan turvapaikanhakijoille tataan kulloinkin sosiaali- tai terveydenhuollon ammattilaisen välttämättömiksi arvioimat palvelut. On kuitenkin varsin kyseenalaista, voiko tämä oikeus toteutua, kun esimerkiksi käytännössä pitkäaikaiseksi asuinpaikaksi muuttuvassa hätämajoitusyksikössä inhimilliset resurssit ovat hyvin rajalliset, yksiköissä ei ole käytettävissä riittävästi ammattitaitoista henkilökuntaa palvelutarpeen arvioimiseksi, tai myös välttämättömiksi arvioitujen palvelujen toteuttaminen ei ole palveluvalikon puuttuessa mahdollista. Sosiaalityön tavoitteet asiakaslähtöisyydestä, ryhmätoiminnan tarpeista ja ennal-

⁶² Kotoutumisaikana henkilö on oikeutettu kotoutumista tukeviin erityispalveluihin, kuten työvoimakoulutuksena järjestettävään suomen kielen opetukseen ja etenkin isoimmissa kunnissa kotouttamista tukeviin erityisiin sosiaali- ja terveyspalveluihin (ks. Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010).

taehkäisevästä työotteesta olivat hätämajoitusvaiheessakin periaatteessa tiedossa ja hyväksyttiin, mutta puitteet, pitkäksi venynyt mutta yhtä kaikki hyvin tilapäiseksi määrittyvä aikajänne ja ylhäältä annetut rakenteelliset ratkaisut ja palvelut eivät mahdollistaneet niitä.

Pääasiassa yhteisökeskeisistä kulttuureista tulevien turvapaikanhakijoiden parissa erilaiset yhteisölliset työotteet voisivat tarjota toimivia ja tehokkaita välineitä sosiaalityölle, ja samalla esimerkiksi erilaisten ryhmätoimintojen järjestäminen ja muut yhteisölliset menetelmät olisivat myös ajankäytön ja kustannusten puolesta kannattavia. Yhteisösosiaalityön kautta voimaannuttamisen, tiedottamisen, aktivoimisen ja osallisuuden kokemusten lisääminen olisi mahdollista olosuhteissa, joissa ihmiset väistämättä elävät ja asuvat tiiviisti, keskitetysti ja tavoitteiden mukaan jollain tapaa hallitusti ja kontrolloidusti. Havaittujen ongelmien ja epäkohtien esiin nostaminen on välttämätöntä asiakasturvallisuuden vuoksi tai kun halutaan saada aikaan muutosta asiakkaiden elämäntilanteissa, palvelujärjestelmissä tai yhteiskunnan rakenteissa. Työssä kertyneen tiedon ja kokemuksen sekä niiden tuomen asiantuntemuksen välittäminen riittävän ymmärrettävällä tavalla päätöksentekijöille on yksi sosiaalialan haasteista, ja siihen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Osa asiakkaiden asioiden ajamista on myös heidän näkemyksiensä nähdyksi ja kuulluksi tekeminen järjestelmässä, rakenteissa ja päätöksenteossa. (Talentia 2017, 43) Sosiaalialan ammattilaisella voi olla valta määritellä, mihin seikkoihin, asioihin ja ongelmiin hän tarttuu ja miten hän niitä nimeää, ja työllä, tekemisillä ja tekemättä jättämisillä voi olla vaikutuksia asiakkaan elämään. (mt., 31-32) . Ammatillisten sosiaalityöntekijöiden positiivisia kontribuutioita humanitaarisen avun toimittamisessa kaikissa katastrofin vaiheissa ei useinkaan tunnisteta, mutta koska sosiaalityö ammattina on vastuussa ihmisten hyvinvoinnin holistisesta edistämisestä, heidät tulisi ottaa enemmän mukaan humanitaarisen avun suunnittelussa, koordinoinnissa ja toimittamisessa. (Dominelli 2015) Humanitaarisella avulla ymmärrän tässä kontekstissa kaiken turvapaikanhakijoiden olosuhteisiin vaikuttamisen, ja nykyisessä yhteiskunnallisessa ilmapiirissä yleensä ihmisyyden ja ihmisarvon kunnioittamisen. Perusteeton optimismi ei ole hyvästä, mutta sosiaalityö jos jokin voi olla tuottamassa inhimillistä hyvinvointia ja kestäviä ratkaisuja myös tämän, yhdessä yhteiskunnan äärimmäisistä marginaaleista sijaitsevan ihmisryhmän tilanteisiin. Edellä kuvatut sosiaalityön interventiot eivät ole toisistaan irrallisia, vaan eri tyyppiset sosiaalityön tehtävät limittyvät useaan sektoriin ja tässä kuvatun intervention piiriin.

Hätämajoitustoiminnan ja yleensä turvapaikanhakijoiden vastaanottoiminnan kontekstissa sosiaalityölle avautuva poliittisen voimaannuttamisen tehtävä on turvapaikanhakijoiden tiedottaminen heille kuuluvista oikeuksista ja mahdollisuuksista, mutta toisaalta myös tuottaa ympäröivän yhteiskunnan kaipaamaa faktaperustaista tietoa turvapaikanhakijoiden tilanteesta ja tarpeista ja osallistua

niiden vaatimiseen rakenteellisella ja poliittisella tasolla. Vastaanotto toiminnan ja turvapaikkaprosessien kontekstissa tehtävän sosiaalityön kansainvälinen ulottuvuus myös tarjoavat mahdollisuuksia sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalialan yhteisille linjanvedoille ja alan arvojen puolustamiselle ja edistämiseksi sosiaalityön konteksteissa, yhteistyöverkostoissa ja paikallisissa politiikoissa. Pakkomuutto ilmiönä on kansainvälinen, minkä vuoksi myöskään sen ratkaisumallit eivät voi olla yksin kansallisia tai paikallisia. Myös pakkomuuton kontekstissa sosiaalialan toimijat voivat yhdessä, haasteista ja vastustuksesta huolimatta, asettua vastustamaan syrjiviä ja epäinhimillisiä käytäntöjä esimerkiksi juuri eri maiden vastaanottojärjestelmissä (vrt. Briskman & Cemlyn 2005, 720). Sosiaalityölle määrittäytyä siis myös vastaanottojärjestelmän kontekstissa paljon rakenteellisen sosiaalityön tehtäviä lainsäädäntöprosesseissa itsensä kuulluksi tekemisestä käytännön vaikuttamiseen, asukkaiden/asiakkaiden osallistamiseen ja voimaannuttamiseen ja organisaatioiden ja niiden toimintakulttuurien luomiseen ja kehittämiseen. Tampereella arvioitiin vuonna 2016 olevan olemassa noin 60 rekisteröitynyttä maahanmuuttajajärjestöä, joista noin puolella on aktiivista toimintaa. Järjestöjen koot vaihtelevat suurista yli 100 jäsenen yhdistyksistä pieniin, alle 20 jäsentä käsittäviin ryhmiin. (Rapo 2016, 35) Potentiaalia siis myös maahanmuuttajataustaisten omalle aktiivisuudelle ja yhteistyölle turvapaikanhakijoiden vastaanottotyössä on olemassa, jos ”pelisäännöistä” sovitaan ja käytännöt rakennetaan kulttuuri- ja uskontosensitiivisiksi turvapaikanhakijoiden heterogeenisyyttä sekä esimerkiksi uskonnon ja uskonnottomuuden vapautta kunnioittaen

”Pakolaiskriisiin” seurauksena ajankohtainen, yhteiskunnallisesti ja myös sosiaalialan sisällä kiihvaasti käytävä keskustelu liittyy niin sanottujen ”paperittomien”, siis ”pakolaiskriisiin” myötä turvapaikkaprosessin seurauksena ilman oleskelulupaa maassa oleskelevien kohtelu. ”Pakolaiskriisiin” myötä oleskeluluvan oikeuden määrittelyä koskevaa lainsäädäntöä on muutettu, ja muutokset ovat johtaneet tilanteeseen, jossa turvapaikkahakemukseen ja valitusprosessiin kielteiset päätökset saaneet ihmiset ajautuvat umpikujaan. Monet kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneista, joiden päätöstä koskeva valitus on saanut hylkäävän päätöksen kaikissa oikeusasteissa, kokevat itse palaamisen mahdottomaksi ja ovat Maahanmuuttoviraston tekemän maalinjauksen tai heitä itseään koskevan turvapaikkapäätöksen perusteista eri mieltä. Valitusprosessit ovat pitkiä, jopa vuosien pituisia, eikä kielteinen lopputulos takaa, että ihmistä voitaisiin poistaa maasta. Syynä umpikujaan ajautumiseen voivat olla esimerkiksi haluttomuus palata taikka puuttuvat kansallisuuden osoittavat asiakirjat, joiden perusteella henkilölle voitaisiin hakea matkustusasiakirjaa. Viime aikoina onkin alettu puhua ”uuspaperittomista”, joiden erityispiirre ryhmänä on se, että viranomaiset tietävät että he oleskelevat valtiossa, mutta he eivät voi laillisin keinoin poistaa heitä valtiosta (esim. Jauhiainen 2017b, 10). He eivät myöskään ole oikeutettuja kuin kiireellisiin sosiaali- ja terveystalviin, joista heidän tu-

lee itse maksaa täysi hinta. Kun ennen 18.5.2016 henkilölle voitiin myöntää esimerkiksi humanitaarista suojelua, taikka tilapäinen oleskelulupa maasta poistumisen estymisen vuoksi (ns. B-lupa), lakimuutokset ovat poistaneet nämä mahdollisuudet.

Suomessa hallituksen laatimassa, 16.12.2016 julkaistussa toimenpidesuunnitelmassa laittoman maassa oleskelun ehkäisyyn ja hallintaan⁶³ on määritelty, että ilman oleskeluoikeutta maassa oleskelevien välttämättömän toimeentulon ja huolenpidon tarpeen arviointi ja palveluiden toteuttaminen ovat ensisijaisesti kuntien tehtävä. Kiristynyt turvapaikkapolitiikka ja lainsäädännön muutokset ovat siis johtaneet tilanteeseen, jossa vastuu valtakunnan poliittisten toimijoiden ratkaisujen vuoksi umpikujaa ajautuneista ihmisistä on kunnilla – ja erityisesti juuri kunnallisella sosiaalityöllä. ”Pakolaiskriisi” toikin ”paperittomien” kohtaamisen ja heidän oikeuksiensa pohtimisen ainakin periaatteessa jokaisen pienimmänkin kunnan sosiaalitoimistoon, seurakuntaan ja muualle kolmannelle sektorille. Ilman oleskelulupaa maassa olevien kohtelu, linjaukset ja vastuunjaot ovat myös olleet yksi keskeisesti kuntien viranomaisia ”pakolaiskriisin” myötä mietityttänyt asiakokonaisuus (Koistinen 2017b, 71-81). Myös yksittäiset sosiaalityöntekijät ovat kokeneet olevansa ”puun ja kuoren välissä”, koska sosiaalialan etiikan ja arvojen näkökulmasta ihmisarvoisen elämän turvaaminen ”asiakkaan” statuksesta riippumatta on jokaisen työntekijän tavoitteena, mutta toisaalta viranomaisroolissaan sosiaalityöntekijät vain harvoin voivat tehdä puhtaasti alan omiin arvovalintoihin pohjaavia ratkaisuja. ”Paperittomien” kohtelu on asia, joka näyttää edelleen vaativan myös alan sisäistä keskustelua ja linjanvetoa, ja avaa myös rakenteelliselle sosiaalityölle haasteita ja mahdollisuuksia. Sosiaalityön näkökulmasta nämä käytännössä vailla oikeuksia tai asemaa maassa oleskelevat henkilöt mitä olennaisimmin hyötyisivät sosiaalityön palveluista ja ohjauksesta. Välttämättömän toimeentulon ja suojan löytäminen, kotimaahan tai muualle toiseen valtioon palaamisen mahdollisuudet, turvapaikkaprosessin kulku ja siihen liittyvät mahdollisuudet ja uhkat, mutta myös psykososiaalinen tuki, inhimillinen kohtaaminen, oikeuksista tai niiden puutteista tiedottaminen, turvapaikkapäätösten hylkäämisen perusteiden selventäminen, terveydenhuollon palveluihin (esim. ”paperittomien” klinikat) ja oikeudellisen avun piriin ohjaaminen, vaihtoehtoista (uusi turvapaikkahakemus, muiden oleskelulupatyyppeiden perusteiden selvittäminen jne.) ja työmahdollisuuksista tiedottaminen, ruokajakeluiden ja muiden humanitaarisen avun piirin ohjaaminen, tai itse viralliseen hätämajoitukseen ohjaaminen määrittävät sosiaalityön tehtäviksi, joihin myös kunnissa tulisi varata riittävästi resursseja. Sosiaalialan ammateissa ihmisoikeudet ovat niin keskeinen lähtökohta, että niiden ollessa

⁶³ Toimenpidesuunnitelma on kokonaisuudessaan luettavissa osoitteessa <http://valtioneuvosto.fi/documents/10616/1266558/TpsuunnitelmaLAMA.pdf/c5b16a1b-8418-4fe0-a3ba-3fe3663ef67f> (viitattu 24.11.2017).

konfliktissa muiden toimintaa ohjaavien periaatteiden kanssa ihmisoikeusnäkökulman on oltava prioriteeteissa ensimmäisenä (Ife 2012). Sosiaalialan eetoksen ei kuulu henkilön maassa olon syiden arvioiminen vaan ihmisen kohtaaminen ihmisenä.

Yleensäkin ”pakolaiskriisi” muutti olennaisesti sitä volyymiä, jolla turvapaikanhakijoista ja pakolaisuudesta Suomessa(kin) keskustellaan. Vaikka Suomeen syksyn 2015 aikana tulleiden turvapaikanhakijoiden määrä oli maassamme todella poikkeuksellinen ja aiheutti monella tapaa ”perinteisiin” kriiseihin verrattavan, jopa kaoottisen tilanteen niin valtakunnallisella kuin paikallisellakin tasolla, globaalissa mittakaavassa Suomen kokema ”pakolaiskriisi” oli turvapaikanhakijoiden lukumäärissä mitattuna varsin vaatimaton. Pakkomuutto olisi lähtökohtaisesti estettävissä ”korjaamalla” ja tukemalla yhteiskuntia, joista pakkomuuttajat ovat lähtöisin. Tämä toki edellyttää kansainvälisen tason poliittisia päätöksiä ja globaalien eriarvoisuuden poistamista, joka ei maailmanrauhan ohella sinänsä ole lainkaan huono – joskin ehkä utopistinen - tavoite. Suomalaisen yhteiskunnan kontekstissa näyttää siltä, että ”pakolaiskriisin” aiheutti ennemminkin suomalaisen vastaanottojärjestelmän ja esimerkiksi kuntien ja kolmannen sektorin valmistautumattomuus, ei niinkään hallitsematon ihmismäärä tai se, että turvapaikanhakijoiden itsensä kokema kriisi olisi saanut aikaan laajamittaista huomiota tai toimenpiteitä. Viranomaistoiminta on ajoittain kangerrellut, ja sitä on myös kritisoitu niin aiheesta kuin aiheettakin. Osan hallinnollisista ongelmista selittää se, että turvapaikanhakijoita koskevia määräyksiä ja lainsäädäntöä on muutettu vauhdilla prosessin aikana (Jauhiainen 2017b, 8). Yhtäältä viranomaisilla, puhumattakaan vastaanottokeskusten henkilökunnasta ja asukkaista, on ollut ymmärrettävästi vaikeuksia pysyä muutosten tahdissa. Yhtäältä ontuvat käytännöt ja nopeat, kenties harkitsemattomatkin muutokset lainsäädännössä ja sen käytännön toteutuksissa ovat voineet vaarantaa turvapaikanhakijoiden oikeusturvan ja inhimillisen kohtelun.

Vaikka vuoden 2015 ”pakolaiskriisin” seurauksena Suomeen tulleiden turvapaikanhakijoiden osalta monen turvapaikkaprosessi oli vielä vuoden 2016 lopussa kesken, pahin turvapaikkahakemusten ”suma” eri viranomaisissa oli saatu purettua. Vuoden 2016 lopussa Suomen vastaanottojärjestelmässä oli 20 450 turvapaikanhakijaa. Heistä kielteisen päätöksen Maahanmuuttovirastolta oli saanut 11 365, joista 9 451 oli muutoksenhaun alaisia. Suomesta oli poistunut 9 224 turvapaikanhakijaa, mutta osa heistä oli vuonna 2016 tulleita. Kaikkiaan vuonna 2016 pakolaisena, kiintiöpakolaisena, toissijaisen suojelun perusteella tai turvapaikkaa hakeneen perheen yhdistämisen kautta oleskeluluvan sai Suomessa noin 8 500 henkilöä, mikä on 1,5 promillea Suomen väestöstä. (Jauhiainen 2017b, 7) ”Pakolaiskriisin” jälkipyykki on toki vielä kesken, mistä kertoo myös hallinto-oikeuksissa käsitellyssä olevien kielteisten turvapaikkapäätösten määrä. Ratkaisuihin tyytymättömien tai omasta

näkökulmastaan perusteetta kotimaihinsa palautettujen turvapaikanhakijoiden kriisi jatkuu ja syvenee, ja myös oleskeluluvan saaneet ovat siirtyneet ”kriisistä kriisiin”, kotoutumisen polulle, odottaen esimerkiksi varsin epätodennäköisesti myönteistä päätöstä perheenyhdistämisestä, tai ylipäättään aloittamaan alusta elämänsä ja tulevaisuudennäkymiensä suhteen. ”Pakolaiskriisillä” oli kuitenkin laajat yhteiskunnalliset seuraukset, sillä se sai aikaan merkittävää yhteiskunnallista keskustelua Suomen vastaanottojärjestelmän ja maahanmuuttopolitiikan nykytilasta.

Kuten myös Jussi S. Jauhiainen (2017b) toteaa omassa, vuoden 2015 turvapaikanhakijoiden maahan tuloa koskevassa analyysissään, vuoden 2015 turvapaikanhakijoita koskevan syvällisen analyysin paikka on muutaman vuoden päästä. Vasta vuosien kuluttua tiedetään tarkkaan mitä tässä poikkeuksellisella ajanjaksolla tapahtui, ketkä turvapaikkaa hakeneista jäivät Suomeen, minne he asettuivat, miten integraatio heidän kohdallaan eteni ja minkälaisia haasteita, konflikteja ja ratkaisuja syntyi. (Jauhiainen 2017b, 6) Sosiaalityölle ”pakolaiskriisi” ei ollut sinänsä ainutlaatuinen tilanne, että varsin ”perinteiset” kriisin määritelmät ja kriisityön menetelmät näyttävät istuneen myös ”pakolaiskriisin” aikaiseen toimintaan ja sitä seuranneeseen kriisin kokeneiden yksilöiden ja yhteisöjen, siis kaoottiseen tilanteeseen ajautuneen viranomaiskentän ja turvapaikanhakijoiden itsensä ”jälleenrakennukseen”. Sosiaalityön tehtävät jatkuvat kansainvälistä suojelua saaneiden aloittaessa kotoutumisen edistämisenä sekä yhteiskunnassamme käytännössä täysin vailla oikeuksia oleskelevien, kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneiden tukemisena. Etenkin rakenteellisen sosiaalityön merkityksessä tehtävää on edelleen paljon, ja ”pakolaiskriisin” synnyttämien kysymysten suhteen keskustelut ovat edelleen myös sosiaalialan sisällä kesken. Ihmisoikeusammattina sosiaalityö ei voi kääntää selkäänsä tai ummistaa silmiään turvapaikanhakijoiden tai turvapaikkaprosessin myötä ”tyhjän päälle” jääneiden, rikkinaisten ihmisten ja yhteisöjen tilanteelta rikkomatta vastaan omia ammatillisia ja eettisiä periaatteitaan ja arvojaan.

”Pakolaiskriisi” on tutkimuskirjallisuudessa tyypillisiin kriisin määritelmiin poikkeuksellinen ilmiö sikäli, että ”kriisiksi” määrittyneellä tapahtumalla tai tilanteella oli vain vähän tai ei lainkaan konkreettisia seurauksia tai vaikutuksia yhteiskunnan tavanomaisiin toimintoihin tai arkielämään. Viranomaisnäkökulmasta tilanne oli toki poikkeuksellinen, ja poliisi, rajavartiolaitos, Sisäasiainministeriö, Maahanmuuttovirasto, paikallisten kunnallisten organisaatioiden johto ja henkilöstö ja muut viranomaistason toimijat olivat uuden, äkillisen ja yllättävän tilanteen edessä, ja kolmannen sektorin toimijat aktivoituivat nopeasti viranomaisten tueksi. Yksittäisiä kohtaamisia lukuun ottamatta ”tavallisen kansalaisen” elämään tilanteella oli tosiasiallisesti hyvin vähän välittömiä vaikutuksia. Enemminkin näyttää siltä, että suomalaisissa tilanne herätti tunteita ja asenteita, jotka saivat ai-

kaan vastakkainasettelua sekä keskustelujen kärjistymistä. Turvapaikanhakijoille itselleen tilanne oli epäilemättä monin tavoin traumaattinen ja vaikea – ympäröivän yhteiskunnan asenteiden ja suhtautumisen myötä mahdollisesti myös niille, jotka olivat itse lähtömaan kriisistä selvinneet vähin vaurioin. Myös tässä poikkeuksellisessa kriisitilanteessa sosiaalityö voi toimia äärimmäisen tärkeässä roolissa koordinoijana, keskustelijana ja ihmisoikeusasiantuntijana tilanteessa ja ilmapiirissä, jossa ymmärättäviä, monitahoisesti asioita puntaroivia äänenpainoja tuntuu olevan yhä vähemmän. Aineistoni perusteella näyttää siltä, että haastateltujen sosiaalialan ammattilaisten mukaan ”kriisin” yllättäessä asioiden hoitamisessa ei aina välttämättä otettu tai kyetty ottamaan riittävästi huomioon inhimillistä ja sosiaalista näkökulmaa – siis näkökulmia, jotka ovat juuri sosiaalityölle ominaisia.

Lähdeluettelo

- Alasuutari, Pertti (2011) *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.
- Alastalo, Marja & Homanen, Riikka (2015) Hyvinvointivaltion rajankäyntiä maistraatissa. Ulkomaalaisten rekisteröintikäytännöt erilaisten statusten ja valtiollisen tiedon lähteenä. *Yhteiskuntapolitiikka* 80:2, 147-159.
- Bettmann, Joanna E. & Jacques, Gloria & Frost, Caren J. (2013) *International Social Work Practice. Case studies from a global context*. London and New York: Routledge.
- Betts, Alexander (2013) "State fragility, refugee status and 'survival migration'." *Forced Migration Review* 43, 4-6.
- Bloom, Tendayi (2010) Asylum Seekers: Subjects or Objects of Research? *The American Journal of Bioethics*, 10:2, 59-60. DOI: 10.1080/15265160903506426.
- Boin, Arjen & Hart Paul (2007) The Crisis Approach. Teoksessa Rodríguez, Havidán & Quarantelli, Enrico L. & Dynes, Russell R. (toim.) *Handbook of Disaster Research*. New York: Springer, 42-54.
- Briskman, Linda & Cemlyn, Sarah (2005) "Reclaiming humanity for asylum-seekers A social work response." *International Social Work* 48(6): 714–724.
- Cerwonka, Allaine (2007) "Nervous Conditions: The Stakes in Interdisciplinary Research." Teoksessa Allaine Cerwonka & Liisa H. Malkki (toim.) *Improvising Theory. Process and Temporality in Ethnographic Fieldwork*. Chicago & Lontoo : The University of Chicago Press, 1-40.
- Cox, David & Pawar, Manohar (2006) *International Social Work: issues, strategies, and programs*. Thousand Oaks: Sage cop.
- Cox, Davis & Pawar, Manohar (2013) *International Social Work. Issues, Strategies, and Programs*. 2nd edition. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Dekel, Rachel & Baum, Nehami (2010) Intervention in a shared traumatic reality: A new challenge for social work. *British journal of social work* 40, 1927-1944.
- Dominelli, Lena (2015) "The opportunities and challenges of social work interventions in disaster situations." *International Social Work*, 58:5, 659 –672.
- Elliott, Doreen (2010) A Social Development Model for Infusing Disaster Planning Management and Response in the Social Work Curriculum. Teoksessa David F. Gillespie & Kofi Danso (toim.) *Disaster concepts and issues. A guide for social work education and practice*. Alexandria, Virginia: CSWE Press, 89-110.
- Fingerroos, Outi, Tapaninen, Anna-Maria, & Tiilikainen, Marja (2016) *Perheenyhdistäminen: Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino.
- Finne, Eeva-Liisa (2016) Vapaaehtoiset opettajat vastaanottokeskuksessa. Kokemuksia kulttuurien välisestä vuorovaikutuksesta. Opinnäytetyö (AMK), Diakonia-ammattikorkeakoulu, Pieksämäki,
- Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Geertz, Clifford (1973) *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books Inc.
- Gillespie, David F. (2010) Vulnerability: The central concept of disaster curriculum. Teoksessa David F. Gillespie & Kofi Danso (toim.) *Disaster concepts and issues. A guide for social work education and practice*. Alexandria, Virginia: CSWE Press, 3-14.

- Gillespie, David F. & Danso, Kofi (2010) Introduction to major themes of disaster and social work. Teoksessa David F. Gillespie & Kofi Danso (toim.) *Disaster concepts and issues. A guide for social work education and practice*. Alexandria, Virginia: CSWE Press, xi-xxii.
- Goh, Jonathan & Kurschner, Sophie & Esmail, Tina & van Arneman, Jonathan (2017) "When money speaks: behind asylum seekers' consumption patterns." *Forced Migration Review* 54, 91-93.
- Grönfors, Martti (2010) Havaintojen teko aineistonkeräyksen menetelmänä. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I*. Juva: PS-Kustannus, 154-170.
- Gupta, Akhil & Ferguson, James (1997) Discipline and Practice: "The Field" as Site, Method and Location in Anthropology. Teoksessa Akhil Gupta & James Ferguson (eds.) *Anthropological Locations. Boundaries and Grounds of a Field Science*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Hahtela, R. (2015). *Asiakkuuksien rakentuminen asunnottomille suunnatussa naistyössä*. Tampere: Tampere University Press. Luettavissa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9713-1> (viitattu 21.11.2017).
- Haaranen, Ari (2015) Järjestelykeskuksen perustaminen. Toimintaohje ylläpitäjille perustamistilannetta varten. MAVA2 - Järjestöjen tehtävät maahantulovarautumisessa (ERF 21131A) -hankkeen julkaisu.
- Haddow, George D., Bullock, Jane A., & Coppola, Damon P. (2008). *Introduction to Emergency Management*. Third edition. Amsterdam: Butterworth-Heinemann.
- Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul (2007) *Ethnography: Principles in practice*. 6th edition.
- Halla, Tapio (2007) "Psykkisesti sairas maahanmuuttaja." *Duodecim* 123: 4694–75.
- Hammar-Suutari, Sari (2009) *Asiakkaana erilaisuus. Kulttuurien välisen viranomaistoiminnan etnografia*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Hirvi, Laura & Snellman, Hanna (2012) Introduction: Nine Tales of the Field. Teoksessa Laura Hirvi & Snellman, Hanna Snellman (toim.) *Where is the Field? The Experience of Migration Viewed through the Prism of Ethnographic Fieldwork*. *Studia Fennica Ethnologica*. Helsinki: Finnish Literature Society, 7-20.
- Hurtig, Johanna (2003) *Lasta suojelemassa: Etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Huttunen, Laura (2010) Tiheä kontekstointi: Haastattelu osana etnografista tutkimusta. Teoksessa Johanna Ruusuvoori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 39-63.
- Ife, Jim (2012) *Human Rights and Social Work. Towards rights-based practice*. Third edition. New York: Cambridge University Press.
- Jauhiainen, Jussi S. (2017a) Turvapaikanhakijoiden tulo Euroopan unioniin ja Suomeen vuonna 2015. Teoksessa Jussi S. Jauhiainen (toim.) *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja 5. Turku: Turun yliopisto, 19-10.
- Jauhiainen, Jussi S. (2017b) Johdanto ja johtopäätökset. Teoksessa Jussi S. Jauhiainen (toim.) *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja 5. Turku: Turun yliopisto, 5-18.
- Jensen, Lars & Loftsdóttir, Kristín (2014) Introduction: Crisis in the Nordic Nations and Beyond. Teoksessa Kristín Loftsdóttir & Lars Jensen (toim.) *Crisis in the Nordic Nations and Beyond. At the*

Intersection of Environment, Finance and Multiculturalism. Lontoo ja New York: Routledge, 1-8.

Jonkka, Jaakko (2017) *Maahanmuuttoviraston menettely*. Valtioneuvoston oikeuskanslerin päätös 3.2.2017 (Dnro OKV/8/50/2016). Luettavissa osoitteessa https://www.okv.fi/media/filer_public/58/54/585432a2-fcec-44f5-9ee4-4089f3537d6e/okv_8_50_2016.pdf, viitattu 18.4.2017.

Juntunen, Marko (2016) Poikkeustilan sukupolvet. Irakilaispakolaisuus Suomessa. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu. Alueiden kehittäminen 31/2016.

Karjalainen, Pekka & Seppänen, Marjaana (2007) Yhteisötyö ja rakenteellinen sosiaalityö. Teoksessa Aulikki Kananoja, Martti Lähteinen, Pirjo Marjamäki, Kristiina Laiho, Pirjo Savimäki, Pekka Karjalainen & Marjaana Seppänen (toim.) *Sosiaalityön käsikirja*. Helsinki: Tietosanoma, 127-131.

Koistinen, Lotta & Jauhiainen, Jussi S. (2017) Turvapaikanhakijoiden hallinta. Teoksessa Jussi S. Jauhiainen (toim.) *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisu 5. Turku: Turun yliopisto, 31-48.

Koistinen, Lotta (2017a) Vastaanottokeskukset, onnistuneet käytännöt ja turvapaikanhakijoiden kokemukset. Teoksessa Jussi S. Jauhiainen (toim.) *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisu 5. Turku: Turun yliopisto, 49-64.

Koistinen, Lotta (2017b) Turvapaikanhakijoiden paikallinen ja alueellinen hallinta: Kunnat ja ELY-keskukset. Teoksessa Jussi S. Jauhiainen (toim.) *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisu 5. Turku: Turun yliopisto, 65-83.

Kuntaliitto (2009) *Varaudu: Opas kunnan viestintään kriisi- ja erityistilanteissa*. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2015) Ajatuksia kivusta ja myötätunnosta. *Terra* 127:2, 83-89.

Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2016) Myötätunnon politiikka ja tutkimusetiikka Suomeen yksin tulleiden maahanmuuttajanuorten arjen tutkimisessa. *Sosiologia* 53:4, 396-415.

Kuuluvainen, Jorma (2016) Maahanmuuttoviraston tiedotustilaisuus, vuoden 2015 turvapaikka- ja pakolaistilastojen julkistaminen, Helsinki 22.1.2016. Tilaisuus katsottavissa tallenteena osoitteessa <http://www.katsomo.fi/#!/jakso/33001002003/uutisten-nettilivet/565511/maahanmuuttovirasto-julkisti-tilastot-turvapaikanhakijoista> (viitattu 26.2.2016).

Lagadec, Patrick (2007) Crisis-Management in the Twenty-First Century: “Unthinkable” Events in “Inconcievable” Contexts. Teoksessa Havidán Rodríguez & Enrico L. Quarantelli & Russell R. Dynes (toim.) *Handbook of Disaster Research*. New York: Springer, 489-507.

Lampinen, Meri (2017) Muukalainen kotona. Vieraanvaraisuus turvapaikanhakijoiden kotimajoitusten arjessa. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

Liebling, Helen & Burke, Shani & Goodman, Simon & Zasada, Daniel (2014) Understanding the experiences of asylum seekers. *International journal of migration, health and social care* 10:4, 207-219.

Maahanmuuttovirasto (2016) Vastaanottokeskusten asiakaspalautteen yhteenveto 2016. Luettavissa osoitteessa http://www.migri.fi/download/70345_vastaanottokeskusten_asiakaspalautteen_yhteenveto_2016.pdf (viitattu 9.11.2017).

- Maahanmuuttovirasto (2017a) Vastaanottojärjestelmän valvontaraportti 1.1.2016-30.4.2017. Luettavissa osoitteessa http://www.migri.fi/download/74270_Vastaanottojarjestelman_valvontaraportti_1.1.2016-30.pdf?32d41cd01100d588 (viitattu 17.10.2017).
- Maahanmuuttovirasto (2017b) ”Oleskeluluvan myöntäminen edellyttää, että toimeentulosi on turvattu”. Luettavissa osoitteessa http://www.migri.fi/perheenjasenen_luokse_suomeen/toimeentuloedellytys (viitattu 7.4.2017).
- Maahanmuuttovirasto (2017c) ”Turvapaikanhakijan työnteko-oikeus”. Luettavissa osoitteessa http://www.migri.fi/turvapaikka_suomesta/tyonteko-oikeus (viitattu 16.4.2017).
- Maahanmuuttovirasto (2017d) Kaksi vuotta turvapaikanhakijasyksystä 2015, missä mennään nyt? Lehdistötiedote 29.9.2017, luettavissa osoitteessa http://www.migri.fi/medialle/tiedotteet/lehdistotiedotteet/lehdistotiedotteet/1/0/kaksi_vuotta_turvapaikanhakijasyksysta_2015_missa_mennaan nyt_74367 (viitattu 17.10.2017)
- Maahanmuuttovirasto (2017f) Poliisilta siirtyneiden hakemusten ruuhka lähes purettu. Asiakastiedote 11.7.2017, luettavissa osoitteessa http://www.migri.fi/medialle/tiedotteet/asiakastiedotteet/asiakastiedotteet/1/0/poliisilta_siirtyneiden_hakemusten_ruuhka_lahes_purettu_73723 (viitattu 17.10.2017).
- Marcus, George E. (1995) Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology* 24, 95-117.
- Martin, Susan & Weerasinghe, Sanjula & Taylor, Abbie (2014) What is crisis migration? *Forced Migration Review* 2014:45, 5-9.
- Marucco, Camilla (2017) Turvapaikanhakijoiden arkipäivä. Teoksessa Jussi S. Jauhiainen (toim.) *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja 5. Turku: Turun yliopisto, 85-101.
- McEntire, David A. (2007) *Disciplines, Disasters and Emergency Management: The Convergence and Divergence of Concepts, Issues and Trends from the Research Literature*. Springfield: Charles C Thomas Publisher, LTD.
- Merisalo, Maria (2017) Internet, sosiaalinen media ja mobiilisovellukset turvapaikanhakijoiden kotoutumisessa ja muuttopäätöksissä Suomessa. Teoksessa Jussi S. Jauhiainen (toim.) *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja 5. Turku: Turun yliopisto, 103-117.
- Mirzahi, Terry & Davis, Larry E. (2008a) Social Work Profession. Teoksessa *Encyclopedia of Social Work* (20. ed.). New York ja Oxford: Oxford University Press. Published online 2008, eISBN 9780195372601.
- Monsutti, Alessandro (2016). *War and migration: Social networks and economic strategies of the Hazaras of Afghanistan*. New York: Routledge.
- Mukkala, Heli (2017) *Yhteisöreaktio turvapaikanhakijoiden laajamittaiseen maahantuloon - Kriisityön organisointuminen Tampereella syksyllä 2015*. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Nykänen, Eeva (2008) ”Luvallista, luvatonta ja jotain siltä väliltä – ulkomaalaislaki ja turvapaikanhakijataustaisten maahanmuuttajien jäsenyys.” *Oikeus* 2008 (37); 3: 345–364
- O’Doherty, Kieran & Lecouteur, Amanda (2007) “‘Asylum seekers’, ‘boat people’ and ‘illegal immigrants’: Social categorisation in the media.” *Australian Journal of Psychology* 59:1, 1 – 12.

- Ortner, Sherry (2006) *Anthropology and Social Theory: Culture, Power, and the Acting Subject*. Durham: Duke University Press.
- Parmes, Rauli (toim.) (2007) *Varautumisen käsikirja*. Helsinki: Tietosanoma.
- Peacock, Walter Gillis & Dash, Nicole & Zhang, Yang (2007) Sheltering and Housing Recovery Following Disaster. Teoksessa Havidán Rodríguez & Enrico L. Quarantelli & Russell R. Dynes (toim.) *Handbook of Disaster Research*. New York: Springer, 258-274.
- Perry, Ronald W. (2007) What is a disaster? Teoksessa Havidán Rodríguez & Enrico L. Quarantelli & Russell R. Dynes (toim.) *Handbook of Disaster Research*. New York: Springer, 1-15.
- Perry, Ronald W. & Lindell, Michael K. (2003) Preparedness for emergency response: guidelines for the emergency planning process. *Disasters* 27 (4), 336-350.
- Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (2014) Rakenteellinen sosiaalityö aikakauden haasteena. Teoksessa Anneli Pohjola & Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. Kuopio: UNIpress, 9-13.
- Poliisihallitus (2017) Laittoman maahantulon ja maassa oleskelun vastainen toimintaohjelma 2017-2020. Luettavissa osoitteessa http://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/julkaisut/julkaisu/laittoman_maahantulon_ ja_maassa_oleskelu_n_vastainen_toimintaohjelma_2017-2020?docID=58035 (viitattu 22.11.2017).
- Punternold Bø, Bente (2014) Social work in a multicultural society: New challenges and needs for competence. *International Social Work* 58:4, 562 - 574.
- Quarantelli, Enrico L. (2005)
- Quarantelli, Enrico L. & Lagadec, Patrick & Boin, Arjen (2007) A Heuristic approach to future disasters and crises: New, Old, and In-Between Types. Teoksessa Havidán Rodríguez, & Enrico L. Quarantelli & Russell R. Dynes (toim.) *Handbook of Disaster Research*. New York: Springer, 16-41.
- Ranta-Tyrkkö, Satu (2010) Ihmisoikeudet ja sosiaalityö globaalien kriisien maailmassa. Teoksessa Maija Jäppinen & Anna Metteri & Satu Ranta-Tyrkkö & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) *Kansainvälinen sosiaalityö. Käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja*. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2016. Tallinna: United Press Global, 273-300.
- Rapeli, Merja (2015) Sosiaalityö ja katastrofitilanteet kansainvälisissä tutkimuksissa – kirjallisuuskatsaus. Sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen lisensiaatintutkimus. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Rapeli, Merja (2016) Sosiaalityö ja katastrofitilanteet kansainvälisissä tutkimuksissa – kirjallisuuskatsaus. Teoksessa Maija Jäppinen & Anna Metteri & Satu Ranta-Tyrkkö & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) *Kansainvälinen sosiaalityö. Käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja*. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2016. Tallinna: United Press Global, 273-300.
- Rapo, Mikko (2016) *Maahanmuuttajien Tampere. Selvitys maahanmuuton ja maahanmuuttajatyön vaiheista Tampereella*. Tampere: Tampereen kaupunki.
- Rastas, Anna (2010) Haastatteluaineistojen monet tehtävät etnografisessa tutkimuksessa. Teoksessa Johanna Ruusuvoori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 64-89.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Jäppinen, Maija & Metteri, Anna & Ranta-Tyrkkö, Satu (2016) Kansainvälinen, ylijäräinen, globaali sosiaalityö – juuria, katkoksia, uusia alkuja. Teoksessa Maija Jäppinen & Anna Metteri & Satu Ranta-Tyrkkö & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) *Kansainvälinen*

sosiaalityö. Käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2016. Tallinna: United Press Global, 9-39.

Talentia (2017) Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. Luettavissa <http://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/> (viitattu 3.4.2017).

Tampereen kaupunki (2009) Tampereen kaupungin häiriötilanteiden ja poikkeusolojen johtosääntö http://www.tampere.fi/liitteet/t/6CtpM79zo/Hairiotilanteiden_ja_poikkeusolojen_johtosaanto_10.11.2014.pdf (viitattu 29.3.2017).

Tampereen kaupunki (2017) <https://www.tampere.fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/mielenterveys-ja-paihdepalvelut/mielenterveys/maahanmuuttajat.html> (viitattu 24.11.2017).

Turtiainen, Kati (2016) Pakkomuutto sosiaalityössä kohdattavana ilmiönä. Teoksessa Maija Jäppinen & Anna Metteri & Satu Ranta-Tyrkkö & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) *Kansainvälinen sosiaalityö. Käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja*. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2016. Tallinna: United Press Global, 203-224.

Valtonen, Kathleen (2000) "The challenge of multicultural social work in Finland." *Nordisk Socialt Arbeid* 3/2000, 158-164.

Valtonen, Kathleen (2008) *Social Work and Migration. Immigrant and Refugee Settlement and Integration*. Farnham: Ashgate.

Vanhala Anni (2005) Paikka ja asiakkuus. Etnografia naisten Asuntolasta. Acta Universitatis Tamperensis 1075. Tampere: Tampere University Press.

Vogt, Wendy A. (2012) Ethnography at the Depot: Conducting Fieldwork with Migrants in Transit. Teoksessa Laura Hirvi & Hanna Snellman (toim.) *Where is the Field? The Experience of Migration Viewed through the Prism of Ethnographic Fieldwork*. Studia Fennica Ethnologica. Helsinki: Finnish Literature Society, 66-86.

Waaldijk, Berteke (2011) "Social Work Between Oppression and Emancipation. Histories of Discomfort and Inspiration in Europe." *Social Work & Society* 9:2, 1-16.

UNHCR (2016) Global trends. Forced displacement in 2015. Luettavissa osoitteessa <http://www.unhcr.org/576408cd7> (viitattu 4.4.2017).

Zakour, Michael J. (1996) "Disaster Research in Social Work". *Journal of Social Service Research* 22:1-2, 7-25. DOI: 10.1300/J079v22n01_02.

Yijälä, Anu & Nyman, Maria (2017) Living in limbo. Qualitative case study of skilled Iraqi asylum seekers in Finland. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 2017:1.

Liite 1: Haastattelurunko (johtaja, johtava ohjaaja, vastaavat ohjaajat)

1. Taustatiedot

- Nainen/mies, ikäryhmät: alle 20, 20-30, 30-40, 40-50, 50-60, 60+
- Koulutus/ammatti, aiempi työkokemus
- Miten olet ollut osallisena turvapaikanhakijoiden vastaanoton alkuvaiheessa?

2. Minkälaisia ajatuksia/asenteita sinulla oli ilmiöstä (turvapaikanhakijoiden vastaanotto) aloittaessasi työsi?

3. Vastaanottotoiminnan järjestäminen Tampereella

- Mistä lähdettiin liikkeelle? Mikä taho vastasi toiminnan järjestämisestä aluksi?
- Mitä eri toimijatahoja oli mukana?
- Mistä saatiin tilat, mistä ja miten henkilökunta rekrytoitiin, henkilökunnan määrä?
 - Paljonko esimerkiksi oli henkilökuntaa, montako vuorossa?
 - Pystyitkö (vastaavana ohjaajana) vaikuttamaan näihin asioihin?
- Vakiintuiko toiminta jossain vaiheessa, miten määrittelet toiminnan vakiintumisen?
- Kerro omat kokemuksesi toiminnasta alkuvaiheessa.

4. Rekrytointi ja työn sisältö

- Miten sinut rekrytoitiin tehtävääsi, milloin aloitit?
- Oliko oma koulutuksesi tai (työ)kokemuksesi ollut mielestäsi työhön riittävä?
- Koitko tarvitsevasti jotain tietoja tai taitoja, joita sinulla ei ole ollut? Jos, niin mitä?
- Oletko saanut työskentelyn myötä lisäkoulutusta tai ohjeistusta (liittyen esimerkiksi eri taustoista ja uskonnoista tuleviin turvapaikanhakijoihin)?
- Millainen oli tavallinen työpäiväsi vastaavana ohjaajana?
 - Pysyivätkö tehtäväsi samana, vai muuttuiko työsi jotenkin kuluneen talven aikana, jos niin miten?
- Voitko vaikuttaa työsi sisältöön, millä tavalla?
 - Oliko sinulla mielestäsi tarpeeksi mahdollisuuksia vaikuttaa työhösi?

5. Yhteistyö muiden toimijoiden kanssa

-Oletko työssäsi ollut tekemisissä muiden toimijatahojen kanssa (SPR, vapaaehtoiset, kaupungin muut toimijat), ketkä tai mitkä ovat keskeisimmät yhteistyötahot?

-Kerro kokemuksesi yhteistyöstä muiden toimijatahojen kanssa (millaisissa asioissa yhteistyötä, mikä toimii, mikä ei toimi).

6. Työntekijän kokemukset turvapaikanhakijoiden vastaanotosta Tampereella

-Miten erilaisista taustoista tulevat turvapaikanhakijat on Tampereella kokemuksesi mukaan huomioitu? (lapset/nuoret/aikuiset/vanhukset/perheet/kansallisuudet/uskonnot/sukupuolet)

-Onko tämä ollut mielestäsi riittävää (vai olisiko jotain voinut tehdä toisin)?

-Mitkä ovat mielestäsi tärkeimpiä huomioitavia asioita hätämajoitusyksiköiden toiminnan järjestämisessä (arjen organisointi tietyllä tavalla, aktiviteettien järjestäminen, kielen opetus tms)?

-Miten hätämajoitusyksiköiden lähiympäristöjen asukkaat ja muut tamperelaiset ovat suhtautuneet hätämajoitusyksiköiden perustamiseen – millaisissa asioissa tämä on tullut ilmi?

-Miten heidän näkemyksensä on huomioitu?

-Missä asioissa Tampereella on mielestäsi onnistuttu hyvin?

-Mitkä asiat ovat olleet ongelmallisia ja mitä olisi pitänyt tehdä toisin?

-Oletko saanut/kuullut palautetta turvapaikanhakijoilta/tamperelaisilta – minkälaista?

7. Työntekijän ajatukset ja asenteet

-Koetko omien ajatustesi/asenteidesi muuttuneen viime kuukausien aikana

- Jos, niin miten ja mistä ajattelet sen johtuneen

-Onko jokin asia ilmiössä tai työssäsi yllättänyt, hämmentänyt, herättänyt jotain muita tunteita? Jos, niin mikä ja millaisia tunteita?

-Seuraatko turvapaikanhakijoihin liittyvää uutisointia tai keskustelua esim. mediassa? Osallistutko itse?

-Koetko ilmiöön tai työhösi liittyvän jonkinlaisia jännitteitä? Jos, niin mitä?

-Kuinka kauan jatkat tehtävässäsi, mitä sen jälkeen? oletko kiinnostunut jatkamaan tätä työtä? miksi, miksi et?

6 Mitä muuta haluaisit vielä sanoa?

Liite 2: Haastattelurunko (sosiaalityöntekijät)

1. Taustatiedot

- Nainen/mies, ikäryhmät: alle 20, 20-30, 30-40, 40-50, 50-60, 60+
- Koulutus/ammatti, aiempi työkokemus (missä muuten, missä sossuna, kuinka kauan)
 - Miksi päädyit opiskelemaan sosiaalityötä / työskentelemään sosiaalityöntekijänä?
- Miten tulit mukaan turvapaikanhakijoiden vastaanottotoimintaan? Milloin aloitit?

2. Ennakkotiedot, asenteet

- Minkälaisia tietoja, ajatuksia, asenteita sinulla oli ilmiöstä (turvapaikanhakijoiden vastaanotto) aloittaessasi työsi?
 - Mitä tiesit turvapaikanhakijoiden tilanteesta, tp-prosessista tai vastaanottotoiminnasta?

3. Rekrytointi ja työn sisältö

- Oletko saanut työskentelyn myötä lisäkoulutusta tai ohjeistusta turvapaikanhakijoiden parissa / vastaanottotoiminnassa työskentelemiseen?
 - Entä esim. eri taustoista ja uskonnoista tuleviin turvapaikanhakijoihin?
- Onko oma koulutuksesi tai (työ)kokemuksesi ollut mielestäsi työhön riittävä?
 - Oletko kokenut tarvitsevasi jotain tietoja tai taitoja, joita sinulla ei ole ollut? Jos, niin mitä?

4. Yhteistyö muiden toimijoiden kanssa

- Oletko työssäsi tekemisissä muiden toimijatahojen kanssa (SPR, vapaaehtoiset, kaupungin muut toimijat), ketkä tai mitkä ovat keskeisimmät yhteistyötahot?
- Kerro kokemuksesi yhteistyöstä muiden toimijatahojen kanssa (millaisissa asioissa yhteistyötä, mikä toimii, mikä ei toimi).

5. Työntekijän kokemukset turvapaikanhakijoiden vastaanotosta Tampereella

- Tunnetko hätämajoitustoiminnan (yksiköiden) ja asukkaiden arkea, minkä verran (ja mistä tiedät)?
- Oletko tekemisissä hätämajoitusyksiköiden henkilökunnan kanssa? Jos niin kenen, ja millaisissa asioissa?
- Miten erilaisista taustoista tulevat turvapaikanhakijat on Tampereella kokemuksesi mukaan huomioitu? (lapset/nuoret/aikuiset/vanhukset/perheet/kansallisuudet/uskonnot/sukupuolet)
 - onko tämä ollut mielestäsi riittävää (vai olisiko jotain voinut tehdä toisin)?
- Mitkä ovat mielestäsi tärkeimpiä huomioitavia asioita hätämajoitusyksiköiden toiminnan järjestä-

misessä (arjen organisointi tietyllä tavalla, aktiviteettien järjestäminen, kielen opetus tms)?

- Missä asioissa Tampereella on mielestäsi onnistuttu hyvin?
 - Mitkä asiat ovat olleet ongelmallisia ja mitä olisi pitänyt tehdä toisin?
- Oletko saanut/kuullut palautetta turvapaikanhakijoilta/tamperelaisilta – minkälaista?

6. Sosiaalityön tehtävät, tarkoitus ja tavoitteet

- Millainen on tavallinen työpäiväsi hätämajoitustoiminnan sosiaalityöntekijänä?
 - Ovatko tehtäväsi pysyneet samanlaisina, vai onko työsi muuttunut jotenkin kuluneen talven aikana, jos niin miten?
- voitko vaikuttaa työsi sisältöön, millä tavalla?
 - Onko sinulla mielestäsi tarpeeksi mahdollisuuksia vaikuttaa työhösi?
- Mitkä näet sosiaalityöntekijän näkökulmasta olevan keskeisimpiä / tärkeimpiä tehtäviäsi?
 - Miksi juuri nämä?
- Millä tavalla vertaisit tätä tehtävää aiempaan kokemukseesi sosiaalityöntekijän työstä?
- Miten koet sosiaalityön ammatillisten arvojen ja eettisten periaatteiden toteutuvan hätämajoitustoiminnan sosiaalityössä? (yhdenvertaisuus, asiakaslähtöisyys, asiakkaan itsemääräämisoikeus...)
 - Voitko vaikuttaa siihen, miten ne toteutuvat (miten sosiaalityötä tehdään)?
- Millaista sosiaalityötä vastaanotto toiminnassa (hätämajoitustoiminnassa) mielestäsi tarvitaan?
 - Onko sellaiseen työskentelyyn mielestäsi mahdollisuuksia?
- Saatko työhösi jonkinlaista tukea (työnohjaus jne.)? keneltä, millaista? Jos et, haluaisitko ja millaista?

7. Työntekijän ajatukset ja asenteet

- Koetko omien ajatustesi/asenteidesi muuttuneen hätämajoitustoiminnassa työskentelyn aikana?
 - Jos, niin miten ja mistä ajattelet sen johtuneen
- Onko jokin asia ilmiössä tai työssäsi yllättänyt, hämmentänyt, herättänyt jotain muita tunteita? Jos, niin mikä ja millaisia tunteita?
- Seuraatko turvapaikanhakijoihin liittyvää uutisointia tai keskustelua esim. mediassa? Osallistutko itse? Miten / miksi et?
- Koetko ilmiöön tai työhösi liittyvän jonkinlaisia jännitteitä? Jos, niin mitä?
- Kuinka kauan jatkat tehtävässäsi, mitä sen jälkeen? Oletko kiinnostunut jatkamaan tätä työtä? miksi, miksi et?

8. Mitä muuta haluaisit vielä sanoa?